

Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde
YABANCI GÖÇMEN İŞÇİLER
Mevcut Durum Raporu

***YOKSULLUK NÖBETİNDEN
YOKSULLARIN REKABETİNE***

Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde
YABANCI GÖÇMEN İŞÇİLER
Mevcut Durum Raporu

**YOKSULLUK NÖBETİNDEN
YOKSULLARIN REKABETİNE**

MEVSİMLİK TARIM GÖÇÜ PROGRAMI

RAPORU HAZIRLAYAN VE PROJE DANIŞMANI

Saniye Dedeoğlu

KATKI VERENLER

Ertan Karabıyık

Sinem Bayraktar

PROJE KOORDİNATÖRÜ

Sinem Bayraktar

FOTOĞRAFLAR, GRAFİKLER, HARİTALAR

Kalkınma Atölyesi Arşivi

Kemal Vural Tarhan

Vedat Arık

Kurtuluş Karaşın

Ali Kaplan

Uğur Budak (Kapak Fotoğrafi)

TASARIM

Kurtuluş Karaşın

D. Deniz Kesmez

BASIM

Altan Matbaası

ISBN: 978-975-98363-7-5

Mayıs 2016, Ankara / 1. Basım, 1000 Adet

Bu araştırma, Hollanda Büyükelçiliği, Matra Programı'nın finansal katkısıyla gerçekleştirilmiştir.

 Bu rapor bir kamu malıdır. Kaynak gösterilerek rapordan alıntı yapılabilir. Raporun tamamı veya bir kısmı izinsiz olarak basılıp çoğaltılabilir, fotokopi yapılabilir, elektronik ortama kopyalanabilir, yaygın olarak dağıtılabilir.

**KALKINMA
ATÖLYESİ**

Bilim, Kültür, Eğitim, Araştırma, Uygulama,
Üretim ve İşletme Kooperatifi

Dodurga Mah. Poligon Sitesi 30-A, Türkkonut - Çankaya / Ankara

 <http://www.kalkinmaatolyesi.org>

 www.facebook.com/kalkinmaatolyesi

 @kalkinmaatolyesi

Tel: +90 (541) 457 31 90

info@kalkinmaatolyesi.org

İÇİNDEKİLER

- 9 / Teşekkürler
- 11 / Önsöz
- 14 / Yönetici Özeti
- 26 / **GİRİŞ**
 - Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler
- 32 / Araştırma Yöntemi ve Araştırma Alanı
- 34 / Kavramlar
- 36 / **BÖLÜM 1**
 - Göç Akımları, Göç Teorileri ve Mevsimlik Tarımsal Üretimde Göçmenler
- 39 / **1.1** Küresel Göç Akımları ve Dinamikleri
- 41 / **1.2** Göç Teorileri ve Uluslararası Mevsimlik Tarım İşçiliği Göçü
- 46 / **1.3** Mevsimlik Tarımsal Üretimde Göçmen Emeği
- 48 / **BÖLÜM 2**
 - Türkiye’ye Yönelen Göç Hareketleri ve İş gücü Göçü
- 51 / **2.1** Türkiye’nin Göç Rejimi ve Göçmen Politikaları
- 55 / **2.2** Türkiye’ye Gelen Yabancılar ve İşgücü Göçü
- 59 / **2.3** İşgücü Piyasasında Göçmen İşçiler
- 62 / **BÖLÜM 3**
 - Türkiye’de Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği ve Göçmen İşgücü Yoksulların Rekabeti mi?
- 65 / **3.1** Türkiye’de Toplumsal Değişim ve Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği: Etnik Kimlik Üzerinden Kırsal Karşılaşmalar
- 75 / **3.2** Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşgücü

80 / **BÖLÜM 4**

**Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler
Mevcut Durum Araştırması Bulguları**

84 / **4.1** Mevsimlik Tarımsal Üretimde Göçmen Emek Arzı:
Kaynak Ülkeler ve Göç Hareketleri

107 / **4.2** Mevsimlik Tarımsal Üretimde Göçmen Emek Talebi:
Ürün Tabanlı Bir Analiz

151 / **4.3** Mevsimlik Tarımsal Üretimde Göçmenlerin Çalışma Şekilleri

174 / **4.4** Tarımsal Üretimde Göçmen Emeginin
Sosyal Organizasyonu ve Toplumsal Değişim

179 / **4.5** Göçmen İşçi Algısı: Gürcüler, Azeriler ve Suriyeliler

182 / **BÖLÜM 5**

Sonuç

190 / **EK 1.** Görüşme Yapılan Kurum ve Kişiler

191 / **EK 2.** Alan Araştırması Soruları

196 / **Kaynakça**

TABLolar, GRAFİKLER, HARİTALAR, KUTULAR

- 56 / *Tablo 1.*
Seçilmiş ölkelerden Türkiye'ye giriş ve çıkışlar (2000-2014)
- 57 / *Tablo 2.*
Yıllara göre yakalanan düzensiz göçmen sayıları
- 58 / *Tablo 3.*
Yıllara göre uluslararası koruma başvuru sayısı (2000-2014)
- 85 / *Tablo 4.*
Gürcistan'dan Türkiye'de giriş ve çıkışlar (2000-2014)
- 91 / *Tablo 5.*
Türkiye'ye Azerbaycan'dan giriş ve çıkışlar (2000-2014)
- 110 / *Tablo 6.*
Türkiye'de yıllara göre çay üretimi ve üretim alanları (1991-2014)
- 128 / *Tablo 7.*
Türkiye ve Malatya'da kayısı üretim miktarı ve üretim alanı (1996-2014)
- 134 / *Tablo 8.*
Türkiye ve Kars, Ardahan, Iğdır, Ağrı illerinde yıllık büyükbaş hayvan sayısı (2010-2014)
- 134 / *Tablo 9.*
Türkiye ve Kars-Ardahan- Iğdır-Ağrı illerinde yıllık küçükbaş hayvan sayısı (2010-2014)
- 143 / *Tablo 10.*
Türkiye ve Adana'da yıllara göre pamuk üretim miktarı ve üretim alanı (2000-2014)
- 145 / *Tablo 11.*
Türkiye ve Adana-Mersin illerinde turunçgil üretimi (1996-2014)
- 145 / *Tablo 12.*
Türkiye ve Adana-Mersin bölgesinde yıllara göre örtü altı sebze üretimi (1996-2014)

- 168 / *Tablo 13.*
2015 Yılı mevsimlik tarım işçilerin günlük ücretleri
- 57 / *Grafik 1.*
Yıllara göre yakalanan düzensiz göçmen işçiler (2000-2014)
- 58 / *Grafik 2.*
Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin ilk 10 ile göre dağılımı
- 87 / *Grafik 3.*
Artvin-Sarp sınır kapısında karayoluyla giriş yapanların sayısı (2014-2015 yılı)
- 93 / *Grafik 4.*
İğdır-Dilucu Sınır Kapısında karayoluyla giriş yapanların sayısı (2014-2015)
- 102 / *Grafik 5.*
Suriyelilere verilen çalışma izinleri (2011-2014)
- 103 / *Grafik 6.*
Kayıtlı Suriyeli firmaların yoğunlaştığı sektörler
- 111 / *Grafik 7.*
Yıllara göre çay üretimi (1991-2014)
- 116 / *Grafik 8.*
Dünyada kabuklu fındık üretim miktarı ve dağılımı (2014-ton)
- 117 / *Grafik 9.*
Türkiye’de başlıca fındık üreten illerin kabuklu fındık üretimi (ton) ve dikim alanları (ha) (2014 yılı)
- 32 / *Harita 1.*
Araştırma projesi kapsamına alınan ürünler ve iller
- 39 / *Harita 2.*
Küresel göç akımları
- 99 / *Harita 3.*
Geçici barınma merkezleri dışında bulunan Suriyeli geçici sığınmacılar

- 89 / *Kutu 1.*
Sarp Sınır Kapısı: İki Yaka Bir Kapı
- 94 / *Kutu 2.*
Bir Millet İki Devlet: Biz Kardeşiz, Türkiye Türklerin Babasıdır
- 112 / *Kutu 3.*
İki buçuk Yaprak Çay'ın değişimi
- 115 / *Kutu 4.*
Çay Hasadında Yabancı Göçmen İşçiler
- 132 / *Kutu 5.*
Kasap Hasan'dan Mevsimlik Tarım İşçiliğine
- 137 / *Kutu 6.*
Ardahan: Ot biçen Azeriler
- 140 / *Kutu 7.*
Rıza'nın Suriyeli Çobanı Bir Müzik Öğretmeni
- 152 / *Kutu 8.*
Tarım Araçları
- 154 / *Kutu 9.*
Gürcü İşçi Sımsarı
- 156 / *Kutu 10.*
Adanalı Tarım Aracısı
- 160 / *Kutu 11.*
Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sabahı: Erken Yatarım Erken Kalkarım
- 170 / *Kutu 12.*
Gürcü Nüyra

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
ÇAYSİAD	Çay Sanayicisi İş Adamları Derneği
ICRC	Uluslararası Kızılhaç Komitesi
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IOM	Uluslararası Göç örgütü
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KEİG	Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi
METİP	Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
SAWP	Mevsimlik Tarım İşçileri Programı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

TEŞEKKÜR

Bu araştırma için çok sayıda il ziyaret edilmiş ve sayısız insanın görüşüne araştırmada yer verilmiştir. Burada adlarını sayamayacağımız sayıda kurum ve kişi çalışmaya doğrudan veya dolaylı olarak katkı sağlamıştır. Kamu kurum ve kuruluşları ile temsilcileri, sivil toplum ve meslek örgütleri temsilcileri, akademisyenler, uluslararası kurumlar, bahçe ve tarla sahipleri, hayvancılık yapan üreticiler, Gürcistan, Azerbaycan, Suriyeli mevsimlik gezici tarım işçileri, tarım araçları, köy muhtarları... Hemen hemen herkes araştırma sürecinde samimiyetle bilgilerini, deneyimlerini paylaşmıştır. Onların katkıları olmasa böyle bir raporu tamamlamak mümkün olmayabilirdi.

Bu araştırma, Hollanda Büyükelçiliği tarafından finansal olarak desteklenmiştir. Bu destekle toplumun en görünmez kesimlerinin sesleri bir nebze de olsa görünür kılınmaya çalışılmıştır.

Her araştırma gibi bu araştırma da kolektif bir çabanın ürünüdür. Kalkınma Atölyesi'ne gönüllü olarak destek olan birçok genç arkadaşımız bu raporun hazırlanmasında, sunulmasında ve daha geniş çevrelere ulaşmasına önemli katkı sağlamıştır. Hepsine tek tek teşekkür ederiz.

Peter Stalker¹ *'Kazananların ve kaybedenlerin dünyasında, kaybedenler ortadan kaybolmaz fakat gidecek başka bir yer ararlar'* diyerek uluslararası işgücü göçünün, nedenlerine ve sonuçlarına vurgu yaparken bize göç etmenin kaybedenlerin kazanacakları başka diyarlar arama çabası olduğunu da hatırlatıyor. Bu rapor, bu çabanın canlı bir örneği olan Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretimde çalışan göçmenlerin çalışma ve zorlu hayatlarını gün yüzüne çıkarmak amacı ile yazılmıştır.

Bu araştırmayı umudun yolcusu bütün göçmenlere ithaf ediyoruz ve hiç kimsenin daha iyi bir yaşam ya da hayati tehlike nedeniyle göç etmek zorunda kalmadığı, çalışmak için göç edilen yerlerde insan haklarına uygun çalışma ve yaşam şartlarına kavuşacakları bir dünya ve çalışma düzeninin kurulması umuduyla...

Kalkınma Atölyesi

Mayıs 2016, Ankara

¹ Peter Stalker (2000:140) Workers Without Frontiers, Lynne Reinner, Colorado.

ÖNSÖZ

Bu araştırma, Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durumu’nu analiz etmek için hazırlanmıştır. Mevcut durum analizinin yanı sıra bu araştırma, Türkiye’de yabancı göçmen işçilerin mevsimlik tarımsal üretime katılımlarının, Türkiye’deki tarımsal üretim ve tarım işçiliğini nasıl etkilediği sorusuna da yanıt aramaktadır.

2000’li yılların başından itibaren göçmen işçiler Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretime önemli sayılabilecek boyutta işgücü olarak katılmaktadırlar. Kars, Ardahan ve Iğdır gibi doğu illerinde çalışan göçmenler genelde ot biçme ve hayvan bakım işlerinde, Karadeniz, Doğu Anadolu, Güney Anadolu, Ege ve Orta Anadolu’da fındık, çay, pamuk, kayısı, bakliyat, şeker pancarı, narenciye, fıstık, üzüm, Antep fıstığı ve sebze gibi ürünlerin yetiştirilmesinde ve hasadında yabancı göçmenler mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaktadırlar. Hayvancılıkta Azeri göçmenler, çay ve fındık toplama işinde Gürcü göçmenler yoğun olarak çalışmaktadır. Suriyeliler ise Türkiye’ye gelmeye başladıkları 2011 yılından itibaren birçok ürünün tarımsal üretiminde yerli işçilerin yerini alan asıl işçiler hâline gelmeye başlamışlardır.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de mevsimlik tarımsal üretimde yabancı göçmen işgücü kullanımı yaygındır. Türkiye’nin göç rejiminin yarattığı koşullar ve kısa süreli çalışma izinlerinin tarımsal üretim için aktif olarak kullanılması nedeniyle tarımsal üretime katılan yabancı göçmen işçiler kayıtdışı olarak çalışmaktadırlar. Türkiye tarafından bazı ülkelerin vatandaşlarına uygulanan liberal vizeler kısa süreli tarım vizesi işlevi görmektedir. Fakat bunlar turistik vizeler olduğundan göçmenlere çalışma izni vermemekte, onları sosyal güvence altına almamaktadır. Vize ile ülkeye giriş yapan göçmenlerin yanı sıra Suriye’deki iç savaştan kaçan ve Türkiye’de geçici koruma statüsü altında bulunan üç milyona yakın Suriyeli ise birçok tarımsal ürünün üretimine yine kayıtdışı olarak katılmaktadırlar. Kısaca, yabancı göçmen işçiler kırılgan ve güvencesiz işçiler olarak Türkiye’de tarımsal üretime dâhil olmaktadır.

UMUDUN YOLCUSU,
BÜTÜN GÖÇMENLERE...

YÖNETİCİ ÖZETİ

B

u rapor, Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçilerin Mevcut Durumu’nu analiz etmek için hazırlanmıştır. Çalışmanın birbiriyle örtüşen iki amacı bulunmaktadır: Birincisi Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimde yabancı göçmen işgücünün güncel durumunu tespit etmek, ikincisi ise, Türkiye’de çocuk işçiliği de dâhil olacak şekilde yabancı göçmen işçilerin mevsimlik tarımsal üretime katılımlarının, Türkiye’deki tarımsal üretim ve tarım işçiliğini nasıl etkilediği sorusuna yanıt aramaktır.

Alan araştırması 2015 yılının Temmuz-Kasım ayları arasında Türkiye’de 13 ili kapsayan ve kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, tarla/bahçe sahipleri, tarım araçları ile yerli ve göçmen tarım işçileri dâhil olmak üzere toplam 110 görüşmeyi içermektedir. Bu çerçevede Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Malatya, Kars, Ardahan, Adana, Mersin, Gaziantep, Şanlıurfa ve Ankara illerinde fındık, çay, hayvancılık, kayısı, narenciye, pamuk, sebze, Antep fıstığı gibi ürünlerin üretimini kapsayan farklı taraflarla görüşmeler yapılmıştır. Alan araştırmasına paralel olarak, tarımsal üretimde çalışan yabancı göçmenlere ilişkin Türkiye’de 2010-2015 yılları arasında medyada yer alan haberlerin ve çeşitli kurum, kuruluş ve akademisyenlerin hazırladığı araştırma raporları ile Kalkınma Atölyesi’nin geçmişte yaptığı alan çalışma verilerinin derlenmesi yoluyla yabancı göçmen işçilerin tarımsal üretimdeki mevcut durumu incelenmiştir.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de mevsimlik tarımsal üretimde yabancı göçmen işgücü istihdamı yaygın bir şekilde görülmektedir. Türkiye’deki göç rejiminin yarattığı koşullar ve kısa süreli çalışma izinlerinin tarımsal üretim için aktif olarak kullanılmıyor olması nedeniyle tarımsal üretime katılan yabancı göçmen işçiler kayıtdışı olarak çalışmaktadırlar. Liberal vize rejimi çerçevesinde bazı ülke vatandaşlarına uygulanan vizeler kısa süreli tarım vizesi işlevi görmektedir. Fakat bunlar turistik vizeler olduğundan göçmenlere çalışma izni vermemekte ve onları güvence altına almamaktadır. Vize ile ülkeye giriş yapan göçmenlerin yanı sıra Suriye’deki iç savaştan kaçarak Türkiye’de geçici koruma statüsünde bulunan üç milyona yakın Suriyeli ise birçok tarımsal ürünün üretimine yine kayıtdışı çalışan işçiler olarak katılmakta yabancı göçmen işçiler kırılgan ve güvencesiz işçiler olarak tarımsal üretime dâhil olmaktadır.

YABANCI GÖÇMEN İŞÇİLER: GÜRCÜLER, AZERİLER VE SURIYELİLER

Alan araştırmalarında Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretime işçi olarak katılan üç temel göçmen grubu olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Gürcü işçilerdir. 2014 yılında Gürcistan’dan Türkiye’ye 1 milyon 755 bin 289 kişi giriş yapmış ve bu girişlerin büyük kısmı Sarp sınır kapısı üzerinden gerçekleşmiştir. 2014 yılında Sarp sınır kapısından yapılan girişler Mayıs ve Ağustos ayında en yüksek sayıya ulaşmıştır. Mayıs ve Ağustos aylarında artan girişlerin çay ve fındık hasadı zamanları ile örtüştüğü ve Türkiye’ye vize ile giren Gürcülerin bir kısmının mevsimlik tarımsal üretimde çalıştığı gözlenmiştir. İkinci grup, Azeri işçilerdir. 2014 yılında Türkiye’ye 657 bin 684 Azeri giriş yapmıştır. Nahcivan Özerk Bölgesi’nden gelenlerin Dilucu Sınır Kapısı’ndan Türkiye’ye yaptığı girişler 2014 yılında 206 bindir. Karayolu ile yapılan girişler yaz aylarında en yüksek sayıya ulaşmaktadır. Dilucu Sınır Kapısı’ndan yapılan aylık girişlerin hepsinin tarımsal üretimle ilişkilendirilmesi mümkün olmasa bile, Ağustos ayında tavan yapan 2014 yılı girişleri özellikle Kars ve Ardahan bölgesinde kaba hayvan yemi için ot biçme dönemine denk gelmektedir.

Mevsimlik tarımsal üretimde yabancı göçmen emek arzının üçüncü grubu ise, Suriyeli göçmenlerdir. 2011 yılında itibaren Suriye’deki iç savaştan kaçıp Türkiye’ye sığınan Suriyeli göçmenlerin sayısı giderek artmıştır. 4 Mart 2016 tarihi itibarıyla Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye’de Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamında koruma altına alınan 2 milyon 733 bin 284 Suriyeli bulunmaktadır. Bunların ancak 272 bin 670’i geçici barınma merkezlerinde yaşamaktadır (Göç İdaresi 2016)¹. Suriyeliler Türkiye’nin hemen hemen her yerinde daha çok mevsimlik tarım işlerinde çalışırken, tarım dışı alanlarda çalışan Suriyeliler ise imalat sanayi, inşaat ve hizmet sektörlerinde işçilik yapmaktadırlar. Sayıları ve işgücü piyasasındaki çalışmaları ile Türkiye’de kalıcı olacakları düşünülen bu göçmen grubu mevsimlik tarımsal üretim için önemli bir emek havuzu oluşturmaktadır. 15 Ocak 2016 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 2016/8375 sayılı Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancıları çalışma izninden muaf tutmuş ve valiliklerin belirleyeceği kota dâhilinde muafiyet başvurularının il valiliğine yapılacağını belirtmektedir. Ayrıca Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından il ve kota sınırlaması getirilebileceği ve Suriyeli göçmenlerin İŞKUR İl Müdürlüklerine başvuru yaptıkları takdirde işe alınacağı vurgulanmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda gelecek yıllarda mevsimlik tarımsal üretimde çalışan Suriyeli göçmenlerin sayısının daha da artacağı tahmin edilmektedir.

¹ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü <http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma-363-378-4713icerik> (Erişim tarihi 4.03.2016)

TÜRKİYE'DE TARIMSAL İŞGÜCÜNE TALEBİN ÜRÜN TABANLI ANALİZİ

Türkiye'de tarımsal işgücüne talebin niteliğini ve boyutunu incelemek için çeşitli bölgelerde; hayvancılık ve çobanlık, çay, fındık, kayısı, narenciye, sebze, Antep fıstığı, seracılık ve pamuk gibi ürünlere odaklanılmıştır. Bu ürünlerin özellikle hasat dönemlerinde yabancı göçmen işçilerin çalışması tarımda yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümün son yıllarda ücretli tarım işçiliğine olan ihtiyacı arttırması ile sonuçlandığına işaret etmektedir.

Çay

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan toplumsal değişim, çay üretim sürecinde ve üretim için kullanılan emeğin biçiminde önemli dönüşümler yaratmıştır. Bölgede çay hasadının çoğu neredeyse Gürcü işçiler tarafından yapılır hâle gelmiştir. Çay üretiminin hem hanelerin gelirleri içinde giderek azalan payı, hem de yoğun derecede yaşanan göç ve miras yoluyla küçülen çay bahçeleri, üretimin önemli kısmının ücretli işçilikle yapılması sonucunu doğurmuştur. Bölgeden yoğun olarak diğer kentlere ve yurt dışına yaşanan göçün yarattığı başka bir sonuç ise, bölgede yaşayan kırsal nüfusun giderek yaşlanması ve çay üretimini devam ettirmek için ücretli emeğe ihtiyaç duyulmasıdır. Yerli halkın hasat sürecinden çekilmesiyle göçmen işgücüne talep artmıştır. Son yıllarda çay üretimi kendi ülkelerinde de yapılan ve çay hasadı konusunda tecrübeye sahip Gürcüler, çay hasadının tartışmasız tek mevsimlik gezici tarım işçileri olduğundan, çay hasat zamanlarında bölgeye Gürcü işçi akını yaşanmaktadır. Çay biçme işinin çoğunlukla Gürcü işçiler tarafından yapılması, Gürcü işçilerin başka işçilerle rekabete girmemeleri günlük ücretlerin, bu araştırma kapsamında incelenen diğer ürünlere nazaran yüksek olduğunu göstermektedir.

Fındık

Fındık üretimi özellikle Ordu, Giresun, Samsun, Sakarya, Düzce, Zonguldak ve Trabzon illeri ve çevresinin temel tarımsal faaliyetidir. Fındık aynı zamanda uluslararası ticari öneme sahip bir tarım ürünüdür. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan sosyo-ekonomik değişim, bu ürünün üretim ve işçilik biçimlerini yakından etkilemiştir. Büyük kentlere ve yurtdışına göç, kentleşme, eğitim düzeyinin yükselmesi, başka alanlarda istihdam olanaklarının artması ve arazilerin miras yoluyla küçülmesi gibi nedenlerle, bölgede yaşanan sosyo-ekonomik dönüşüm geleneksel olarak ailece ve yoksul orman köylerinden temin edilen mahalli işçilikle yapılan fındık üretiminin önemli bir kısmının mevsimlik göçmen işgücüsüyle karşılanmasına yol açmıştır. Bu da özellikle fındık hasadı zamanı bölgeye Güneydoğu Anadolu ve güney illerinden yüksek sayıda mevsimlik gezici tarım işçisinin gelmesine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra Gürcü işçilerin de fındık hasadında yaygın olarak çalıştıkları gözlenmektedir.

Kayısı

Kayısı, Malatya'nın dünyaca ünlü tarımsal üretimi ve kentin sembolü hâline gelmiş bir üründür. Kayısı üretimi birçok ailenin temel ekonomik faaliyetidir. Ayrıca il dışından gelen on binlerce mevsimlik gezici tarım işçisi için de gelir getirici bir tarımsal faaliyettir. Malatya'da kayısı toplama işinin asıl işçileri Güneydoğu Anadolu illerinden gelen mevsimlik gezici tarım işçileridir. Fakat son yıllarda Suriyeli göçmenlerin sayısının hem mevsimlik tarım işçiliğine kaynaklık eden illerde hem de Malatya'da artmaya başlaması mevsimlik işçiliğin görünümünde radikal bir değişimin habercisi niteliğindedir. Malatya'da göçmen kampında yaşayanların yanı sıra Kobani'deki çatışmalarla şehre gelen ve şehirde yaşayan akrabaları aracılığıyla buraya yerleşen Suriyeli göçmenler bulunmaktadır.

Hayvancılık ve Çobanlar

Hayvancılık ve onunla ilgili olarak gerçekleştirilen ot biçimi gibi işler Kars ve Ardahan yöresinin temel tarımsal faaliyetidir. Yaşlanan nüfus, kırsaldan kente göç ve eğitim seviyesi artan yeni neslin tarımsal faaliyetlere azalan ilgisi bu bölgede de tarımsal üretimde ücretli işçi çalıştırmayı zorunlu kılmaktadır. Kars ve Ardahan illerinde hayvancılığın ve küçükbaş üreticiliğın yarattığı işgücü talebi genellikle komşu Nahcivan'dan gelen Azeriler tarafından karşılanmaktadır. Yörede yaşayan Azerilerin olması

ve onların Nahcivan'daki Azerilerle akrabalık ilişkileri, Azeri göçünü tetikleyen etkenlerin başında gelmektedir. Azerilerin Türkçe konuşması ise göçmenlerin Türkiye'ye yönelmesinde ve yerli halkın Azerileri kabulünde önemli bir rol oynamaktadır. Araştırma bulguları, Ardahan yöresinde tarımsal işlerin önemli bir kısmının Nahcivanlılar tarafından yapıldığına işaret etmektedir. Azerilerin Nisan ayında giriş yapıp kar yağınca kadar kaldıkları belirtilmiştir. Iğdır'daki Dilucu Sınır Kapısı'ndan giriş yaparak Kars ve Ardahan'a farklı işler için gelen Azeriler bulmak mümkündür.

Hayvanların kontrolünü, güvenliğini ve otlatılmasını sağlayan sürü yönetimi olarak nitelendirilen çobanlık faaliyetinde ise son yıllarda artan sayıda Suriyeli göçmenler gözlenmektedir. Gelecekte olarak Şanlıurfa ve Diyarbakır'dan gelen çobanların istihdam edildiği Malatya yaylalarında son birkaç yıldır Suriyelilerin çobanlık yapması yaygınlaşmaya başlamıştır. Suriyeli çobanlara sürü yönetimini yeterince bilmedikleri ve süt sağımı yapamadıkları için yerli çobanlardan daha düşük ücret verilmektedir. Bunun yanı sıra büyükbaş besicilik konusunda uzman olan Ankara'nın Çubuk ilçesinde besi hayvanlarının bakımında Orta Asya ülkelerinden gelenler, Suriyeliler, Afganlar ve Gürcüler istihdam edilmektedir.

Narenciye, Sebze, Antep Fıstığı, Seracılık ve Pamuk

Çukurova Bölgesi'nde pamuk, narenciye ve sebze üretimi bölgenin temel ekonomik faaliyetidir. Daha önceleri yoksul yerli halk tarafından yapılan tarım işçiliği zamanla Güneydoğu Anadolu illerinden, özellikle Şanlıurfa ve Adıyaman'dan gelen işçilere yerini bırakmış, son birkaç yıldır ise Suriyeli işçilerin yaygın olarak çalışmaya başladığı bir faaliyete dönüşmüştür. Özellikle Mersin ve Adana'da sayıları hayli yüksek olan Suriyeli göçmenler başlıca; sebze üretimi, seracılık ve narenciye toplama işinde çalışmaktadırlar. Suriyeli göçmenlerin bölgeye yerleşmelerinin tarımsal üretimi olumlu yönde etkilemiş, işçilik ücretlerini düşürerek üretimin artmasına yol açtığı belirtilmiştir. Ayrıca Gaziantep ve Şanlıurfa illerinde de sebze, Antep fıstığı ve pamuk hasadı sürecinde Suriyeli işçiler istihdam edilmektedir. Pamuk hasadında özellikle toplama makinelerinin toplayamadığı pamukları Suriyeli aileler çocuklarıyla birlikte kendi hesaplarına toplamaktadırlar.

YABANCI GÖÇMEN İŞÇİLERİN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE PRATİKLERİ

Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu, yabancı göçmen işçilerin çalışma koşullarına ilişkin bulgular da içermektedir. Rapor, farklı göçmen grupları ile yerli tarım işçilerinin hemen hemen hepsinin bu çalışma koşullarını ortak olarak deneyimlediğine ve mevsimlik tarımsal üretimde çalışan işçilerin maruz kaldıkları sosyal dışlanmanın bu yapısal koşullar tarafından yaratıldığına işaret etmektedir.

Tarım Aracıları

Yabancı göçmen işçiler mevsimlik tarım işlerinde çalışabilmek için farklı stratejiler ve tarım aracıları gibi kurumsal pratikler kullanmaktadır. Hemen hemen bütün göçmen işçi gruplarının Türkiye’ye göçleri akrabalık ilişkileri sayesinde başlamaktadır. Özellikle Azeri ve Gürcü göçmenler için bu önemli bir etken iken, ülkelerindeki iç savaştan kaçıp Türkiye’ye gelen bazı Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de var olan akrabalık ilişkileri sayesinde mevsimlik tarım işçiliği göçüne katıldıkları görülmüştür.

Tarım aracıları hemen hemen her grup göçmen işçinin mevsimlik tarımsal üretime erişimi için kritik öneme sahiptir. Bazı göçmen gruplar kendi tarım aracılarını yaratırken, bazı grupların ise kendi içlerinden çıkan tarım aracısı kişilerle yerli tarım aracıları arasında ilişki geliştirdikleri gözlenmiştir. Tarım aracıları genellikle mevsimlik tarımsal üretimde işçinin emeğini sömüren ve patronaj ilişkileri içinde işçileri çaresiz bırakarak kendine muhtaç eden, bir ilişkiyi yeniden üreten kişiler olarak resmedilir. Aldıkları komisyonların yüksekliği, işçilere sağladıkları erzak ve ulaşım giderleri için yaptıkları ücret kesintileri bu vurguların haklılığına dikkat çekmektedir. Fakat mevsimlik tarım işinde tarım aracılarının varlığı hem işveren hem de işçi için bir emniyet ve güvence işlevini de yerine getirmektedir.

Çalışma Süreleri ve Saatleri

Mevsimlik tarımsal üretimde üretim süreçleri genellikle ürünün hasat zamanlarıyla sınırlıdır ve hasadın ne kadar süreceği her ürün için değişmektedir. Örneğin, çay hasadı mayıstan eylül ayına kadar üç tur olarak yapılırken, fındık hasadı en fazla 40-45 gün sürmektedir. Kayısı hasadı ise 25-30 gün gibi bir süre içinde bitmektedir. Bunların yanı sıra, Çukurova Bölgesi’nde tarım işçiliği farklı ürünler için 12 aya kadar uzayabilmektedir. Bu, işçilerin yıllık, aylık ve hatta haftalık veya günlük istihdamının

değişken olmasına sebep olmaktadır. Özellikle hasat süresinin iklim koşulları ile de doğru orantılı olması mevsimlik gezici tarım işçilerinin çoğu zaman haftasonu dâhil çalışmalarını gerektirmektedir. Mevsimlik tarımsal üretimde çalışan göçmen işçilerin günlük çalışma saatleri günün farklı periyodlarında gerçekleşse bile 10 ile 12 saat arasındadır. Uzun çalışma günleri bütün tarım işçileri için geçerlidir ve çalışma genellikle gün doğumuyla başlayıp gün batımı ile son bulmaktadır. Narenciye toplama işinde olduğu gibi bazı ürünlerin hasadı ise gün doğmadan başlayıp öğleden sonra bitmektedir.

Barınma Koşulları

Göçmen işçiler daha çok bahçe/tarla sahiplerinin kendilerine sağladıkları konutlarda ya da bahçe/tarla kenarlarında kurdukları plastik veya branda çadırlarda konaklamaktadırlar. İşçilerin bahçeye yakın yerde konaklamaları hem bahçe sahipleri hem de işçiler için avantajlı konaklama seçeneklerinin başında gelmektedir. Bu yolla hem ulaşımaya harcanacak zaman hem de maliyetinden tasarruf etmek mümkün olmaktadır. Göçmenlerin barınma imkânları ile yaptıkları işin süresi arasında bağlantı bulunmaktadır. Örneğin, günlük yevmiye ile her gün farklı bir işveren için çalışan işçiler daha çok kendi konaklama imkânlarını yaratmaktadır. Kırsal alanda inşaat işi yapanlar ve ot biçen Azerilerin, çoğunlukla göçmenlerin bir araya gelerek kiraladıkları evlerde bir arada kaldıkları gözlenmiştir. Daha uzun süreli bir işveren ya da bir köy için çalışacak işçiler için işverenler tarafından konaklama imkânı sağlanmakta, hasadın yapılacağı bahçelere yakın olması tercih edilmektedir.

Ücretler

Göçmen işçilere ödenen ücretler her ürün için farklılık göstermektedir. Ücretleri belirleyen en önemli ölçüt mevsimlik tarım işçileri arasında rekabet olup olmadığıdır. Rekabetin temel eksenini ise etnik köken üzerinden ortaya çıkmakta ve eğer piyasa, farklı yerli ve göçmen işçi gruplarına kapalıysa o ürünlerde ücretlerin yüksek olduğu görülmektedir. 2015 yılında çay toplama ve ot biçme işlerinde günlük yevmiye ortalama 100 TL'ye (35 USD) yaklaşırken, kayısı ve fındık toplamada 40-45 TL (15 USD) arasında seyretmiştir. Çay toplamada Gürcüler işçi talebini tek başlarına karşılarlarken, ot biçme işinde Azeri göçmenler emek arzının önemli bir kısmını sağlamaktadırlar. Fındık toplamada ise Güneydoğu Anadolu'dan gelen yerli işçi ve Gürcü işçiler ayrı bahçelerde çalışırken, kayısı hasadına Suriyeli işçilerin yerli işçilerle birlikte katıldıkları gözlenmiştir.

Tarım işçiliği ücretlerinin en düşük uygulandığı bölge olan Gaziantep ve Çukurova Bölgesi'nde ise Suriyeli işçilerin yaygın olduğu görülmektedir. Ücret farklılıkları aslında Türkiye'de mevsimlik tarım işinde çalışan farklı etnik gruplara mensup göçmenlerin hem toplumsal kabullerine hem de nasıl bir hiyerarşi içinde algılandıklarına ilişkin güçlü bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

© Kurtuluş Karasın, Urfa, 2015

Kadın İşçiler

Hem göçün hem de tarımsal üretimin kadın ağırlıklı karakteri mevsimlik tarımda çalışan göçmen işçiler arasında da gözlenmiştir. Göçmen kadın emeği tarımsal üretimin en önemli katılımcılarından. Ardahan ve Kars illerinde çalışan Azeri göçmenler dışında incelenen hemen hemen her yerde ve ürünün yetiştirilmesinde kadınlar görünür bir biçimde tarımsal üretime katılmaktadır. Kayısı toplama ve patikleme (kayısı çekirdeğinin çıkarılması) işinde çalışan Suriyeli göçmen kadınlar, çay ve fındık toplama işinin asıl çalışanı Gürcü kadınlardır. Bunlara ek olarak Adana ve Mersin yöresinde pamuk, narenciye, sebze, Gaziantep'te Antep fıstığı, Şanlıurfa'da kırmızıbiber, pamuk toplama işlerinde Suriyeli kadınlar ailelerinin geçim ve yaşam mücadelesine katılmaktadırlar. Hem ailelerini hem de çocuklarını zor koşullarda ayakta tutma ve onlara daha iyi bir gelecek sağlama çabası içindedirler.

Çay yetiştiriciliğinin geleneksel olarak kadın işi olduğu, çalışkan Karadeniz kadını imajı zaten çok yaygın kabul görmüştür. Kayısı toplama ve çekirdeğini ayıklama, paketleme, bunlar hep kadın işidir ve sadece göçmen kadınlar tarafından değil, Türkiye'de geleneksel olarak da kadınlar tarafından yapılagelmektedir. Tarımsal üretimde geleneksel cinsiyete dayalı iş bölümü çok fazla dönüşüme uğramadan, işler göçmen kadınlar ve erkekler arasında paylaşılır ve yapılır hâle gelmiştir.

© Kurtuluş Karasın, Urfa, 2015

Çocuk İşçiler

Araştırma, çocuk işçiliğinin en yaygın olarak Suriyeli göçmen çocukları tarafından yapıldığını göstermiştir. Suriyeli ailelerin olağanüstü koşullarda yaşam mücadelesine devam edebilmelerinin en önemli sebebi hane üyelerinin çoğunun üretime katılmasıyla toplam hane gelirinin artmasıdır. Bu da çocuk işçiliğini yaygın hâle getirmektedir. Kayısı, narenciye, sebze, Antep fıstığı, pamuk gibi ürünlerde çocuk işçiler yaygın olarak çalıştırılmaktadır. Özellikle pamuk toplama makinelerinin hasat ettiği pamuk tarlalarında makinelerin toplayamadığı pamuklar başta Suriyeli ailelerin çocukları olmak üzere yörenin en yoksul ailelerinin çocuklarıyla birlikte kendi hesaplarına toplanmaktadır.

Mevsimlik tarım işinde ailecek çalışan Suriyeli göçmenlerin arasında 10 yaşın biraz üzerindeki çocuklar da bulunmaktadır. Adana'da narenciye bahçelerinde gençlerden oluşan çalışma gruplarının içinde ağır narenciye kovalarını toplama alanına ve oradan da kamyonu taşıyan çocukların bulunduğu gözlenmiştir. Suriyeli göçmenler arasında tarım işini zaten gençlerin yapması gerektiği, bu kadar ağır ve temposu hızlı bir işi yaşlı ilerlemiş bir kişinin yapamayacağı düşünülmektedir.

Suriyeli göçmenler arasında okullaşma oranlarının çok düşük olması, eğitim hizmetlerine ulaşamama gibi sorunlar kırsalda çocuklara tek çıkar yol olarak tarla, bahçe, kentlerde ise sokaklarda çalışmayı bırakmaktadır. Okul imkânlarında artış olsa bile bu çocuklar okula gidemeyecek, 'kazanç peşinde' olacaklardır.

TÜRKİYE’DE MEVSİMLİK TARIMSAL ÜRETİMİN SOSYAL ORGANİZASYONU VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Göçmen Ağları ve Mevsimlik Tarımsal Üretim

Türkiye’deki yabancı göçmenlerin mevsimlik tarımsal üretimde yer almasını kolaylaştıran, göçmenleri bu işlere yönlendiren bireysel ilişkiler ve sosyal ağlardır. Her göçmen grubu için bu ağlar farklı biçimlerde kurulmuştur ve bu ağların mevcudiyeti sayesinde göçmenler belli ürünlerin üretimine işçi olarak katılabilmektedirler. Bu ilişki ağlarının merkezinde göçmenlerin yerli halkla kurdukları akrabalık ilişkileri yer almaktadır. Akrabalık ilişkileri, bu araştırma kapsamında incelenen üç ana göçmen grup içinde ciddi bir önem taşımaktadır. Öncelikle göçmenler bu ilişkiler sayesinde göç edecekleri rotayı belirlemekte ve varacakları bölgede yapabilecekleri işlere ulaşmaktadırlar. Gürcülerin Doğu Karadeniz Bölgesi’ne yoğun olarak gelmesinin arkasında bölgede Gürcü nüfusun yoğun olması ve bölgenin coğrafya olarak kolay ulaşılabilirliği yatmaktadır. Yine, Azeriler Kars’ta bulunan Azeri nüfusla akrabalık, tanıdıklık ilişkisi içinde oldukları için bu bölgelere yönelmişlerdir. Suriyeli göçmenler ise Şanlıurfa, Adana, Gaziantep ve Mersin civarında bulunan akrabaları aracılığıyla mevsimlik tarım işinde yer almaktadırlar.

Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine

Türkiye’de mevsimlik geçici tarım işçiliği toplumun hep en yoksul kesimi tarafından yapılagelmiştir. Geleneksel olarak az topraklı veya topraksız köylüler, kırdan yaşayan yoksullar ile kent yoksulları tarafından yapılan ücretli tarımsal üretim, aynı zamanda kentleşme ve toplumsal değişimden etkilenen dinamik bir alandır. Toplumsal gelir seviyesinin en altında bulunanlar zamanla üst basamaklara çıktıkça, onların boşalttıkları yoksulluk nöbetini başka toplumsal gruplar devir almaktadır. Mevsimlik gezici tarım işçiliği bir nevi yoksulluk durağı olarak adlandırılabilir. Bu durum farklı zaman dilimlerinde farklı toplumsal grupların nöbet tuttuğu bir duraktır. Bu durağın en son sakinleri ise Güneydoğu ve Doğu Anadolu kırsallarından yaşanan çatışmalar sonucu köylerini terk edip topraksız ve mülksüz hâlde kentlere yerleşmiş kent yoksullarıdır. Bu göçün kaynak kentleri olarak daha çok Şanlıurfa, Adıyaman, Van, Siirt, Batman, Mardin, Diyarbakır ve Şırnak gösterilmektedir. Şimdi, sahneye yavaş yavaş Suriyeli göçmenlerin çıktığı görülmektedir. Suriyeli göçmenlerin

Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de mevsimlik tarımsal işgücü piyasasına en büyük etkileri yerli işgücü ile girdikleri rekabettir.

İşe gitmek için servis bekleyen işçiler

Türkiye’de mevsimlik tarımsal işgücü piyasasına en büyük etkileri yerli işgücü ile girdikleri rekabettir.

Mevsimlik tarımsal üretimde göçmen işçilerin çalışması birkaç açıdan Türkiye’de hem yoksulluk hem de işgücü piyasası analizine ilişkin bazı temel sonuçlar içermektedir. Bunlardan biri Türkiye’de yoksulluğun değişen görünümüdür. Yani, en yoksul gruplar tuttukları yoksulluk nöbetini yoksulluktan kurtulup, yeni yoksul gruplara devretmesi olarak nitelendirilen ‘*nöbetleşe yoksulluk*’ hâli artık birden fazla grubun aynı anda tutması durumudur. Nöbeti, farklı yoksul grupların aynı anda tutması bu grupların benzer işlere talip olması ile yoksulların arasında bir çeşit *yoksulların rekabeti* yaşanmaktadır. Yoksulların rekabeti farklı etnik kökene sahip yerli işçilerin yanı sıra farklı ülke vatandaşı yabancı göçmen işçilerin de katılması ile körüklendiği gözlenmektedir.

Kırda Etnik Karşılaşmalar: Toplumsal Değişim

Kentsel alana özgü olduğu düşünülen antagonistik ilişkilerin mevsimlik tarım işçiliği ile daha homojen toplumsal yapıları barındıran kırsal alanlara taşındığı görülmektedir. Yoksulların rekabetinin yaşandığı kırsal alanlar ve mevsimlik tarımsal üretim zamanla Türkiye’de kentsel alanlarda yaşandığı düşünülen farklı etnik, dinî ve kültürel grupların kesişme mekânı olmaya başlamıştır. Yerli işçilerin, göçmen işçilerin ve yerel halkın bir karşılaşma alanı olarak mevsimlik geçici tarım işçiliği, Türkiye’de dinamik bir sosyal alan olarak biçim değişimi yaşarken, aynı zamanda da farklı etnik grupların karşılaştıkları bir arena olmuştur. Daha önce genel olarak Güneydoğu Anadolu’dan gelen işçilerin bahçe ya da tarla sahibi yerel toplulukların karşılaşmasında yaşanan etnik yüzleşme, şimdi birden fazla farklı etnik ve kültürel grubun Türkiye kırsalında bir araya gelmesi şeklinde yaşanmaktadır. Kırsal antagonizm olarak adlandırdığımız bu durum farklı grupların birbirleri ile çatışma riskini de taşımaktadır. Daha önceleri genellikle iki farklı etnik ve kültürel kimliğin yüzleştiği kırsal alanlar şimdi çok farklı etnik grupların bir araya geldiği ve belki aynı iş için rekabet ettikleri bir alan hâline gelmiştir.

TÜRKİYE'DE MEVSİMLİK TARIMSAL
ÜRETİMDE YABANCI GÖÇMEN İŞÇİLER

GİRİŞ

Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler

Türkiye son birkaç yıldır tarihinde yaşadığı en büyük göç akımıyla karşılaşmıştır. 2011 yılından beri neredeyse üç milyona ulaşan Suriye vatandaşlarına ev sahipliği yapmaktadır. Bu gelişmeyi önceleyen dönemlerde Türkiye’nin uluslararası göç sisteminde 1990’lı yılların başında itibaren göç alan, ev sahibi ülke olarak netleşmeye başlamıştı. Bu değişimin en bariz göstergesi Türkiye’nin işgücü piyasalarında komşu ülkelerden gelen yabancı göçmen işçilerin çalışıyor hâle gelmesidir. Çoğunlukla çalışma vizesi olmadan ve sınırdan turist vizesi ile geçen bu göçmenlere ülkenin geniş enformel sektörü farklı iş imkânları sağlamaktadır. Suriye krizi sonrası yaşanan ve yaşanmaya devam eden yoğun göçle birlikte işgücü piyasalarında göçmen işçilerin varlığı daha da bir pekişmiş ve son yılların en çarpıcı toplumsal değişim birimi hâline gelmiştir.

Türkiye işgücü piyasasında göçmenlerin konumlarını ele alan çalışmalara göre işgücü göçü; turizm, eğlence, parkende satış ve ev içi hizmetler başta olmak üzere hizmet sektörü, hazır giyim, inşaat sektörlerinde görülmektedir. Fakat bu çalışmaların arasında tarım sektöründe göçmen işgücü ve göçmenlerin çalışma pratiklerine ilişkin araştırmalar ya hiç yok ya da bazı çalışmalarda gözleme dayalı bulgularla sınırlıdır ki, bunlar konu hakkında derinlemesine bir analiz ve değerlendirme sunamamaktadır. Oysaki Türkiye’de tarım, kayıtdışı istihdamın en fazla yaşandığı sektör olmasının yanı sıra, dinamik yapısı ile göçmen işgücü istihdam etme potansiyeli en yüksek olan sektörlerden biridir. Öte yandan tarımsal ürün işlemede mevsimlik geçici işçi istihdam edilmekte, yerli işçilerin yanı sıra yakın ilçelerden günöbirlik ve hatta başka illerden göç ederek gelen işçiler de çalışmaktadır. Bütün bu özellikler mevsimlik tarımsal üretimin yabancı göçmen işçi istihdam etme potansiyeline işaret etmektedir. İşte bu bağlamda bu araştırma, Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimde göçmen işgücünün mevcut durumunu tespit ederek, mevsimlik tarımsal üretimde çalışan yabancı göçmenlerin çalışma ve yaşam koşullarını incelemek amacıyla yapılmıştır.

Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçiliği, en yoksulların yaşam mücadelesinin bir parçası olarak gerçekleştirdikleri gelir getirici bir çalışma olmuştur. Toplumsal değişim süreci içinde bu işi yapan yoksulların nereden geldikleri, kim oldukları ve kültürel kimlikleri farklılaşsa da mevsimlik

gezici tarım işçiliğinin en yoksulların işi olmaya devam etmesi değişmeyen gerçektir. Özellikle 1990'lı yıllardan beri mevsimlik tarım işi ülkenin doğusunda köy boşaltmaları sonucu yerlerinden edilip kente yerleşen topraksız köylülerin temel uğraşı olmuştur (Hayata Destek 2014). Bu Rapor, ayrıca Türkiye'de mevsimlik gezici tarım işçiliğinin birçok çalışma tarafından tespit edilen bu görünümüne ek olarak tarım işçiliğinin son yıllarda giderek sayıları artan yabancı göçmenlerin varlığından nasıl etkilendiği ve tarımsal üretimde yaşanan hangi tür değişimlerin yabancı göçmen emeğine talep yarattığı sorularına cevap vermeye çalışacaktır.

Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durumu Raporu'nun birbiri ile örtüşen iki amacı bulunmaktadır: Bunlardan ilki, Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretimde göçmen işgücünün güncel durumunu tespit etmektir. Göçmen işçilerin çalıştıkları tarımsal ürünler, geldikleri ülkeler ve Türkiye'deki yasal statüleri mevcut durum analizi dâhilinde incelenen alanlardır. Türkiye'de hayvancılık, çay, fındık, kayısı, pamuk, Antep fıstığı, narenciye ve sebze gibi üretimlerde çalışan göçmenlerin mevcut durumu Temmuz-Kasım 2015 tarihleri arasında 13 ilde ve 110 görüşmeyi kapsayan bir alan araştırması ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna ek olarak, Türkiye'de 2010-2015 yılları arasında tarımsal üretimde çalışan göçmenlere ilişkin medyada yer alan haberlerin derlenmesi, çeşitli kurum, kuruluş ve akademisyenlerin hazırladığı araştırma raporları ile Kalkınma Atölyesi Kooperatifi'nin geçmiş alan çalışmaları verilerinin derlenmesi yoluyla yabancı işçilerin tarımsal üretimdeki mevcut durumu incelenmiştir.

Raporun ikinci amacı ise, Türkiye'de göçmen işçilerin mevsimlik tarımsal üretime katılımlarının, Türkiye'deki tarımsal üretim ve tarım işçiliğini nasıl etkilediği sorusuna yanıt aramaktır. Toplumsal değişimin dinamiği olarak görülen ve tarım sektörünün bitkisel ve hayvansal üretimine giren yabancı göçmenlerin Türkiye'de yaşadıkları uyum sorunu ve sosyal dışlanma, kırsal etnik karşılaşmalar ve farklı işçi grupları arasındaki ilişkilere odaklanarak, Türkiye'deki toplumsal dönüşüm analiz edilmeye çalışılmıştır.

Tüm bu hedeflerden hareketle Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu'nun temel bulguları şöyle özetlenebilir; 2000'li yıllardan itibaren göçmen işçiler Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretime önemli boyutta emek arz etmektedirler. Kars, Ardahan ve Iğdır gibi doğu illerinde çalışan göçmenler genelde ot biçme ve hayvan bakım işinde çalışırken; Karadeniz, Doğu Anadolu, Güney Anadolu, Ege ve Orta Anadolu Bölgelerinde hayvan bakımı, fındık,

çay, pamuk, kayısı, bakliyat, şeker pancarı, narenciye, üzüm, Antep fıstığı ve sebze gibi bitkisel ürünlerin hasadında yabancı göçmenler mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaktadırlar. Hayvancılıkta Azeri göçmenler, çay ve fındık toplama işinde Gürcü göçmenler yoğun olarak çalışmaktadır. Suriyeliler ise Türkiye'ye gelmeye başladıkları 2011 yılından itibaren birçok ürünün tarımsal üretiminde yerli işçilerin yerini alan asıl işçiler hâline gelmeye başlamışlardır.

Türkiye'de mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışan göçmenlerin hemen hemen hepsi *düzensiz göçmenler*¹ olarak çalışma izinleri olmaksızın kayıtdışı çalışmaktadırlar. Azeri ve Gürcüler Türkiye'nin sınır kapılarından aldıkları vizelerle ülkeye giriş yapmaktadırlar. Bu vizeler turist vizesi olup, göçmenlere çalışma izni vermemektedir. Fakat bu vizeler uygulamada bir nevi mevsimlik tarım vizesi işlevi görmektedir. Suriyelilerin ise Türkiye'de geçici koruma statüsü ile kayıt altında olsalar da yasal olarak çalışma izinleri bulunmamaktadır. Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretimde çalışan göçmen işçilerin çoğu Türkiye'ye yasal yollarla girmiş olsalar bile çalışmak için yasal çalışma izinleri bulunmamaktadır. Oysaki hem Suriyelilerin Türkiye'de çeşitli sektörlerde kayıtdışı olarak çalıştıkları hem de Azerbaycan ve Gürcistan'dan yapılan girişlerin önemli bir kısmının işgücü piyasasına katılmak maksatlı ülkeye giriş yaptıkları bilinmektedir.

Türkiye'de mevsimlik tarım işini toplumun en yoksul kesiminin uğraşı hâline getiren yapısal özelliği, çalışma ve ücret koşullarının olumsuzluğudur. İşte bu olgu, bu işte çalışanlar için farklı etnik, dinî ya da kültürel kimliklerine bakmaksızın ciddi bir yoksulluk ve sosyal dışlanma döngüsü yaratmaktadır. Mevsimlik tarımsal üretimde göçmen işçilerin varlığı aynı zaman-

¹ Düzensiz göçmen işçi: Türkiye'deki göçmen işçilerin çoğunluğu çalışma izinleri olmadan ve istihdam piyasasında düzensiz olarak çalışmaktadır. Türk iş piyasasında yer alan düzensiz göçmenler iki kaynaktan gelmektedirler. Birincisi Türkiye'ye başka ülkelerden çalışma izni olmayan turist vizesi gibi yasal yolla giriş yapanlardır. İkincisi ise, Suriyeli göçmenler gibi çalışma izni olmadan sığınmacı statüsüne sahip olanlardır.. Bu projenin konusu, amacı ve kapsamı T.C. vatandaşı olmayan herhangi bir göç biçimi ile ülkeye gelen ve ülkede bir süredir yaşayan kişilerin uğradıkları ayrımcılığı ve hak ihlallerini ortaya koyarak çalışma ve yaşam koşullarını incelemektir. Bu nedenle işgücü piyasasındaki yabancı kişileri tanımlamak için 'düzensiz yabancı göçmen işçi/düzensiz göçmen işçi/göçmen işçi' adlandırması kullanılacaktır. Bu nedenle, geçici sığınmacı statüsü bulunan Suriyeli sığınmacılar, turist vizesi ile Türkiye'ye giren ve diğer herhangi bir göç biçimi ile ülkeye gelen yabancılar 'düzensiz yabancı göçmen işçi/düzensiz göçmen işçi/göçmen işçi' olarak adlandırılacaktır.

da toplumun en yoksul kesimlerini oluşturan farklı gruplar arasında bir yoksulların rekabeti ya da işe ulaşmaya ve işte tutunmaya yönelik bir mücadele yaratmaktadır. Bu, özellikle farklı işçi gruplarının üretime dâhil olduğu kayısı, narenciye, fındık, Antep fıstığı, pamuk, sebze üretimi gibi ürünlerde daha net bir şekilde yaşanmaktadır. Suriyelilerin tarımsal üretime dâhil olması ise hem yerli işçilerin bir kısmını alan dışına itmiş, hem de işçilik ücretlerinin aşağı doğru kaymasına etki etmiştir.

“Yoksulların rekabeti” olarak kavramlaştırdığımız bu olgu içinde aynı zamanda Türkiye’de yoksulluğun günümüzde yaşanan boyutlarına ilişkin önemli ipuçları barındırmaktadır. Yoksulluğun zamanla daha düşük gelirli ve daha ‘marjinal’ gruplara devredildiği bir sosyal hareketliliğinin taşıyıcısı olması belli bir toplumsal grup için sona gelmiştir. Bu bağlamda, en azından mevsimlik tarım işçilerinin de içinde olduğu farklı yoksul grupların işe ulaşma ve aynı işler için birbirleriyle rekabet ettikleri bir duruma geldikleri tespit edilmiştir.

Mevsimlik gezici tarım işçiliği Türkiye’de kırsal alanda farklı etnik kültürlerin karşılaşma ve çatışmalarının taşıyıcısı da olmuştur. Daha çok Türk kökenli bahçe/tarla sahipleri ile Şanlıurfa, Mardin ve Adıyaman gibi Güneydoğu illerinden gelen mevsimlik gezici tarım işçilerin yılın belli bir döneminde bir araya gelmeleri şeklinde yaşanan bu olgu, aslında kentsel alanlarda uzun yıllardır yaşanan ve kentsel antagonizm olarak adlandırılan yüzleşme, karşılaşma hâlinin daha homojen toplumsal yapısı olduğu düşünülen kırsal alanlarda gerçekleşen şeklidir. Yabancı göçmen işçilerin de mevsimlik tarımsal üretim sahnesine girmesiyle bu karşılaşmalar daha farklı etnik, dinî ve kültürel grupları da kapsamına almıştır. Zaman zaman gerilimleri ve çatışmaları da barındıran bir yapı teşkil etmeye başlamıştır. Sonuç olarak homojen kırsal sosyal yapıların dönüştüğü ve etnik, dinî ve kültürel olarak daha katmanlı, heterojen toplumsal yapılarla dönüştüğü gözlenmiştir. Bu açıdan Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçiliği, hem tarım işçilerinin kendi aralarında yaşadıkları ve yaşayacakları çatışmalara ve karşılaşmalara gebe bir durum hâline gelirken hem de kırsal tarımsal üretimde yerli halk ile farklı etnik kökenden gelen işçiler arasında gerilimli bir ilişkinin taşıyıcısıdır. Bu bağlamda mevsimlik tarımsal üretim, gelecekte hem etnik ilişkilerin hem de tarımsal üretimin kendi içinde dönüşüm ve değişimlerin habercisi olarak analiz edilebilir.

Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçiliği, hem tarım işçilerinin kendi aralarında yaşadıkları ve yaşayacakları çatışmalara ve karşılaşmalara gebe bir durum hâline gelirken hem de kırsal tarımsal üretimde yerli halk ile farklı etnik kökenden gelen işçiler arasında gerilimli bir ilişkinin taşıyıcısıdır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE ARAŞTIRMA ALANI

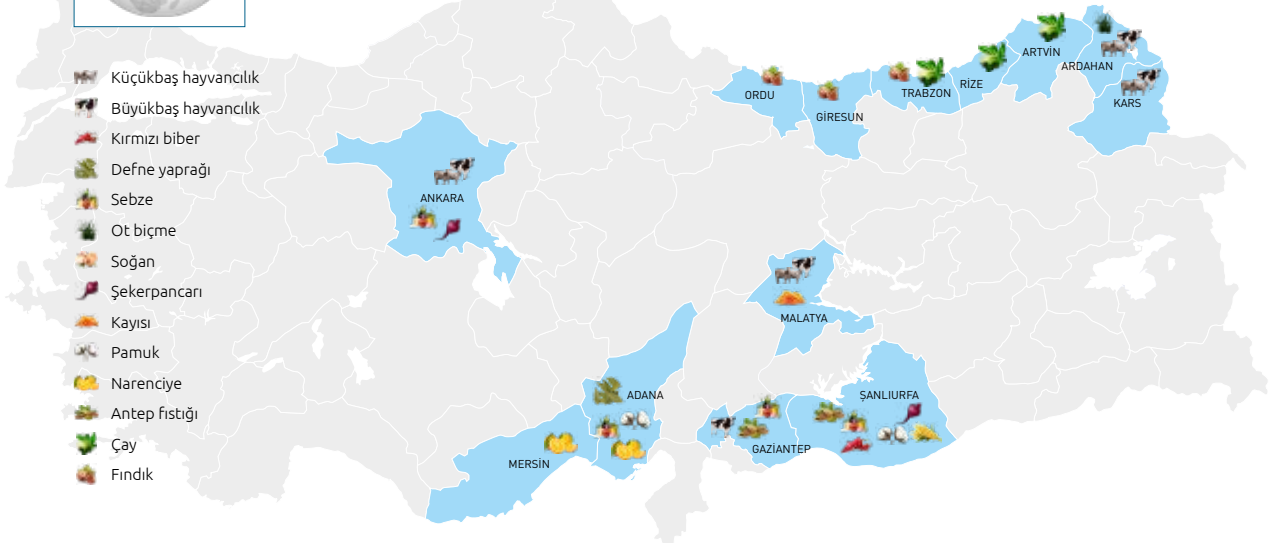
Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu’na kaynaklık eden araştırma için nitel veri toplama yöntemleri kullanılmıştır. Nitel veri toplama teknikleri görece olarak daha az araştırılmış ve araştırma nesnesinin daha az görünür olduğu alanlarda ürettiği sonuçlar açısından, nicel veri toplama yöntemlerine göre daha fazla tercih edilmektedir. Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçiliğine ilişkin nicel verilerin sınırlılığı ve göçmen işgücü araştırmalarının azlığı ile hedef kitlenin mevcut koşullarda ulaşılması güç bir grup olduğundan dolayı bu iki alanın kesiştiği sosyal olgu en iyi şekilde nitel araştırma teknikleriyle ele alınabilir.

Bu çerçevede alan araştırmasına hangi illerin dâhil olacağı ürün tabanlı bir örneklem üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırma illeri ve ürünlerin tespiti ise araştırma öncesinde hem medyadan derlenen haberlerden hem de Kalkınma Atölyesi’nin Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretime ilişkin alan deneyiminden yola çıkarak oluşturulan yabancı göçmen işçilerin çalıştıkları mevsimlik tarımsal ürün çeşitlerini gösteren haritadan hareketle yapılmıştır.

Kalkınma Atölyesi, 2002 yılından beri mevsimlik gezici tarım işçiliği konusunda gerçekleştirdiği projeler kapsamında çeşitli bitkisel üretim ve hayvancılık faaliyetlerinde yabancı göçmen işçilerle karşılaşmıştır. Ayrıca akademik çalışmalar, sivil toplum ve meslek örgütlerinin araştırmaları, medya haberleri de yabancı göçmen işçilerin bu alanda oldukça yaygın olarak istihdam edildiğine işaret etmektedir.

Harita 1. Araştırma projesi kapsamına alınan ürünler ve iller

Fındık hasadında Gürcü ve Suriyeli işçiler, çay toplamada Gürcüler, kayısı hasadında Suriyeliler, ot biçme ve hayvan bakımında Azeri, İranlı ve Orta Asya'dan gelenler, pamuk, narenciye ve sebze üretiminde Irak ve Suriye vatandaşları, çobanlık için Afganlar ve Suriyeliler en sık karşılaşılan işçiler arasında yer almaktadır. Yabancı göçmen işçilerin bitkisel üretim ve hayvancılık kapsamında mevcut durumlarının araştırılmasının başlamasıyla birlikte mevsimlik tarım işlerinde hangi ilde hangi işleri yaptıklarını belirlemek amacıyla raporlar, makaleler, yayınlanmamış araştırma bulguları, tarımsal üretimde göçmen işçilere dair 2010 yılından günümüze kadar medyada yayınlanan haberlerin derlenmesi ve tarım araçlarıyla yapılan yüz yüze görüşmeler sonucu il ve ürün temelli durum haritası hazırlanmıştır. Yabancı göçmen işçilerin istihdam edildiği tespit edilen her ilde en az bir vaka belirlenmiş ve bu haritaya aktarılmıştır.

Haritanın ortaya koyduğu temel bulgulardan hareketle, alan araştırması için saptanan 13 ilde mevsimlik tarımsal üretimde yabancı göçmen işçilere ilişkin araştırma yürütülmüştür. Araştırma kapsamına alınan iller ve ürünler şöyledir: Kars, Ardahan ve Ankara ot biçme ve hayvan yetiştiriciliği, Malatya kayısı ve çobanlık, Ordu ve Giresun fındık hasadı, Artvin, Rize ve Trabzon çay hasadı, Adana ve Mersin narenciye, sebze ve pamuk üretimi, Şanlıurfa ve Gaziantep pamuk, sebze ve Antep fıstığı üretimi. Bu ürünlerin ve illerin seçilmesinde en önemli etken ise, ürünlerin üretilmesinde mevsimlik gezici tarım işçiliğinin yaygın olarak kullanılması ve incelenen ürünlerin Türkiye'nin tarımsal üretimde önemli yer tutmalarıdır. Fındık, kayısı, narenciye, sebze ve pamuk gibi ürünler sadece ülke içi tüketim için değil, önemli ihracat kalemleri olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Alan araştırması sırasında görüşme yapılan kurum ve kişilere Türkiye'de tarımsal üretimde yabancı göçmen emek kullanımının durumunu ve boyutlarını, bu işçilerin çalışma ve yaşam koşullarını ortaya çıkaracak açık uçlu sorular sorulmuştur. Daha önce araştırma yapılmamış bir konuyu inceleyen, araştırma sırasında konunun ilgili taraflarını mümkün olduğunca kapsayacak şekilde geniş tabanlı bir görüşmeci sayısına ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla kamu kurumları, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, tarla/bahçe sahipleri, tarım araçları ve yerli ve göçmen tarım işçileri olmak üzere geniş bir toplumsal yelpaze ile görüşmeler yapılmış, işçilerin çalıştıkları tarla, bahçe ve alanlar ziyaret edilmiştir. Araştırma kapsamında 110 görüşme gerçekleştirilmiştir. Ek 1, alan araştırması sırasında yapılan görüşmelerin listesini, Ek 2 ise, görüşme sorularını içermektedir.

TANIMLAR

- ▶ **Göç:** Uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmek. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Bu tanıma, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dâhildir (IOM 2009: 22).
- ▶ **Göçmen işçi:** Vatandaşı olmadığı bir devlette ücretli bir faaliyetle iştigal edecek olan, iştigal eden veya iştigal etmiş olan kişi (Bütün Göçmen İşçi ve Aile Fertlerinin Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, 2(1) Maddesi, 1990).
- ▶ **Uluslararası işgücü göçü:** Kişilerin geçici veya daimi olarak başka bir ülkeye çalışmak üzere menşe ülkelerinden veya belirli bir süredir ikamet ettikleri ülkeden ayrılmaları.
- ▶ **Sığınmacı:** 'İlgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişi. Olumsuz bir karar çıkması sonucunda bu kişi ülkeyi terk etmek zorundadırlar ve eğer kendilerine insani ya da diğer gerekçeler nedeniyle ülkede kalma izni verilmemişse bu kişi ülkede düzensiz bir durumda bulunan herhangi bir yabancı gibi sınır dışı edilebilir ' (IOM 2009: 49).
- ▶ **Mülteci:** 'Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) tüzüğündeki kriterlere uygun olan ve Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi veya Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolüne taraf olan bir ülkede bulunup bulunmaması veya bu hukuki belgeler uyarınca ev sahibi ülke tarafından mülteci olarak tanınıp tanınmaması farketmeksizin Yüksek Komiserlik tarafından sağlanan Birleşmiş Milletler korumasından yararlanmaya hak kazanan kişi' (IOM 2009:42).
- ▶ **Uluslararası koruma:** '1951 Mülteci Sözleşmesi, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Protokolleri, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'nin (ICRC) inisiyatif hakkı, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmeleri ve insan hakları belgeleri gibi hukuki belgelerde öngörülen haklara devletlerin saygı göstermesini sağlamak için antlaşma yoluyla görevlendirilen bir örgütün sağladığı hukuki koruma' (IOM:2009:58).
- ▶ **Geçici koruma statüsü:** 'Menşe ülkelerine dönemeyen üçüncü ülke kişilerinden kaynaklanan kitlesel bir akının meydana gelmesi ya da derhal meydana gelebilecek olması durumunda, özellikle söz konusu kişilerin ya da koruma gerektiren diğer kişilerin yararına olarak, sığınma sisteminin etkin işleyişi üzerinde olumsuz etki yaratmadan sığınma sisteminin işletilmemesi riski varsa, bu kişilere acil ve geçici koruma sağlamak amacıyla sağlanan istisnai özellikteki prosedür' (IOM 2009: 19).

- ▶ **Düzensiz göçmen:** Yasa dışı giriş veya vizenin geçerlilik tarihinin sona ermesi yüzünden transit veya ev sahibi ülkede hukuki statüden yoksun kişi. Bu terim, bir ülkeye giriş kuralarını ihlal eden mülteciler ve ev sahibi ülkede kalma izni bulunmayan diğer kişiler için geçerlidir (ayrıca gizli/yasa dışı/kayıtdışı göçmen veya düzensiz durumdaki göçmen olarak anılmaktadır) (IOM 2009:15). Bu rapor çerçevesinde farklı yasal statülerde ülkede bulunan, fakat çalışma izni olmadan mevsimlik tarımsal üretimde çalışan yabancı göçmen işçiler için düzensiz göçmen işçi tanımı kullanılmıştır.
- ▶ **Antagonizm:** Uyumsuzluk, anlaşmazlık, düşmanlık, kin, rekabet, zıtlık olarak kelime anlamları olan antagonizm bu raporda daha önce bir arada yaşamamış farklı etnik, kültürel ve dinî kimliklerin bir mekânda karşılaşmaları durumunda ortaya çıkan çatışma, karşılaşma ve yüzleşme durumlarını açıklamak için kullanılmıştır. Antagonizm sıklıkla bir grubun diğer bir grubu yok etmek ya da ortadan kaldırmak için bir çeşit çatışmaya referans etse bile, burada farklı grupların bir araya gelerek birbirlerini tanıma ve bir arada yaşamak için ortak yol bulmalarını sağlayan bir süreç olarak ele alınmıştır.
- ▶ **Mevsimlik tarımsal üretim:** Bitkisel üretim sürecinde toprak hazırlığından hasat sürecine kadar aylara ve/veya mevsimlere bağlı olarak gerçekleştirilen faaliyetlerdir. Ayrıca hayvansal üretim sürecinde hayvan bakımı ve ot biçme işlerini de kapsamaktadır.
- ▶ **Mevsimlik gezici tarım işçisi:** Sürekli ikamet ettiği yerleşimden ayrılarak bir başka yerleşim yerinde bitkisel üretim, hayvancılık, arıcılık, ormancılık ve balıkçılık üretim süreçlerine işçilik yaparak ekonomik gelir elde etme amacıyla en az bir gün katılan, ancak sürekli olarak bu işte çalışmayan kişiyi tanımlamak için kullanılmıştır (Kalkınma Atölyesi 2014).
- ▶ **Mevsimlik mahalli tarım işçiliği:** Bu terime ilişkin herhangi bir resmî tanım mevcut değildir. Bu rapor özelinde sürekli ikamet ettiği yerleşimden ayrılmadan bitkisel üretim, hayvancılık, arıcılık, ormancılık ve balıkçılık üretim süreçlerine çalışarak gelir elde etme amacıyla en az bir gün katılan, ancak sürekli olarak bu işte çalışmayan kişiyi tanımlamak için kullanılmıştır (Kalkınma Atölyesi 2014).
- ▶ **Tarım aracısı (simsar/elçi/çavuş):** Tarımda iş ve işçi bulma aracılığı görevini yapmak üzere Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından izin verilmiş veya izinsiz olarak çalışan gerçek kişileri ifade eder (Kalkınma Atölyesi 2014).

BÖLÜM 1

GÖÇ AKIMLARI, GÖÇ TEORİLERİ VE MEVSİMLİK TARIMSAL ÜRETİMDE GÖÇMENLER

Göç Akımları, Göç Teorileri ve Mevsimlik Tarımsal Üretimde Göçmenler

Tarih boyunca göçün temel motivasyonu daha iyi bir yaşam için gereken fırsatlara ulaşmaktır. Aslında göç olgusunu ortaya çıkaran birçok farklı neden bulunmaktadır. Bütün bu nedenlerin altını çizen daha iyi bir yaşam için maddi imkânlar elde etme hedefi bazen de göçmenlerin arkada bıraktıkları aileleri için sağlıklı ve güvenli yaşam koşulları oluşturmaktır. Bazıları ise kendi rızaları dışında göçe zorlanır; savaştan, ölüm ve açlıktan kaçma, insan ticareti, doğal afet ve kıtlığa maruz kalma. Bu durumlarda bile göç daha müreffeh, mutlu ve verimli bir yaşamın anahtarı olarak görülmektedir.

Uluslararası işgücü göçü insanların bir ülkeden diğerine çalışma amaçlı olarak nüfus hareketlerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) verilerine göre 105 milyon insanın doğduğu ülke dışında çalıştığı tahmin edilmektedir (IOM 2016). İş gücü göçü yeni bir olgu olmasa bile küreselleşme ile birlikte yoğunlaştığı ve hız kazandığı tartışılmaktadır. IOM'in verileri göçmen işçilerin 2011 yılında dünya ekonomisine 440 milyar dolar kazandırdığını ve yine göçmen işçilerin gelişmekte olan ülkelere 350 milyar dolar işçi dövizini gönderdiklerini göstermektedir (IOM 2016). Böyle büyük bir getirinin arka planındaki, göçmen işçilerin hem göç sırasında karşılaştıkları riskler hem de çalışma sırasında maruz kaldıkları güvencesizlikler de göz ardı edilemeyecek bir gerçekliktir.

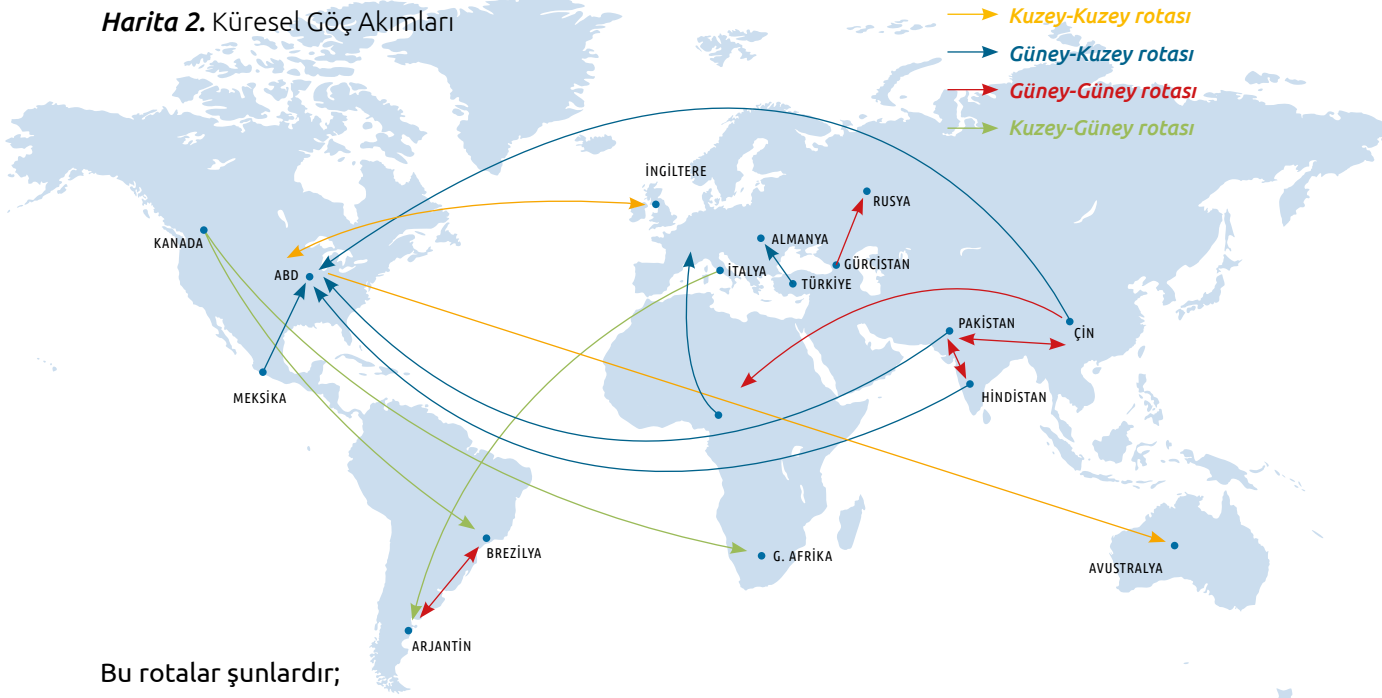
Dünya genelinde tarımsal üretimde istihdam için göç edenlerin gittikleri ülkelerde tarımsal üretim faaliyetlerini yapabilme sorunu yaygın olarak karşılaşılan bir olgudur. Göç alan ülkelerde yerel işgücünün yer almak istemediği düşük ücretli, düşük vasıflı bir iş olarak görülen tarımsal üretim ağırlıklı olarak göçmenlerin çalıştığı bir sektördür. İşte bu bağlamda, raporun bu bölümünde, Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretimde göçmen işgücü kullanım biçim ve koşullarını incelemeden önce, küresel göç akımları, göç teorileri ve dünya genelinde mevsimlik tarımsal üretimde göçmen işgücü çalışma biçimleri ele alınacaktır. Genel dinamiklerin incelenmesi, genel göç olgusunu anlamak ve bir anlamda rapor için yol haritası çizmek açısından önem taşımaktadır.

1.1 KÜRESEL GÖÇ AKIMLARI VE DİNAMİKLERİ

1

Küresel düzeyde göç akımlarının yönü ve göç akımına konu olan kişilerin özelliklerine ilişkin farklı sınırlama ve kategoriler olmasına rağmen, IOM'ın World Migration Report 2013 raporunda, küresel göç akımları dört rota üzerinde incelenmiş ve bu dört rotada ortaya çıkan göç akımlarının karakterleri değerlendirilmiştir.

Harita 2. Küresel Göç Akımları

Bu rotalar şunlardır;

Kuzey-Kuzey Rotası: Çok gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere göçü temsil etmekte, Almanya'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne, Birleşik Krallık'tan Avustralya ve Kanada'ya ya da Birleşik Krallık'tan Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelen göç akımlarından oluşmaktadır.

Güney-Kuzey Rotası: Az gelişmiş ülkelerinden gelişmiş Kuzey ülkelere yapılan göçü, Meksika'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne, Türkiye'den Almanya'ya, Çin, Pakistan ve Hindistan'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne yapılan göçlerdir.

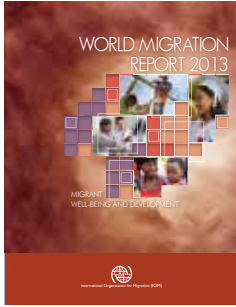
Güney-Güney Rotası: Ukrayna'dan Rusya Federasyonu'na ya da Rusya Federasyonu'ndan Ukrayna'ya, Özbekistan'a ve Kazakistan'a, ya da Afganistan'dan Pakistan'a yönelen Güney ülkeleri içindeki göçü temsil eden küresel göç koridorlarıdır.

Güney → Kuzey
%45

Güney → Güney
%35

Kuzey → Kuzey
%17

Kuzey → Güney
%3

Kuzey-Güney Rotası: Amerika Birleşik Devletleri'nden Meksika ya da Güney Afrika'ya veya Almanya'dan Türkiye'ye, Portekiz'den Brezilya'ya veya İtalya'dan Arjantin'e göçü gösteren gelişmiş Kuzey ülkelerinden az gelişmiş Güney'e yönelen göç akımlarıdır.

Bütün bu küresel göç rotaları içinde en fazla göç çeken iki koridor, Güney-Kuzey ve Güney-Güney'dir. IOM'ın 2013 raporunda kullanılan Dünya Bankası veri setine göre, 2010 yılında Güney-Kuzey bütün göç akımlarının yüzde 45'ini temsil ederken, Güney-Güney yüzde 35'i temsil etmektedir. Kuzey-Kuzey'in bütün göç stoku içinde payı yüzde 17 ve Kuzey-Güney'in ise sadece yüzde 3'tür. Küresel göç stokunun yüzde 69 ile 81'i arasında bir oranını temsil eden 147 ila 174 milyon göçmen Güney'in gelişmekte olan ülkelerinde doğmakta ve her 4 göçmendeki 3'ünü temsil etmektedir (IOM 2013: 50).

IOM raporu ayrıca bütün bu göç koridorlarından Kuzey-Kuzey'de kadın göçmenlerin erkek göçmenlerden fazla olduğunu göstermektedir. Diğer göç akım rotalarında erkeklerin sayısı kadınların sayısını geçse bile, kadın göçmenler neredeyse bütün göç akımlarının yarısını oluşturmaktadır. Göçmenlerin yaşlarına ilişkin bulgulara bakıldığında ise, Güney'e giden göçmenlerin daha genç olduğunu ve 24 yaş altındaki göçmenlerin Güney göçünün karakterini oluşturduğunu, Kuzey'de bulunan göçmenlerin çoğunluğunun çalışma yaşı olarak tanımlanan 25-49 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Göçmenlerin vasıf düzeylerine ilişkin veriler ise, yüzde 44'ünün düşük vasıflı, yüzde 33'ünün ise orta düzey vasıflı ve sadece yüzde 22'sinin yüksek vasıflı olduğunu göstermektedir (IOM 2013).

Yine aynı rapora göre, mültecilerin³ çok büyük bir kısmı Güney'den gelip yine Güney ülkelerine yönelmektedir. 2010 yılı Dünya Bankası verilerine göre, beş sığınmacıdan dördü hem Güney'de doğmuş, hem de Güney ülkelerinde yaşamaktadır. Bu, küresel mültecilerin yüzde 81'ini oluşturmaktadır. Kuzey, inanılanın aksine çok daha az sayıda mülteciye ev sahipliği yapmakta ve bu, bütün sığınmacıların yüzde 1'ini kapsamaktadır. Bütün göç stokunun içinde düşünüldüğünde, Güney-Güney göçünün yüzde 10'u mülteci (IOM 2013: 68).

Görülmektedir ki, dünya genelinde göç birçok ülkeyi yakından etkilemektedir. Bu nedenle olguyu ve göçmenlerin göç motivasyonlarını ele alan göç teorilerini açıklamak yararlı olacaktır. Ayrıca farklı göç teorileri tarımsal üretim için göç etme olgusuna ve göçmenlere uyarlandığında nasıl bir çerçeve sunduğu tartışılacaktır.

³ 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin 1. maddesinde mülteci şöyle tanımlanmaktadır; "...ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan...kişiler".

1.2 GÖÇ TEORİLERİ VE ULUSLARARASI MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ GÖÇÜ

'Göç Çağı' göçün uluslararası alanda giderek görünür hâle geldiği küreselleşme süreciyle örtüşmektedir. Bu süreç, aynı zamanda sınırlar arasında insan hareketliliğinin giderek hem daha çeşitli hem de daha belirgin bir sorun olarak yaşandığı bir dönemdir. Tarihsel olarak baktığımızda göç etme motivasyonunun ekonomik olduğu sık sık vurgulanmaktadır. İşte bu nedenle, uluslararası göç ile işgücü piyasaları arasında önemli ve ayrılmaz bir ilişki vardır. Göçmenlerin geldikleri ülkelerdeki ekonomik faaliyetleri ve yoğunluklu olarak çalıştıkları işler birçok araştırmacının konusu olmuştur. İster iç, isterse dış yani uluslararası göç ile ortaya çıksın, mevsimlik tarımsal üretimde çalışmak göçmenler için önemli bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle son yıllarda tarımsal üretim ve bu üretimden doğan işgücü talebi uluslararası işgücü göçünü motive eden bir ekonomik faaliyet hâline gelmiştir.

Göçmen işçilerin tarımsal üretimde çalışmalarını anlamak, bu çalışma biçimine teorik bir alt yapı kazandırmak için, göç teorileri ekseninde uluslararası mevsimlik tarım göçünün nasıl kavramlaştırılabileceği ve bu teorik kavramsallaştırmanın Türkiye'de yaşanan mevsimlik tarımsal üretimde çalışan yabancı göçmen emeğini ne derece açıklayacağı önemlidir. Uluslararası göçü açıklamak için en sık kullanılan teorik çerçevenin 'çekici ve itici faktörler' (push-pull factors) kuramı olduğu söylenebilir.

Bu kuram; insanların nüfusun yoğun olduğu yerlerden seyrek nüfuslu yerlere, gelir düzeyinin düşük olduğu yerlerden yüksek olan yerlere göç etme eğilimlerini vurgular. İtici faktörler demografik büyümeyi, düşük yaşam standartlarını, ekonomik fırsat yoksunluğunu ve siyasal baskıları içerirken, çekici faktörler emeğe olan talebi, cazip ekonomik fırsatları ve siyasal özgürlükleri ifade etmektedir. Temel olarak bu kuramsal yaklaşım uluslararası göç hareketinin ülkeler arasındaki ücret farklılığından ileri geldiğini vurgulamakta ve bu farklılıkların olmadığı yerde göç hareketlerinin olmayacağını altını çizmektedir (İçduygu 2009). Bu kuramın işaret ettiği sonuç ise; emeğin geleneksel sektörden modern sektördeki daha iyi ücretli işlere göç etmesi ve göç hareketlerinin sermaye ve emeğin eşitsiz dağılımından kaynaklanmasıdır. Tarımda mevsimlik göçmen emeğine bakıldığında, göçmenlerin göç ettikleri ülkede mevsimlik tarım işçiliğindeki ücretleri cazip buldukları ve burada elde ettikleri gelirleri daha çok kendi ülkelerine gönderdikleri söylenebilir. Fakat bu vakada teoriyle uyum göstermeyen durum, göçün geleneksel sektörlerden modern sektörlerle doğru yaşanmasıdır. Mevsimlik gezici tarım işçiliği daha çok makine ile yapılamayan emek yoğun aktiviteler için talep edilmektedir.

Göç teorilerinin önemli bir kısmında, göçmenler rasyonel ve hesaplayıcı bireyler varsayılmış ve bireylerin doğduğu yerdeki kısıtlı fırsatlarla başka yerlere hareket ederken bunun fayda ve maliyet analizini yaparak gerçekleştiği düşünülmüştür. Böylece birey, bu analiz ve karşılaştırma sonunda, daha yüksek ücret ve yaşam şartları beklentilerine ulaşmak için göç kararını alır. Bir diğer söyleyişle, bireylerin gidecekleri ülkede kazanmayı umdukları yüksek ücret ve yaşam standartları göç sırasında maruz kalacakları maliyetten (yolculuk ve taşınma masrafları, yeni bir dil öğrenme, uyum ve psikolojik sıkıntılar gibi) daha yüksekse göç etme kararı gerçekleşir (İçduygu 2009). Neoklasik kurama göre bu kararlar insan sermayesine yapılan bir çeşit yatırım olarak değerlendirilir. Dolayısıyla göçün insan sermayesini arttırdığı vurgulanır. Bu açıdan bakılınca göçmenler rasyonel olarak fayda maliyet analizi yapsalar bile mevsimlik tarımsal üretimde çalışan göçmenlerin insan sermayesine yatırım yaptıkları şeklinde bir değerlendirme eksik olacaktır. Çünkü bu işlerde çalışan göçmenlerin bazıları yüksek eğitim görmüş olsalar da vasıflarına uygun işlerde göçmenlik statülerden dolayı çalıştırılmadıkları için tarımsal faaliyetlere katılmakta, aslında bir çeşit insan sermayesi donanımlarında değersizleşmeye tabii olmaktadır.

Göç sistemleri ve göçmen ağı teorileri ise göçü, göçmenlerin bireysel çalışması olmaktan çıkarmış, göç alan ve veren ülkelerdeki göçmenlerin

Tarımda mevsimlik göçmen emeğine bakıldığında, göçmenlerin göç ettikleri ülkede mevsimlik tarım işçiliğindeki ücretleri cazip buldukları ve burada elde ettikleri gelirleri daha çok kendi ülkelerine gönderdikleri söylenebilir.

ilişkilerine ve ilişki ağlarına dayandırmıştır. Göç sistemleri teorisi; göçün aktörleri -göç alan, göç veren ülke ve göçmen- arasındaki ilişkiyi/etkileşimi bütüncül bir düzeyde analiz ederek, ülkelerin birbirine insan akışı ve karşı insan akışlarıyla bağlı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca teori, bir sistem etrafında buluşan ülkeler arasında sömürgecilik, siyasal etkileşim, ticaret, yatırım veya kültürel bağlara dayanan ve önceden mevcut bağlantıları olduğuna işaret etmektedir. Bu sistemlerin varlığı günümüzde yaşanan göç örüntülerinin gelişimi hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Fawcett ve Arnold (1987, 456: 7) bu bağlantıları, devletler arası ilişkiler, kitle kültürü, aile ve toplumsal ağlar ve göçmen acentelerinin faaliyetleri olarak sınıflandırırken; Kritiz, Lim ve Zlotnik (1992) tarihsel, kültürel, kolonyal ve teknolojik bağlantıları göç hareketlerini şekillendiren dinamikler olarak belirlemiş, bunların göç alan ve veren ülkenin sosyal, siyasal, ekonomik ve demografik düzleminde farklı etkileri olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Göçmen ağları teorisi ise, benzer şekilde göçün, göçmenler arasında ilişkiler sonucu yön bulduğuna vurgu yapmaktadır. Göç ağları kavramı göç veren ve alan ülkedeki hareket edenleri, hareket etmişleri ve hareketsizleri birleştiren bağlar olarak tanımlanabilir (Taylor 1986, Massey 1990, Tilly 1990). Bu ilişki ağları formel ve enformel düzeyde gerçekleşir. Örneğin formel düzeyde faaliyet gösteren belli kurumlar (iş bulma kurumları, seyahat acenteleri veya taşeron şirketler gibi) göçmenlerin devlet kurumlarıyla olan ilişkisine aracılık ederken, enformel ağlar geride kalan aileleri, arkadaşları, hemşerileriyle kurdukları karmaşık ilişkileri, cemaat bağlarını, yardımlaşmaları kapsar (Taylor 1986, Massey 1990) ve göçmenlerin gereğinde yardım almak veya iş bulmak gibi konularda başvuracakları sosyal bir sermaye sağlar.

Hem göçmenleri hem de göçmen olmayanları karmaşık bir toplumsal roller ve kişisel olmayan ilişkiler ağına bağlayan bu ağlar aynı zamanda göçün yol açtığı masrafları ve içerdiği riskleri de azaltır (Boyd 1989:639). Örneğin aile bağlantıları, göçü mümkün kılan kültürel ve finansal sermayeyi sağlar ve öncü bir göçmenin gidişiyle göç veren ülkeyle alan ülke arasında bir güzergâh oluşmaya başlar. Bu hareket bir kez oluşturulduğunda, göçmenler bu 'işlek yolları' kullanırlar ve zaten göç bölgesinde yer alan akrabalarının ve arkadaşlarının yardımlarını alırlar. Aileye ve akrabalık ilişkilerine dayanan ağlar barınma, iş bulma ve bürokratik işlemlerin halledilmesine yardımcı olur, kişisel sorunlar konusunda destek sağlar. Bu sosyal ağlar göçmenler ve aileleri açısından göç sürecinin güvenli ve daha kontrol edilebilir olmasını sağlar. Nihayet göç hareketleri

Göç ağları kavramı göç veren ve alan ülkedeki hareket edenleri, hareket etmişleri ve hareketsizleri birleştiren bağlar olarak tanımlanabilir.

© Kurtuluş Karasın, Urfa-Harran, 2015

bir kez başladığında, artık kendi kendini sürdürebilir sosyal ve ekonomik bir sürece dönüşür. Göçmen ağları ayrıca yerleşme ve göç bölgesinde cemaat oluşumu sürecine temel sağlar. Göçmen grupları kendi sosyal ve ekonomik altyapılarını geliştirirler; ibadet yerleri, dernekler, dükkânlar, kafeler, doktor ve avukat gibi profesyonel ve diğer hizmetler bunlar arasında sayılabilir. Kalma süresinin uzamasıyla birlikte, ilk göçmenlerin eşlerini ve çocuklarını ülkeye getirmeye veya yeni aileler kurmaya başlamalarında olduğu gibi, göçmen ağları da giden göçmenin ailesini yanına alma ya da yeni ailelerin kurulma sürecini hızlandırır. Böylelikle göçmenler kendi yaşam tarzlarını gittikleri ülkede de devam ettirmeye başlarlar.

Göçe ilişkin teoriler mevsimlik tarımsal yabancı işgücü göçünün belli açılarını açıklarken, Türkiye’de tarımsal üretimde çalışan göçmenlerin göç ve çalışma biçimlerini ele almak için göç sistemleri ve göçmen ağları bize daha kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Türkiye’de ağırlıklı olarak üç ülkeden gelen göçmenlerin tarımsal üretimde çalıştığı görülmektedir. Bu göçmenlerin işlere erişimleri ve çalışma koşulları yerli toplumla kurdukları ilişkiler ve akrabalık/tanıdıklık üzerinden kurulmaktadır. Azerbaycanlılar, Gürcüler ve Suriyeliler mevsimlik gezici tarım işçiliğinin aktörleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Her grup, çalıştıkları işlere belli ağların kullanımı ile ulaşabilmekte ve yine işlerin devamlılığı bu ağlar ve ilişkiler üzerinden sağlanmaktadır. Ayrıca bu ilişkilerin göçmenlere sağladığı olanaklar ve belli işlere erişimi kolaylaştırması göçmenler arasında farklı hiyerarşi ve statüler yaratmaktadır.

Türkiye’de uluslararası işgücü göçünün önemli bir kısmı Azerbaycan’ın Nahcivan Özerk Bölgesi’nden gelmektedir (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen 2011). Mevsimlik tarımsal üretimde Azerilerin hayvancılık ve ot biçme gibi işler başta olmak üzere çeşitli işlerde çalıştığı görülmektedir. Özellikle Kars ve Ardahan illerinde hayvancılığa dayalı üretimin önemli bir kısmı Azeri göçmenler tarafından yapılmaktadır. Türkçe konuşuyor olmak ve bölgede Azeri kökenli yaşayan yerli nüfusun varlığı Azeri göçmenlerin öncelikli olarak çalıştırılmasını kolaylaştırmaktadır. Azeri göçmenler ‘Türkiye’yi kendi ana vatanları’ gibi gördüklerini sık sık vurgulayarak, ‘*Tek millet iki devlet*’ olduğunu belirtmektedirler. Bu söylem üzerinden bir kardeşlik duygusu, sanal akrabalık kurmaktadırlar. Yine Karadeniz Bölgesi’nde Gürcü yerli nüfusun varlığı Gürcülerin hem fındık hem de çay toplama işinde çalışmalarının önemli nedenlerinden biridir. Akraba Gürcüler arasındaki mevcut ağlar özellikle 1996 yılında Sarp sınır kapısının açılmasından sonra hızlanmış ve sınırın öte yanından gelen Gürcü göçmenlerin bölgede başta mevsimlik tarım işi olmak üzere çeşitli işlerde çalışması ile sonuçlanmıştır. İşverenler bu tür ilişki geliştirmedikleri göçmenlerle çalışmaktan kaçınmakta, ya bir tanıdıklık bağlantısı ya da daha önceki yıllarda aynı kişilerle çalışmış olma deneyimi aramaktadırlar.

Bu açıdan analiz edildiğinde göçmenlerin belli ağlar ve ilişkiler içinde olmadan mevsimlik tarım işlerine ulaşmaları zor görülmektedir. Bu olguyu en iyi açıklayan örnek ise, sayıları üç milyona ulaşmakta olan Suriyelilerdir. Sayıları kısa zamanda hızla artan Suriyeli göçmenler kamplarda yaşamaktansa kamp dışında yaşam olanakları aramayı tercih etmektedirler. Mevcut Durum Araştırması’nın yapıldığı illerden Kars, Ardahan, Ordu, Giresun ve Trabzon’a kendi imkânları ile gelen Suriyelilerin sayıları oldukça az olmakla birlikte, bu göçmenler yerli halk tarafından illerinde istenmemekte ve çeşitli yöntemlerle il dışına çıkartılmaktadırlar. Öte yandan fındık işinde ve Malatya ilinde, mevsimlik tarım işçiliği yapmak için Güneydoğu illerinden gelen işçilerle birlikte Suriyeli işçiler de bulunmaktadır. Bu göçmenler Şanlıurfa gibi illere mevsimlik tarım işçi piyasasını organize eden tarım aracılığıyla mevsimlik tarım işleri için göçmekte ve Türkiyeli işçilerle birlikte kayısı ve fındık toplama işlerinde çalışmaktadırlar.

Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan yabancı göçmenler eğer sosyal ağlar ve ilişkiler içinde yer alabiliyorsa, hem yerel toplumdan kabul görmekte hem de daha yüksek ücret ödenen işlere ulaşabilmektedirler. Bu ilişkiler aynı zaman da otoritelerin kontrollerine karşı göçmenler için bir kalkan görevi görmekte, çalışma izinleri olmadıkları hal-

Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan yabancı göçmenler eğer sosyal ağlar ve ilişkiler içinde yer alabiliyorsa, hem yerel toplumdan kabul görmekte hem de daha yüksek ücret ödenen işlere ulaşabilmektedirler.

de çeşitli işlerde çalışabilmelerini sağlamaktadır. Bu durum göçmenler arasında hangi işin hangi göçmen grubu tarafında yapılacağına ve kimin kamu otoritelerinden gizleneceği ve korunacağına ilişkin göçmenler arasında bir hiyerarşi yaratmaktadır. Bu hiyerarşinin en üstünde etnik ve akrabalık ilişkilerine dayanan Azeri ve Gürcüler yer alırken, en altında ülkelerinde yaşanan iç savaş dolayısıyla Türkiye'ye gelen ve sokaklarda yardım toplama dahi yapılmasına izin verilmeyen geçici koruma statüsü altındaki Suriyeliler bulunmaktadır.

1.3 MEVSİMLİK TARIMSAL ÜRETİMDE GÖÇMEN EMEĞİ

Tarımsal üretim insanlık tarihinin akışını değiştirdiği gibi insanlığın yaşamını sürdürmesinde kilit bir rol oynamış ve oynamaktadır. ILO'nun tahminlerine göre dünya üzerinden 1,3 milyar insan tarımsal üretimde çalışmaktadır. Dünyanın bazı, özellikle gelişmiş ülkelerin bulunduğu, bölgelerinde çalışanların çoğu göçmen işçilerden oluşmaktadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde Kaliforniya'da olduğu gibi, göçmen işçilerin oranı yüzde 90'a yaklaşmaktadır (Svensson ve diğ. 2013).

Her ne kadar ülkeler düzensiz/yasadışı göçmenlerin girişlerini zorlaştırmak için çeşitli tedbirler alsalar bile birçok ülkede sayıları yüzbinlerce hatta milyonları bulan düzensiz göçmenler bulunmakta ve bu göçmenler çeşitli işlerde kayıtdışı olarak çalışmaktadırlar. Tarım sektörü belgesiz/düzensiz göçmenlerin yaygın olarak çalıştığı sektörlerin başında gelmektedir. Sektörü göçmenler için çekici kılan nedenlerden biri, sektörde çalışanları denetlemek ve yasal düzenleyici tedbirleri uygulamak daha zor olduğundan düzensiz göçmenlerin yasal merciler tarafından fark edilmesi veya bulunması daha zordur.

Mevcut araştırmalar Almanya, İtalya ve İspanya gibi ülkelere tarımsal üretimde düzensiz göçmen emeğinin düzenleme girişimlerine rağmen mevcudiyetlerinin hayati olmaya devam etmekte olduğunu göstermektedir (Hess 2006, Hartman 2008). Almanya'da Orta ve Doğu Avrupa'dan gelen göçmenler, İspanya ve İtalya'da ise Romanya, Arnavutluk gibi ülkelere gelen işçiler tarımsal üretimde düşük ücretli ve kayıtdışı olarak çalışmaktadırlar. Göçmenler tarımsal üretimde yaygın çalışmasına rağmen ciddi problemlerle karşılaşmakta, düşük ücretle, kötü çalışma şartları ve sağlık ve güvenlik riski olan işleri neredeyse hiçbir koruma ve güvence olmadan üstlenmektedir.

Dünyanın en iyi programı olarak gösterilen Kanada'nın Mevsimlik Tarım İşçileri Programı'nın (SAWP) dahi işçileri genel olarak korumasız bıraktığı tartışılmaktadır. İşçilerin kendi işverenlerini seçme hakkından mahrum olduğu, işlerini terk etme seçeneklerinin olmadığı, kalacakları yerleri seçemedikleri ve tarımsal üretim yaptıkları bahçelerini terk edemedikleri gibi konulara dikkat çekilmektedir (Tomic ve diğ. 2010). Göçmen işçilerin yasal statüsünün işverenlere bağlı olması, işçileri korumasız ve kırılgan bırakabilmektedir. Denetimlerin yetersiz olması işverenlerin yasal yükümlülüklerini yerine getirmemeleri gibi sonuçlar doğururken aynı zaman da işçiler için sömürü ve tacizin boyutlarını arttırmaktadır.

Göçmen işçiler çalışma koşulları ve yasal statülerinden dolayı yaşadıkları zorlukların yanı sıra göç ettikleri ülkelerde hem günlük hayatlarında hem de işgücü piyasasında ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadırlar. Yerli nüfusla karşılaştırıldığında göçmen işçiler ırkçılık, etnik ayrımcılık, kötü muamele ve kötü çalışma koşullarına daha sık maruz kalmaktadırlar. Göçmenlerin deneyimleri onların hem ruh hem de beden sağlıklarını yakında etkilemektedir. Dünya üzerinde en fazla göçmen tarım işçisi çalıştıran ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'nde, tarımsal üretimde çalışan göçmen işçiler sınır dışı edilme korkusuyla, etnik ayrımcılık ve toplumsal dışlanmaya maruz kalarak, sağlık ve güvenlik riski taşıyan çalışma koşullarında ve kurumsal hizmetlere sınırlı ulaşım gibi bir dizi olumsuz şart altında çalışmakta ve yaşamaktadırlar (Svensson ve diğ. 2013).

Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu yukarıda kısaca değinilen çalışmalara Türkiye'de tarımsal üretimde çalışan göçmen işçilerin durumunu analiz ederek katkı vermeyi hedeflemektedir. Buna ek olarak, bu çalışma dâhilinde üretilen Tarımsal Üretimde ve Ürün İşlemede Göçmen İşçi İstihdamı: Öğrenilen Dersler (Avrupa: Birleşik Krallık, Fransa, İspanya, İtalya, PICUM) başlıklı rapor Avrupa'da tarımsal üretimde göçmen işçilere ilişkin geliştirilen uygulama örneklerini sunmaktadır.

BÖLÜM 2

TÜRKİYE'YE YÖNELEN GÖÇ HAREKETLERİ VE İŞGÜCÜ GÖÇÜ

Türkiye'ye Yönelen Göç Hareketleri ve İşgücü Göçü

Türkiye'nin göç akımları içinde yeri ve önemi son yıllarda radikal değişiklikler barındırmıştır. 1960'ların klasik işçi göçü veren ülkesi olan Türkiye, 1990'larda bölgesinde göç alan ülke hâline dönüşmüştür. Yaşanan bu radikal değişim hem ülkenin göç rejimi ve uygulamalarında değişimler ve çeşitlenmeler yaratmakta hem de işgücü piyasası üzerinde ciddi etkilere neden olmaktadır. Türk kökeni ve soyundan gelenleri göçmen olarak kabul etme üzerine yapılanan göç rejimi, esnek vize rejimleri ve ülkeye giriş yapan Suriyelilere sağlanan geçici koruma ile ülkeye yönelen göç akımını yönetmeye doğru bir eğilim sergilenmeye başlanmıştır.

Türkiye'ye yönelen göçün işgücü piyasalarına etkilerini belirleyen temel dinamik ise, Türkiye'de bulunan göçmenlerin çoğunun düzensiz göçmen olarak işgücü piyasasına eklenmeleridir. Bu da bu göçmen işçileri kayıtdışı ve güvencesiz işlere yöneltmektedir. Sınırlarda alınan vizeler bazı durumlarda mevsimlik çalışma vizeleri olarak işlev görmekte, fakat işgücü piyasasında göçmen işçilere bir koruma sağlamamakta ve daha da kırılgan hale getirmektedir. Raporun bu bölümünde Türkiye'nin değişen göç rejimi ve bu değişimlerin işgücü piyasası ile ilişkisi ve bunu takiben Türkiye'ye gelen ve sayıları giderek artan düzensiz göçmenlerin işgücü piyasasındaki durumlarına odaklanılacaktır.

2.1 TÜRKİYE’NİN GÖÇ REJİMİ VE GÖÇMEN POLİTİKALARI

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana göç, ulus devlet inşasının önemli bir ayağı olarak ele alınmış ve uluslaşma projesinin önemli bir parçası olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türk kültürüne ve diline yakınlığı olan grupların Türkiye’ye göç etmesi teşvik edilmiştir. Yine, Türkiye’ye mübadele kapsamında Yunanistan’dan gelen Müslümanların haricinde Bulgaristan’dan Türkler ve Osmanlı yönetimi altında yaşamış çok farklı etnik köken ve kültüre sahip topluluklar (ör. Boşnaklar, Pomaklar, Çerkezler ve Tatarlar) ‘muhacir’ olarak göç etmişlerdir (Toksöz, Kaşka ve Erdoğan 2012). 1923 ve 1997 yılları arasında yaklaşık olarak 800 bin kişi Bulgaristan’dan, 400 bin kişi Yunanistan’dan Türkiye’ye gelmiştir. Kafkaslardan Müslümanlar ve Tatarlar Türkiye’ye göç etmiştir. Bu yıllar arasında toplamda 1.6 milyondan fazla göçmenin Türkiye’ye yerleştiği hesaplanmaktadır (İçduygu ve Biehl 2009: 93, Özgür 2012:204-205).

Bu göç sistemi 1924 Lozan Antlaşması ve daha sonra çıkarılan 1934 tarihli İskan Kanunu ile yönetilmiştir. Kanun, Türk soylu ve Türk kültürüne sahip olmayı Türkiye’ye kabul için gerekli görürken, muhacir ola-

rak da Müslüman grupların kabulü mümkün kılınmıştır. Kimin Türk ve Müslüman olduğuna ilişkin zamanla değişen ve dış konjonktüre göre biçimlenen tanımlar yapılsa bile, İskân Kanunu, Türk soyundan ve kültüründen gelenlerin vatandaşlığa geçişlerini kolaylaştırmaktadır. Daha da önemlisi, mevzuatta 'göçmen' olarak değerlendirilen tek grup Türk kültürüne sahip olan Türk soylular olurken, Türkiye'ye göç eden diğer tüm etnik gruplar 'yabancı' kategorisinde bırakılmaktadır (Erder 2007: 7-8, İçduygu 2007: 206). İçduygu, bu kanunun göçmenlik için sadece Türk soyundan olmayı ve Türk kültürüne bağlılığı şart koşması, homojen ulus-devleti kurma hedefi ile hareket ettiğini vurgulamaktadır (İçduygu 2010:32-33). Sema Erder ise, Türkiye'nin göç rejimini '*yabancısız kurgulanan*' ülke olarak tanımlamakta ve 2000'li yıllara gelene kadar göç rejimini tanımlayan temel öge olarak, ülkeye gelenlerin '*muhacir*', gidenlerin ise '*gurbetçi*' olduğu anlayışının ürünü olan bir göç politikası olduğunu vurgulamaktadır (Erder 2007).

Küreselleşmenin etkisi Türkiye'nin göç haritasında da önemli değişimler yaratmış; hem ülkeye gelenler hem de ülke dışına gidenleri çeşitlenmiştir. Türkiye 1980'lerin sonu, 1990'ların başlarından itibaren özellikle çevresindeki sosyalist ülkelerde yaşanan altüst oluşlar sonucu Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile eski Sovyetler Birliği'ne bağlı ülkelerden gelenlerin göçünü yaşamaya başlamıştır. Türkiye, geleneksel göç alan ve Batı Avrupa ülkelerine göç veren ülke konumuna ek olarak, 1990'lardan itibaren göç alan ülke ve transit göç ülkesi hâline gelmiştir. Hem Avrupa Birliği'ne (AB) uyum süreci hem de Türkiye'ye yönelen göçe ilişkin çeşitlilik 2000'li yıllarda yeni yasal düzenlemelerin gündeme gelmesini zorunlu kılmıştır. Bu yasal düzenlemeler arasından 1994 İltica Yönetmeliği, 2003 Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun, 2005 İltica ve Göç Alanındaki Türkiye Ulusal Eylem Planı ve 2006 İskân Kanunu, Türkiye'nin göç rejiminde temel olmasa bile belli dönüşümlerin işaretçisi durumundadır (İçduygu 2010: 32). 1994 tarihli İltica Yönetmeliği, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi sınırlama yani sadece Avrupa'dan gelen sığınmacıları kabul koşulu ile taraf olan Türkiye'nin bu sınırlamayı kaldırmadan İran ve Irak'tan gelen sığınmacılara geçici sığınma hakkı ile mülteci statüsü sağlayarak üçüncü ülkelere yerleşme hakkı vermiştir. 2005 Eylem Planı ise, 2012 yılında bu coğrafi sınır koşulunu kaldırma sözü vermiştir. Fakat bu coğrafi sınırlılık hâlâ kanunda yer almaya devam etmektedir.

2006 tarihli yeni İskân Kanunu'nun AB'ye uyum sürecinde eski kanuna göre daha az kısıtlayıcı bir düzenleme olması beklenirken, İçduygu'ya göre bu kanun ulus-devlet motivasyonu ile hazırlanmış ve eski Ka-

■ Türkiye, geleneksel göç alan ve Batı Avrupa ülkelerine göç veren ülke konumuna ek olarak, 1990'lardan itibaren göç alan ülke ve transit göç ülkesi hâline gelmiştir.

nun'daki kısıtları günümüze taşıyan bir içeriğe sahip olmuştur. Yeni düzenlemede de göçmenler, 'Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu hâlde Türkiye'ye gelip bu Kanun gereği kabul olunanlardır' diye tanımlanmaktadır (İçduygu 2010: 34). Böylece Türkiye'nin göç rejimine ilişkin daha önce yapılan etnik model sınıflandırması bu anlamda değişmeden kalırken, yasal olarak sadece Türk soyundan gelenlere vatandaşlık hakkı verilmeye devam edilmektedir.

Göç politikalarının çeşitlenmesinde daha çok AB'ye üyelik süreci ve müktesebata uyum sağlama çalışmaları belirleyici olsa da, Kirişçi'ye göre asıl etkili olan devlette yaşanan ve başlangıcı 1980'lere kadar uzatılabilecek olan dönüşüm sürecidir. Bu süreçte Türkiye'nin dış politikaları giderek artan ölçüde ticari mülahazalarla belirlenmeye başlamış ve komşu ülkelerle ticaret ve yatırım ilişkilerinin büyük gelişmeler kaydetmesi sonucu Türkiye devleti bulunduğu bölgede ekonomik güç kazanma amaçlı bir 'ticaret devleti'ne dönüşmüştür (Kirişçi 2009, 2011).

'Ticaret devleti'ne dönüşmenin en güçlü sinyalleri ise vize politikasında yaşanan liberalleşme eğilimlerinden görülmektedir. Toksöz, Kaşka ve Erdoğan (2012), Türkiye'nin özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra gerek Karadeniz Havzası ülkeleri, gerek Orta Asya ülkeleri, gerekse Ortadoğu ülkeleri ile esnek ve pragmatik bir vize sistemine geçtiğini ve bu vize sistemi üç kategoride sınıflandığını göstermektedir; a) Türkiye'ye 1-3 ay arası süreyle vizesiz olarak girebilen ülke vatandaşları b) Türkiye'ye gelmeden önce Türkiye'nin dış temsilciliklerinden vize almak durumunda olan ülke vatandaşları, c) sınırda ülkeden ülkeye değişen bir ücretle bandrol alarak girebilen ülke vatandaşları.

Türkiye esnek vize rejimi ile Rusya, Eski Sovyet Cumhuriyetleri, Tunus, Fas, Suudi Arabistan, Ürdün gibi Arap ülkeleri ile ticari ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bandrol vize sistemi oluşturularak birçok ülkenin vatandaşına sınır kapılarında ve hava alanlarında ülkeye giriş vizesi uygulanmıştır. Bugün 117 ülkenin vatandaşı Türkiye vizesinden muaftır ya da internet üzerinden e-vize alabilmektedir.

Diğer yandan, Türkiye'nin komşu ülkelerindeki siyasi ve ekonomik gelişmeler de göçün yönünün Türkiye'ye doğru kaymasına neden olmuştur. Ortadoğu ülkelerinde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar sonucu İran, Irak, Afganistan, Filistin'den göç eden mülteciler ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Romanya, Moldova Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi ülkelerden gelen düzensiz göçmen-

Türkiye'nin dış politikaları giderek artan ölçüde ticari mülahazalarla belirlenmeye başlamış ve komşu ülkelerle ticaret ve yatırım ilişkilerinin büyük gelişmeler kaydetmesi sonucu Türkiye devleti bulunduğu bölgede ekonomik güç kazanma amaçlı bir 'ticaret devleti'ne dönüşmüştür.

ler Türkiye'nin hedef ve transit geçilen ülke olarak göç rejimine dâhil olmasını sağlamıştır. Türkiye'nin bir yandan Asya'yı Avrupa'ya bağlayan ve kontrolü zor sınırlara sahip olan coğrafi konumu, diğer yandan siyasi istikrarsızlıkların ve çatışmaların bulunduğu bölgelere komşu oluşu hem kara hem de deniz yoluyla olmak üzere göçmenler için ülkeye birçok giriş noktası sunmaktadır. Bu durum Orta Doğu'dan, Asya'dan ve Kuzey Afrika'dan gelen göçmenler için Türkiye'yi bir geçiş noktası konumuna getirmektedir.

Türkiye'nin göç politikalarından güncel gelişmeleri daha çok Avrupa Birliği (AB) ile girilen müzakereler belirleyici olmakta, bu çerçevede çeşitli adımlar atılmaktadır. 2003 yılında çıkarılan Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ise, ülkeye gelenlerin çalışma izinlerini düzenlemeyi amaç edinmektedir. İleriki bölümlerde daha detaylı inceleneceği üzere söz konusu kanun, yabancıların yasadışı çalışmalarını düzenlemekten çok Türkiye'ye gelen kalifiye ve profesyonel işgücünün çalışma izinlerini düzenlemektedir. Kayıtdışı işlerde çalışan ve zaman zaman yerli nüfus tarafından yapılmayan işleri (ev içi bakım hizmetleri gibi) düşük ücretler karşılığı yapan; zaman zaman ise düşük ücret ödenen emek yoğun sektörlerde (tarım, inşaat ve tekstil gibi) çalışan yabancılar bu yasal düzenlemenin dışında kalmaktadır. Yasa yabancıların izinsiz çalışmasını yasaklayıcı bir nitelik taşımaktadır ve Türkiye işgücü piyasasını niteliksiz işgücüne kapatmayı hedeflemektedir (Yıldız 2007).

Kayıtdışı işlerde çalışan ve zaman zaman yerli nüfus tarafından yapılmayan işleri (ev içi bakım hizmetleri gibi) düşük ücretler karşılığı yapan; zaman zaman ise düşük ücret ödenen emek yoğun sektörlerde (tarım, inşaat ve tekstil gibi) çalışan yabancılar bu yasal düzenlemenin dışında kalmaktadır.

2005 yılında İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı kabul edilmiştir. Söz konusu ulusal eylem planı Türkiye'nin iltica ve göç mevzuatı ve sisteminin AB müktesebatı ile uyumlu hâle getirilmesi için uyumlaştırma sürecinde yürürlüğe konulması gereken yasal düzenlemeleri, idari yapılanma ve alt yapının tamamlanması için gereken yatırımları ve alınması gereken tedbirleri ve önlemleri içeren yedi yıllık yol haritası niteliği taşımaktadır.

Türkiye'nin göç mevzuatının AB müktesebatı ile uyumlu hâle getirilmesine ilişkin yapılan tüm hazırlıklar sonucu son dönemlerde göç politikalarına ilişkin iki önemli gelişme yaşanmıştır. İlki, 16 Aralık 2013 tarihinde Geri Kabul Anlaşması'nın imzalanmasıdır. Geri Kabul Anlaşması, Türkiye'de veya AB'ye üye ülkelerden birinde, ülkeye giriş, ülkede bulunma veya ikamet etme koşullarını sağlamayan veya sağlayamaz duruma düşen kişilerin anlaşmada belirlenen şartlar ve kurallar çerçevesinde ilgili ülkeye geri gönderilmesini amaçlamaktadır. Bu çerçevede Türkiye, ülkesi üzerinden AB ülkelerine yasa dışı yollarla giden üçüncü ülke vatandaşlarını Anlaşma yürürlüğe girdikten üç yıl sonra geri almaya baş-

layacaktır. Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması tüm AB ülkelerini kapsamaktadır. Geri Kabul Anlaşması Danimarka, Birleşik Krallık ve İrlanda'ya bağlamamaktadır. Anlaşmanın uygulanmaya başlanması ile Türk vatandaşlarına vizesiz AB ülkelerine gitmeleri için oluşturulmuş Vize Muafiyeti Yol Haritası'nın yükümlülüklerinden biri yerine getirilmiş olacaktır. Yol Haritası'ndaki diğer yükümlülükler ise, seyahat belgelerinin güvenliği konusunda, pasaportların AB standartlarına uygun olarak hazırlanması (biyometrik pasaport), pasaport, kimlik kartı ve diğer benzeri belgelerin güvenliğinin temin edilmesi, göç yönetimi konusunda, sınırlarda yeterli kontrol ve gözetimin sağlanması, uluslararası koruma ve yabancılarla ilgili işlemlerde AB müktesebatına uyum ve etkili uygulamanın gerçekleştirilmesidir.

Türkiye'nin göç politikalarının AB ile yapılan müzakerelere paralel gittiği ve politikaların daha çok düzensiz göçle mücadele ve mültecilerle ilgili düzenlemeleri kapsadığı söylenebilir.

İkinci önemli gelişme ise, 11 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'dur. 6458 sayılı kanun, Vize Muafiyeti Yol Haritası'nın yükümlülüklerinin yerine getirilebilmesi için çıkarılmıştır. Kanunda, Türkiye'nin kısa, orta ve uzun dönemli göç politika ve stratejilerinin Göç Politikaları Kurulu tarafından belirleneceği ve Kurulun İçişleri Bakanı'nın başkanlığında ilgili bakanlıkların müsteşarlarından oluşacağı belirtilmiştir.

Kısaca, Türkiye'nin göç politikalarının AB ile yapılan müzakerelere paralel gittiği ve politikaların daha çok düzensiz göçle mücadele ve mültecilerle ilgili düzenlemeleri kapsadığı söylenebilir. Belirtmek gerekir ki, Türkiye bugüne kadar iyi planlanmış bir göç politikası oluşturamamıştır. İçişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Göç Politikaları Kurulu'nun önümüzdeki dönemlerde, hem göç alan hem de göç veren ülke konumuna sahip olan Türkiye'nin imzalamış olduğu Geri Kabul Anlaşması, BM Göçmen İşçiler Sözleşmesi ile insan hakları ve göçmenlere ilişkin diğer uluslararası sözleşmelere karşı olan yükümlülükleri de göz önünde bulundurarak hem işgücü piyasasının ihtiyaçlarına cevap veren hem de göçmen işçi haklarına etkili koruma sunan politikalar oluşturması önem arz etmektedir.

2.2 TÜRKİYE'YE GELEN YABANCILAR VE İŞGÜCÜ GÖÇÜ

Genel olarak Türk soyu ve/veya kültüründen gelenler dışındakileri göçmen olarak kabul etmeyen dışlayıcı göç rejimi, Türkiye'ye yönelen göçü düzenlemekte yetersiz kalırken, göç rejiminin temel dinamikleri aslında işgücü piyasasında düzensiz göçmenlerin durumunu belirleyen liberal vize uygulamaları ve ikili anlaşmalar olduğu görülmektedir.

Buna ek olarak, son yıllarda AB yasal çerçevesine uyum için yapılan yeni düzenlemelerin uygulanması göç rejiminin hem yabancıların çalışma ve ikametini hem de mültecilerin göç yönetimini etkilemektedir. Bu gelişmelerin yanında Türkiye'ye yönelen çeşitli göçmen hareketlerinin arttığı görülmektedir. Düzenli ve düzensiz göç akımlarının yanı sıra, transit göçmenlerle beraber mülteci sayısı giderek artarken, bütün bu gelişmelere son yıllarda sayıları neredeyse üç milyonu bulan Suriyeli mülteciler eklenmiştir.

Türkiye'ye yıllar itibarıyla giriş ve çıkış yapan yabancıların sayısında çok önemli bir artış söz konusudur. 2000 yılında yaklaşık 10 milyon kişi giriş yapmışken, bu sayı 2011 yılında 29 milyon kişiye ve 2014 ise 35 milyon kişiye ulaşmıştır (Göç İdaresi 2015). Bu sayının büyük bir kısmını turistik amaçla gelenler oluşturmaktadır. Tablo 1'de daha çok turistik amaçla Türkiye'ye geldiği düşünülen batılı ülkeler dışındaki ülkelere dair sayılar sunulmaktadır. Bu sayılar bize işgücü piyasasında çalışma ihtimali yüksek göçmenlerin giriş çıkış hareketleri ile ilgili genel bilgiler

Tablo 1. Seçilmiş ülkelere Türkiye'ye giriş ve çıkışlar (2000-2014)

Uyruk	2000		2011		2014	
	Giriş	Çıkış	Giriş	Çıkış	Giriş	Çıkış
Rusya Fed.	680.473	674.434	3.447.001	3.428.168	4.479.049	4.482.388
İran	404.148	345.394	1.879.034	1.863.657	1.590.664	1.581.120
Bulgaristan	378.329	375.870	1.488.425	1.485.094	1.693.591	1.695.504
Gürcistan	180.480	166.748	1.149.362	1.138.870	1.755.289	1.736.134
Suriye	123.787	121.411	970.163	962.076	1.176.490	968.340
Ukrayna	153.650	146.360	588.406	585.411	657.051	654.935
Azerbaycan	182.124	153.319	576.230	563.022	657.684	651.007
Romanya	267.108	253.476	383.681	383.994	426.585	426.731
İrak	21.433	13.137	369.093	356.135	857.246	796.825
Kazakistan	40.733	39.175	315.644	314.072	437.971	436.459
Türkmenistan	11.115	10.645	137.472	128.939	180.395	174.104
Moldova	65.112	53.735	100.852	99.686	132.338	131.167
Çin	21.599	19.556	92.820	93.225	199.746	194.663
Özbekistan	21.728	20.535	84.962	80.367	143.354	135.987
Ermenistan	17.704	14.518	72.349	71.825	67.198	66.973
Toplam	2.569.523	2.408.313	11.685.494	11.655.494	14.454.651	14.132.337

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Giriş Çıkış İstatistikleri, <http://yjgm.kulturturizm.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html> (Erişim tarihi 19.3.2016)

vermekte, işgücü piyasasını etkileyen olası muhtemel düzensiz göç hareketlerine ilişkin bir resim çizmektedir.

Tablo 1’de Türkiye’ye çalışma amaçlı gelenlerin sayılarında yüksek artışlar olduğu görülmektedir. Örneğin, Gürcistan’dan gelenlerin sayısı 2000 yılında 180 bin kişi iken, 2014 yılında 1.7 milyon kişiye ulaşmıştır. Aynı şekilde Azerbaycan, Ukrayna, Kazakistan, Türkmenistan, Moldova, Özbekistan, Ermenistan, Çin artış gösteren ülkeler arasındadır. Göç vermede en fazla artış gösteren ülke Rusya Federasyonu olmakla birlikte buradan gelenlerin önemli bir kısmının turistik amaç taşıdığı bilinmektedir. Bu artışlarda söz konusu ülkelere uygulanan vize rejiminin büyük etkisi bulunmaktadır. İran, Bulgaristan ve Gürcistan 90 gün süreyle, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan 30 gün süreyle vizeden muaf tutulmuştur. Moldova ve Ermenistan gibi ülkelerden gelenler ise 30 günlük vizeyi sınırda bandrol uygulamasıyla alabilmektedirler. Çin’den gelenler dış temsilciliklerden alınacak vizeye tabidir. Söz konusu ülkelere umuma mahsus pasaportla gelenlerin 30 veya 90 gün süreyle vizeden muaf tutulmasının bu ülkelerden çalışma amaçlı döngüsel göçü artırdığına kesin gözüyle bakılabilir (Toksöz, Kaşka ve Erdoğan 2012).

Ülkeye yönelen işgücü göçüne ilişkin detaylı veriler mevcut olmasa bile Tablo 1’deki ve yasa dışı giriş nedeniyle yakalanan göçmenlere ilişkin Tablo 2’deki veriler, işgücü piyasasında varlığı daha çok niteliksel araştırmalarla işaret edilen göçmenlere dair bilgi vermektedir.

Sınır dışı edilen yabancıların toplam sayısı Türkiye’ye giriş çıkış yapanların sayısı ile kıyaslandığında çok düşük olup, yıllar itibarıyla

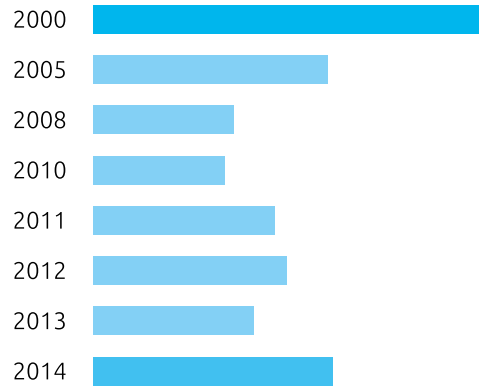
Tablo 2. Yıllara göre yakalanan düzensiz göçmen sayıları

Yıllar	Yakalanan düzensiz göçmen
2000	94.515
2005	57.428
2008	34.345
2010	32.667
2011	44.415
2012	47.510
2013	39.890
2014	58.647

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

http://www.goc.gov.tr/icerik/duzensiz-goc_378_4710
(Erişim tarihi 27.11.2015)

Grafik 1. Yıllara göre yakalanan düzensiz göçmen işçiler (2000-2014)

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

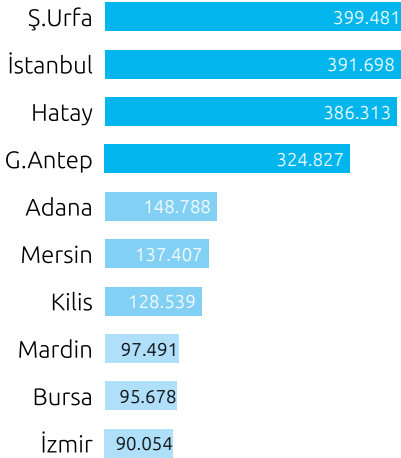
http://www.goc.gov.tr/icerik/duzensiz-goc_378_4710
(Erişim tarihi 27.11.2015)

Tablo 3. Yıllara göre uluslararası koruma başvuru sayısı (2000-2014)

Yıllar	Başvuru Sayısı	Toplam
2005	2.935	2.935
2006	3.550	6.485
2007	5.882	12.367
2008	12.002	24.369
2009	6.792	31.161
2010	8.932	40.093
2011	17.925	58.018
2012	29.678	87.696
2013	30.311	118.007
2014	34.112	152.119

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
http://www.goc.gov.tr/icerik3/uluslararasi-koruma_363_378_4712, (Erişim tarihi 29.11.2015).

Grafik 2. Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin ilk 10 ile göre dağılımı⁴

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik (Erişim tarihi 27.11.2015)

⁴ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik (Erişim tarihi 4.03.2016)

de azalış göstermektedir. Toksöz, Kaşka ve Erdoğan'ın 2012 tarihli çalışmaları, sınır dışı edilmeye yol açan suç türlerini vize ihlali, yasadışı girip çıkmak ve kaçak çalışmak olarak tanımlamakta ve bunların toplamının sınır dışı edilenlerin üçte ikisi ile dörtte üçü arasında değişmekte olduğunu göstermektedir. Sınır dışı edilme sayılarındaki düşüş ise liberal vize rejimine ve yıllar itibarıyla vizeden muaf tutulan ülke sayısının artırılmasına bağlı olarak vize ihlali yapanların ve sınırlardan kaçak girip çıkanların sayısının azalması ile açıklanmaktadır. Fakat göçmenler gerekli izinleri olmadığı hâlde çalışsalar bile işyeri denetimleri çok sınırlı olduğundan işgücü piyasasında kayıtdışı olarak çalışan göçmenlerin büyük çoğunluğunun görünmez gerçek sayılarının, sınır dışı edilenlerden çok daha fazla olduğu düşünülebilir.

Uluslararası koruma kapsamında Türkiye'ye sığınma veya üçüncü ülkelere geçmek için başvuranlar da zaman zaman işgücü piyasası için muhtemel göçmen işçi potansiyeli taşımaktadır. Tablo 3, bu kişilerin sayılarının yıllar içinde giderek arttığını göstermektedir. Türkiye'ye sığınma başvurusunda bulunmak üzere gelenler genellikle İran, Irak, Afganistan ve Somali gibi Türkiye'nin doğusundaki ülkelere dendir. Sığınma başvurularının düşük olmasında Türkiye'nin 1951 Cenevre Konvansiyonu'na koyduğu coğrafi çekincenin etkili olduğu düşünülebilir (Toksöz, Kaşka ve Erdoğan 2012). Bu çekinceye göre, Türkiye Avrupa dışından gelen sığınmacılara mülteci statüsü vermediğinden belirli süreler için koruma altında tutmakta ya da Suriyelilerin komunda olduğu gibi geçici koruma statüsü vermektedir.

Türkiye'de göçmenlerin işgücü piyasasındaki varlığını en yakında etkileyen gelişmelerden

biri, 2011 yılından beri Suriye’de devam eden iç savaşın yarattığı mülteci dalgasıyla Türkiye’ye gelen ve geçici koruma statüsü bulunan Suriye vatandaşlarıdır. 4 Mart 2016 tarihi itibarıyla Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye’de Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamında koruma altına alınan 2 milyon 733 bin 284 Suriyeli bulunmaktadır. Bunların ancak 272 bin 670’i geçici barınma merkezlerinde yaşamakta (Göç İdaresi 2016)⁵, geri kalanı raporun ilerleyen bölümlerinde daha detaylı tartışılacağı üzere Türkiye’nin özellikle Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ve birçok büyük şehirde yaşamaktadır.

Göçmenler emek yoğun çalışma ve düşük ücretli sektörlerde yoğunlaşırken, Türkiye’de imalat sanayiinde başta deri, hazır-giyim olmak üzere gıda vb. işkollarında işçi olarak çalışmaktadırlar.

2.3 İŞGÜCÜ PİYASASINDA GÖÇMEN İŞÇİLER

Türkiye’deki mevcut kayıtdışı ekonominin büyüklüğü göçmenler için de yaygın çalışma imkânları yaratmaktadır. İş gücü piyasasında göçmen işçilere olan talep iki temel alanda ortaya çıkmaktadır; bunlardan ilki, yerli işgücünün yeterli olmadığı ya da yeterince emek arzı bulunmayan alanlar, ki bunlar ev içi bakım hizmetleri ve turizm sektöründe çalışma gibi yerli emek tarafından pek cazip bulunmayan işlerdir. İkinci alan ise, daha çok göçmen emeği ile yerli emeğin rekabete girdiği alanlardır. Bunlar tekstil, inşaat ve tarım sektörü olarak özetlenebilir. Bu sektörlerde, kayıtdışına geçişi kolaylaştıran taşeron-fason üretim biçimleri yaygın olmakla beraber, diğer yandan kaçak göçmen işçiler ücreti artan yerli işgücü karşısında yedek işgücü olarak devreye sokulmuştur (Akpınar 2010).

Göçmenler emek yoğun çalışma ve düşük ücretli sektörlerde yoğunlaşırken, Türkiye’de imalat sanayiinde başta deri, hazır-giyim olmak üzere gıda vb. işkollarında işçi olarak çalışmaktadırlar. Ayrıca, inşaat, tarımda, turizmde, eğlence ve fuhuş sektöründe, ev ve bakım hizmetlerinde istihdam edilmektedirler. İnşaat sektörü haricindeki istihdam alanlarında kadınların sayılarının erkeklerden daha çok olduğu varsayılabilir. Özellikle ev ve bakım hizmetleri, eğlence ve fuhuş sektörü hazır-giyim iş kolu tümüyle kadın emeğine dayanmakta, gıda-lokanta, turizmin çeşitli faaliyet alanları ve tarımda özellikle Karadeniz Bölgesi’nde hem kadın hem erkek göçmenler çalışmaktadır. Konfeksiyon iş kolunda, turizmin çeşitli alanlarında ve inşaatlarda küçük işletmelerin varlığını sürdürmesi ucuz göçmen emeğinin istihdamıyla mümkün olmaktadır (Toksöz, Kaşka ve Erdoğan 2012).

Göçmenlerin işgücü piyasasında yaptıkları aktivitelere ilişkin en fazla çalışma kadınların ev içi hizmetlerde çalışması üzerinedir. Özellikle eski Sovyetler Birliği’nden gelen kadın göçmenlerin bu alanda enformel eko-

⁵ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik (Erişim tarihi 4.03.2016)

nomi ve istihdama uyum sağladıkları görülmektedir. Bu alanda göçmen kadın işgücüne talep daha çok Türkiye'nin refah rejimi ekseninde açıklanmaktadır. Rejimin temel dinamiği ise çocuk, yaşlı veya hasta bakımının aile içinden karşılanması esas ve kurumsal bakım hizmetlerinin son derece yetersiz olmasıdır. Bakım hizmetinin aile içinden karşılanamadığı durumda piyasadan işgücü temini yoluyla karşılanması gerekmektedir. İşte bu noktada birçok araştırma, göçmen kadın emeğinin yaygın kullanımına işaret etmektedir.

Kaşka'nın ev içi hizmetlerde çalışan Moldovalı göçmenlere ilişkin yaptığı araştırmada vurguladığı gibi, ev içi hizmetlerde çalışan yabancı kadınlara olan talep zaman içinde artmış ve bu işi organize eden -enformel de olsa- ve göçmen işçi sağlayan şirketler ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle kentli orta sınıf ailelerin bakım ve ev içi hizmetlerini sağlamak amacıyla, ülkeye belli bir süre çalışmak için gelen göçmen kadın emeğine olan talep zaman içinde artış göstermiş ve Kaşka'nın ifadesiyle 'normalleşmeye' başlamıştır. Böylelikle son yıllarda, Moldovalı kadın göçmenler, çoğunlukla coğrafi yakınlığa, esnek vize uygulamalarına, kayıtdışı işgücü piyasasına ve ev içi hizmetlerde çalışacak göçmen kadın işçiler talep artışına bağlı olarak göç hareketlerine katılmışlardır (Kaşka 2006).

Ev içi hizmetlerde çalışan yabancı kadınlara olan talep zaman içinde artmış ve bu işi organize eden -enformel de olsa- ve göçmen işçi sağlayan şirketler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Mevcut araştırmalar, Türkiye'ye yönelen kadın göçmenlerin heterojen bir grup oluşturduğunu göstermektedir. Söz konusu grup genellikle seks işçiliği ile gündeme gelse de, son yıllarda yapılan çalışmalar göstermektedir ki, bu kadınlar bavul ticareti, ev içi hizmetleri, eğlence, turizm, inşaat, tekstil, lokanta, gıda ve tarım gibi göçmenlerin genel itibarıyla yoğun olarak çalıştıkları sektörlerde, inşaat hariç olmak üzere, çalışmaktadırlar (Erder ve Kaşka 2003, İçduygu 2004, Kaşka, 2005).

Göçmenlerin eğitim düzeylerinin ve iş disiplinlerinin görece yüksekliği, işverene hiç sorun çıkartmadan çalışmaları, herhangi bir yasal hakkının olmaması, sendikal örgütlenmenin gündeme hiç gelmemesi onları işverenler açısından cazip kılmaktadır. Burada korunmasızlığı yaratan en temel unsur, göçmenlerin Türkiye’de ‘yasadışı’ ikamet ediyor oluşları veya yasal olarak ikamet etseler bile çalışma izinlerinin olmamasıdır. Yakalanıp sınır dışı edilmekten korkmakta, bunu önlemek için ‘döngüsel göç’ kapsamında düzenli giriş çıkış yapmaya çabalamaktadırlar. Mevcut durum alan araştırması bulguları bu yedek işgücünün parasal ücretlerinin yerli işgücünden mutlak olarak daha düşük olmadığını ortaya koymuştur. Ancak yerli işgücünün kabul etmeyeceği çalışma koşullarında; sigortasız, fazla mesai ücreti olmaksızın uzun çalışma saatleriyle, yıllık ücretli izin ve benzeri sosyal haklardan yoksun çalıştırılabildiği için göçmen işçiler için işgücü maliyetleri yerli işgücüne göre düşük olmakta ve bu nedenle tercih edilmektedirler. Göçmenler tarafından en büyük haksızlık olarak algılanan ve çaresizlik duygusu yaşatan ise, hak ettikleri ücretlerin kimi durumlarda işverenler tarafından ödenmemesi ve bu durumda hiçbir yere başvurma imkânlarının olmamasıdır.

SONUÇ

Türkiye’nin göç rejimi sadece Türk soyundan gelenleri göçmen olarak tanımlamakta, ülkede bulunan bütün diğer gruplar da yabancı olarak görülmektedir. Göçmenlik statüsü vatandaşlık ve diğer sosyal haklara ulaşımın anahtarı olduğu için önemlidir. Bu derece sınırlayıcı ve kısıtlayıcı göç rejimi zaman içinde bir taraftan uygulanan liberal vize rejimi ile ülkeyi komşu ülkelerden gelen kişiler için ulaşılması kolay hedef hâline getirirken, bir taraftan da son yıllarda artan Suriyeli sığınmacılar için yapılan uygulamalar ile kurumsallaşmaya başlamasıyla ciddi olarak dönüşmektedir.

Göç rejiminde ortaya çıkan değişime rağmen işgücü piyasasında göçmenler çoğunlukla kayıtdışı işçiler olarak yer almaktadır. Ülkenin birçok üretim alanında göçmen işçilere rastlanmaktadır. Bu Rapor’da göçmen işçilerin mevsimlik tarımsal üretimde çalışmaları incelenmektedir. Ülkenin geniş enformel sektöründe yer bulan, sayıları milyonlara ulaşan göçmen işçilerin korunması ve güvenceli statü kazanmaları için Türkiye’nin göç rejiminde bu alanda yapılacak önemli düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

BÖLÜM 3

YOKSULLARIN REKABETİ Mİ? TÜRKİYE'DE MEVSİMLİK GEZİCİ TARIM İŞÇİLİĞİ VE GÖÇMEN İŞGÜCÜ

Türkiye’de Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği ve Göçmen İşgücü Yoksulların Rekabeti mi?

Türkiye’de uzun yıllardır mevsimlik gezici tarım işçiliği yaygın bir tarımsal çalışma biçimi olarak önemini korumuştur. Tarımsal üretimin makineleşmesi ile birlikte ortadan yavaş yavaş kaybolacağı düşünülen tarımsal işgücü yok olmamış, biçim değiştirerek Türkiye’nin hemen hemen her bölgesine yayılmıştır. Bu süreçte mevsimlik gezici tarımsal işgücünün sorunları, tarımsal üretimin ülke geneline yaygınlığı ve bu işçilerin çalışma ve yaşam koşullarının ağırlığı mevsimlik tarım işi ve işçiliğinin önemli bir araştırma ve sosyal politika alanı olarak gündemde kalmasına neden olmuştur. Özellikle 1990’lardan beri mevsimlik tarımsal üretimde çalışan işçi, aileleri ve çocuk işçi sorunlarına işaret eden giderek daha fazla yayın ve araştırma üretilmeye başlanmış, bu alanda kapsamlı etkisi olması beklenen sosyal politika önlemleri geliştirilmeye çalışılmıştır.

Bu bölümün amacı, Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimde çalışan işçilerle ilgili var olan yazını taramak ve mevsimlik tarım işinin dinamiklerini analiz edebilmektedir. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşam deneyimleri bugüne kadar yapılmış çalışmalar ışığında ortaya konulacaktır. Bu bölüm ayrıca, bugüne kadar iki ayrı çalışma alanı olarak ele alınmış Türkiye’de uluslararası işgücü göçü ve mevsimlik gezici tarım işçiliği konularını birlikte inceleme amacındadır. Yabancı göçmenlerin mevsimlik gezici tarım işçiliğinin boyutlarına ilişkin var olan tartışmalar özetlenerek, durumları yerli mevsimlik gezici tarım işçileri ile karşılaştırılacaktır. Bu alandaki çalışmalar ve temel köşe taşları ortaya konularak, sınırlı veri ve çalışmalar aracılığı ile göçmenlerin mevsimlik tarımsal üretimdeki varlıklarına ilişkin bugüne kadar mevcut bulgular özetlenecektir.

Türkiye yarım yüzyılı aşkın bir zamandır kırsaldan kente göç yaşamakta ve kentler farklı etnik, dinî ve kültürel yapılardan gelen insanların, iletişimine ve çalışmalarına tanıklık etmektedir. Sema Erder’in İstanbul Pendik özelinde incelediği ve kentsel antagonizm olarak adlandırılan bu karşılaşmaların tansiyonunun azaltılması ve grupların birbirine yakınlaşması için farklı mekanizmaların (okul, cami gibi ara kurumların) zamanla geliştiğini vurgulanmaktadır (Erder 1997). Kentsel alanlarda farklı etnik, dinî ve kültürel yapıdan gelen grupların karşılaşmaları yaşanırken, kırsal alanların daha homojen toplumsal yapılar olduğu düşünülebilir. Bu homojen toplumsal yapı, mevsimlik gezici tarım işçiliğinin özellikle 1990’lar sonrasında yaygın bir işgücü aktivitesi olmasına ve Türkiye’de tarımsal üretimin ayrılmaz bir parçası hâlini almasına kadar yaşanmaya devam etmiştir. İşte bu anlamda mevsimlik gezici tarım işçiliği farklı etnik, dinî ve kültürel grupların kırsal alanda karşılaşmalarına, yılın belli bir süresi için dâhi olsa farklı grupların bir arada yaşamasına neden olan bir toplumsal değişim göstergesidir.

Mevsimlik gezici tarım işçiliği, Türkiye’de yüksek oranda Güneydoğu Anadolu illerinden gelen ve ‘doğulu’ olarak adlandırılan işçilerle anılan ve hayli etnikleşmiş bir çalışma biçimidir. Türkiye işgücü piyasasının giderek etnik grupların farklılaştığı ve ayrıştığı son yıllarda bilimsel araştırmalar tarafından da işaret edilmiştir (Lordoğlu ve Aslan 2012). Mevsimlik gezici tarım işçiliği kırsal antagonizmin en bariz yaşandığı alan olarak karşımıza çıkmakta, fakat Türk-Kürt/Arap karşılaşmasının ötesine geçmektedir. Bu karşılaşmalara, Karadeniz Bölgesi’ne fındık toplamaya giden Kürt/Arap işçilerle yerel halkın etkileşimini, çay toplamaya gelen Gürcü işçileri ve son olarak da Suriyeli göçmenleri de eklemek mümkündür. Türkiye’de tarımsal üretimin son yıllarda yabancı göçmen işgücünü de çeken bir yapısı olduğu düşünülürse, tarımsal üretim sadece Kürt/Arap-Türk karşılaşmasının ötesine geçmekte, farklı ulus ve kimliklerin bir araya geldikleri bir alan hâline gelmektedir. Rapor, aynı zamanda, bu gerilim ve karşılaşmaları da tarımsal üretimin yarattığı bir dinamizm ve toplumsal değişim süreci olarak ele alacaktır.

Raporun bundan sonraki kısmı, Türkiye’de var olan çalışmalar ışığında mevsimlik gezici tarım işçiliğine, çalışma koşullarına ve ilişkilerine odaklanarak öne çıkardığı sorun alanlarına ve bu üretim biçimine eklenen

Mevsimlik gezici tarım işçiliği farklı etnik, dinî ve kültürel grupların kırsal alanda karşılaşmalarına, yılın belli bir süresi için dâhi olsa farklı grupların bir arada yaşamasına neden olan bir toplumsal değişim göstergesidir.

yabancı göçmen emeğinin mevcut araştırmalar üzerinden bir haritasını çıkarmaya ayrılmıştır.

Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği Nedir, Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Kimdir?

Kentleşme ve nüfus hareketlerinin tarımsal üretimde yarattığı en önemli sonuçlardan biri, daha önce aile tarafından yapılan üretimin en azından bir kısmının ücretli işgücü biçimlerini kullanmayı zorunlu kılmasıdır. İşte bu bağlamda, son yıllarda mevsimlik gezici tarım işçiliği hem daha görünür bir konu hâline gelmiş hem de ülkede yaşayan işçiler, tarla/bahçe sahipleri ve yerel nüfus başta olmak üzere ciddi sayıda nüfusu etkiler olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarını Araştırmak Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyon Raporu'nda,

Mevsimlik tarım işçisi, kendisinin ya da başkasının tarım alanında ekim, yetiştirme, ilaçlama, hasat gibi tarımsal üretimin herhangi bir aşamasında çalışan, ücretli/yevmiyeli veya aynı ödeme karşılığı, sözleşmeyle veya sözleşme olmaksızın, o ülkenin vatandaşı ya da göçmen olup sürekli ya da gezici mevsimlik çalışan kişidir.

olarak tanımlanmaktadır (TBMM 2012: 12-13). Bunun yanı sıra tarım işçiliğini mahalli ve gezici olarak ikiye ayırmak mümkündür. Mevsimlik mahalli tarım işçisi, daha çok kendi yaşadığı bölgede bitkisel üretim, hayvancılık, arıcılık, orman ve balıkçılık üretim süreçlerine gelir elde etme amacıyla bir gün dahi olsa katılan, fakat sürekli olarak bu işi yapmayan kişileri tanımlamak için kullanılır. Mevsimlik gezici tarım işçisi ise, benzer alanlarda benzer işler için ikamet ettiği yerden ayrılarak başka bir yerleşim yerine mevsimlik üretim için giden işçileri tanımlamak için kullanılır (Kalkınma Atölyesi 2014).

Daha önceleri mahalli emek kaynakları ile karşılanan tarımda ücretli emek ihtiyacı giderek ülkenin Doğu ve Güneydoğu'sundan mevsimlik olarak göç eden ve yıllık ortalama 4 veya 5 ay çalışan mevsimlik işgücü aracılığı ile sağlanmaya başlamıştır. Mevsimlik gezici tarım işçiliği Türkiye'nin birçok bölgesinde gerçekleşmektedir. Araştırmaların öne çıkardığı bölgeler ve ürünler; Karadeniz Bölgesi'nde fındık, Ege'de yaş sebze, Çukurova'da narenciye, yaş sebze ve pamuk, Orta Anadolu'da soğan, bakliyat, şekerpancarı, kayısı gibi ürünler iken, tarım işçileri genellikle bu ürünlerin çapa, toplama, kurutma ve serme işlemlerinde çalışmaktadır (MIGA 2012).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hanehalkı İş Gücü verileri 2014 yılında 5,4 milyon kişinin Türkiye’de tarımsal üretimde çalıştığını, yine tarımda ücretli ve yevmiyeli olarak çalışan 485 bin kişinin geçici/mevsimlik olarak istihdam edildiğini göstermektedir. Hanehalkı verilerinde kendini mevsimlik tarım işçisi olarak belirten kişilerin tarımsal üretim için göç ettiğine ilişkin bir kanıt olmamakla beraber, çeşitli raporlarda mevsimlik tarımsal üretimde çalışanların sayısının ve bu çalışma biçiminden etkilenen nüfus sayısının en az bir milyonluk bir nüfusu kapsadığı ortaya konmuştur (MIGA 2012, Hayata Destek 2014). Mevsimlik gezici tarım işçileri ile ilgili son yıllarda artan bir bilgi birikimi oluşmakta, yapılan araştırmalar mevsimlik tarım işinde çalışanlara ve onların ailelerine ilişkin detaylı analizler üretmektedir. Hayata Destek Derneği’nin 2014 yılında 1,353 kişiyi içeren araştırmaya göre, mevsimlik tarımda çalışan nüfusun yüzde 49,7’si kadın, yüzde 50,3’ü erkektir. Hem aile büyüklükleri hem de yaş dağılımına ilişkin bulgular, mevsimlik tarım işinde çalışan ailelerin geniş aileler ve genç bir nüfus dağılımının olduğunu göstermektedir. Araştırma bulguları, ortalama hanehalkı büyüklüğünün yedi olduğunu göstermekte, hanelerin yüzde 50’sinin ise yedi ve daha az kişiden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Görüşülen hanelerin yaklaşık dörtte birinin 10 ve daha fazla kişiden oluşması, aslında mevsimlik gezici tarım işçiliği yapmak için göçen ailelerde kadın başına düşen çocuk sayısının yüksek olduğunu ama aynı zamanda da yakın akrabaların bir araya gelerek çalışmak için geniş aileler oluşturduğunu ve bu şekilde göç ettikleri yorumuna açıktır. Rapor, geniş aile yapısının yanı sıra mevsimlik gezici tarım işçilerinin genç bir nüfus yapısına da işaret etmektedir. Araştırma kapsamındaki 168 hanede yaşayan toplam nüfusun yüzde 35’i 19-45 yaş dilimindeyken, 46 yaş ve üzerinde olanların oranı yüzde 11’dir. Hanelerde yaşayanların ortalama yaşı 22’dir. Bu açıdan genç bir nüfus yapısı

egemenken, 25 yaş altı nüfusun toplam nüfusa oranı hem kadınlarda hem erkeklerde yüzde 68 olduğu saptanmıştır (Hayata Destek 2014).

Araştırmalar göstermektedir ki, mevsimlik gezici tarım işçiliği hem Türkiye’de önemli bir nüfusun geçim kaynağını oluşturmakta hem de Doğu ve Güneydoğu illerinden geçici olarak çalışmak için gelen işçilerin ve onların ailelerin göçünü kapsamaktadır. Bir göç biçimi olarak yorumlayabileceğimiz bu hareketlilik aynı zamanda Türkiye’de kentleşmeyle artan farklı etnik ve dinî gruplardan kişilerin karşılaşmasını bir anlamda kırsal alana taşımakta ve kentsel antagonizmi kırsal üretim alanlarının bir parçası hâline getirmektedir. 1990’larda Kürtlerin yaşadığı zorunlu göç ile açığa çıkan etnik ve kimlik karşılaşmalarının yanı sıra, mevsimlik gezici tarım işçiliğinin ve bunun yanı sıra birçok enformel ve manuel işin Türkiye’de bir Kürt etnik yapısına da büründüğü ve işçi sınıfına etnik bir kimlik kattığı söylenebilir. İşçi sınıfının etnik kökene dayanması süreci aynı zamanda bu işçilerin enformel, güvencesiz ve kötü çalışma koşulları içeren işlerde çalıştığı anlamına da gelmeye başlamıştır. İşte mevsimlik gezici tarım işçiliği de bu anlamda birçok yasal koruma ve güvenceden yoksun eğreti bir çalışma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma İlişkileri, Koşullar ve Düzenlemeler

Mevsimlik gezici tarım işçiliği mevzuatta yetersiz düzenlenmiş ve son yıllara kadar görünmez kalmıştır. Yasal düzenlemelerin dışında olmak, güvencesizlik ve korunmasızlık mevsimlik gezici tarım işçiliğinin en belirgin göstergesi olarak okunabilir. Fakat son yıllarda özellikle trafik ve iş kazaları ile uluslararası kurum ve kuruluşların tarımsal üretim ve ürün tedarik zincirlerinde kullanılan emeği insan ve çalışma emeği hakları standartlarına uyumlu hâle getirme çabaları az da olsa belli adımların atılmasına yol açmaktadır. 2010 yılında yayınlanan Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Başbakanlık Genelgesi (METİP) bu ilerlemenin ve ilginin bir örneği olarak düşünülebilir.

Yasal zeminde mevsimlik gezici tarım işçileri İş Kanunu’nun kapsamı dışında kalmaktadır. Çünkü yalnızca 51 ve daha fazla tarım işçisi çalıştıran işyerleri İş Kanunu kapsamındaki haklardan faydalanabilir durumdadır. 50 ve daha az işçisi olan işyerlerinde işçilerin hakları Borçlar Kanunu tarafından düzenlenmektedir. Tarım iş koluna ilişkin özel bir yasa bulunmadığından, bu çalışma biçimiyle ilgili kayıt ve istatistik tutulmadığından, bu alandaki işgücüne ve istihdama yönelik gerçek ve net verilere,

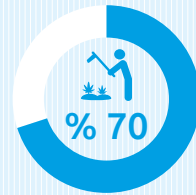
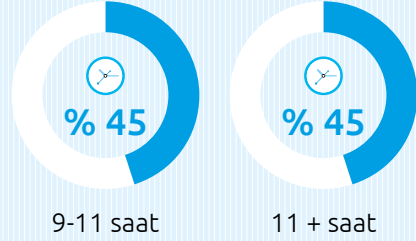
Mevsimlik gezici tarım işçiliği de bu anlamda birçok yasal koruma ve güvenceden yoksun eğreti bir çalışma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

tarım işçilerinin çalışma koşullarına ilişkin güvenilir bilgilere ulaşmak da mümkün olmamaktadır (KEİG 2015).

Çalışma ilişkilerinin temel dinamiği tarla/bahçe sahipleri ile işçileri buluşturan tarım araçlarıdır. Tarım araçlarının yerine getirdiği işlev, her iki taraf için de garanti, güven ve işleyişin düzenli ilerlemesini sağlayan bir düzenek oluşturmaktır. Fakat aracı ile işçiler arasındaki ilişki bir çeşit patronaj ilişkisi yaratmakta ve bu nedenle işçilerin çoğu için işe ve kazanca ulaşmaları bu kişilere bağlı kalmaktadır. Yani, işçiler adına neredeyse her konuda araçlar karar vermekte ve bunun için işverenle pazarlık yapmaktadır. Bunun karşılığında da belirli bir komisyon almaktadırlar. Mevsimlik gezici tarım işçiliğinin İş Kanunu içerisinde değerlendirilmemesi işçilerin işveren karşısında güçsüz kalması anlamına gelirken, araçların önemini ve işçilerin onlara olan bağımlılığını da artırmaktadır. Aracı ile kurulan ilişki yalnızca çalışma sürecini kapsamaz. Örneğin, mevsimlik gezici tarım işçileri çalışmaya gitmeden önce yaşadıkları yerde, dönüşlerinde ödemek kaydıyla alışveriş yaparlar. Bu alışverişin listesi aracıya verilir ve iş dönüşü paranın market sahibine ulaştırılması aracının sorumluluğundadır. Diğer bir deyişle para ile ilgili tüm süreçler aracı tarafından kontrol edilmektedir. 2010 yılında Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği yenilenmiştir. Ancak, çok az sayıda aracı kayıt altına alınabilmiş, bu az sayıdaki aracının bile denetimi yeterince yapılamamaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma koşullarına ilişkin Hayata Destek Derneği'nin araştırması (2014) ilginç bulgular içermektedir. Günlük çalışma saatleri sorulduğunda, günde ortalama 8 saatten daha az çalıştığını belirtenlerin oranı sadece yüzde 12'dir. Yüzde 45'lik bir oran 9-11 saat arasında, yüzde 45'lik bir oran da 11 saatten daha fazla çalışmaktadır. Aslında çalışma sürele-

Günlük çalışma saatleri

Haftanın yedi günü çalışanların oranı

© Kalkınma Atölyesi Arşivi, Adana, 2016

rinin genel olarak gün doğumundan batımına kadar olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yine bu araştırmaya göre, işçilerin yüzde 70'ine yakını haftanın yedi günü çalışırken, yüzde 24'lük bir kesimi 5-6 gün çalışmaktadır. Bu açıdan mevsimlik gezici tarım işçiliğinin uzun bir çalışma süresinin olduğu açıktır. İşçilerin bu kadar yoğun çalışmalarının arkasında çalışılan gün veya alan, ürün miktarı üzerinden gelir elde etmeleri gösterilebilir. Ayrıca bir de gidilen yerde birkaç farklı işverenin bahçesinde çalışılacaksa işin bir an önce bitirilip başka bir bahçede, tarlada işe başlamak zorunluluğu da işçilerin uzun saatler ve dinlenme günü olmadan çalışmasına neden olmaktadır.

Türkiye'de mevsimlik gezici tarım işçileri üzerine yapılan çalışmalar (MIGA 2012, Hayata Destek 2014, Kalkınma Atölyesi 2014, Kalkınma Atölyesi 2014, KEİG 2015, TBMM 2015), ücretlerin farklı ücret sistemleri ile ödendiğini göstermektedir. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz:

Günlük yevmiye: İşçilerin bir günde belirli bir zaman diliminde emeklerinin karşılığı olarak aldıkları ücrettir. Bu ücret genellikle ürünün hazırlık sürecinde çapalama, ot, sulama ve ilaçlama çalışmalarında geçerlidir. Ayrıca bazı ürünlerin hasadında da bu ücret sistemi kullanılır. Örneğin fındık, çay, kiraz, domates ve diğer sebzeler, zeytin, kayısı, elma gibi ürünlerinin hasadında yaygın olarak geçerlidir. Ayrıca ot biçmede de bu yöntem kullanılmaktadır.

Hasat edilen ürünün birim miktarına bağlı ücretlendirme: Hasat zamanı toplanılan ürünün miktarına göre o ürün için belirlenmiş birim mik-

tar bedeliyle çarpılması sonucu belirlenen ücrettir. Örneğin pamuk hasadında işçinin bir gün veya bir sezon boyunca topladığı pamuk miktarı bir kilogram pamuk toplama ücretiyle çarpılarak işçinin toplam ücreti belirlenmektedir. Bu sistem yaygın olarak pamuk hasadında kullanılır.

Hasat edilen ürünün alan miktarına bağlı ücretlendirme: İlgili ürünün hasat edileceği alana bağlı olarak belirlenen alan birim ücretiyle, işçinin çalıştığı veya hasat ettiği alanın çarpılması sonucu belirlenen ücrettir. Genellikle soğan, bakliyat (mercimek, nohut, fasulye) kimyon, susam gibi bazı ürünlerin hasadında bu yöntem kullanılmaktadır. Öncelikle bir dekar hasat edilecek ürünün fiyatı belirlenmekte, hasat edilen toplam dekarla çarpılarak toplam ücret belirlenmektedir. Burada genellikle aile işçiliği geçerli olduğundan işçinin birey olarak ne kadar kazandığından çok, ailenin toplam ne kadar kazandığı ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle çocuk işçiliğinin en yaygın olduğu işçilik biçimleri bu ücretlendirme alanlarında görülmektedir. Ot biçme için de zaman zaman bu yöntem kullanılmaktadır.

Aylık, yıllık veya sezonluk ücret: Genellikle hayvan bakımında, at yetiştiriciliğinde, yüksek tip seracılıkta geçerli olan bir ücret sistemidir. Bir ay çalışma karşılığı ödenen ücrettir. Bitkisel üretim sürecinde de sınırlı da olsa işçilerle yapılan anlaşma sonucu, yıllık veya sezonluk olarak ücret belirlenebilmektedir. Yüksek tip seralarda aile temelli aylık ücretle istihdam sağlanırken, incir hasadında sezonluk ücret belirlenebilmektedir.

Hasat edilen ürünün yüzdesi kadar belirlenen ücret: Bu ücretlendirme sistemi Şanlıurfa ilinde pamuk üretim sürecinde geleneksel olarak

uygulanmakta ve bu ücret sistemiyle çalışan işçilere 'kürekçi' veya 'yüzde 30'cu' denilmektedir. İşçi(ler) genellikle hanehalkıyla birlikte pamuk üretim sürecinin bütün aşamalarına (toprak hazırlığı, tohum ekimi, sulama, ilaçlama, ot alma ve hasat) katılmakta, bunun karşılığında hasat edilen pamuğun yüzde 30'nu emeğinin karşılığı olarak almaktadır. O yılki pamuk fiyatları işçinin ücretinin miktarını belirlemektedir. Pamuk hasadının makineleşmesiyle bu ücret biçimi ortadan kalkmak üzeredir.

Toplanan ürünün toplam miktarına bağlı ücret: Bu ücretlendirme narenciye hasadında geçerlidir. İşçiler her bir narenciye türü (altıntop, limon, portakal, mandarin) için belirli sayıda işçiden oluşan bir ekip oluştururlar. Gün içerisinde kaç saat çalışırlarsa çalışınlar bu ekip limon, portakal, altıntop ve mandarinden bir kamyon dolusu hasat ettiklerinde bunun karşılığı önceden belirlenmiş sabit bir ücret almaktadırlar.

Kendi hesabına çalışma; Pamuk hasadının makineleşmesiyle birlikte makinenin hasat edemediği pamuklar tarla sahibinin izni ve onayıyla yoksul aileler ve onların çocuklarıyla birlikte kendi hesaplarına toplanmakta ve bu pamuklar satılmaktadır. Bu işçilik biçiminde çocuk işçiliği oldukça yaygındır. Aile topladığı pamuk ve onun satış bedeli kadar gelir elde etmektedir.

Farklı ücret sistemleri farklı ürün karakterleri ve ürün hasadı ile açıklanabilir. Alan bulguları bölümünde daha detaylı olarak ele alınacağı üzere alan araştırması sırasında genellikle günlük yevmiye, toplanan ürünün toplam miktarına göre ücretlendirmeye ve kendi hesabına çalışan işçilere rastlanmış, işçilerin günlük 24 ile 100 TL arasında ücretlere çalıştıkları belirlenmiştir.

© Kalkınma Atölyesi Arşivi, Adana, 2014

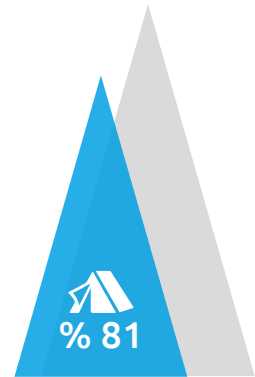

Barınma ve Sağlık Koşulları

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin barınma ve sağlık koşullarına ilişkin sorunların yaygınlığı bilinen bir gerçektir. İşçiler ve aileleri sağlıksız ortamlarda, yüksek sıcak ya da soğuk hava koşullarında çadırlarda barınmakta ve hem yetişkinler hem de çocuklar yapılan işin niteliğinden dolayı meydana gelen hastalık ve yaralanmalara karşı kırılganlık içinde bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, göç yolunda yaşanan çoğu zaman ölüm ve yaralanmalı kazalar sık sık mevsimlik gezici tarım işçilerini gündeme taşımaktadır.

Bu kapsamda Başbakanlık tarafından yayınlanan 2010/6 sayılı *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Genelgesi* ile mevsimlik gezici tarım işçilerinin sorunlarını ortadan kaldırma hedefi olmasına rağmen, bu alanda bugüne kadar yapılan düzenlemelerin iyileştirme potansiyelinin hayli düşük olduğu ortadadır. Genelge, mevsimlik gezici tarım işçilerinin gidecekleri yörelere ulaşmalarında, gittikleri yörelerde barınmalarında ve çocukların eğitimlerinde alınacak önlemleri ilgilendiren düzenlemeler yapmakta, merkezi ve yerel idarelere özel görevler yüklemektedir. Öte yandan, ulaşım, barınma, sağlık, eğitim, çocuk işçiliği, kötü çalışma koşulları, düşük ücret, sosyal güvencenin yokluğu gibi sorunlara yapısal çözüm önerileri getirilmesi yerine konunun daha çok güvenlik sorunu olarak algılanması söz konusu olmuştur. Yani, yerel halk ile işçilerin temasını en aza indirerek çatışmaların önlenmesi temelinde uygulamalardan bahsedilmektedir (KEİG 2015). KEİG raporunda belirtilen bu durum, daha önce de dikkat çekmek istenilen ve mevsimlik gezici tarım işçiliğinin toplumsal değişimin kırsal alanda farklı etnik grupların karşılaşmaları sonucu doğurmasına ilişkin önermemizi destekler biçimdedir.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin barınma koşullarına ilişkin Hayata Destek Derneği'nin araştırması çarpıcı bulgular içermektedir. İşçilerin yüzde 81 gibi yüksek oranı çadırlarda barınırken, yüzde 9 gibi oranı ise konutlarda yaşamaktadır. Çadır, daha çok dört tarafı açık, plastik örtülerle

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yüzde 81'i çadırlarda barınmaktadır.

© Kalkınma Analizi Arşivi, Mersin-Adanalıoğlu, 2014

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşam alanı.

örtülen çok korumasız bir barınma biçimidir. Rapor, en yaygın barınma biçimi olan çadırların ortalama büyüklüğünün 16 metrekare civarında olduğunu ve bir çadırda ortalama 7 kişinin yaşadığını belirtmektedir. İşçilerin kendi barınma sorunlarını kendi kendilerine çözmeleri beklenirken, bazı bölgelerde kamunun kurduğu en fazla 1000 kişi kapasiteli Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi (METİP) geçici barınma kamplarında konaklayan işçiler ve aileler de bulunmaktadır (Hayata Destek 2014).

Mevsimlik gezici tarım işçileri hem çok sayıda sağlık sorunu hem de ölümlü kazalar yaşamaktadırlar. Örneğin, 2014 yılında en az 309 tarım işçisi hayatını iş süresinde kaybetmiştir (KEİG 2015). İşçiler tarımda kullanılan kimyasal maddelere doğrudan maruz kalmaktadırlar. Halsizlik, yorgunluk, bel ağrısı gibi yakınmalar, ishal, solunum yolu enfeksiyonları, yara, çıban, egzama, uyuz, bit gibi cilt hastalıkları, güneş çarpması, baş ağrısı, zehirlenmeler, anksiyete, depresyon ve intihar girişimleri yaşanan sağlık sorunları olarak göze çarpmaktadır (KEİG 2015). Tüm bu sağlık sorunlarına rağmen yerleşim yerinin sağlık kurumlarının bulunduğu merkezlere uzaklığı bu hizmetlere erişimi kısıtlamaktadır. Ayrıca, mevsimlik gezici tarım işçileri senenin neredeyse sekiz ayı sürekli göç ettiklerinden koruyucu sağlık hizmetlerine ulaşmaları zorlaşmaktadır. Enformel iş ilişkisi dolayısıyla işçilerin büyük bir kısmının sosyal güvencesinin bulunmaması, sağlık hizmeti almalarını engellemektedir.

Türkiye'de mevsimlik tarım işlerinde göçmen işgücüne dair çok sınırlı bilgi bulunmakta ve bunların önemli bir kısmını Suriye'deki savaştan kaçan Suriyelilere dair olanlar oluşturmaktadır. Bu araştırma kapsamında 2010 ve 2015 yılları arasında mevsimlik gezici tarım işçiliğinde yabancı göçmen işçileri içeren gazete haberleri derlenmiştir. Bu haberler Türkiye'nin tarımsal üretim yapılan hemen hemen her yerinde yabancı göçmen işçiye rastlamanın mümkün olduğunu göstermiştir. Bu kapsamda hazırlanan haritalama çalışması, Karadeniz Bölgesi'nde fındık ve çay üretiminin ağırlıklı olarak yapıldığı illerde Gürcü ve Suriyeli göçmenlerin tarımsal üretime aktif olarak katıldığını göstermektedir. Yine fındık üretilen Batı Karadeniz illeri olan Sakarya, Düzce ve Zonguldak'ta çoğunlukla fındık hasadında çalışan Gürcü işçiler, Karabük'te ise çobanlık yapan Suriyeliler bulunmaktadır. Orta Anadolu illerinde ise şeker pancarı üretim sürecinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden gelen mevsimlik gezici tarım işçileriyle birlikte çalışan Suriyeli tarım işçilerinin diğer işçiler gibi zor koşullarda çalıştıkları ve yaşadıkları gözlemlenmektedir.

Hayvancılığın yaygın olarak yapıldığı Kars ve Ardahan'da ot biçme ve diğer işlerde Azeri (Nahçıvan) göçmenlerin yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Narenciye illeri olarak adlandırılacak Antalya, Mersin, Adana da ise, Suriyeliler'in bu bölgede yaygın olması nedeni ile mevsimlik tarım işlerinde yoğunluklu olarak çalıştıkları görülmüştür. Pamuk üretimin yapıldığı Adana, Şanlıurfa ve Hatay illerine bakıldığında mevsimlik tarım işçiliğinin Suriyeli göçmenlerin temel uğraşı olması önemli bir işgücü profili değişikliğini göstermektedir. Ege bölgesinde yine narenciye ve diğer bitkisel ürünlerin üretiminde Suriyeli göçmenler çalışmaktadır, hatta Afyonkarahisar'da kiraz toplamaya giden işçilerin dramı gazetelerde geniş yer bulmuştur. Afyonkarahisar'ın Emirdağ, Sultandağı gibi ilçelerinde başta kiraz toplayıcılığı olmak üzere tarımsal faaliyetlere son yıllarda Suriyeli işçiler de katılmaktadır. Sultandağı ilçesine kiraz toplamaya giden Türkiyeli ve Suriyeli işçiler için ilçe kaymakamlığı tarafından kullanılmayan bir cezaevi konaklama yeri olarak tahsis edilmiştir. Barınma ve diğer ihtiyaç konusunda sıkıntılı olduğu ifade edilen bu mekânın yaşamaya uygun olarak yenilenmediği belirtilmektedir (Hayata Destek 2014).

Eski Cezaevi Mevsimlik İşçilere Köy Oldu

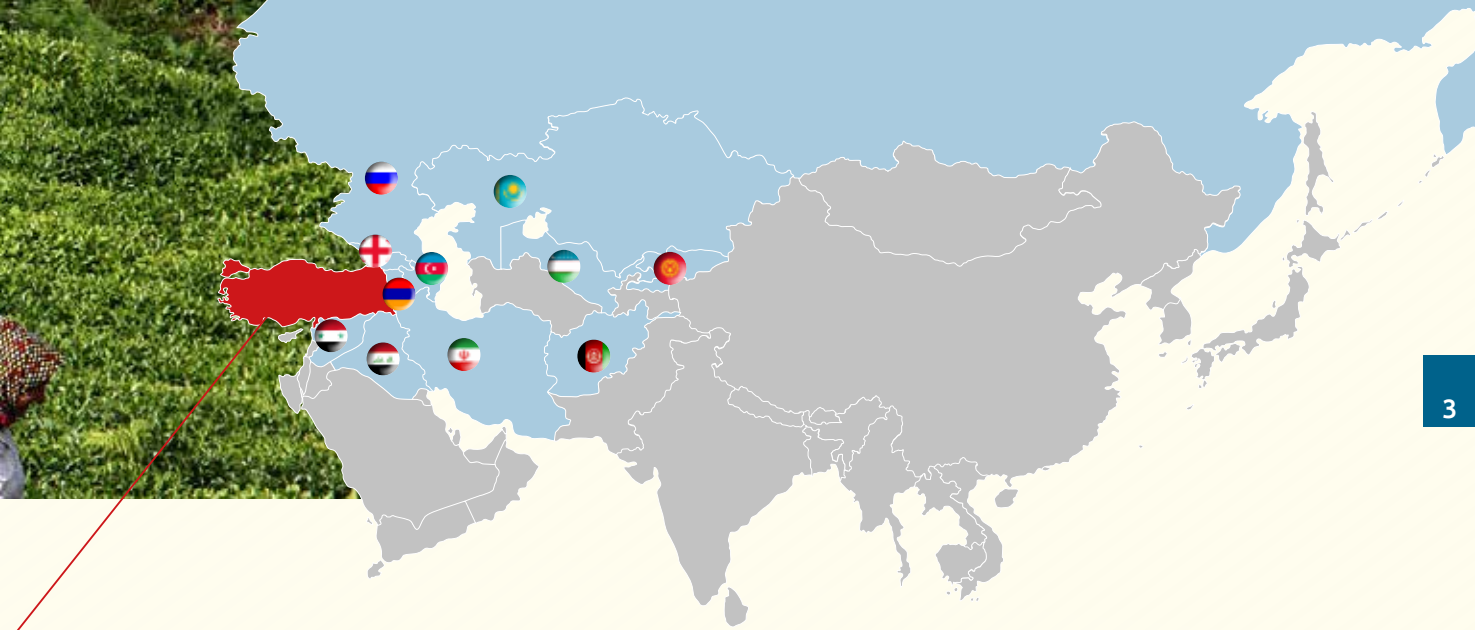
Afyonkarahisar'ın Sultandağı İlçesi'nde boşaltılan cezaevi binası, mevsimlik işçilerin kullanımına açıldı.

Çadır yerine dört duvar ve çatısı olan cezaevinde kalmaktan memnun olduklarını anlatan işçiler, gelecek yıl da burada kalmak istediklerini söyledi.

Kirazı ile ünlü Sultandağı'na çalışmak için gelen mevsimlik tarım işçileri, mahkum azlığı nedeniyle masrafları azaltmak için Adalet Bakanlığı tarafından 2007 yılında kapatılan Sultandağı Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nu kendileri için yaşam alanına çevirdi. Kaymakamlık tarafından geçen yıl mevsimlik işçilere açılan kapalı cezaevinin girişine Türk bayrağı asan işçiler, kendilerine 4 duvarla çevrili mini bir köy kurdu. Önceleri çadırda konaklamak zorunda kaldıkları için hallerinden memnun olan işçiler, cezaevinin ellerinden alınacağı korkusuyla görüntülenmekten çekindi...

Haberin tamamı için...

Bu harita, 2010 - 2015 yılları arasında yayınlanan haberlerin internet taraması, mevsimlik geçici tarım işleriyle ilgili hazırlanan raporlar, tarım aracılığıyla yapılan yüzyüze görüşmelerden alınan bilgiler ve 2015 yılında Kalkınma Atölyesi tarafından 13 ilde gerçekleştirilen alan çalışması sonucunda elde edilen bilgiler, veriler doğrultusunda Kalkınma Atölyesi uzmanları tarafından Aralık 2015'te hazırlanmıştır. Haritanın hazırlanmasına imkan veren kaynakçanın listesini info@kalkinmaatolyesi.org adresinden talep edebilirsiniz

Yabancı göçmenlerin mevsimlik gezici tarım işçiliğine katılmaları daha çok Suriyeli göçmenler-ekseninde gerçekleşmekte ve sınıf içi çatışma yeni bir boyut olarak ele alınmaktadır. Suriyeliler daha ucuza çalıştıkları için yerli işçileri işlerinden ettikleri kanısına çok sık vurgu yapılmaktadır. Medyada da sıklıkla benzer haberlere yer verilmiştir. Hayata Destek Derneği'nin 2014 tarihli araştırmasında Suriyeli göçmenlerin mevsimlik tarım işinde emek arzını arttırdığını ve bunun yerli işçiler ile Suriyeli göçmenler arasında bir sınıf içi çatışma yarattığı belirtilmiştir. Bu nedenle, Suriyelilerin mevsimlik tarım işinde çalışmaya başlamaları hem yevmiyelerin sabit kalmasına hem de aile başına düşen iş miktarının geçmiş yıllara göre azalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla ailelerin işçilikten kazandığı gelir azalmaktadır. Bu hem emek sömürsünü derinleştirmekte, hem de farklı işçi grupları arasındaki gerilimi arttırmaktadır (Hayata Destek 2014).

Yine benzer vurgular, TBMM'nin Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarını Araştırmak Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyon Raporu'nda da yer almaktadır. Özellikle Suriyeli göçmenlerin ücretleri aşağı çektiği belirtilmektedir. Ayrıca raporda,

*İşverenler yabancı işçileri ucuz iş gücü deposu olarak görmekte ve çalışma izin belgeleri olmadığı halde çalıştırmaktadır. Yabancı uyrukluların daha düşük ücret ve ağır çalışma şartlarını çaresizlikten kabul ettikleri gözlemlenmiştir. Bu durum hem işgücü piyasaları açısından hem de sağlık ve sosyal sorunlar açısından risklere ve önemli ölçüde hizmet sunumunda güçlük-
lere neden olmaktadır,*

ifadesi yer almaktadır (TBMM 2015:176). Yabancı göçmenlerin mevsimlik gezici tarım iş-

çiliğine eklemesiyle mevcut sorunların daha da arttığını ve bu sorunların gelecekte katlanarak artacağını tahmin etmek zor değildir.

Her iki raporda da, yabancı göçmen işçiler ve yerli işçiler arasında yaşanan çatışmalar ve olası sosyal gerginliklere dikkat çekilmektedir. Yukarıda vurgulamaya çalışılan, yerli nüfus ile Doğu'dan gelen işçiler arasında yaşanan kırsal antagonistik karşılaşmalara yabancı göçmen işçilerin varlığı bir düzey daha ekleyerek daha karmaşık bir hale gelmesine neden olmuştur. Yerli mevsimlik gezici tarım işçileri ve Suriyeli işçiler arasında yaşanan gerginlikler ve aynı zamanda yerel halkın hem Güneydoğu'dan gelen işçilere hem de Suriyeli göçmenlere duydukları tepki, Türkiye toplumunda yaşanan sosyal değişimin işgücü piyasasına yansıyan en bariz halidir. Raporun ilerleyen bölümlerinde, bu farklı etnik grupların işgücü piyasasında karşılaşmaları, gerginlikleri ve ortaklıkları üzerinden Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretimde çalışan yabancı göçmen emeğinin mevcut durumu analiz edilecektir.

BÖLÜM 4

TÜRKİYE'DE MEVSİMLİK TARIMSAL ÜRETİMDE YABANCI GÖÇMEN İŞÇİLER MEVCUT DURUM ARAŞTIRMASI BULGULARI

Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Araştırma Bulguları

Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu’nun bu bölümü alan araştırması bulguları sonucunda elde edilen verilerin derlenmesini içermektedir. Bu bölümün amacı, alan bulgularından hareketle Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimde yabancı göçmen işçilerin mevcut durumunu tespit etmek ve aynı zaman da yabancı göçmen işçilerin mevsimlik tarımsal üretimde çalışmasının Türkiye’de tarımsal üretim ve toplumsal değişim için ne anlama geldiğini tartışmaktır. Raporda bu bulgular belli alt bölümlerde tartışılmaktadır.

İlk alt bölüm, Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretim için emek arz eden, alan araştırması sırasında üç grup göçmen topluluğuna odaklanmaktadır. Azeriler, Gürcüler ve Suriyeli göçmenler özelinde incelenen bu emek arzı farklı yasal statü ile Türkiye’de bulunsalar bile, Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimin temel aktörleri durumundadırlar. Sadece üç göçmen grubun Türkiye’deki verilerine bakıldığında çok yüksek rakamlar ortaya çıkmaktadır. Bu yüksek verilerin hepsi tarımsal istihdama eklenmemese bile Türkiye’nin yüksek bir göçmen istihdam kapasitesi olduğunu göstermektedir. Tarım sektörü bu yüksek istihdam potansiyelinin en dinamik alanlarından biridir.

İkinci alt bölüm ise, yabancı göçmen işgücü için talep yaratan koşulları incelemektedir. Talep koşulları ürün tabanlı bir bakış açısı ile analiz edilmiştir. Her ürünün üretiminde ortaya çıkan sosyal ve ekonomik değişimlerin nasıl yabancı göçmen emek talebine yol açtığı tartışılmaktadır. Ürün tabanlı analizin temel ürünleri ise çay, fındık, kayısı, hayvan bakımı, narenciye, pamuk ve sebze üretimidir. Bütün bu ürünlerin üretimin yaşanan temel kırsal dönüşüm ise kente göç, yaşlanan nüfus ve küçülen arazi yapıları tarımsal üretim için ücretli emek kullanımını zorunlu kılmaktadır.

Yabancı göçmen işçilerin çalışma koşulları ve pratikleri ise üçüncü alt bölümde sunulmaktadır. Bu bölümde çalışma koşulları, tarım araçları, ücretler, barınma koşulları, çalışma dönemleri, kadın ve çocuk işçilerin mevsimlik tarımsal üretimi deneyimlemesi ele alınmıştır. Mevsimlik tarım işçiliğini tanımlayan çalışma koşulları yerli olsun yabancı olsun bütün çalışanlar için geçerli olup, tarımsal üretimde çalışan çeşitli grupların sosyal dışlanmasını yaratan temel unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

© Kalkınma Atölyesi Arşivi, Ardahan, 2015

Mevsimlik tarımsal üretimde yabancı göçmen işçilerin hem tarımsal üretimin doğası hem de Türkiye'nin değişen toplumsal yapısı adına ne gibi bir anlam taşıdığı ise, göçmenlerin tarımsal işlere ulaşmak için kullandıkları sosyal ve akrabalık ağları, farklı göçmen grupların birbirleriyle girdikleri rekabet ve son olarak kırsal alanlarda farklı etnik, dini ve kültürel grupların karşılaşması üzerinden değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak mevsimlik tarımsal üretime katılan yabancı göçmen emeği ve bu emeğin Türkiye toplumunda yarattığı değişim ve dinamizmin durumunu ortaya koymayı amaçlayan bu Rapor, aynı zaman da göçmen işçilerin işçilik ve yaşam deneyimine de ışık tutmaya çalışmaktadır. Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretim yerli ve yabancı işçilerin, kadınların ve çocukların aktif olarak çalıştıkları dinamizmi ve değişim potansiyeli yüksek bir sektördür. Bu nedenle raporun bu sektörde çalışan işçilerin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine katkı yapması en nihai amacdır.

4.1

MEVSİMLİK TARIMSAL ÜRETİMDE GÖÇMEN EMEK ARZI: KAYNAK ÜLKELER VE GÖÇ HAREKETLERİ

Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimde çalışan göçmen işçiler üzerine çeşitli il ve tarımsal ürünlerin üretim sürecinde yabancı göçmen işçileri kapsayan alan araştırmasının temel bulgularından biri, göçmenlerin yoğun olarak üç kaynaktan geldiği şeklindedir. Bunlar Gürcü, Azeri ve Suriyeli göçmenlerdir. Karadeniz Bölgesi’nde Ordu, Giresun, Rize, Trabzon ve Artvin illerinde hem fındık hem de çay üretiminde Gürcü işçiler yoğun olarak çalışırken, hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu Kars ve Ardahan’da Azeri göçmenlerin ot biçme gibi tarımsal aktivitelerin mevsimlik çalışanları olduğu görülmektedir. Son grup ise, sayıları 2011 yılından beri hızla artan ve üç milyona yaklaşan geçici koruma statüsü altındaki Suriye vatandaşlarıdır. Aslında Suriyelilerin Türkiye’de işgücü piyasasında geniş bir yeri olduğu bilinmekle beraber, bu Rapor için araştırmalar, alan gözlemleri, geçmiş alan çalışmaları, medya haberlerinden yararlanılarak hazırlanan bitkisel ve hayvansal üretimde yabancı göçmen işgücü haritasında, hemen hemen her türlü bitkisel ve hayvansal üretimde Suriyeli göçmenlerin istihdam edildiği ortaya konmuştur. Alan çalışması sırasında; Malatya, Mersin, Adana, Urfa ve Gaziantep illerinde kayısı, narenciye, pamuk, sebze ve Antep fıstığı toplama işlerinde yaygın olarak Suriyeli işçilerin çalıştıkları kaydedilmiştir. Malatya ve Ankara illerinde ise hayvan bakım çalışmalarında da Suriyeliler başta olmak üzere Orta Asya ülkelerinden gelen yabancı göçmen işçilerin çalıştırıldıkları tespit edilmiştir.

Gürcistan, Azerbaycan ve Suriye’den gelen göçmenler Türkiye’de mevsimlik tarımsal işgücü arzının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Raporun bu bölümünde Türkiye’ye Gürcistan, Azerbaycan ve Suriye’den gelen göç hareketleri incelenecek ve farklı ülkelerden Türkiye’ye yönelen bu göçmen kitlesinin göç hareketleri ile mevsimlik tarımsal üretim arasında bir bağ olup olmadığı ele alınacaktır.

Gürcistan’dan Türkiye’ye Göç Hareketleri

Sovyetler Birliği’nin kurulmasından sonra 1921 yılında birliğe katılan Gürcistan, 1991 yılında birliğin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanmıştır. Ülke, tarım ve madencilik alanlarında üretim yapmakta ve enerji alanında dışa bağımlılık yaşamaktadır. 2014 yılında kişi başına millî gelir 6 bin ABD doları civarındadır. Hem politik istikrarsızlık hem de ekonomik çalkantılar ve yaşanan iç sivil savaşlar nüfus hareketlerinin yaşanması-

na neden olmuştur. 1990'lı yıllarda Abazalar ve Güney Otesya ile yaşanan savaş, çeyrek milyon Gürcü'nün göçü ile sonuçlanmıştır (Badurashvili 2012:2). Fakat bu etkiler aynı zamanda, ülke dışına da ciddi sayıda nüfus çıkışlarına neden olmuştur.

Uluslararası Göç Örgütü'nün verilerine göre, Gürcistan genel olarak Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya, Yunanistan, Almanya ve Türkiye'ye göç vermekte olan bir ülkedir (IOM 2008: 11). Bu göç akımlarında tarihsel bağlar önem kazansa bile, özellikle 1990'larda yaşanan bağımsızlık süreci ile örtüşen ekonomik kriz, ülkenin nüfusunda negatif bir büyüme ile sonuçlanmıştır. Yine IOM'nin verilerine göre 2002 yılında 1989 nüfus sayımı ile karşılaştırıldığında ülkenin nüfusu yüzde 20 azalmıştır. Fakat 2014 yılında yapılan nüfus sayımı, 2002'den 2014 yılına da bu eğilimin devam ettiğini ve nüfusun yüzde 14,7 azalarak 2015 yılı başında 3,7 milyona gerilediğini göstermektedir (Agenda 2015). Bu veriler ülkenin uzun yıllardır göçmen olarak gönderdiği nüfusun büyüklüğüne de işaret etmektedir.

Kırım Savaşı sonrası Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına gelen Müslüman Gürcülerin Karadeniz'in bazı illerine yerleşmelerinin sonucu olarak Türkiye'de Gürcü etnik kökeninden Türkiye vatandaşları yaşamaktadır. Gürcistan'ın hem coğrafi olarak Türkiye'ye yakınlığı hem de Gürcü nüfusun varlığı, Gürcistan'ın bağımsızlık sonrası iki ülke arasındaki nüfus hareketlerini güçlendirmiştir. İki ülke arasında karşılıklı ilişkileri geliştirmek adına uygulanan vize muafiyeti rejimi ile iki ülke vatandaşları önceden vize almaksızın, son 180 gün içinde toplam kalış süresi 90 günü geçmemek şartıyla vizesiz seyahat edebilmektedirler. Hatta 31 Mayıs 2011 tarihinde imzalanan protokol gereğince, iki ülke vatandaşları, birbirlerinin ülkelerine pasaporta ihtiyaç duymadan kimlik kartlarıyla gidebilmektedir.

İki ülke arasında uygulanan liberal vize rejiminin sonuçları, Türkiye'ye gelen Gürcülerin sayılarında gözlenmektedir. Gürcistan'ın nüfusu düşünüldüğünde Tablo 4'de verilen rakamlar Gürcistan'dan Türkiye'ye yaşanan nüfus hareketinin büyüklüğünü göstermektedir.

Tablo 4. Gürcistan'dan Türkiye'de giriş ve çıkışlar (2000-2014)

Yıllar	Giriş	Çıkış
2000	180.480	166.748
2005	367.148	356.995
2010	1.109.615	1.094.619
2011	1.149.362	1.138.870
2012	1.404.882	1.393.971
2013	1.769.447	1.755.484
2014	1.755.289	1.736.134

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html> (Erişim tarihi 25 Kasım 2015)

© Kemal Vural Tarhan, 2015

Tarlada çalışan çocuk

İki milyona yakın Gürcü'nün sadece turizm için Türkiye'ye geldiğini varsaysak bile, bu kişilerin bazılarının işgücü piyasasına katıldıklarını ve döngüsel ya da mekik göçü olarak adlandırılan ve vize süreleri bitene kadar enformel sektörde çeşitli işlerde çalıştıktan sonra ülkelerine geri döndükleri ve yeni bir vize alma dönemi gelince yine Türkiye'ye giriş yaptıklarını düşünmek mümkündür. Badurashvili (2012) göçün politik ve ekonomik çalkantılarla baş etmek için bir 'ulusal stratejiye' dönüştüğünü ve geleneksel göç ülkelerine yapılan kalıcı göçün azalmasıyla birlikte kısa süreli, mekik göçünün hız kazandığını belirtmektedir. IOM'nin 2003 yılında gerçekleştirdiği ve 600 haneyi kapsayan araştırma, her evden mutlaka bir bireyin başka bir ülkede çalışıyor olduğunu göstermektedir. Kısa süreli döngüsel göçün Türkiye'ye yönelen göçün de temel karakteri olduğu iddia edilebilirken, bu tür göçmenler için mevsimlik tarımsal üretim çeşitli gelir elde etme fırsatları sunmaktadır.

Enhancing the Role of Georgian Emigrants at Home - ERGEM (2014) raporuna göre, tarihsel olarak Türkiye'de önemli bir Gürcü nüfus bulunmaktadır. Fakat bunlara ek olarak son yıllarda yeni göç dalgaları da yaşanmaktadır. Bu yeni göç dalgaları daha çok kısa süreli, döngüsel ya da mevsimlik emek göçü olarak tanımlamanın uygun olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle kadınlar için uygun işler yaratamayan Gürcü işgücü piyasasındaki kısıtlar nedeniyle ve Türkiye'de artan ev içi bakım emeğine talep, iki ülke arasında kadın emek göçünü hızlandırmıştır. Gürcülerin liberal vize rejiminin avantajlarını kullandıkları belirtilmektedir. Rapor da sunulan araştırma sonuçları, Türkiye'de bulunan Gürcülerin yüksek eğitim seviyelerine dikkat çekmektedir. Fakat araştırmanın daha çok İstanbul gibi büyük şehirlerde yapılmış olması ve tarımsal alanlarda bulunan Gürcüleri kapsamaması eğitime ilişkin bu bulgunun tam da gerçeği yansıtmadığına dikkat çekilmiştir.

ERGEM'in araştırmasına katılan Gürcülerin büyük çoğunluğu Türkiye'ye Sarp Sınır Kapısı'nı kullanarak girmekte ve yüzde 51'i çalışma izni olmadan sadece vize süresince Türkiye'de kalmakta olduğunu belirtmiştir. Bunun sonucu olarak, Gürcüler düşük ücret ödenen, zorlu fiziki çalışma koşulları olan işlerde ya da ev içi hizmetlerde çalışmaktadır. Özellikle kadın göçmenlerin ev içi hizmetlerde çalışmak için Türkiye'ye geldikleri, mevsimlik iş arayan göçmenler içinse fındık toplama ve çay hasadı işleriyle inşaat işlerinde talep olduğu görülmektedir. Gürcü göçmenlerin yüzde 66'si vasıflarından daha düşük işlerde çalıştıklarını düşünmektedir. Gürcü göçmenlerin üçte birinin Türkiye vatandaşlığına geçmek iste-

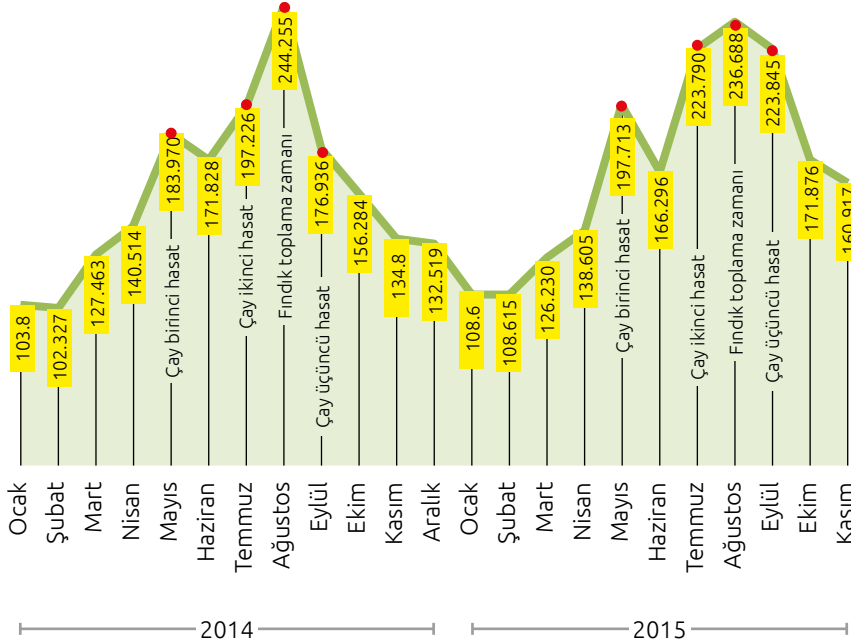
Gürcüler düşük ücret ödenen, zorlu fiziki çalışma koşulları olan işlerde ya da ev içi hizmetlerde çalışmaktadır.

mesinin onların uyum sorunlarını azaltacağına yönelik bir tutum taşıyacağına dikkat çekilmektedir (ERGEM 2014:28).

Hem Gürcistan'dan Türkiye'ye insan hareketlerine ilişkin var olan rakamlar hem de daha önce yapılan araştırmalar, yüksek sayıda Gürcü göçmenin Türkiye'de farklı işgücü piyasasına katıldıklarına ilişkin bulgular sunmaktadır. Mevsimlik tarım işinde çalışan göçmenlere ilişkin ise Çay Sanayicisi İş Adamları Derneği'nin (ÇAYSİAD) raporu ve Ciğerci Ulukan ve Ulukan'ın (2011) çalışması Gürcü işçilerin hem fındık hem de çay toplama işlerinde çalıştıklarını göstermektedir. Çay hasadında sadece Gürcü işçiler çalıştırılmakta, fındık toplamada ise son yıllarda Gürcü işçilerin sayıları giderek artsa bile hâlâ Güneydoğu'dan gelen yerli işçilerin egemenliği devam etmektedir. Ne kadar Gürcü işçinin bu işlerde çalıştığını tahmin etmek zor olsa bile, Sarp Sınır Kapısı'ndan girişlerin aylık izlenmesi, çay ve fındık toplama dönemlerinde bu girişlerin oldukça yükseldiğini göstermektedir.

Çay hasadında sadece Gürcü işçiler çalıştırılmakta, fındık toplamada ise son yıllarda Gürcü işçilerin sayıları giderek artsa bile hala Güneydoğu'dan gelen yerli işçilerin egemenliği devam etmektedir.

Grafik 3. Artvin-Sarp Sınır Kapısı'nda karayoluyla giriş yapanların sayısı (2014-2015 yılı)

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html> (Erişim tarihi 1 Mart 2016)

Grafik 3'te de görüldüğü gibi, yaz aylarının başlamasıyla birlikte, özellikle Mayıs ayında Sarp Sınır Kapısı'ndan girişlerin arttığı ve Ağustos ayında

ise tavan yaptıktan sonra yavaş yavaş azaldığı görülmektedir. Özellikle Mayıs-Haziran ayında başlayan çay hasadının Gürcülerin sınırdan girişini hızlandıran etkenlerden biri olduğu düşünülebilir. Mayıs sonundan itibaren üç hasat döneminde biçilen çay yaprakları ve Gürcülere sağlanan üç aylık vizenin birbiriyle tam olarak örtüşmesi, aslında Gürcülere tanınan üç aylık vize muafiyetinin bir anlamda mevsimlik tarımsal üretim için olduğunu düşündürülebilir. ÇAYSIAD'ın Çay Bölgesi İstihdam Raporu'nda Rize ve Artvin merkez olmak üzere Gürcülerin çay üretiminde çalışmasına ilişkin şu vurgular dikkat çekmektedir. '*Çay taşıma işi dâhil olmak üzere çayla ilgili her işte çalıştırılmaktadırlar. Kayıtdışı çalışan ve 2013 yılında 16 bin, 2014 yılında 12 bin kişi olduğu tahmin edilen bu kesimin yıllık maliyeti yaklaşık 125 milyon dolardır*' (ÇAYSIAD 2015). Elbette bu rakamlara nasıl ulaşıldığıyla ilgili herhangi bir kanıt bulunmamasına karşılık sadece ÇAYSIAD'ın alandaki deneyimlerinin bir yansıması olduğu düşünülebilir. Öte yandan Doğu Karadeniz Bölgesi'ne fındık toplamak amacıyla gelen Gürcülerin de olduğu varsayılırsa, mevsimlik tarımsal üretimde çalışmak için Türkiye'ye gelen Gürcülerin sayılarının çok daha yüksek olduğu iddia edilebilir.

Mayıs sonundan itibaren üç hasat döneminde biçilen çay yaprakları ve Gürcülere sağlanan üç aylık vizenin birbiriyle tam olarak örtüşmesi, aslında Gürcülere tanınan üç aylık vize muafiyetinin bir anlamda mevsimlik tarımsal üretim için olduğunu düşündürülebilir.

© Nedim Hazar, Rize

Sarp Sınır Kapısı: İki Yaka Bir Kapı

Sarp Sınır Kapısı'na yaklaşırken trafiğin yoğunlaşmaya başlamasıyla birlikte, Kemalpaşa Kasabası'nın yol kenarlarında barakalar içinde küçük küçük çadır dükkânların dizili olduğu görülmeye başlıyor. Bu dükkânlarda tekstilden deterjana kadar çeşitli ürünler ve müşteri bekleyen satıcılar görülmektedir. Sınırın ilk habercisi ise uzaktan puslu bulutların arasından görünen Batum'un göğe doğru uzanan gökdelenleridir. Yoğunlaşan trafikte ise bolca yolcu otobüsünü ve Gürcü plakalı araçları meraklı bir gözün es geçmesi mümkün değil. Sarp Sınır Kapısı Türkiye ile Gürcistan arasında insan geçişinin en yoğun yaşandığı gümrük kapılarından biri. Hem Türklerin Gürcistan'a geçtiği hem de Gürcülerin Türkiye'ye giriş yaptıkları kapı.

Kapıya yaklaştıkça araç trafiğine yaya insan trafiği de katılmakta, yayalar ya Türkiye'ye yeni geçmiş, ulaşmak istedikleri yerlere gitmek için otobüs duraklarında araç beklemekte ya da Gürcistan'a ellerinde evlerine götürmek istedikleri çanta veya valizlerle kimlik kontrol noktalarına doğru hızlı hızlı yürümektedirler. Kimlik kontrolü yapan her polisin önünde bekleyen uzun insan kuyrukları var, ellerindeki beyaz kimlik kartlarını sabırsızlıkla görevli memurun önüne doğru uzatmak için bekleyen ve çoğunluğu kadın olan göçmenler. Elleriyle çantaları sınıra doğru yürüyenlerin hareketleri, bu yolculuğu çokça tekrarladıklarını ve sınır kapısından geçmenin hayatın bir rutini olduğunu gösteriyor.

Çay hasadında çalışan işçiler

Azerbaycan'dan Türkiye'ye Göç Hareketleri

1991 yılının Ekim ayında Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını almıştır. Politik altüst oluş, birlikten ayrılmanın yarattığı ekonomik çalkantı ve Ermenistan ile yaşanan savaş nedeniyle 1988 ve 1994 yılları arası Azerbaycan'ın geçiş yılları olmuştur. Başkanlık sistemine dayalı yönetim biçimi nedeniyle politik otorite Başkan'ın elinde toplanmıştır. Şimdiki Başkan İlham Aliyev, önceki başkan Haydar Aliyev'in oğludur. Haydar Aliyev 1969 yılından öldüğü yıl olan 2003 yılına kadar iktidarda kalmış ve Ekim 2003 yılında tartışmalı bir seçimle oğlu İlham Aliyev başkan seçilmiştir.

Yaygın olarak ekonomisi petrol ve tarıma bağlı bir ülkedir. 2015 yılı nüfusu yaklaşık olarak 9,6 milyondur. Ülke, geçiş yıllarında nüfus artış hızında düşüş, hatta negatif nüfus büyümesi yaşamıştır. Örneğin, 1959–1970 yılları arasında yıllık nüfus artış hızı yüzde 3 iken, bu oran 1999–2004 yıllarında yüzde 0,8'e gerilemiştir. 2004–2006 yılları arasında düşen göç oranları ve artan nüfus artış hızı ile bu oran yüzde 1'e doğru yavaş bir yükselme kaydetmiştir. Doğum oranları 2002 yılında binde 13,8'den 2006 yılında binde 17,8'e yükselmiştir. 1990'lı yıllarda kentleşme oranlarında bazı etnik grupların ayrılmasıyla düşüş yaşanmış, fakat kentleşme oranları 2003 yılından bu yana az da olsa artmaya başlamıştır. Genel olarak ise, 1989 yılında yüzde 53,9 olan kentsel nüfus oranı 2006'da ancak yüzde 51,5'e düşmüştür (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen 2011). Bu değerlendirmelerin de işaret ettiği gibi Azerbaycan nüfus hareketliliği yüksek bir ülkedir.

Türkiye, 1990'lı yıllardan beri Azeriler için popüler bir ülkedir. Hatta çeşitli illerde Azerilerin varlığı günlük hayatın normal işleyişi içine entegre olmuştur. Popüler televizyon programlarında bile Azerileri görmek mümkündür. Toplumsal kabulün bu kadar yaygın olması, Azerilerin Türk kökenli olmaları ve Türkçe konuşuyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü, 2001 yılında yayınladığı raporda, Türkiye'ye Azeri göçünü çekici hâle getiren faktörler arasında Türkiye'ye ulaşımın ve konaklama imkânlarının kolay olmasından bahsedilmektedir. İki ülke arasındaki etnik, tarihî, kültürel ve sosyal bağlar Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra yeniden canlanmıştır. Bağımsızlık sonrasında, Türkiye binlerce Azeri'nin düzenli olarak -ya turistik ya da çalışma amacıyla- ziyaret ettiği ülkelerden biri hâline gelmiştir. Türkiye'ye Azeri göçünü kolaylaştıran bir diğer faktör ise, iki ülke arasındaki mevcut vize anlaşması dolayısıyla Azerilerin sınırda vize almalarıdır. Türkiye'ye hava yoluyla kolay bir şekilde ulaşım sağlanmasının yanı sıra iki ülke arasında doğrudan otobüs seferleri de bulunmaktadır. Nahçıvan Özerk Bölgesi'nden, Bakü ve Ganja'dan Türkiye'ye doğrudan otobüs seferleri bulunmaktadır. Büyük çoğunluğu ekonomik nedenlerle Türkiye'ye gelen göç-

Türkiye'ye Azeri göçünü çekici hâle getiren faktörler arasında Türkiye'ye ulaşımın ve konaklama imkânlarının kolay olmasından bahsedilmektedir.

menler için bu faktörler çekici sebeplerdir. Daha batıya geçiş yapmak isteyen göçmenler için de Azerbaycan'ın diğer sınır komşularıyla karşılaştırıldığında Türkiye batıya daha yakın bir geçiş ülkesi konumundadır.

Aynı raporda, Türk ve Azeriler arasındaki kültür, dil ve gelenek benzerliğinin Azerilerin göç sonrası yaşadıkları yeni duruma daha kolay uyum sağlamalarına yol açtığı belirtilmektedir. Hem Türkiye'deki genel nüfusun hem de otoritelerin Azerilere karşı toleranslı ve pozitif tutumu düzensiz göçle yeni bir ülkeye gelen diğer göçmenlerin karşılaştıkları sorunların büyük bir çoğunluğunun Azerilerce yaşanmamasını sağlamaktadır. Rapora göre Azeriler bu ayrıcalıklardan diğer yabancılara göre daha fazla faydalanmaktadırlar. Yine bu çalışmada, Azerbaycan'dan Türkiye'ye gelen göç, işçi göçü, transit göç ya da evlenmek için göç şeklinde değişik göç biçimlerine yer verilmektedir. Raporda erkeklerin küçük ölçekli ticaret ya da turizm gibi faaliyetler yaptıkları belirtilirken, kadınların hizmetler sektöründe çocuk ya da hasta bakıcısı olarak çalıştıkları belirtilmektedir (IOM 2001).

Türkiye'de geçici olarak yaşayan ya da kısa bir süre için gelen Azerbaycan vatandaşlarının profillerini ve yaşadıkları yerleri tespit etmek oldukça zordur. Bu kişiler genellikle vize süreleri bittiği hâlde ülkede kalmaya, düzensiz göçmen olarak yaşamaya devam ettikleri de bilinen bir gerçektir. Azeriler daha çok İstanbul, İzmir, Trabzon ve Azerbaycan sınırına yakın yerlerde kalmaktadırlar. İstanbul kaçak göçmenler ve düzensiz göçmenler için göç akımının kolaylıkla düzenlenemediği büyük bir metropol şehirdir ve Azeriler bu şehre daha çok çalışmak için gelmektedir. Türkiye'ye mevsimlik ya da geçici işlerde çalışmak için gelenler ise çoğunlukla Nahçıvan Özerk Bölgesi'ndendir. İkinci büyük grup ise, öğrenci ve profesyonellerin oluşturduğu eğitimli kişilerdir. (IOM 2001).

Azerilere sınırda sağlanan otuz günlük vizeler iki ülke arasındaki ilişkileri canlandırmış ve yıllar içinde Türkiye'ye giren Azerilerin sayısında artışlar olmasını sağlamıştır. 2000–2014 yılları arasında Azerbaycan'dan Türkiye'ye girenlerin sayısı Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5. Türkiye'ye Azerbaycan'dan giriş ve çıkışlar (2000-2014)

Yıllar	Giriş	Çıkış
2000	182.124	153.319
2005	411.111	400.132
2010	484.922	475.981
2011	576.230	563.022
2012	593.238	585.513
2013	630.754	624.536
2014	657.684	651.007

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html> (Erişim tarihi 25 Kasım 2015)

© Kemal Vural Tarhan, 2015

2000'li yıllardan itibaren Azerbaycan'dan Türkiye'ye giriş yapanların sayısı hızla artmış, 2014 yılında 650 binin üzerine çıkmıştır. Bu girişlerinin tamamı turistik amaçlı olmayıp, bazıları düzensiz göçmen olarak ülkenin geniş enformel sektöründe çeşitli işlerde istihdam edilmektedir. Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen'in yaptığı çalışma, Azerilerin İstanbul'da yaşam mücadelelerinin ve İstanbul'un hazır-giyim üretiminde kadın ve çocukların nasıl işçiler hâline dönüştüklerinin hikâyesini anlatırken, aynı zamanda Azeri göçmenlerin Türkiye'nin kurumsal yaşamından nasıl dışlandıklarını ve İstanbul'un çeperlerinde göçmenlik ve yabancılik olgularını yaşayışlarını incelemektedir (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen 2011). Türkçe diline olan yatkınlıkları, Müslüman olmaları ve 'tek millet' söylemi Azerilerin Türkiye'de kalmaları ve sosyal kabulünü kolaylaştıran etkenlerdir. Bu nedenlerle, birçok Azeri Türkiye'de işgücü piyasasında çeşitli işlerde enformel çalışanlar olarak yer almaktadır.

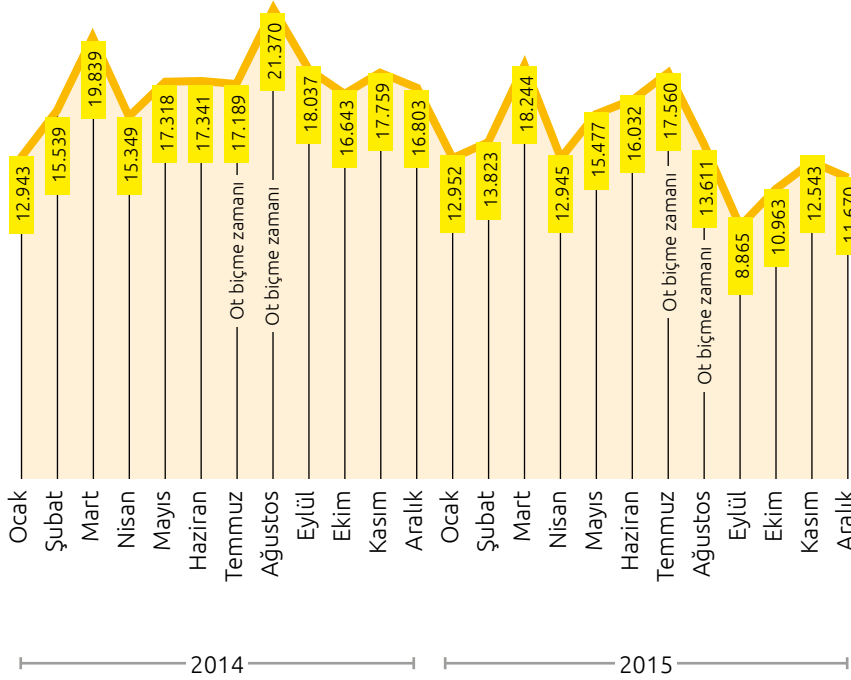

■ 2014 yılında nüfusu 400 bin olan Nahçıvan'dan Türkiye'ye girişler 206 bin civarındadır.

Azerilerin önemli bir kısmının geldiği Nahçıvan, Azerbaycan ile toprak bağı olmayan fakat Azerbaycan'a bağlı özerk bir bölgedir. Bölge Türkiye, İran ve Ermenistan'a komşudur. Türkiye ve Azerbaycan arasında giriş çıkışlar Kars ilindeki Dilucu Sınır Kapısı'ndan yapılmakta olup, bu kapıdan her yıl önemli sayıda Azeri Türkiye'ye giriş yapmaktadır. 2014 yılında nüfusu 400 bin olan Nahçıvan'dan Türkiye'ye girişler 206 bin civarındadır. Özer Bölge'nin nüfusuyla karşılaştıracak olursak bu girişlerin sayısı oldukça yüksektir. Alan araştırması sırasında, Kars ve Ardahan bölgesinde Nahçıvan'dan gelen Azeri göçmenlerin mevsimlik tarımsal üretimde ve

çeşitli işlerde çalıştıkları gözlenmiştir. Bölgede aynı zamanda yerleşik bir Azeri nüfusu olduğunu da göz önüne alındığında, Kars ve Ardahan'da yaşayan Azeri kökenli vatandaşların kendi akrabalarını çalıştırdıkları ya da onlara farklı geçici iş olanakları yarattıkları söylenebilir.

Grafik 4. Iğdır-Dilucu Sınır Kapısı'nda karayoluyla giriş yapanların sayısı (2014-2015)

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html> (Erişim tarihi 1 Mart 2016)

Dilucu Sınır Kapısı'ndan yapılan girişlerin çoğunun Türkiye'ye çalışmak amacıyla yapılan girişler olduğunu varsaymak gerekir. Bu girişler bütün Azeri girişlerinin üçte biri gibi yüksek bir rakama tekabül etmektedir. Bu rakamlardan yola çıkarak, Türkiye'ye giriş yapan Azerilerin önemli bir kısmının düzensiz ve döngüsel bir göç süreci yaşadıkları iddia edilebilir. Döngüsel nüfus hareketleri, Erder'e göre liberal sınır politikalarının uygulandığı bölgelerde ortaya çıkan, uzun süreli kalışları hedeflemeyen kısa süreli iş, ticaret ya da çalışma amacını güden nüfus hareketleridir (Erder 2007:45). Dilucu Sınır Kapısı'ndan yapılan aylık girişler bölgede mevsimlik tarım işlerinin en yoğun olduğu aylara denk gelmektedir; en çok girişin olduğu aylardan biri olan Ağustos ayı özellikle Kars ve Ardahan bölgesinde kaba hayvan yemi için ot biçme dönemine denk gelmektedir.

Dilucu sınır kapısından yapılan aylık girişler de artışlar bölgede mevsimlik tarım işlerinin en yoğun olduğu aylara denk gelmektedir.

Bir Millet İki Devlet: Biz Kardeşiz, Türkiye Türklerin Babasıdır.

Kars'ın Göle ilçesinde Azeri tarım işçilerini bulma umudu ile gittiğimiz kahvehanede, orta yaşlı Azeri bir erkek biraz tedirgin olsa da bizimle konuşmaya gönüllü oluyor. Uzun yıllardır Türkiye'ye gidip geldiğini, Göle'de kendine bir ev kiraladığını söylüyor. Çocukları da, iki ülke arasında gidip gelirlermiş. *'Nahcivan yakın olunca gidip gelmesi kolay oluyor'* diyor. Türkiye'yi ne kadar çok sevdiğinden, Türkiye'nin cihan devleti olduğundan ve Türklerin bütün Türklerin babası olduğundan uzun uzun bahsediyor. Aslında bütün Azeri göçmenlerin hemen hemen çoğunun kullandığı bu söylem, Azerilerin Türkiye'ye gelişlerini ve kendilerinin bir göçmen değil *'bizden biri'* olduklarını ifade etmek için kullanılmakta. Aynı dilden ve dinden olmak, iki ülke arasına var olan tarihî bağlar ve Türk olmak, bizi tek millet ve kardeş yapmakta. Bu nedenle yabancıları tanımlamak için kullanılan *'bizler-onlar'* ayrıma gerek yok. Akrabalık söylemi Azerilerin özellikle istenmeyen bir kontrolle karşılaştıklarında da kullandıkları bir söylemdir. Türklerin baba devleti, ekme parası kazanmak için namusu ile çalışan çocuklarına kötü davranmaz retoriği sık sık dillendirilmektedir.

Tarlada hasat işinde çalışan çocuklar

Türkiye’de Suriyeli Sığınmacılar

Suriye’den Türkiye’ye mülteci akışı, 29 Nisan 2011 tarihinde Suriye’deki çatışmalardan kaçan 250-300 kadar Suriye vatandaşının sığınma talebinde bulunmasıyla başlamıştır. Türkiye, 2009 yılında Suriye ile karşılıklı olarak almış olduğu vizeleri kaldırma kararı çerçevesinde mülteci krizi karşısında ‘açık kapı politikası’ını benimsemiş ve sığınmacıların barınması için Hatay ilinde kamplar kurulmuştur (Ihlamur Öner 2014). Türkiye bu konuda uluslararası hukuka ve evrensel insan haklarına uygun hareket etmiş, hem savaştan kaçanlara yönelik ‘açık kapı politikası’ını hem de gelenlerin geri gönderilmemesi ilkesini (non-refoulement) uygulamıştır. Suriyelilere uluslararası hukuka uygun bir biçimde geçici koruma sağlamıştır (Erdoğan ve Ünver 2015).

Suriye’de yaşanan iç savaş nedeniyle 23 milyonluk ülke nüfusunun 11 milyonu insani yardıma muhtaç hâle gelmiş, yedi milyon kişi ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmış, milyonlarca Suriyeli komşu ülkelere sığınmıştır. Türkiye ise en fazla mülteci barındıran ülke konumundadır. Erdoğan ve Ünver’in raporunda referans ettiği Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin 2 Kasım 2015 tarihli verilerine göre, 4 milyon 180 bin 631 kayıtlı Suriyelinin yaklaşık olarak yüzde 50’si Türkiye’de bulunmaktadır. Suriyeli sığınmacı sayılarında Türkiye’yi yaklaşık yüzde 25 ile Lübnan (1.078.338), yüzde 12 ile Ürdün (629.627), yüzde 5 ile (Kuzey) Irak (245.585) ve yüzde 3 ile Mısır (128.019) takip etmektedir. Suriye’nin komşusu olan ülkeler ve bölge ülkesi Mısır dışındaki AB, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada dâhil diğer bütün ülkelerin konuk ettiği Suriyelilerin toplamı ise 200 binin altında, yani sadece yüzde 4-5 civarında görülmektedir (Erdoğan ve Ünver 2015:18-19)

Suriye’de yaşanan iç savaş nedeniyle 23 milyonluk ülke nüfusunun 11 milyonu insani yardıma muhtaç hâle gelmiş, yedi milyon kişi ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmış, milyonlarca Suriyeli komşu ülkelere sığınmıştır.

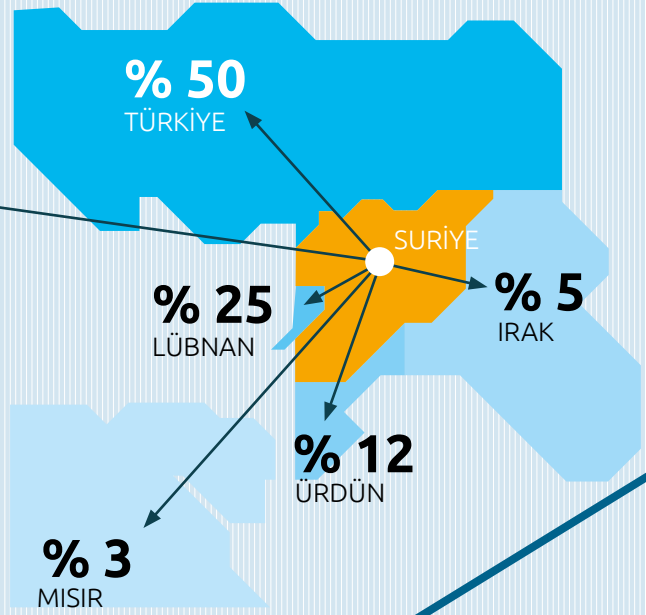
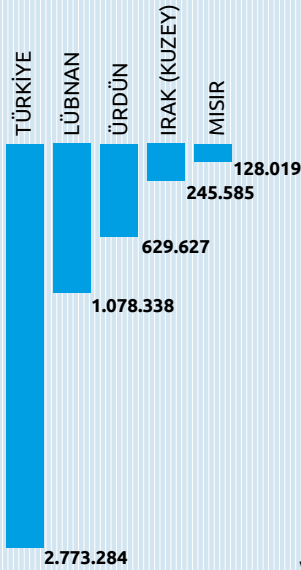
İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün 4 Mart 2016 verilerine göre, Türkiye’de bulunan Suriyeli mülteci sayısı 2 milyon 773 bin 284’dür. Bunların 272 bin 670’i geçici barınma merkezlerinde yaşarken, geri kalan kısmı da bu merkezlerin dışında yaşamaktadır (Göç İdaresi 2016). Bugün Türkiye’de Suriyelilerin bulunmadığı il yoktur. 81 ilde kendi olanaklarıyla geçici işlerde çalışarak, sokaklarda yardım toplayarak ya da sosyal yardım alarak yaşamlarına devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Şanlıurfa, Hatay, İstanbul ve Gaziantep 300 binin üzerinde Suriyeli barındırmaktadır ve bu rakam bu şehirler için oldukça yüksek rakamlardır.

Türkiye’nin 10 ilinde bulunan Barınma Merkezi olarak nitelenen 25 kampta yaşayan toplam 272 bin 670 kişi bulunmaktadır. Son beş yılda bu kamplarda bir süre ikamet ettikten sonra kendi isteği ile tekrar Su-

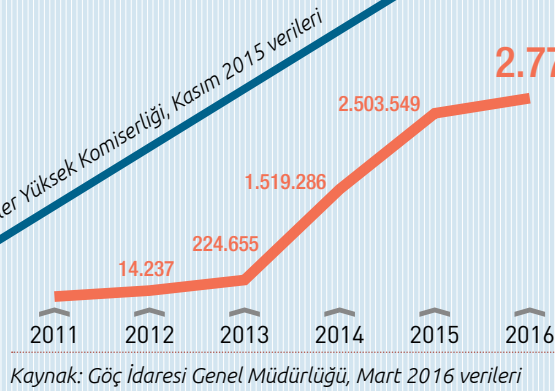
4.180.631

Suriyeli
komşu ülkelere
sığınmıştır.

% 5
DİĞER ÜLKELER

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Kasım 2015 verileri

272.670

Geçici barınma
merkezlerinde
bulunan
sığınmacıların
sayısı

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Mart 2016 verileri

■ Türkiye’de bulunan Suriyelilerin en dikkat çekici özelliklerinden biri nüfusun yüzde 54,2’sinin 18 yaş altındaki çocuk ve gençlerden oluşmasıdır.

riye’ye dönen ya da Türkiye’de kamp dışında yaşamak isteği ile ayrılanların sayısı da 500 bini aşmaktadır. Türkiye’deki kampların standartları yüksek olsa da belirli bir süre sonrasında kamplar izole yerler hâline dönüşmekte, çalışma imkânlarının olmaması da sıkıntı yaratmaktadır. Bu nedenle genelde en yoksul olanlar ve Ezidiler gibi özel olarak korunması gereken gruplar kamplarda barınmaktadır (Erdoğan ve Ünver 2015).

Türkiye’de bulunan Suriyelilerin en dikkat çekici özelliklerinden biri nüfusun yüzde 54,2’sinin 18 yaş altındaki çocuk ve gençlerden oluşmasıdır. Bu çok genel anlamda, bir milyondan fazla Suriyelinin genç ve çocuk yaşta olduğu anlamına gelmektedir. Hem yapısal sorunlar hem de sayıların çok fazla olması nedeniyle, okul çağındaki (6-18 yaş arasındaki) Suriyeli çocukların okullaşma oranları yüzde 15-20’lerle son derece düşük seviyede kalmaktadır. Erdoğan ve Ünver (2015), kırsal alanlardan gelen muhafazakâr Suriyeli ailelerin 12-13 yaşından sonra kız çocuklarını okula göndermek konusunda önemli bir direniş gösterdiklerine, erkek çocukların okullaşmadaki eksikliğinin ise pek çoğunun kayıtdışı olsa da çalışıyor olmalarına dikkat çekmektedir. Genç nüfusun varlığı, sosyal uyum, eğitim ve istihdam politikaları bakımından önemli bir konudur ve Suriyelilerin entegrasyonuna ilişkin politikaların odağında olması gerekmektedir.

Suriyelilerin Hukuki Statüsü: Mülteci mi, Sığınmacı mı?

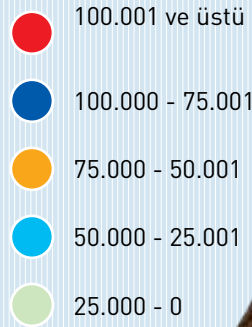
Türkiye’de mültecilik mevzuatı 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi ile oluşmuştur. 1967 tarihli Ek Protokole coğrafi sınırlama ile taraf olan Türkiye sadece Avrupa ülkelerinden gelen ve ırkı, dinî, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle kovuşturma korkusu ile iltica isteğinde bulunanlara mülteci statüsü vermektedir (BMMYK 2015). Avrupa dışından gelmiş olanlar ise Türkiye’ye geçici olarak sığınabiliyor ve kendilerine geçici sığınmacı statüsü veriliyor. Avrupa dışından gelenlerin başvuruları ise BMMYK ile birlikte değerlendirilmekte ve mülteci statüsü verilmesi kararlaştırılanlar BMMYK aracılığıyla üçüncü ülkelere yerleştirilmektedir. Türkiye, bu çerçevede, Suriyeli sığınmacılara mülteci statüsü vermemiş ve onları ilk geldikleri dönemde *misafir* olarak tanımlamıştır. Ancak *misafir* kavramının haklar bakımından uluslararası hukukta bir karşılığı bulunmadığı için bu durum sığınmacılara yönelik keyfi uygulamalara yol açma riski taşımaktadır (İhlamur Öner 2014). Bu sebeple Türkiye yönetmelik ve genelgeler çıkararak Suriyeliler lehine özel uygulamaları yürürlüğe sokmuştur.

Harita 3. Geçici Barınma Merkezleri Dışında Bulunan Suriyeli Geçici Sığınmacılar (Mart 2016)

Kaynak: www.goc.gov.tr, 4 Mart 2016 verileri

% 54,2

18 yaş

% 45,8

22.10.2014 tarihli ve 6883 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği ile Suriyelilere geçici koruma sağlanmış, Suriyeliler kayıt altına alınmış ve kimlik sahibi olmaları gerçekleştirilmiştir. Erdoğan ve Ünver'in belirttiği üzere Türkiye'de Suriyeliler iki farklı yöntemle kayıt altına alınmakta ve statü sahibi olmaktadır. Bunlardan birincisi Türkiye'ye pasaportu ile bir gümrük kapısından düzenli giriş yapanlardır. Bu kişiler yabancılar yasası çerçevesinde oturma izni ve buna bağlı olarak çalışma iznine ulaşabilen 'yabancılar'dır. Ancak bu şekilde Türkiye'ye gelenlerin sayısı, üç milyona yakın Suriyeli içinde 80 bin civarındadır. Asıl büyük kitle ise '*düzensiz giriş yapan ve Türkiye'deki mevzuat çerçevesinde kendilerine geçici koruma statüsü verilen Suriyelilerdir*' (Erdoğan ve Ünver 2015: 30). Türkiye'de yaşayanların ve kamp dışındakilerin kayıt altına alınması ile onların belli kamu hizmetlerine ulaşımını sağlayan bir sistem yaratmak hedeflenmektedir. Başta ücretsiz sağlık, ilaç ve acil yardımlar olmak üzere, Türkiye'de kamu hizmetlerinden faydalanmanın ancak kayıt altına alınmakla mümkün olacağı bir sistem geliştirilmeye çalışılmıştır.

Sayıları her gün artan ve geçici koruma altındaki Suriyelilerin Türkiye'de ne kadar zaman bu kimlikle yaşayacakları belirsizdir ve aslında BMMYK'in ilkelerine göre geçicilik süresi uzatılmamalıdır. Geri dönüş şu anda güvenli olmadığından ve Suriye'de çatışmalar devam ettiğinden, Türkiye'de bulunan Suriyelilerin uzun bir süre daha geçici koruma altında yaşayacakları tahmin edilmektedir. Misafir olarak kabul edilen Suriyelilerin önemli bir kısmı Türkiye'ye yerleşmiş durumdadır. Gelir düzeyi yüksek olan Suriyelilerin Batı ülkelerine yerleşmek gibi bir niyetleri varken, ekonomik anlamda güçsüz olanların bir kısmı Avrupa ülkelerine ulaşmaya çalışırken, önemli bir kısmı Türkiye'de daha uzun süreli kalacakları tahmin edilmektedir (Lordoğlu ve Aslan 2015).

Türkiye İşgücü Piyasasında Suriyeliler¹

Türkiye işgücü piyasasının en büyük sorunlarından biri yapısal işsizlik ve kayıtdışı çalışmadır. İstihdamın yüzde 40'a yakın kısmı kayıtdışı olarak gerçekleşmektedir. Son yıllarda ayrıca işverenlerin sık sık dillendirdikleri '*çalıştıracak işçi bulamıyoruz*' vurguları, işgücü piyasasında var olan işlerin işçiler tarafından pek talep edilmediğinin göstergesidir. İşte bu tür yapısal sorunları barındıran işgücü piyasasına iki

¹ Bu raporun yazım aşamasında 15 Ocak 2016 tarihinde Türkiye'de geçici koruma altında bulunan Suriyeli göçmenlerin çalışma izinlerini düzenleyen Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Çalışma izinlerine ilişkin yönetmeliğin Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasındaki konumlarını nasıl etkileyeceğini, alan araştırması esnasında izinleri çıkmadan önce yapılmış bu araştırmanın bulgularıyla ölçmek zordur. Bu nedenle raporun önemli bir kısmında çalışma izinleri çıkmadan önce yaptığımız değerlendirmeleri olduğu gibi koruduk. Fakat çalışma izinlerinin özellikle mevsimlik tarımsal üretimde göçmenlerin durumuna ve geleceğini nasıl etkileyeceğine ilişkin öneri ve değerlendirmeler raporun giriş ve sonuç bölümlerinde değerlendirilmektedir.

milyonun üzerinde Suriyeli göçmenin girmesiyle bu geniş kayıtdışı ekonominin göçmenler için çalışma imkânları sunacağı görülmüştür. Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de çalışma pratiklerine ilişkin en açık vurgu eski Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin’in Gaziantep Belediye Başkanı görevini yürüttüğü sırada gelmiştir; *Gaziantep’teki 140 bin Suriyeli, fabrikalar için ‘ilaç’ gibi geldi* (Hürriyet 2014). Bu araştırma kapsamında medyada çıkan haberlerin derlemesinden elde edilen bilgiler de göstermektedir ki, mevsimlik tarımsal üretimde Suriyeli göçmenler hemen hemen her ilde ve tarımsal üründe çalışmaktadırlar. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin, Türkiye’deki mevzuata göre yasak olmasına rağmen kayıtdışı ekonomi içinde yasadışı çalıştıkları bilinen bir durumdur ve ülkemizde yaşanan önemli bir gerçekliktir.

Geçici koruma altındaki Suriyelilerin, Türkiye’deki mevzuata göre yasak olmasına rağmen kayıtdışı ekonomi içinde yasadışı çalıştıkları bilinen bir durumdur ve ülkemizde yaşanan önemli bir gerçekliktir.

Erdoğan ve Ünver’in çalışması (2015), Türkiye’de ikamet izni ile kalan 80 bin Suriyelinin çalışma izni için başvurabileceğini, fakat bunun dışında kalan geçici koruma altında olan Suriyelilerin çalışma hakları Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik’le bir düzenleme yapılmıştır. Bu yönetmeliğe göre mevsimlik gezici tarım işçiliğini ilgilendiren maddeler şunlardır.

Madde 5 - (4) *Mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancılar, çalışma izni muafiyeti kapsamındadır. Çalışma izni muafiyeti başvurusu, geçici koruma sağlanan il valiliğine yapılır. Bu başvurular, ilgili valilik tarafından Bakanlığa bildirilir.*

(5) Bakanlıkça, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancılarla ilişkin il ve kota sınırlaması getirilebilir.

Madde 9 - (2) *Mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışması uygun görülen geçici koruma sağlanan yabancılarla verilen çalışma izni muafiyetleri ilgili valiliğe bildirilir.*

Madde 10 - (1) *Geçici koruma sağlanan yabancılarla asgari ücretin altında ücret ödenemez.*

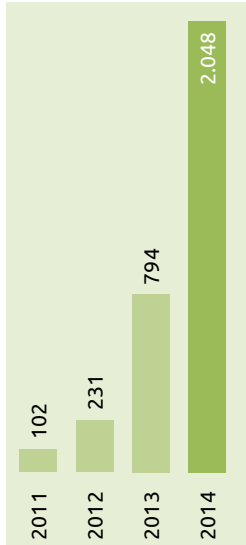
Suriye’den Türkiye’ye göç edenlerin gelir düzeyleri arasında önemli farklılıklar olmasına bağlı olarak ekonomik faaliyetlerinde de farklılık görmektedir. Lordoğlu ve Aslan’ın (2015) yapmış olduğu araştırmaya göre Suriyeliler işgücü piyasasına üç şekilde katılmaktadırlar. Birinci grup kendi şirketlerini veya Türkiyelilerle ortak şirket kuranlardan oluşurken, ikinci grup, bağımsız esnaf ve zanaatkârlıkla uğraşanlardır. Üçüncü ve en geniş kitleyi oluşturan grup ise, başkaları için ücretli işçilik yapan çalışanlardır.

Türkiye’de çalışma izni için başvuran Suriyelilerin içinde 2011-2014 yılları arasında çalışma izni alanların sayısı toplan 3.175 kişi olmuştur.

Suriyelilerin dikkat çeken bir diğer ekonomik faaliyeti ise kendi işletmelerini açmak olmuştur. Dünya Gazetesi'nin 3 Eylül 2015 tarihli haberinde, Türk ortakla yasal prosedürleri aşarak faaliyet gösteren ve kayıtdışı çalışan firmalarla birlikte rakamın 10 bini aştığı ifade edilmektedir.

Suriyeli firmaların yüzde 60'ı aşkını İstanbul'da faaliyet gösteriyor. Resmî rakamlara göre Türkiye'deki Suriyeli 2 bin 827 firmadan bin 709'u İstanbul'da. Gaziantep'te 471, Hatay'da 250, Kilis'te 70, Şanlıurfa'da 56 ve Kahramanmaraş'ta 22 Suriyeli firma yer alıyor. Bu firmalar ticaret ve sanayi odalarına üye olarak faaliyetlerini yürütüyorlar. Türkiye'de sektörel açıdan değerlendirildiğinde Suriye sermayeli firmaların 978'i toptan ticaretle ilgileniyor. Tamir yapan firmaların sayısı ise 606. İnşaat sektöründe de 288 firma faaliyet gösteriyor (Dünya Gazetesi 2015).

Grafik 5. Suriyelilere verilen çalışma izinleri (2011-2014)

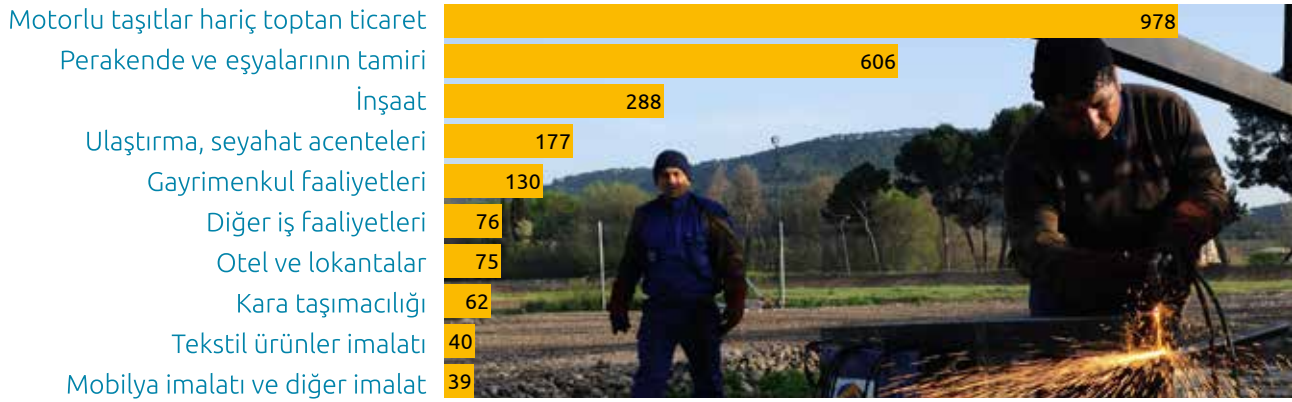
Kaynak: Faruk Çelik (2014) 'Geçici Koruma Sağlanan Suriye Uyruklu Yabancılar ve İşgücü Piyasası' TİSK İşveren Dergisi, C:52 S:6.

© Kalkınma Atölyesi Arşivi, Adana, 2016
Çukurova'da işten eve dönen işçiler.

ler, kuyumcular ve daha nice işletme kayıtdışı olarak gözlerden uzak bir şekilde Suriyeliler tarafından işletilip, çoğunlukla Suriyeli müşterilere hizmet vermektedir. Ayrıca Türkiye'nin birçok bölgesinde organize sanayi gibi sanayi üretiminin yaygın olduğu alanlarda Suriyeli istihdamı yaygın olarak gerçekleşmektedir (Dedeoğlu 2015). Bursa'ya yerleşen Suriyeliler şehirde yaygın olan tekstil, hazır-giyim ve dokuma işlerine adapte olup ve 100'e yakın fason işyerini kayıtdışı olarak çalıştırmaktadır (Erdoğan ve Ünver 2015).

Grafik 6. Kayıtlı Suriyeli firmaların yoğunlaştığı sektörler

Gerek yasal gerekse de yasa dışı yollardan Türkiye'ye giriş yapmış olan Suriyelilerin içinde buldukları koşullar, onları insana yakışır iş tanımından uzak işlerde çalışmaya mecbur bırakmıştır (Dedeoğlu ve Şahankaya 2014). Kayıtdışı çalışma, Türkiyeli işçiler için dahi oldukça ağır koşullarda ve sağlıklı bir yaşam sürmek için yeterli olan kazancı elde etmekten uzaktır, Türkiye'deki konumları itibarıyla Suriyeliler için daha da zorlaşmaktadır. Nitekim Akdeniz (2014), Suriyeli sığınmacıların ikametgâhları ve çalışma izinleri olmadığı için sigortasız çalıştıklarını, kendilerine Türkiyeli işçilere görece düşük ücretler ödendiğini belirtmiştir. Bu durum Suriyelileri bir kat daha güvencesiz ve savunmasız hâle düşürmektedir.

Lordoğlu ve Aslan'ın Hatay ilinde Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasına ilişkin değerlendirmeleri Suriyelilerin aslında Türkiye'de düşük ücretli işlerin yeni sahipleri olduklarını gösteriyor (2015).

Tarım alanı Suriyeli göçmenlerin çapalama, ekim, mevsimlik işçilik, ürün toplama gibi farklı iş gruplarını içermektedir. Bu işlerde çalışan göçmenlerin, genel olarak kendi ülkelerinde de çiftçi oldukları anlaşılmaktadır. Gündelik işçi olarak çalıştıkları tarımda ücretleri yerli işçiye göre daha düşük ve bu ücretten aracının payı önceden işvereni tarafından kesilmektedir. Tarım dışı alanlarda çalışan Suriyeli işçiler, imalat sanayi, inşaat ve hizmet sektörlerinde çalışmaktadırlar. Yapılan işler, bölgenin diğer illerinde olduğu gibi vasıf düzeyi düşük, yerli işçiler tarafından yapılmak istenmeyen işler olmaktadır. Ücret düşüklüğü işverenler tarafından çoğu kez 'bir yerli işçi yerine iki Suriyeli çalıştırmanın daha uygun' olacağı biçimde aktarılmaktadır. Bu tür işlerin başta inşaat olmak üzere mevsimlik tarım işçiliğinde yoğunlaşmaktadır (Lordoğlu ve Aslan 2015).

Suriye'den göç ile gelenler doğu bölgelerinde daha çok mevsimlik tarım işlerinde çalışırken, İstanbul'da tekstil atölyelerinde çalışmaktadırlar. Suriyeli göçmenlerin çalışma yaşamında karşılaştıkları en büyük sorunlardan biri dil sorunudur. Göçmenler için Türkçe bilmemek işsiz kalmakla aynı anlama gelmektedir. Suriye'de iken bir mesleği olanlar Türkiye'de dil bilmedikleri için işsiz kalmaktadırlar (Akdeniz 2014). Çalışma koşulları açısından değerlendirdiğimizde Suriyeli işçilerin yerli işçilere göre daha düşük ücretlerle çalıştığı görülmektedir. Ercüment Akdeniz, İstanbul'da yaptığı görüşmeler sırasında görüşmecilerden birinin söylediklerini şöyle aktarmaktadır. 'İşyerimizde çalışan otuz kişinin yarısı Suriyeliydi. Suriyelilere yerli işçilere nazaran 100 ya da 70 lira az ücret veriyorlar' (Akdeniz 2014:35). İstanbul'daki durum Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin geneli için geçerlidir. Bu araştırma kapsamında Malatya'da yapılan görüşmelerde kayısı işleme tesislerinde kayıtdışı çalışan Suriyeli göçmenlerin yerli işçilerin üç katı oldu-

ğu belirtilmiş, işverenlerin Suriyeli göçmenleri tercih etme nedeni ücretlerinin emsal çalışan yerli işçinin dörtte biri olmasıdır.

Suriyeli işçilerin işgücü piyasasıyla ilgili en çok yakındıkları konuların başında ise, işverenlerin ücretleri ödememesi ya da ödemelerin gecikmesidir. Üç dört ay düzenli ödenen ücretler sonrasında kendilerine çok az para ödendiği ve çoğu zaman ödeme yapılmadığı belirtilmektedir (Akdeniz 2014:23). Bir diğer sorun ise, oldukça uzun olan çalışma saatleridir. Örneğin Hatay'da yaşayan Suriyeli bir kadın olan Fatima, bir lokantada sabah sekiz ile akşam on bir arasında çalışan eşinin iki saatlik bir dinlenme talebinden sonra kovulduğunu anlatmıştır (Amnesty International 2014).

Suriyeliler için insan onuruna yakışmayan çalışma koşullarının varlığı Türkiye'nin onlar için bir kaçış noktası değil, yeni bir mücadele alanı olduğunu açıkça göstermektedir. Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasası deneyimlerinin çoğu Türkiye vatandaşı olan işçilerinki ile benzerlik göstermektedir. Başlıca sorunları kendilerine ait herhangi bir kayıt olmadığı için herhangi bir hak iddia edememeleridir. Örneğin, çalıştıkları süre zarfında iş kazası geçirdiklerinde veya meslek hastalığına yakalandıklarında herhangi bir talepleri olamayacağı gibi, işveren ücretlerini ödemediğinde de herhangi bir yaptırım uygulanmasını sağlayamayacaklardır. Böyle bir durum bir yandan emeğin şiddetli bir sömürsünü ifade ederken, diğer yandan bir kargaşa ortamı yaratacaktır. Haklarını aramak için yasal yollara başvuramayan Suriyeli göçmenlerin işverene, işyerine ya da çalışma araçlarına zarar vermelerinin önüne geçmek zor olacaktır. Nitekim buna benzer bir olay Çağlayan'da fason üretim yapan bir atölyede gerçekleşmiştir. Aylarca ücretleri ödenmeyen 30 atölye çalışanı makinelere el koymuşlardır. Ancak işveren çalışanlarını polise şikâyet etmiş ve Suriyeli çalışanları hırsızlıkla suçlamıştır (Akdeniz 2014).

Sonuç

Türkiye'ye farklı kanallardan giriş yapan göçmenlerin sayıları yüksektir ve bulgular göstermektedir ki, bu göçmenlerin önemli bir kısmı işgücü piyasasında kayıtdışı olarak çalışmaktadır. Bu raporda mevsimlik tarımsal üretimde işçilik deneyimlerinden yola çıkılarak üç farklı göçmen grubu ele alınmıştır. Bu grupların en büyüğü elbette son yıllarda Türkiye'de toplumsal değişimin en dinamik unsuru olan Suriyeli göçmenlerdir. Sayıları, işgücü piyasasındaki aktiviteleri ve Türkiye'de kalıcı olacakları düşünülen bu göçmen grubu mevsimlik tarımsal üretim için önemli bir emek havuzu oluşturmaktadır. Son çıkan Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancıları çalışma izninden muaf tutmuş ve valiliklerin belirleyeceği kota dâhilinde istihdamı söz konusu olacaktır. Burada da ifade edildiği gibi, gelecek dönemde mevsimlik tarımsal üretimde çalışan Suriyeli göçmenlerin sayısı artacaktır.

Suriyeli göçmenler mevsimlik tarımsal üretimin temel aktörleri olsalar bile, bazı tarımsal ürünlerin üretiminde Gürcü ve Azeri göçmenleri sayılarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Daha Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak girmediği alanlar olan fındık toplama, hiç girmediği çay hasadı ve hayvancılık için ot biçme işleri Azeri ve Gürcüler tarafından yapılmaktadır. Türkiye'ye her yıl iki milyona yakın Gürcü'nün giriş yapması, bunun yanı sıra 600 bin civarında Azeri'nin Türkiye'ye gelmesi aslında mekik göçü dâhilinde çalışmak için gelenlerin sayılarının neredeyse çalışan Suriyeli göçmen potansiyeli kadar olduğunu göstermektedir.

Raporun bundan sonraki bölümünde ürün bazlı bir analiz çerçevesinde, mevsimlik tarımsal üretimde göçmen emeğine duyulan talebin şartları ve bu ürünlerin üretiminde istihdam edilen yabancı mevsimlik gezici tarım işçi profilleri ele alınacaktır.

Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu mevsimlik tarımsal üretimde göçmen işçiler için ortaya çıkan talebi ürün tabanlı olarak incelemektedir. Ürün tabanlı analiz hem göçmen işçilere talep yaratan sosyo-ekonomik dönüşümleri analiz etmeye yardımcı olurken hem de mevsimlik tarımsal üretimde çalışan göçmenlerin profillerine odaklanmaya yol açmaktadır. Bu analize dâhil edilen ürünler olan, çay, fındık, hayvancılık için ot hasadı, hayvan bakımı, kayısı, narenciye, pamuk ve sebze, Türkiye’de tarımsal üretimin temel ürünleri olup, milyonlarca ailenin geçim kaynağı olduğu gibi aynı zamanda ülkenin önemli ihracat ürünleri arasında yer almaktadırlar.

Mevsimlik tarımsal üretimde göçmen işgücüne talep koşullarını incelediğimiz bu bölüm, tarımsal ürünlerin Türkiye ekonomisindeki yerine, bu tarımsal üretim için mevsimlik işgücü ihtiyacını yaratan toplumsal değişim dinamiklerine ve tarımsal üretimde kullanılan emek kullanım biçimlerine odaklanmaktadır. Bu çerçevede, çay, fındık, hayvansal üretim, kayısı, narenciye, pamuk ve sebze üretimi sıra ile ele alınacak, bu farklı ürünlerin üretiminde kullanılan göçmen işgücü profillerinin genel görünümü sunulacaktır.

ÇAY: 2,5 Yapraklı Yeşil Altın

Dünyada çay üreticiliğinin liderliği Çin’dedir. Çin toplam yüzde 30’unu, Türkiye ise yüzde 5’ini üretmektedir. Türkiye’de çay tarımı Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Gürcistan sınırından başlayarak Ordu’nun Fatsa ilçesine kadar uzanan kuşakta yapılmaktadır. Bu bölge içerisinde başta Rize olmak üzere Ordu, Giresun, Trabzon ve Artvin illerinde çay yetiştiriciliği yapılmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Ordu ile Artvin illeri arasında denizden 600-700 metre yüksekliğe kadar yaklaşık 760 bin dekar alanda, 205 bin aile tarafından yetiştirilen çay hem bölge insanı hem de Türkiye için önemli bir üründür. 2014 yılında 1.26 milyon ton yaş çay yaprağı üretimi gerçekleştirilmiştir (Tablo 6). Bu üretimin yüzde 56’sı ÇAYKUR’un 46 fabrikasında, yüzde 44’ü ise özel sektörün 151 fabrikasında işlenmektedir (Rize Ticaret Borsası 2015).

Dünyanın çay üreticisi lideri Çin'i sırasıyla Hindistan, Kenya, Sri Lanka ve Türkiye izlemektedir. Çin, dünyadaki toplam çay üretiminin yüzde 30'unu gerçekleştirirken, Türkiye yüzde 5'ini üretmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Ordu ile Artvin illeri arasında, denizden 600-700 metre yüksekliğe kadar 760 bin dekar alanda gerçekleştirilen çay üretimi 205 bin aile tarafından yapılmaktadır. Öte yandan, çay üretimi süreci bir milyona yakın kişi için gelir kaynağı konumundadır. Türkiye'de 2014 yılında 1.26 milyon ton yaş çay üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu üretimin yüzde 56'sı ÇAYKUR'un 46 fabrikasında, yüzde 44'ü ise özel sektörün 151 fabrikasında işlenmiştir. Çayın üretimi, yaprakların hasat edilmesi, çay yapraklarının çay işleme fabrikasına taşınması ve çay fabrikalarında tüketilecek çay haline getirilmesinden oluşmaktadır. Çay yapraklarının hasat edildiği Mayıs (birinci hasat), Temmuz (ikinci hasat) ve Eylül (üçüncü hasat) aylarında mevsimlik tarım işçilerinin çalışması yaygın bir uygulamadır. Bölgede çay hasadında yaygın olarak Gürcistan uyruklu işçiler çalışırken, yaş çay yapraklarının fabrikalara taşınması işinde Suriyeli göçmenlere rastlanmaktadır. Çayın fabrikada işlenmesinde ise geçici olarak çalışan kayıtlı yerli işçiler istihdam edilmektedir.

Tablo 6. Türkiye’de yıllara göre yaş çay yaprağı üretimi ve üretim alanları (1991-2014)

Yıllar	Toplam Üretim Alanı (dekar)	Toplam Üretim (ton)
1991	886.390	682.858
1992	893.450	724.383
1993	893.300	578.500
1994	767.910	654.000
1995	766.090	523.465
1996	767.430	600.000
1997	767.550	752.000
1998	767.520	978.589
1999	767.490	1.095.532
2000	767.500	758.038
2001	766.530	824.946
2002	766.450	791.700
2003	766.400	869.000
2004	766.320	1.105.000
2005	766.250	1.192.004
2006	766.136	1.121.206
2007	765.808	1.145.321
2008	758.257	1.100.257
2009	758.513	1.103.340
2010	758.641	1.305.566
2011	758.895	1.231.141
2012	758.566	1.250.000
2013	764.255	1.180.000
2014	760.494	1.266.311

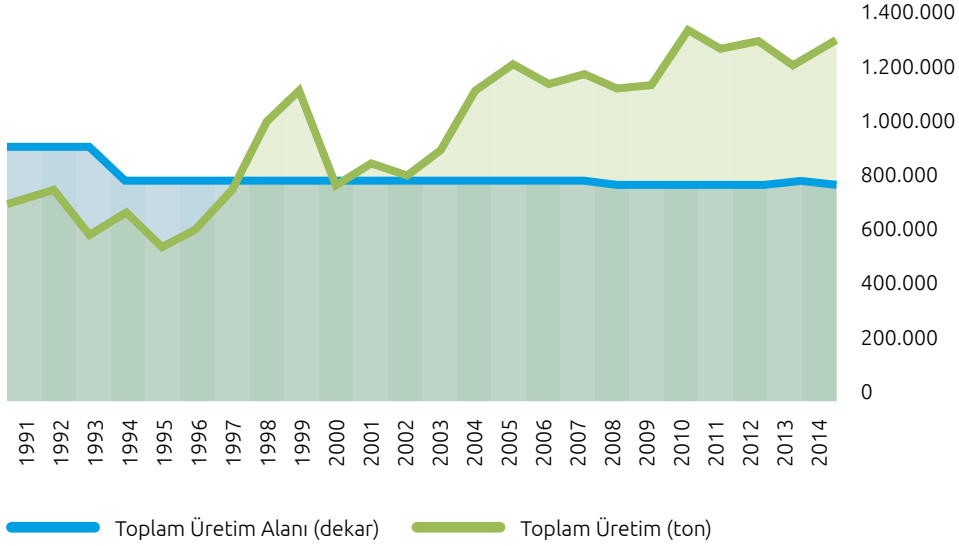

Çay hasadı

Kaynak: TÜİK çevrimiçi veri tabanı

Yukarıdaki Tablo 6’da da görüldüğü üzere yıllar içinde çay üretimi artış göstermektedir. Bunun yanı sıra çayın günlük yaşam alışkanlıklarının önemli bir parçası olması yıllık tüketim miktarlarını da arttırmaktadır. Çay hem bölgenin bitkisel ürünü olarak hem de çayın fabrikada işlenmesi aşamalarını içeren boyutla önemli gelir kaynaklarının başında gelmektedir. Son yıllarda yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümler bölge halkının çay üreticiliği biçimlerini değiştirmiş olsa bile çayın bölge için ekonomik önemi hala değişmiş değildir.

Grafik 7. Yıllara göre yaş çay yaprağı üretimi (1991-2014)

Kaynak: TÜİK çevrimiçi veri tabanı

Çay bitkisi her yıl üç hasat zamanında bitkinin üzerinde uzayan filizlerin kesilmesi ile hasat edilir. Bitkinin en son büyüyen 2,5 yaprağı makasla kesilerek çay bitkisinden ayrılır. Çayın başlıca üretim aşamaları; Mayıs (birinci hasat), Temmuz (ikinci hasat) ve Eylül (üçüncü hasat) aylarında çay yapraklarının hasat edilmesidir. Hasat edilen çay yaprakları, çay toplama merkezlerinde toplanır, tartılır ve oradan da kamyonlarla çay işleme fabrikalarına taşınır. Çay fabrikalarda ise tüketilecek çay hâline getirilmektedir. Çay yaprağı hasat edildikten sonra en kısa zamanda kuru çay hâline dönüştürülmesi gerekmektedir. Aksi durumda, işlenmemiş çay yaprakları özelliklerini kaybetmektedir. Bütün bu aşamalar, yılın belli zamanlarında, çay üretimi yapılan bölgelerde ciddi bir yoğunluk ve hareketliliğin yaşanmasına neden olmaktadır.

Çay yapraklarının fabrikalara taşınana kadar geçen kısım –biçilmesi ve taşınması- çay üretiminin en fazla istihdam yaratan bölümüdür. Ücretli işgücü talebi sadece çay yapraklarının hasat edilmesinde değil aynı zaman da yaş çay yapraklarının fabrikaya taşınması aşamasını da içeren yükleme ve taşıma gibi işlerde de yüksek sayıda işçi istihdam edilmektedir. Çayın fabrikada işlenmesi sürecinde ise, geçici olarak yerli kayıtlı işçiler istihdam edilmektedir.

Sosyo-Ekonomik Dönüşüm ve Çay Üretimi

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çay üretimini ve bu üretimin işgücü ihtiyacını etkileyen iki temel dinamik bulunmaktadır. Birincisi, bölgenin tarihsel olarak hem yurtdışı hem de yurtiçi göç veren bir bölge olması, ikincisi ise toprak mülkiyetinde ortaya çıkan değişimlerdir. Tarımsal üretimdeki dalgalanma bölge halkının gelirlerinde önemli düşüşler meydana getirdiği zamanlarda, insanların bu riski önlemek için geliştirdiği en belirgin refleks göç etmek olmuştur. Hemen hemen her ailenin bölge dışında yaşayan bireyleri vardır ve göçle bölgeyi terk edenlerin sayısı arttıkça hanelerin gelir havuzunda tarımsal gelirlerin payı düşmeye başlamış, sadece çay ile geçinen ailelerin sayısı giderek azalmıştır. Bu gelişmeleri toprakların miras yoluyla giderek küçülmesi ve mevcut kültürel kodların toprak satmayı 'ayıp' ve 'aileye ihanet' olarak algılaması kişilerin ellerinde küçük ölçekli toprakların yaygınlaşmasına neden olmuştur. Hatta göç eden kişilerin köklerine ve memleketlerine bağlılıklarını sembolize etmenin bazı yolları geliştirilmiştir. Bunlardan ilki, göç edenler kendi köylerine evler yaptırmasıdır ve o evlerde yaşamasalar bile memleketlerine bağlılıklarını bu şekilde ifade etmektedirler. Ayrıca, zamanla gelişen kültürel kodlar, toprakların satılmasını engellemek için de, tarım yapılan arazilere büyüklerin mezarları konulmaktadır. Bu aslında sembolik olarak o toprakların başkalarına satılmasını engellemek ve nesiller boyu ailede kalmasını sağlamak için geliştirilmiş stratejilerden biridir.

İki buçuk yaprak çay ve toplumsal değişim

KUTU 3

Hasan Bey öğretmenlikten emekli olmuş, çoğunlukla İstanbul'da yaşamaktadır. İki çocuğu vardır ve çocukları İstanbul ve Ankara'da yaşamaktadır. Hasan Bey, emekli olduktan sonra Artvin'in bir köyünde yaşayan anne-babasını ziyaret etmek ve onlara tarımsal faaliyetlerinde yardımcı bulunmak üzere sık sık memleketine gitmeye başlamıştır. Ailesinden kendisine kalan on dönümlük çay arazisinde yetişen çayları, diğer akrabalarıyla birlikte çay biçmek için bölgeye gelen Gürcüleri çalıştırarak toplamaktadır. Aslında bu gelire ihtiyacı olmadığını ama toprak satmak ayıp olduğu için çoğunlukla çay hasat zamanları köyüne geldiği ve orada belli bir süre çay işi bitene kadar kaldığını belirtmektedir. Hatta yöresel kültürel kodların baskın karakteri, hangi işler için işçi çalıştırılabileceği, hangilerinin kişinin kendisi tarafından yapılacağını da dikte ettirmektedir. Örneğin Hasan Bey, eve yakın olan bir çay bahçesini kendisinin biçtiğini, onun için de işçi çalıştırmaya utandığını, eğer işçi çalıştırsa ayıplanacağını söylemektedir.

Çay Üretiminde İşgücü Biçimleri ve Mevsimlik Emek

Çay üretiminin hem hanelerin gelirleri içinde giderek azalan payı hem de yoğun derecede yaşanan göç ve küçülen araziler çay üretiminin önemli bir kısmının ücretli işçilik ile yapılması sonucunu doğurmuştur. Bölgede yaşanan göçün yarattığı bir sonuç ise, bölgede yaşayan yerleşiklerin giderek yaşlanması ve çay üretimini devam ettirmek için ücretli emeğe ihtiyaç duyulmasıdır.

Geleneksel olarak daha yüksek yerleşimlerde yaşayan köylülerin yaş çay hasat zamanlarında daha alçak yerleşimlerde yetişen yaş çay yapraklarını biçmek için mevsimlik olarak çalışması ya da aile emeğiyle yapılan çay üretiminde kullanılan ücretli işgücü zamanla çeşitlilik kazanmıştır.

Çay Sanayicileri ve İş Adamları Derneği'nin (ÇAYSİAD) çalışmasında yaş çay yapraklarının hasat edilmesinde beş farklı toplama biçiminin bulunduğu belirtilmektedir (ÇAYSİAD 2015);

Kendi çayını kendisi toplayanlar: Çay bahçesi sahibi olup, kendi çayını kendisi hasat edenlerden oluşmaktadır. Bu kişilerin hane gelirlerinin önemli bir kısmını çay yaprağı geliri oluşturur. Büyük çoğunluğunu sosyal güvencesi olmayan kadınlar ve gençler oluşturmaktadır.

Mahalli işçiler: Çay yaprağı hasadını bilen, çay fidanının dikiminden hasadına kadar her aşamada istihdam edilen mahalli işçilerdir. Kayıtdışı çalıştırıldıkları için, yaptıkları geçici bir iş niteliğindedir.

Hasat edilmiş çay yaprakları, işlenmek üzere çay fabrikasına gitmeyi bekliyor.

Yarıcılar: Bu kişiler çay bahçesi sahibi değildir. Çay yaprağı hasat işini çay bahçe sahibi adına yaparlar, bahçe sahibiyle yaptıkları anlaşma gereği oran üzerinden pay alırlar. Bu kişiler genellikle başka illerden çay yaprağı hasadının yapıldığı illere gelirler. Bir kısmı çay bahçe sahiplerinin tahsis ettiği evlerde devamlı şekilde ikamet ederek bahçe sahiplerinin arazi bakımını yaparlar. Çoğunluğu ise çay yaprağı hasat sezonu bitince kendi illerine, evlerine dönerler.

Mevsimlik gezici tarım işçileri: Sosyal güvenceleri olmadan zor koşullarda barınan ve yalnızca çay yaprağı hasadı için bölgeye gelen işçilerdir. Çay yaprağı hasat dönemi sonunda geldikleri yere geri dönerler. Yabancı göçmen işçilerin çay yaprağı hasat sürecine katılmalarıyla mevsimlik gezici tarım işçilerinin sayıları oldukça azalmıştır.

Yabancı göçmen işçiler: Yabancı ülkelerden, büyük bir çoğunlukla Gürcistan ve Azerbaycan'dan gelen ve kayıtdışı istihdam edilen işçilerdir. Her geçen gün sayıları artmaktadır. Çay yaprağı hasadı ve çay yaprağı taşıma işlerinde, ot biçme ve çobanlıkta çalıştırılmaktadırlar.

Bütün bu emek biçimlerine rağmen çay yaprağı hasadında son yıllarda yabancı göçmen işçilerin, özellikle Gürcülerin yeri tartışmasız tek mevsimlik çalışan olarak ortaya çıkmakta, çay yaprağı hasat zamanlarında bölgeye Gürcü işçi akını yaşanmaktadır. Yerli halkın üretim sürecindeki işçilikten çekilmesi Gürcü işgücüne olan talebi arttırmıştır. Çay yaprağı hasat işinin ağırlıklı olarak Gürcü işçiler tarafından yapılıyor olması işgücü fiyatlarını da diğer ürünlere nazaran yükselmesi ile sonuçlanmıştır. Yerel üreticilerle yapılan görüşmeler, yaz döneminde herkesin işçi bulmak için birbiriyle yarıştığı ve bunun ise ücretleri yukarı doğru arttırdığı sık sık belirtilmiştir. Yüksek işçilik ücretleri bölgenin ileri gelenlerini ve üreticileri rahatsız eden bir boyuta ulaştığında Rize'de 2015 yılında çay yaprağı hasadı başlamadan bir İzleme Komitesi kurulmuş ve bu komite işçilere günlük 70 TL ücret verilmesini kararlaştırılmıştır. Fakat pratikte işçilerin yevmiyeleri 70 TL'nin üzerine çıkmış, günlük 100 ile 110 TL'ye işçilerin çalıştırıldığı görülmüştür. ÇAYSİAD'ın belirttiğine göre Gürcülere ödenen işgücü için toplam ücret yıllık 125 milyon ABD doları civarındadır (ÇAYSİAD 2015). Bu hem Gürcistan ekonomisine önemli bir katkı anlamına gelmekte hem de göçmenler için bireysel yaşam stratejilerinin ve gelirlerinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır.

Çay yaprağı hasat işinin ağırlıklı olarak Gürcü işçiler tarafından yapılıyor olması işgücü fiyatlarını da diğer ürünlere nazaran yükselmesi ile sonuçlanmıştır.

Çay üretim bölgesinde çay yaprağı hasat işi yörenin gençleri ve özellikle kadınları için sosyal güvencesi olmayan bir iş olarak görüldüğünden ve istikrarlı bir meslek algısı oluşturulmadığı için birçok insan için geleceği olmayan bir iş algısı oluşmakta ve yerel halkın asıl işi hâline gelememekte-

dir. Yerel emeğin üretimden çekilmesiyle oluşan emek açığı artan oranda yabancı emekle doldurulmaya çalışılmış ve son yıllarda hasadın çoğu Gürcü emeğe terkedilmiştir. Yabancı işgücü kullanımı sadece çay yaprağı hasat işlemiyle sınırlı kalmamakta, Çaykur alım yerlerinde çay yükleme işini taşeronlara vermiş olsa da, taşeronlar zaman zaman göçmen işçilerden faydalanmaktadır. ÇAYSİAD'ın raporunda yabancıların çay hasat işine girmesinin çay üretiminin geleceğini tehlikeye düşürecek kadar ciddi sorunlar taşıdığı ifade edilmektedir;

Yabancı işçilerin son zamanlarda yarıcı sıfatı ile çay alanlarında yer tutmaya başlamaları, çay sanayiinde istikrarın bozulmasını, çayın bu kesim tarafından, yalnızca kar amaçlı toplanması sebebiyle veriminin düşmesini, aromanın bozulmasını gündeme getirmiştir. Aynı zamanda kilo ile çay toplamayı tercih etmeye başlamaları sebebiyle de, çay ağaçları tahrip olma tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır (ÇAYSİAD 2015).

Yabancı işgücü bazı çevreler tarafından ekonomik bir tehdit olarak algılansa bile bölgede Gürcü işçi çalıştırılması çok yaygın bir uygulamadır.

Çay Üretiminde Göçmen İşgücü Profili

Gürcüler genellikle gruplar hâlinde mevsimlik olarak çay toplamaya gelmektedirler. Mevsimlik tarım işçiliğinin genel özelliği olan aynı bahçe sahibi ya da sahipleri için her yıl gelmek gibi rutin uygulama çay hasadında da ortaya çıkmaktadır. Gürcülerin çoğu işverenler tarafından ya da belli bir köyde kendilerine sağlanan köy evlerinde veya çay bahçesindeki barınaklarda konaklamakta ve sıra ile bir köyün çaylarını biçmektedirler. Çay biçme işinde deneyimli olmak, kendi ülkelerinde de çay yetiştiriyor olmak Gürcü işçilere önemli bir avantaj sağlamaktadır. Fakat yine de çay yaprağı hasadını Türkiye'de öğrenmiş birçok Gürcü'nün de olduğunu söylemek gerekir.

Çalışma koşullarının zor olması, sarp ve yüksek mevkilerde çay yaprağı hasadının zorluğu ücretlerin seviyesini belirleyen önemli etkenlerden biridir. Çay hasadına erkeklerin yanı sıra kadınlar da katılmaktadır. Alan araştırması esnasında çay yaprağı hasadında çocuk işçiliğine rastlanmamıştır.

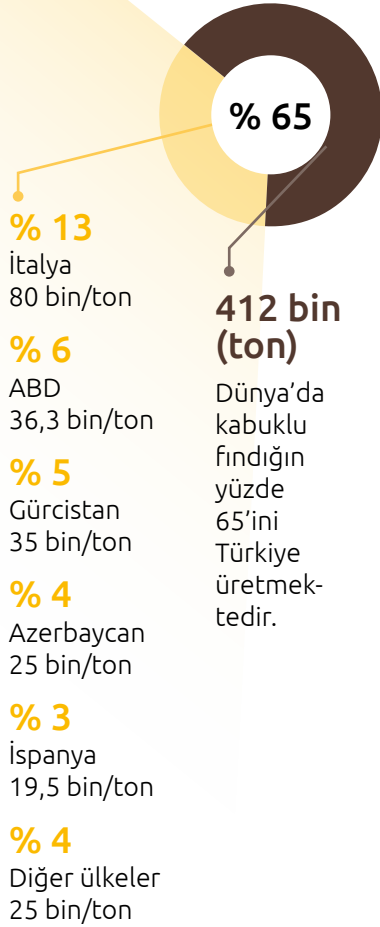
Çay Hasadında Yabancı Göçmen İşçiler

Yemyeşil sarp tepelerin içinde, bodur çay ağaçların arasında ellerinde çay biçme makası ile çalışan üç işçiyi ziyarete gittiğimizde, hiç kafalarını kaldırmadan işlerini yapmaya devam ettiler. İki erkek, biri kadın olan işçiler başlarında kendilerini güneşten koruyacak şapkaları ve yapraklardaki yağmur damlalarından ıslanmamak için giydikleri plastik pantolonlarla, hızlı hızlı yaprakları biçmeye devam ettiler. İşlerini bitirmeye çalışıyorlardı. Bizim varlığımızdan rahatsızlık duydukları ve tedirgin oldukları, fotoğraf çekelim mi diye sorduğumuzda, hızlıca hayır anlamında ellerini sallamalarından belliydi. Dil sorunundan dolayı kendimizi anlatamadığımız için hemen oradan ayrılırken, işçiler de o gün kendilerinden beklenen işi bitirmek için hızlı hızlı makaslarını işletmeye devam ettiler.

KUTU 4

4

Grafik 8. Dünyada kabuklu fındık üretim miktarı ve dağılımı (2014-ton)

Kaynak: Toprak Mahsulleri Ofisi (2015)

⁶ Özer Akbaşlı (2009) Fındık Piyasası Nasıl İşler, Basın Bülteni (25.11.2009). Bu basın bülteni Özer Akbaşlı ile yaptığımız görüşme sırasında tarafımıza verilmiştir. Fakat daha sonra aynı metnin 6 Aralık 2009 tarihli Ordu Manşet Gazetesi'nde Osman Çakmak adı ile basıldığını gördük.
http://www.giresunpostasi.net/haber.php?haber_id=2620 (Erişim tarihi 26 Ocak 2016).

FINDIK: Karadeniz'in Kahverengi Altını

Türkiye dünyanın en büyük fındık üreticisi olup, dünya fındık üretiminin ortalama olarak yüzde 75'ini gerçekleştirmektedir. Fındık, kuruyemiş olarak tüketildiği gibi pasta, helva ve tatlı imalatı gibi çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. Fakat Türkiye'de üretilen fındığın büyük kısmı dünya çikolata endüstrisi için ihraç edilmektedir. Özellikle Ordu ve Giresun'da üretilen fındıklar çikolata endüstrisinde temel girdi olarak kullanılmaktadır.

Fındık bademden sonra dünyada en yaygın olarak yetiştirilen sert kabuklu meyvedir. Fındık üretiminin en büyük aktörleri Türkiye, İtalya, İspanya ve Kafkas ülkeleridir. Türkiye dışında fındık yetiştiren ülkelerde fındık arazileri genellikle düz olup, fındık hasadında makine kullanımı oldukça yaygındır. Çikolata yapımına temel girdi olmasından dolayı fındık tüketimi yıllar içinde artış göstermektedir. Örneğin, dünya kabuklu fındık üretimi 1960'lı yıllarda yaklaşık 250 bin ton iken, 2015 yılında bir milyon tona erişmiştir (Toprak Mahsulleri Ofisi 2015).

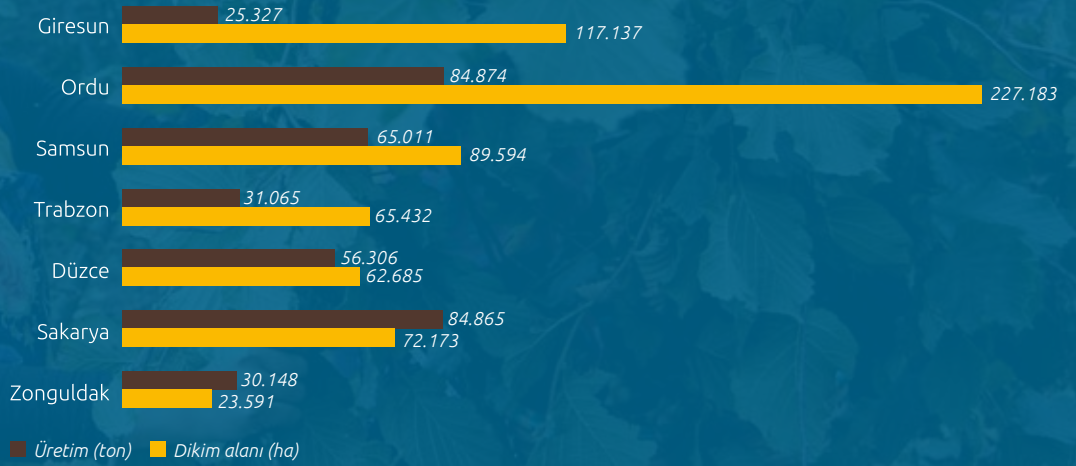
Türkiye'de Karadeniz Bölgesi başta olmak üzere 39 ilde fındık üretimi yapılmaktadır. Ancak yalnızca Karadeniz kıyısındaki illerin fındıkları ticarete konu olmaktadır. Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı 395 bin aile yaklaşık 700 bin hektar alanda fındık üretimi yapmaktadır (Toprak Mahsulleri Ofisi 2015).

Giresun'da fındık üreticilerinden biri olan Özer Akbaşlı'nın hazırladığı basın bülteninde üretim yapan çiftçilere ilişkin şu vurgu yer almaktadır;

Çiftçi, kendi nam ve hesabına üretim yapan, alın teri gözü nuru ile mahsulünü ortaya koyan, geliri ile bir yıl geçirebilecek hesap yapan, gariban bir topluluk. Sayısı şu an itibarı ile tüm yurt genelinde 650 bin işletme olarak tahmin ediliyor.⁶

Karadeniz Bölgesi'nin fındık üretiminde tekel konumda olması, fındık üreticisine önemli bir kazanç avantajı sağlarken, yine Özer Akbaşlı'nın ifadelerine göre, fındık ticaretinden asıl kazananların sayıları çok az olan firma ya da

Grafik 9. Türkiye’de başlıca fındık üreten illerin kabuklu fındık üretimi (ton) ve dikim alanları (ha) (2014 yılı)

Not: Ordu, Giresun, Samsun ve Trabzon illerinde üretim miktarının az olmasının nedeni 2014 yılında yaşanan dondan dolayıdır.

Kaynak: Toprak Mahsulleri Ofisi (2015)

aracılarıdır. Küçük üreticilerin emekleri asıl onlara önemli kazançlar yaratmaktadır.

Avrupalı alıcı büyük çikolatacılar çok yüksek tonajlarda büyük Türk fındık sanayicisi ile kontrat yapıyor. Alım şeklini, alım miktarını, alım esas ve ödeme biçimlerini ve daha birçok detayları yazıyor, çiziyor ve anlaşmalar imzalanıyor. Türk fındığı adına imza koyan yedi firma... Sonra bu yedi firma kendi ülkesi içerisinde kendinden küçük altı firma ile direkt, on firma ile de dolaylı anlaşma yapıyor. Kısaca Avrupalıya imza koyan yedi firma, ülke içerisindeki tüm işlerini 16 firma aracılığı ile yapıyor veya yaptırıyor. Alımları, piyasa koşullarını, spekülasyonları, manipülasyonları ve daha birçok piyasa düzenini bu firmalar ile sağlıyor. Kendileri asla detaya inmiyor ve gözüküyor.

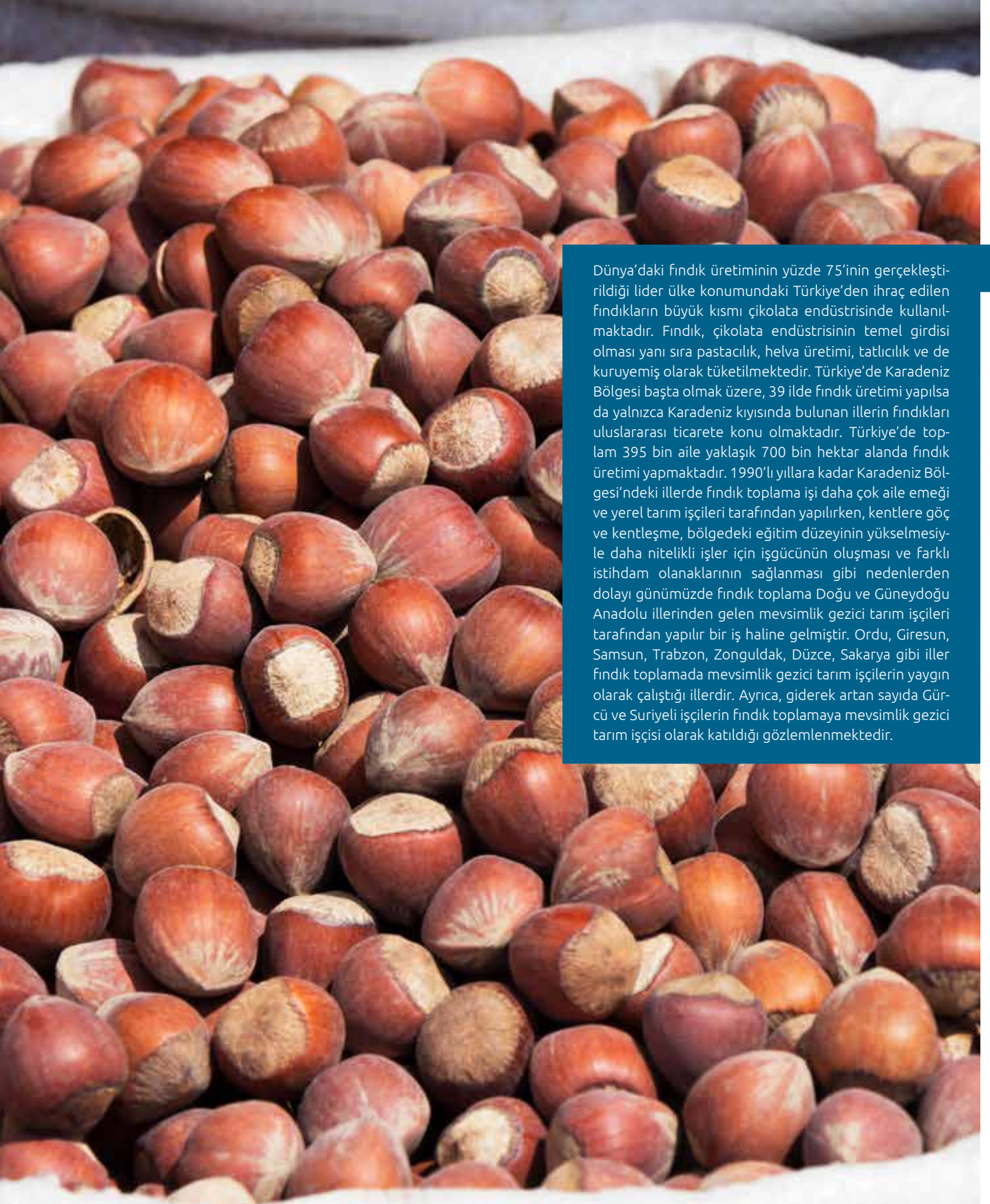
Bölgede fındık bir refah ürünü olarak anılıyor, son yıllarda artan fiyatları ve uluslararası tekel konumunun verdiği özgüven artışı ile arzın da artacağı bekleniyor. Alan araştırmasında görüşülen bir kişi, 'toplayanlar da fındık diyor, herkes fındık diyor, arz artıyor' diyor. Fatsa Ticaret Borsası Başkanı durumu şöyle özetliyor; 'Her yıl 600-700 bin ton fındık üretiliyor. Bunun 500-600 bin tonu ihraç oluyor ve geriye kalan 100-150 bin ton ise iç pazarda tüketiliyor... Eğer iki kilo altının olsa bunu paraya çevirmen tam iki gün sürer, ama bir milyon kilo fındığı bir saatte paraya çevirebilirsin.'

Sosyo-Ekonomik Dönüşüm ve Fındık Üretimi

Karadeniz kıyısında Giresun ve Ordu'nun yer aldığı coğrafi alanda fındık bütün sohbetlerin baş aktörüdür. Fındık toplama zamanı fındık toplama işini konuşurken, fındık hasadının bitmesine yakın ise diyalogların temel konusu o yıl fındığın kilosunun kaçtan gideceği oluyor. Yerli halk bu durumu, 'fındıkla yatıp, fındıkla kalkıyoruz' olarak nitelendiriyor. Bölge halkının gelir kaynakları çeşitlense bile fındık bölgenin en önemli tarımsal ve endüstriyel ürünü olmaya ve fındık üretimine ilişkin sorunlar yerli halkın gündeminde geniş yer tutmaya devam ediyor. Bunun en önemli nedenlerinden biri Türkiye'de üretilen fındığın dünya pazarını elinde tutan dünya devi çikolata şirketlerinin temel girdisi olmasıdır.

Fındık üretiminin yarısının yapıldığı Ordu ve Giresun'da yaşanan sosyo-ekonomik dönüşüm özellikle iç ve dış göç fındık üretimini ve fındık üretiminde kullanılan işçilik süreçlerini yakından etkilemektedir. Çay üretimi için bahsedilen göç olgusu ve toprakların miras yoluyla giderek küçülmesi ve parçalanması fındık için de geçerli olduğu söylenebilir. Fındık üretiminde yaşanan dalgalanmalar sadece fındık üretimiyle geçinen aileleri ciddi yoksulluk kısıncında tuttuğundan, alternatif gelir kaynakları arayışı bölgeden göçü hızlandıran nedenlerin başında gelmektedir. Bölgeden göç, fındık gelirinin

Bölgede fındık bir refah ürünü olarak anılıyor, son yıllarda artan fiyatları ve uluslararası tekel konumunun verdiği özgüven artışı ile arzın da artacağı bekleniyor.

Dünya'daki fındık üretiminin yüzde 75'inin gerçekleştiği lider ülke konumundaki Türkiye'den ihraç edilen fındıkların büyük kısmı çikolata endüstrisinde kullanılmaktadır. Fındık, çikolata endüstrisinin temel girdisi olması yanı sıra pastacılık, helva üretimi, tatlıcılık ve de kuruyemiş olarak tüketilmektedir. Türkiye'de Karadeniz Bölgesi başta olmak üzere, 39 ilde fındık üretimi yapılırsa da yalnızca Karadeniz kıyısında bulunan illerin fındıkları uluslararası ticarete konu olmaktadır. Türkiye'de toplam 395 bin aile yaklaşık 700 bin hektar alanda fındık üretimi yapmaktadır. 1990'lı yıllara kadar Karadeniz Bölgesi'ndeki illerde fındık toplama işi daha çok aile emeği ve yerel tarım işçileri tarafından yapılırken, kentlere göç ve kentleşme, bölgedeki eğitim düzeyinin yükselmesiyle daha nitelikli işler için işgücünün oluşması ve farklı istihdam olanaklarının sağlanması gibi nedenlerden dolayı günümüzde fındık toplama Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden gelen mevsimlik gezici tarım işçileri tarafından yapılır bir iş haline gelmiştir. Ordu, Giresun, Samsun, Trabzon, Zonguldak, Düzce, Sakarya gibi iller fındık toplamada mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaygın olarak çalıştığı illerdir. Ayrıca, giderek artan sayıda Gürcü ve Suriyeli işçilerin fındık toplamaya mevsimlik gezici tarım işçisi olarak katıldığı gözlemlenmektedir.

bazı ailelerin tek geliri olmaya devam etse bile göç etmeyip bölgede kalan bahçe sahiplerinin giderek yaşlandığı belirtilmiştir. Giresun'da yapılan görüşmelerde, bahçe sahiplerinin yaş ortalamasının 57 olduğu ve gençlerin fındık tarımıyla uğraşmak istemedikleri ifade edilmiştir.

Göçle birlikte önemli ölçüde nüfus bölge dışına gitmiş olsa da, bölge insanı memleketine bağlı kalmış, ilişkilerini koparmamış ve fındık bahçelerini 'baba toprağı' olarak gördüklerinden fındık bahçelerinde üretimi sürdürmüşlerdir. Miras yoluyla edinilen fındık bahçelerinde üretim uzaktan idare edilmeye çalışılmakta, bunun için araziler ya yarıcılara bırakılmakta ya da 'telefon fındıklığı' denen üreticilik faaliyeti ücretli emek üzerinden yürütülmektedir. Uzakta olanlar için köylerinde yaşayan akraba ve komşularıyla yürütülmeye çalışılan üretim, bir nevi memleketle olan bağları devam ettirmenin de bir aracıdır. Zaman zaman hasat yüksek ve fiyat iyi olduğunda fındık gurbetçi aileleri için ek bir gelir kaynağı olabilmektedir. Gurbetçilerin tatillerinde memlekete döndükleri ve tatil zamanlarında fındık işi ile uğraştıkları sık sık dillendirilmiştir. Hatta memlekete gelmek için harcanan paranın aslında fındık üretiminde kazanılandan fazla olduğundan, gurbetçilerin bu davranışı aynı zaman da yerli halk tarafından aloya alınmaktadır. Bir görüşmeci bu durumu şöyle ifade etmiştir;

Karadenizliler kendi yerlerine sevdalıdır. Memleketlerini sevdikleri için, Almanclar iki ay gelir, burada dururlar. Fındık üretimi için koşturup dururlar. Aslında aracıya verse, tatil yapsa daha iyi olur belki.

Yerli halk arasında yurt içi veya yurt dışında olan gurbetçilerin fındık bahçelerini idare ediş biçimleri için 'telefon fındıklığı' diye bir kavram geliştirilmiş ve köylerde bulunan aile üyelerine veya akrabalara rica edilerek fındık üretiminin çeşitli aşamalarının sık sık ücretli emek kullanılarak yapılmaya çalışıldığı belirtilmiştir.

Eğitim seviyesinin yükselmesiyle profesyonel mesleklere yönelen ve diğer işlerden asıl gelirlerini sağlayan kişiler için fındıktan elde edilen gelir ikincil konuma düşmekte, önemini yitirmektedir. Alan araştırması sırasında görüşülen bir yetkili, kendisine kalan fındık bahçesinden bahsederken şunları ifade etmiştir;

Fındık benim için esas gelir kaynağı değil. Üç dönüm yer bana miras olarak düştü. Ben ne kadar ilgilenebilirim? Yanıma iki kişi alırım, ancak öyle ilgilenebilirim. Geçen yıl fındık toplamak için yıllık izin aldım. Aile olarak topladık... Mirasla bölündüğü için fındık bahçeleri giderek küçülüyor. Ortalama olarak bana yıllık beş bin lira gibi bir gelir getiriyor. Bunun da yarısı masrafa gidiyor.

Giresun'da yapılan görüşmelerde, bahçe sahiplerinin yaş ortalamasının 57 olduğu ve gençlerin fındık tarımıyla uğraşmak istemedikleri ifade edilmiştir.

Ayrıca aileler eğitim alan çocuklarını fındık üretimine fazla dâhil etmediklerini belirtmektedirler. Onların eğitim ve gelişimlerini sekteye uğratabacak her türlü üretim faaliyetinden soyutlanmakta ve özellikle gençler üniversite aşamasına geldiklerinde sıklıkla başka mesleklere yönelmektedirler.

Büyük kentlere göç, kentleşme, eğitim seviyesinin yükselmesi ve başka alanlarda istihdam olanaklarının sağlanması gibi nedenlerle bölgede yaşanan sosyo-ekonomik dönüşüm geleneksel olarak aile emeğiyle yapılan üretimin önemli bir kısmının ücretli emekle karşılanmasına yol açmıştır. Bu da özellikle fındık hasadı zamanlarında yüksek oranda mevsimlik tarım işçisinin bölgeye gelmesine neden olmaktadır.

Fındık Üretiminde İşgücü Biçimleri ve Mevsimlik Emek

Fındık üretiminde işçilik gerektiren aşamalar budama, gübreleme, ilaçlama, ışın alma, ağaçların altındaki otların temizlenmesi, hasat (toplama) ve çotanaklı fındığı patoza verme olarak sıralanabilir. Fakat bu işlemlerden en fazla emek isteyen kısmı toplama işlemidir. Fındık hasadı havanın sıcaklığına bağlı olarak genellikle Ağustos ayının ilk haftası deniz kıyısında bulunan fındık bahçelerinden başlar ve ilerleyen günlerde denizden daha yüksek arazilere doğru ilerler. Genellikle, fındık hasadının hangi yükseltide ne zaman başlayacağı bir komisyon tarafından belirlenir ve yüksek yerlerde hasat ilk başlama zamanından 15 gün sonra başlar ve normal koşullarda eylülün ikinci haftası tamamlanır.

Fındık hasadının en fazla 45 gün gibi bir zaman diliminde bitmesi gerekmektedir. Fındığın zamanında toplanmaması randımanının düşmesine ve fındık içinin kurumasına neden olduğundan fiyatını da düşürmektedir. Bu nedenle kısa bir zaman dilimi için fazla sayıda işçiye ihtiyaç duyulmaktadır. Yılın bu dönemlerinde işverenler ya da bahçe sahipleri arasında işçi bulmak ve fındıklarını toplatmak için ciddi bir rekabet yaşanmakta, biraz da bu nedenle çocuk işçi, yabancı işçi gibi kim bulunursa fındık toplatmak için istihdam edilmektedir. Zamanında toplanmayan fındık her gün verim kaybına uğramakta ve kalitesini kaybetmektedir.

Fındık hasadı; daldan, yerden ve makineli olmak üzere üç şekilde yapılmaktadır. Fındık üretim bölgelerinde en yaygın uygulanan hasat şekli, daldan elle toplama şeklindedir. Dalda olgunlaşan fındık çotanakları (olgunlaşmış fındığın bir aradaki durumu) teker teker toplanarak sepetlere doldurulmakta ve daha sonra bu sepetlerdeki fındıklar çuvallara aktararak harman yerine taşınmaktadır.

Fındığın en iyi hasat edilme şekli silkeledikten sonra yerden toplamaktır. Fakat Karadeniz Bölgesi'nde bu tür hasat yapılabilecek fındık bahçeleri çok azdır. Hasat zamanında olgunlaşan fındıkların, dalları elle veya son yıllarda kullanılan silkme makineleri ile sallanarak yere düşmesi sağlanmakta, düşmeyen fındıklar uzun bir çubuk yardımıyla düşürülmektedir. Daha sonra yerdeki fındıklar toplanarak sepetlere doldurulmakta ve diğer yöntemdeki gibi harman yerine taşınmaktadır. Bu yöntemle hasat bir defada yapılamamakta, farklı zamanlarda olgunlaşan fındıklar kendiliğinden yere düştükçe veya dallar hafif silkelenerek kalan fındıklar toplanmaktadır. Bu şekilde fındık bahçesi 3-5 gün aralıklarla en az üç defa gezilmektedir. Makineli tarım hasadı henüz Türkiye'de uygulanmamaktadır.

Geçmiş yıllarda Karadeniz Bölgesi'ndeki illerde bölge içi mahalli tarım işçileri için fındık toplama oldukça yaygınken, günümüzde bölge dışından başta Doğu, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz illerinden fındık üretiminin en fazla olduğu Ordu, Giresun, Samsun, Trabzon, Zonguldak, Düzce, Samsun gibi illere mevsimlik gezici tarım işçileri gelmektedir (Uras 2008). Bu sürece son yıllarda Gürcü ve Suriyeli göçmen işçiler de katılmaktadır.

Fındık hasadında çalışan dört işçi tipolojisi bulunmaktadır:

(a) *Kendi fındık bahçesinde çalışanlar:* Bahçe sahibinin aile üyeleri ve/veya yakın akrabaları fındık hasadında çalışmaktadır.

(b) *Mahalli tarım işçileri:* Fındık bahçesinin bulunduğu yere yakın il, ilçe veya köylerden ücret karşılığı fındık hasadına katılan işçiler.

(c) *Mevsimlik gezici tarım işçileri:* Fındık üretim bölgelerine uzak yerleşimlerden gelen, genellikle çadırlarda veya bahçe sahiplerinin konutlarında konaklayan işçiler.

(d) *Yabancı göçmen işçiler:* Fındık hasadı için yurtdışından gelen veya Türkiye'de geçici sığınmacı olarak yaşayanlardır.

Fındık Üretiminde Göçmen İşgücü Profili

Ordu ve Giresun illerinde fındık üretiminin ileri gelenleriyle yapılan görüşmeler sırasında ifade edildiğine göre, fındık üretiminde 60 bine yakın işletme/üretim biriminde mevsimlik tarım işçiliği talebi oluşmaktadır. Bunların 50 bini mevsimlik gezici tarım işçisi çalıştırmakta, bu işçilerin yüzde 20 ile 30'unu Gürcüler oluşmaktadır. Gürcü işçiler mevsimlik fındık işçiliğinin yeni aktörleri olarak görülseler bile, fındık hasadında mevsimlik gezici tarım işçilerinin çoğu Akdeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan fındık toplamak için gelen işçilerdir. Son yıllarda bu işçilere, kendi bölgelerinde bulunan Suriyeli işçilerin de katıldığı ifade edilmiştir. Mevsimlik fındık işçiliğinin sergilediği görünüm çok katmanlı ve çok kültürlü bir yapı oluşturmaktadır.

Gürcülerin sayısı fındık toplama işinde son beş yıldır artmaya başlamıştır. Bunun ülkenin doğusunda yaşanan çatışma ortamının yerli halk üzerinde yarattığı baskıdan kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca Bulancak, Fatsa ve Ünye civarında yoğunlaşan yerli Gürcü ailelerin ve Gürcü köylerin varlığı nedeniyle Gürcü göçünün öncelikle akrabalık ilişkileri içinde başladığı ve zamanla bölgeye yayıldığı söylenebilir. Örneğin Giresun'un Bulancak ilçesinde bağlı 61 köyün 40'ında Gürcü kökenlilerin yaşadığı söylenmektedir. Akrabalık bağları fındık hasadına Gürcü işçileri çeken temel etkenlerden biri olmuştur.

Gürcü işçiler fındık toplamak için genellikle 5 ile 10 kişilik gruplar hâlinde gelmekte, ya bahçe sahiplerinin kendine gösterdikleri yerde ya da 5-6 kişi bir araya gelip çalıştıkları köylerin ilçe merkezlerinde ev tutup bir sezon boyunca konaklamaktadırlar. Kadın ve erkek karışık gruplar hâlinde geldikleri, kadınların fındık işinin gözde işçileri oldukları ve erkeklerin ise daha çok çay hasadı ve inşaat işi yaptıkları söylenmektedir. Sınırdan üç aylık vize ile gelen Gürcülerin fındık zamanı fındıkta çalışıp

% 20-30

Fındık üretiminde çalışan mevsimlik gezici tarım işçilerinin yüzde 20 ile 30'sunu Gürcüler oluşturmaktadır.

İsimler değişiyor sadece

Gürcistan'dan gelenler, çoğunlukla Kürt işçi çalıştırmamak için tercih ediliyorlar.

Son yıllarda fındık hasadında sayıları gittikçe artan Gürcistanlı işçileri tercih sebeplerinden biri gayet aleni zikrediliyor: Kürt işçi çalıştırmamak. Görüştüğümüz bahçe sahipleri arasında Gürcülerin daha temiz, düzenli olduğunu söyleyen var. Kürt işçilerse Gürcülerin usul bilmedikleri, düzgün çalışmadıkları görüşünde. "Sırf Kürtlere para vermemek için razı geliyorlar" diye yakınıyorlar.

İşin tuhaf yanı, çalışma izinleri olmayan, vizesiz geçişle 20-30 gün bu tarafa gelen Gürcüleri çalıştırmak yasal değil. Fakat bu üzerine konuşulmayan bir konu olduğu gibi, örneğin yerel basında bir kaymakamın "Gürcistan uyruklu işçiler" diye normal bir şekilde söz ettiğini görebiliyorsunuz.

Gürcü işçilerin sırtında da başka yoksulluk hikâyeleri var. İsimler Natiya'ya, İlia'ya, Daro'ya, Rezo'ya dönüyor sadece. Gürcistan'da kamuda maaşların düşük olması, ekonomik kriz, burada bir ayda kazanacakları parayı elzem kılıyor onlar için. Giresun'da görüştüğümüz işçilerin çoğu fındık dışında işler de yapıyorlardı...

Haberin tamamı için...

daha sonra çay işlerine yöneldikleri ifade edilmiştir. Erkekler bulabilirlerse inşaat işleri de yapmaktadırlar.

Bahçe sahipleri ve işçiler arasında kurulan ilişki süreç içinde, aynı işçilerin her yıl genellikle aynı fındık bahçelerinde çalışmaya gelmesine neden olmaktadır. Gürcü işçiler sosyal ağları sayesinde kendi tarım aracılığı sistemini geliştirmiş, yörede tanınan, bilinen Gürcü tarım araçları bahçe sahipleri için işçi sağlar hâle gelmişlerdir. Giresun'un Bulancak ilçesinden 3-4 Gürcü tarım aracı olduğu bilinmektedir. Onlardan biriyle yüz yüze görüşmenin yapıldığı anda kahvehanede bulunan bahçe sahipleri tarım aracısıyla iş bağlantısı yaparak, bir sonraki hafta için fındık hasadında çalışacak beş Gürcü işçi bağlantısı gerçekleştirmiştir.

Bölgedeki bir Ticaret Borsası'nda yapılan görüşmede göçmen işgücü kullanımı şu şekilde ifade edilmiştir;

İşçi talebi olduğu için turist adı altında gelip kayıtdışı olarak çalışıyorlar. Sabahları onları bulabileceğiniz toplanma noktaları var. İşveren ihtiyacı olduğu kadar işçi alıp bahçeye gidiyor... Yabancı işçiler hem ucuz hem de iş seçmiyor. O nedenle yabancı işçi çalıştırılıyor...

Gürcü işçilerin işe daha yatkın ve disiplinli olma, 'bir işçi sınıfı' gibi hareket etme gibi özellikleri fındık hasadının gözde işçileri hâline gelmelerine neden olmaktadır. Gürcü işçi çalıştırmanın yasal olmadığını hemen hemen herkes farkında olsa da buna bir şekilde göz yumulduğunu da yine herkes bilmektedir. Aslında daha önce de ifade edildiği gibi Gürcülere verilen 90 günlük vize bir çeşit tarım vizesi işlevi görmektedir.

Fındık hasadına gelmiş işçilerin barınma alanı

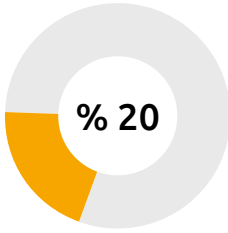
“Buralarda Suriyeli ye kimse iş vermez!”

Özellikle fındık hasadının yoğun olduğu Ordu ve Giresun’da Suriyeli göçmen işçiye rastlanmamaktadır. Fakat Doğu, Güneydoğu ve Akdeniz illerinden gelen işçilerle birlikte Suriyelilerin de geldikleri ifade edilmektedir. Fakat Suriyelilerin sayılarının fazla olmadığı ve fındık hasadı bitince yine mevsimlik gezici tarım işçileriyle birlikte başka bölgelere göç edecekleri anlatılmıştır. Bunun yanı sıra, Ordu ve Giresun’daki yerel idari birimler şehirlerinde Suriyeli göçmen olmadığını belirtmişlerdir. Kente gelen Suriyelilerin ise kayıtlı oldukları illere geri gönderildiği vurgulanmıştır. Ordu’da kayıtlı olarak yaşayan ve İl Göç İdaresi’nin bilgisi dâhilinde 127 Suriyeli sığınmacı yaşamaktadır. Diğer gelenler hemen şehirden uzaklaştırılmakta, çadırlarda yaşamalarına izin verilmemektedir.

KAYISI: Dalda yetişen altın

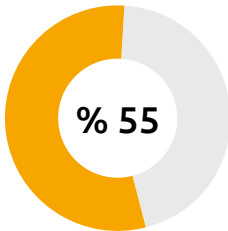
Kayısı, Malatya'nın dünyaca ünlü tarımsal üretimi ve kentin sembolü olarak değerlendirilebilir. Kayısı üretimi birçok ailenin temel ekonomik faaliyeti olması yanı sıra kayısı mevsiminde il dışından gelen birçok mevsimlik gezici tarım işçisi için de gelir sağlayıcı bir tarımsal faaliyettir.

Dünya genelinde yılda yaklaşık 3,5 milyon ton yaş kayısı üretilmektedir. Bu üretimin yaklaşık 700 bin tonu Türkiye'de gerçekleşmektedir. Bu üretim miktarıyla Türkiye, dünya kayısı üretiminde yaklaşık yüzde 20'lik pay ile birinci sırada yer almaktadır. Türkiye'yi Pakistan, İran, Özbekistan ve İtalya takip etmektedir (Ünal 2010). Türkiye'de yaklaşık 15 milyon kayısı ağacı bulunmaktadır. Bu ağaçların 8 milyonu Malatya ilinde olup, Türkiye'de üretilen yaş kayısının yüzde 55'i de bu ilde üretilmektedir (Kalkınma Atölyesi 2014).

700 bin (ton)

Türkiye, dünya kayısı üretiminde yaklaşık yüzde 20'lik pay ile birinci sırada yer almaktadır.

8 milyon ağaç

Türkiye'de üretilen yaş kayısının yüzde 55'i Malatya'da üretilmektedir.

Çiftçi Kayıt Sistemi verilerine göre Malatya'da yaklaşık 30 bin aile kayısı tarımıyla uğraşmakta ve bu üretimden gelir elde etmektedir. Bu tarımsal faaliyetten doğrudan ya da dolaylı olarak yaklaşık 200 bin kişi geçimini sağlamaktadır (Bilsam 2009).

Kayısı hasadı ve işlemleri sırasıyla şunları içermektedir:

- i. Ağaçtan silkme yoluyla kayısların yerdeki çadırlara düşürülmesi,
- ii. Yere düşürülen kayısların sınıflandırılarak 12 kilogramlık plastik kasalara doldurulması,
- iii. Kasalara doldurulan kayısların;
 - a. Taze veya meyve suyu amaçlı satılacak ise hemen pazara sunulması,
 - b. Kurutulacak ise, islim yapılarak kurutulacak kayısların islim odasına taşınması ve katı kükürdün yakılarak altı saat boyunca kükürtlenmesi, daha sonra bez yaygı üzerine serilerek güneşin altında kurumaya bırakılması, gün kurusu yapılacak ise bezlere serilmesi ve güneşin altında kurumaya bırakılması,
 - c. Patik yapılması; kükürt odasından çıkartılan veya günkurusu olarak kurutulacak kayısların çekirdeklerinin çıkartılması,
 - d. Çekirdeklerin çıkarılmasından sonra, kayısların tekrar bezlere serilerek güneşin altında kurutulmasının sağlanması.

Bir ağacın ortalama 60 kg taze kayısı ürettiği, bir kişinin de günde ortalama 4 ağaç silkeleyebildiği varsayıldığında, bir işçi bir günde ortalama 240 kilogram kayısı hasat etmektedir. Ayrıca, kayısı üretim sürecinde toprak işleme, düzeltme, gübreleme, ilaçlama, su göleti yapma, sulama, budama, hasat ve taşıma işlerinde bir dekarlık bir arazi için, 70 saat işgücüne gereksinim bulunmaktadır. Bu işgücünün 33 saati hasat için gerekli olup, bu da toplam işgücü içinde yüzde 46'lık bir paya sahip olmaktadır (Kalkınma Atölyesi 2014).

Patik; kükürt odasından çıkartılan veya günkurusu olarak kurutulacak kayısların çekirdeklerinin çıkartılması işlemi.

Bir işçi bir günde ortalama 240 kg. kayısı hasat etmektedir.

Tablo 7. Türkiye ve Malatya'da kayısı üretim miktarı ve üretim alanı (1996-2014)

Yıllar	Alan Türkiye (dekar)	Alan-Malatya (dekar)	Alan Oranı Malatya/Türkiye (%)
1996	703.130	494.360	70,30
1998	826.370	586.190	70,93
2000	898.000	628.630	70,00
2002	895.000	631.020	70,50
2004	900.000	636.980	70,77
2006	960.950	675.920	70,33
2008	1.020.292	688.290	67,46
2010	1.080.534	709.880	65,69
2012	1.140.516	742.800	65,12
2014	1.169.181	768.000	65,65

Türkiye'de yaklaşık 15 milyon kayısı ağacı bulunmaktadır. Bu ağaçların 8 milyonunu barındıran Malatya ilinde Türkiye'de üretilen yaş kayısının yüzde 55'i üretilmektedir. Malatya'da üretilen kayıların yaklaşık yüzde 90'ı ilde bulunan çok sayıdaki kayısı işleme tesisinde işlenmekte ve başta Avrupa ülkeleri olmak üzere yaklaşık 150 ülkeye kayısılar ihraç edilmektedir. İilde her yıl ortalama 80-100 bin ton kuru kayısı üretilerek ihraç edilmekte ve bundan yaklaşık 300-400 milyon dolar ihracat geliri elde edilmektedir. Çiftçi Kayıt Sistemi verilerine göre Malatya'da yaklaşık 30 bin aile kayısı tarımıyla uğraşmakta ve üretimden gelir elde etmektedir. Bu tarımsal faaliyetten doğrudan ya da dolaylı olarak yaklaşık 200 bin kişi geçimini sağlamaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçileri kayısının toplanması ve çekirdeğinden ayıklanması işlerinde yaygın olarak çalışmaktadırlar. Bu işçiler yoğunlukla Doğu ve Güneydoğu illerinden gelmektedir. 2012 yılından itibaren özellikle Şanlıurfa ve Mardin gibi illerden gelen işçilerin yanına Suriyeli sığınmacı göçmenler de eklenmiştir.

Üretim-Türkiye (ton)	Üretim-Malatya (ton)	Üretim Oranı Malatya/Türkiye (%)
206.000	83.649	40,60
490.000	294.091	60,01
530.000	322.547	60,85
315.000	122.935	39,02
320.000	84.706	26,47
460.182	242.871	52,77
716.415	362.873	50,65
450.000	220.927	49,09
760.000	510.000	67,10
270.000	38.654	14,07

Not: 2014 yılında Malatya'da yaşanan don olayından dolayı üretim çok düşmüştür.

Kaynak: TÜİK, çevrimçi veri sistemi

Kalkınma Atölyesi Raporu'nda belirtildiği üzere Malatya'da, 2012 yılında, 742 bin dekarlık kayısının hasadında 24,4 milyon saatlik hasat işçiliği söz konusu olmuştur. Günde ortalama 10 saat çalışılması durumunda, kayıların hasadı için 2,44 milyon gün/işçiye gereksinim duyulmaktadır. Bir işçinin kayısı hasat sezonunda ortalama 20 gün çalıştığı varsayıldığında 120 bin işçiye gereksinim duyulmaktadır. Ayrıca, Malatya Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü'nün 2015 yılı için tahmin ettiği kuru kayısı yıllık ürün 69 bin ton olmuştur. Bu kadar kayısının hasat edilmesi için bir sezonda bir işçinin 30 gün istihdam edildiği varsayımıyla 130 bin işçiye gereksinim bulunmaktadır. Bu işçilerin yüzde 80'inin mevsimlik gezici tarım işçisi olduğu belirtilmekte olup, bu işçilerin de yaklaşık 15 binin yabancı göçmen işçi olduğu ifade edilmiştir.

Kayısı silme ve kayısı çekirdeğini çıkarma çalışmalarında makineleşme süreci başlamasına rağmen yaygın olmadığından kayısı hasadı geleneksel yöntemlerle, insan gücüyle yapıldığından hasat işçiliği için Malatya dışından işçi gelmesi gerekmektedir. Kayısı üretimi emek yoğun bir süreç olduğundan ve kayısı toplama işinin kısa bir mevsimi olmasından dolayı, kayısı hasadı zamanında Malatya'ya çok sayıda mevsimlik gezici tarım işçisi gelmektedir. Ancak ne kadar işçinin hasat amacıyla Malatya'ya geldiği kaydedilmediğinden büyüklüğü bilinmemektedir.

Kayısı Üretiminde İşgücü Biçimleri ve Mevsimlik Emek

Kayısı üretimi için gerekli emek farklı biçimlerde karşılanmasına karşın hasat zamanının temel işgücü biçimi mevsimlik işçilikten karşılanmaktadır. Kayısı üretiminde kullanılan işgücünde, özellikle hasat ve çekirdek çıkarma işlemlerinde dört farklı işçi tipolojisi görülmektedir.

Kendi işini yapanlar; Kendi kayısı bahçesindeki kayısını toplayan, komşusuna ve akrabalarına yardım eden aileler ve bu ailelerin üyeleri, arkadaşları ve akrabaları kayısı hasadına katılmaktadır.

Mahalli tarım işçisi; Kayısı bahçelerinin bulunduğu köy, ilçe veya ilden günlük yevmiye ile başkasının kayısını toplamaya giden işçiler genellikle kayısı bahçesi sahibi veya yerel tarım

■ *Kayısı üretimi için gerekli emek farklı biçimlerde karşılanmasına karşın hasat zamanının temel işgücü biçimi mevsimlik işçilikten karşılanmaktadır.*

aracıları tarafından organize edilmektedir. Bu işçilerin çoğu akşamları evlerine dönmekte, çok azı ise kayısı bahçesi sahibi tarafından sağlanan konaklama olanaklarından yararlanmaktadır. Bu işçiler aile üyeleriyle birlikte olduğu kadar bağımsız bireyler olarak da işçilik yapmaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçileri; Kayısı üretim alanları dışından, genellikle Doğu ve Güneydoğu'nun Adıyaman, Şanlıurfa, Mardin, Batman, Şırnak, Diyarbakır, Siirt illerinden kayısı hasadı için bütün aile üyeleriyle veya grup hâlinde gelen işçilerdir. Bu işçiler ikiye ayrılmaktadır:

(i) Tarım aracısının organizasyonu ile gelenler,

(ii) Tarım aracısının organizasyonu olmadan ya kayısı bahçesi sahibiyle doğrudan irtibatla ya da kendi imkânlarıyla iş bulma umuduyla Malatya iline gelen işçilerdir. Bu işçilerin içinde kayısı bahçelerdeki ürünü ağaç üzerinde satın alan firmalar adına da hasat işçiliği yapanlar da bulunmaktadır.

Suriyeli işçiler; Suriye kriziyle birlikte 2012 yılından beri kayısı hasadına katılan Suriye vatandaşlarının sayısında artış olmuştur. Bu işçilerin bazıları kendi imkânlarıyla Malatya iline gelmekte, bazıları ise tanıdıkları veya tarım aracılığıyla hasat sürecine katılmaktadır. Ayrıca Malatya ilinde kamp dışında yaşayan Suriyeliler de hasat çalışmalarına katılmaktadır. Suriyeli sığınmacıların yaşadığı kamptan kayısı işleme tesislerine giderek çalışan işçilerin varlığından söz edilmiştir.

Kayısı Üretiminde Göçmen İşçi Profili

Malatya'da kayısı toplama işinin asıl işçileri Doğu ve Güneydoğu illerinden gelen mevsimlik gezici tarım işçileridir. Fakat son yıllarda Suriyeli göçmenlerin sayılarının hem mevsimlik gezici tarım işçiliğine kaynaklık eden illerde hem de Malatya'da artmaya başlaması mevsimlik işçiliğin görünümünde radikal değişimin habercisi niteliğindedir. Malatya'da göçmen kampı yanı sıra Kobani'deki çatışmalar sırasında şehre gelen ve Malatya'da bulunan akrabaları aracılığıyla şehre yerleşen 400 kadar Kobanili aile bulunmaktadır. Malatya'nın merkezinde bulunan bir dernek Kobani'den gelenlerin ihtiyaçları ile yakından ilgilenmekte, onların hem yerleşim hem de iş imkânlarına ulaşmaları için aracılık etmektedir. Kayısı işi de bu kişilerin geçici olarak da olsa gelir elde etmek için yaptıkları işlerin başında gelmektedir. Suriyeli göçmenlerin yerli işçilerden daha düşük ücretlerle çalıştıkları sık sık vurgulanmakta ve zaman zaman göçmen işçilerin yerli işçi yevmiyesinin üçte ikisine çalıştıkları söylenmektedir.

Suriyeli göçmenlerin sayılarının hem mevsimlik gezici tarım işçiliğine kaynaklık eden illerde hem de Malatya'da artmaya başlaması mevsimlik işçiliğin görünümünde radikal değişimin habercisi niteliğindedir.

Kayısı toplama sezonunun en yoğun olduğu günlerde bahçe sahipleri kendilerine mevsimlik işçi sağlayan tarım aracılara güvenmekte, istedikleri sayıda işçi bulma ve işçileri getirme görevi genel olarak bu kişiler tarafından yapılmaktadır. Görüşme yapılan bahçe sahipleri son yıllarda Doğu ve Güneydoğu'dan gelen işçilere Suriyeli göçmenlerin eklenmeye başladığını ifade etmektedirler.

Malatya'daki alan araştırması sırasında, 2015'de yarıcılık usulü ile başkalarının da kayısı bahçelerini alarak işletmek isteyen bir aile, normalde çalıştıkları tarım aracısından belli sayıda işçi getirmesini istediğini ve üretimin organizasyonunu buna göre yaptıklarını, fakat gelen işçiler arasında Suriyeli işçiler de olunca ne yapacaklarını bilemediklerini anlatmışlardır. Suriyeli işçileri geri gönderme gibi bir olasılığın olmadığını, işin yapılmasının gerektiğini, yoksa kayısların dallarda kalacağını düşündüklerini paylaşmışlardır.

Aslında bu insanlar işi bilmiyor, sadece onlara toplama işini yaptırıyoruz. Kayısının çekirdeğinin çıkarıldığı patikleme işini yapamıyorlar. Dil bilmediklerinden, nasıl yapılacağını da anlatamıyoruz. Adamlar işi öğrenince güzel çalışıyor, fakat işi öğretmek çok zor.

KUTU 5

Kasap Hasan'dan Mevsimlik Tarım İşçiliğine

Çatışmalar çıkmadan önce Kobani'de kasap dükkânı sahibi olan Hasan, çatışmalar çıkınca herkes gibi Türkiye'ye geliyor. Hasan, Kobani çatışmaları sırasında sınırdan geçerek önce Suruç'a geliyor. Oradan da Hatay-Erzin'e bütün aile üyeleriyle birlikte taşınıyorlar. Türkiye'ye dokuz kişilik bir aile olarak geliyorlar, dört çocuğu var, bir kızı bir oğlu Kobani'de kalmış. İlk geldikleri zaman Erzin'de dört gün açıkta uyumuşlar, sonra bir arkadaşı sayesinde yer fıstığı toplama işi yapmaya başlamışlar. Yedi ay kadar Erzin'de çalışmışlar, fakat emeklerinin karşılığını alamamışlar, arkadaşı ona sadece 200 TL gibi bir para vermiş. Daha sonra tarımsal işler için farklı yerlerde gezmeye başlamışlar. Önce Kayseri'ye, oradan da Malatya'ya gelmişler. Kayısı toplama işine Suruçlu bir tarım aracısıyla beraber gelmişler. 20 gündür Malatya'da bir bahçe sahibi için çalışıyor ve daldan kayısı toplama ve kayısları güneşe serme işi yapıyorlar. Tarım işlerinin kendiler için zor olduğunu söylüyor. Türkçe bilmediği için başka bir iş bulmasının çok zor olduğunu, Kobani yeniden inşa edilirse kendi ülkesine dönmek istediğini vurguluyor.

Hasan ve ailesinin hikâyesi, aslında orta sınıf bir ailenin savaş nedeniyle yoksulluğa ve yoksunluğa sürüklenmesinin bir öyküsü olarak görülebilir. Hasan, ülkesinde normal koşullar içinde bu kadar fazla çalışmadıklarını, işi bilmediklerini, kötü koşullarda yaşamak ve çalışmak zorunda kaldıklarını belirtiyor. Eğer yakın gelecekte Kobani'ye dönemezse, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bir ile yakın bir yere yerleşeceğini ve orada yaşamaya çalışacağını söylüyor. Böylece memleketine daha yakın hissedeceğini ifade ediyor.

HAYVAN YETİŞTİRİCİLİĞİ VE OT HASADI: Suriyeli Çobanlar, Azeri İşçiler

Alan araştırmasında Kars, Ardahan, Ankara ve Malatya'da hayvancılığın yaygın ve göçmen emek talep eden bir faaliyet alanı olduğu tespit edilmiştir. Kars ve Ardahan illerinin en önemli gelir kaynağı olan büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, bu bölgede hem hayvan bakımı hem de hayvan besiciliği için gerekli ot biçme işlerinde göçmen emeğinin kullanım alanları olmuştur.

Kars ve Ardahan illeri, coğrafi yapısı ve sahip olduğu geniş çayır ve mera varlığı nedeniyle özellikle büyükbaş hayvancılık için oldukça elverişli şartlara sahiptir. Geniş meralar ve ikliminin yem bitkisi üretimine uygun olması hayvancılığın bölgede gelişmesine katkıda bulunurken, kışların uzun ve sert geçmesi ise hayvansal üretimi olumsuz etkilemektedir. Bölgede tarım sektöründeki istihdamın, tüm istihdam içindeki payı 2009 yılında yüzde 64,5 iken 2011 yılında yüzde 55,8'e düşmesine rağmen 2011 yılı Türkiye genelindeki tarım istihdam oranından (yüzde 25,5) oldukça yüksektir. Bununla birlikte Kars ve Ardahan bölgesinde 2004 yılında yüzde 34,5 olan tarım sektörünün Gayri Safi Katma Değer içindeki payı 2008 yılı itibarıyla yüzde 24,6'ya gerilemiştir (Serhat Kalkınma Ajansı 2013).

Kars ve Ardahan illeri, coğrafi yapısı ve sahip olduğu geniş çayır ve mera varlığı nedeniyle özellikle büyükbaş hayvancılık için oldukça elverişli şartlara sahiptir.

Tablo 8. Türkiye ve Kars, Ardahan, İğdır, Ağrı illerinde yıllık büyükbaş hayvan sayısı (2010-2014)

Yıllar	Türkiye	Kars, Ardahan, İğdır, Ağrı	Kars, Ardahan, İğdır, Ağrı/Türkiye (%)
2010	11.454.526	937.962	8,50
2011	12.483.969	1.068.193	8,55
2012	14.022.347	1.248.554	8,90
2013	14.532.848	1.230.311	8,46
2014	14.345.223	1.271.133	8,86

Kaynak: TÜİK çevrimiçi veri sistemi

Tablo 9. Türkiye ve Kars-Ardahan- İğdır-Ağrı illerinde yıllık küçükbaş hayvan sayısı (2010-2014)

Yıllar	Türkiye	Kars, Ardahan, İğdır, Ağrı	Kars, Ardahan, İğdır, Ağrı/Türkiye (%)
2010	29.382.924	1.900.546	6,46
2011	32.309.518	1.970.375	6,09
2012	35.782.519	2.309.375	6,45
2013	38.509.795	2.309.088	6,32
2014	41.485.180	2.436.084	6,33

Kaynak: TÜİK çevrimiçi veri sistemi

Bitkisel üretim ve hayvancılık genellikle küçük ölçekli aile işletmelerinde yapılmakta ve bu işletmeler daha çok ücretsiz aile emeği temelinde işletilmektedir. Fakat bölge dışına verilen göç, gençlerin tarımsal işlerle uğraşmak istememesi ve yaşlanan nüfusla beraber aile emeği üretimin ihtiyaçlarına tek başına cevap veremez olduğunda, göçmen emeği devreye girmektedir. Göç etmenin bölge halkına neden cazip geldiğini anlatan bir görüşmeci; 'senin altında araba yok, güzel evin yok. Adam İstanbul'a gidiyor, altına son model araba çekiyor. Gençler de biz niye burada kalalım diye düşünüyor'. Bölgede hayatını sürdürmeye çalışan çiftçiler ise, gelecekte göçün etkileri nedeniyle daha da hızlı nüfus kayıpları olacağını vurgulamaktadır. 'Bizim kuşak gidince, buralar da hep boş kalacak diyorlar.

Bölge dışına verilen göç, gençlerin tarımsal işlerle uğraşmak istememesi ve yaşlanan nüfusla beraber aile emeği üretimin ihtiyaçlarına tek başına cevap veremez olduğunda, göçmen emeği devreye girmektedir.

Kars ve Ardahan'da Tarımsal Üretimde Göçmen İşgücü Profili

Kars-Ardahan illerinde hayvancılığın ve küçük üreticiliğin yarattığı işgücü talebi genellikle komşu Nahçıvan'dan gelen Azeriler tarafından karşılanmaktadır. Yörede yerli Azerilerin olması, onların Nahçıvan'daki Azerilerle akrabalık ilişkileri, Azeri göçünü tetikleyen etkenlerin başında gelmektedir. Azerilerin Türkçe konuşması ise Azeri göçmenlerin Türkiye'ye yönelmesinde ve yerli halkın Azerileri kabulünde önemli bir rol oynamaktadır.

Alan araştırması sırasında yapılan görüşmeler, Ardahan yöresinde ziraat işlerin bir kısmı Nahçıvan'dan gelenler tarafından yapıldığına işaret etmektedir. Azerilerin Nisan ayında giriş yapıp kar yağınca kadar kaldıkları belirtilmiştir. Iğdır'daki Dilucu Sınır Kapısı'nda giriş yapıp Kars ve Ardahan'a farklı işlere giden Azeriler bulmak mümkündür. Görüşülen orta yaşlı bir Azeri göçmen Türkiye'ye göçünü ve Kars'ın Göle ilçesindeki deneyimini şöyle anlatmıştır;

Nahçıvan vardır 375 bin. Ben 20 senedir gelirim. Kars, Iğdır, Antalya, İstanbul, hep gittim... Köyümde var 50 can, burada var yüzlerce can... Her köyden 3-4 kişi vardır. İnşaat, tarım her iş yaptım... Fakat bir aylık vize çok azdır. Gelirsin 3-4 gün çalışırsın, yağmur yağar, iş bulamazsın. Bir aylık vize yetmiyor. Az geliyor... Bu insanlar sıcaktır, kimseye kötülük düşünmezler. Türkiye dünyada bir numaradır. Türkiye olmazsa, biz de olmazdık!

Azeriler daha çok ot biçme, yükleme ve boşaltma işleri için çalıştırılmaktadır. Arazisi büyük olan toprak sahiplerinin yanında bir ay ya da daha uzun çalışıp ülkelerine geri döndükleri ifade edilmektedir. Kars'ta yaşayan bir çiftçi, Azeri işçiler konusundaki deneyimini şöyle anlatıyor;

Azeriler buraya gelmeden önce ot biçmeyi bilmezlerdi. Tırpan kullanmayı buraya gele gide öğrendiler. Çünkü kendi memleketlerinde herkes ayrı bir iş yapıyor, mesela buğday ekıyor ama biçmeyi bilmiyor. Mesela ekmek pişiriyor ama yapmayı bilmiyor... Geçen yıllarda bize bir postane müdürü geldi, bizde arazi çok. Her iş var. İki ay bizde çalıştı, idare ettik, kredi borcu vardı, ödemesine yardımcı olduk. Ama profesyoneller çalışmaz bu kadar yaygın olarak, ancak bir zorluğu olduğunda geliyor. Belki bir kere gelir, zorluğunu giderir, sonra bir daha gelmez.

İstanbul'a çalışmaya giden Azerbaycanlı göçü daha aile temelli bir göç iken, Kars ve Ardahan'a tarımsal üretim için gelen Azerilerin aile ve yakın akrabalarından oluşan erkeklerin bir araya gelerek mevsimlik tarım işçiliği için göç ettikleri görülmektedir. 30 günlük vizeyi üç kez uzatarak, yaz mevsiminin çoğunu Türkiye'de çalışarak geçirmeleri mümkündür.

İşverenlerle göçmenler arasında her yıl aynı kişi ile çalışmaktan dolayı bir yakınlık ve güven ilişkisi oluşmaktadır. O kadar ki, bir üretici şöyle anlatıyor, 'Adamın vizesi bitti, işini yarım bırakıyor ülkesine geri gidiyor vizesini yenileyip geri geliyor. Parasını bırakıyor, sonra gelip alıyor'.

Ardahan: Ot biçen Azeriler

Azeri Tural 21 yaşında ve son üç yıldır aralıklarla Nahçıvan'dan Türkiye'ye gelip çalışıyor. 11 yıllık eğitimin sonunda liseyi bitiyor, fakat yoksulluktan üniversiteye gidemiyor. Yaşı gelince üç ayı Bakü'de olmak üzere toplam 18 ay zorunlu askerliğini yapıyor. Matematiği iyi olduğu için askerliği de top mermilerinin düşeceği rotaların hesaplandığı çok teknik bir iş yapıyor. Askerliğini bitirince köyüne geri dönüyor, geçim derdi başlıyor. İş bulamıyor. Annesini daha önce kaybediyor, kardeşlerinin bakım sorumluluğu da Tural'ın omuzlarına biniyor. Babası, abisi ve bir akrabası ile birlikte iş bulmak ve çalışmak için Ardahan'a geliyor.

Memleketinde de hayvancılıkla uğraştığından, Ardahan'da ot biçme işlerini yapıyor. Genellikle günlük ot biçme işlerine gidiyor, fakat diğer Azerilerin eğer iş olursa duvar örme ve benzeri inşaat işlerine de gittiğini söylüyor. Ot biçme işinde sabah 7'den akşam 7'ye kadar çalışıyor ve günde 90-95 TL kazanıyor. Eğer ot biçme işi götürü ise dekarını 70 TL'ye biçiyor. O zaman daha hızlı ve daha uzun süre çalışıyor ve günlük kazancı 200 TL olabiliyor. Ot biçtirerler onlara öğle yemeğini ve eğer sigara içiyorlarsa birer paket sigaralarını da veriyorlar.

Ardahan'da 5-6 köylüsü ile beraber aylık 500 TL'ye bir ev kiralarak hep birlikte kalıyorlar. Zaman zaman Ardahan'a gelen diğer göçmen işçiler de Tural'ın kiraladığı evde kalıyor. Evde kalanların sayısı işlerin yoğun olduğu zamanlarda bazen 15 kişiye kadar çıkıyor. Kendi yemeklerini kendileri yapıyorlar, çamaşırlarını ise çamaşırhanede yıkıyorlar. Aylık 100 TL elektrik, 100 TL su parası ödüyorlar.

Tural'ın en büyük hayallerinden biri bir Türk kıızı ile evlenmek ve Türkiye'de yaşamak. Memlekete gidince çok sıkılıyorum, hemen Ardahan'a geri gelmek istiyorum, diye anlatıyor. Ardahan'da iş bitince İstanbul'a gideceğini, zaten orada daha önceleri çalıştığını söylüyor. Kazandığı paraları ya biriktiriyor ya da Western Union ile memleketine gönderiyor. Kırsalda çalışırken zaman zaman jandarmaya yakalanıyor, ama bunu aşmanın her zaman bir yolunu da buluyor. Onlara geçimini kazandığını, bu işe ihtiyacı olduğunu söyleyince genelde işe yarıyor ve serbest bırakıyorlar. *Yakın zamanda sekiz arkadaşımı jandarma sınır dışı etmiş. Ama onlar bir yolunu bulup yine gelirler, diyor. Vizesinin süresi bittiği hâlde memlekete gitmediğini, gitmeyeceğini söylüyor. Döneceği zaman bunun para cezasını ödeyip giderim diyor. 'Belki bir yıl daha kalacağım Türkiye'de. İstanbul'a gideceğim ve nerede iş bulursam orada çalışacağım. Para biriktireceğim ve daha sonra memleketime döneceğim'.*

Türkiye'yi memleketi gibi gördüğünü ve insanların ona kötü davranmadıklarını ve Türkiye'yi sevdiğini söylüyor. Fakat bazı zorlukların olduğundan bahsediyor, mesela hasta olunca doktora gidemiyor. Bazen özel doktora gidiyor ya da tarla veya bahçe sahibinin SGK numarasıyla aile hekimine görünüyor. Tural'ın hayatı düzensiz göçmen olarak bulunduğu işte çalışmak ve Türkiye'nin çeşitli illerinde iş kovalamak ekseninde akıp giderken, bir sonraki durağa kadar şimdiki durak Ardahan'ın ilçelerinde ot biçme işçisi olmak.

Malatya Yaylalarında Suriyeli Çobanlar: Olmak ya da Olmamak

Tarımsal istihdam uygulamalarının en görünmez olanlarından biri kuşkusuz sıcak yaz ayları boyunca küçükbaş ya da büyükbaş hayvan sürülerini otlatan çobanlardır. Çobanlık işinin gözlerden uzak oluşu, yapılan işin yaylalarda ve meralarda olmasıyla açıklanabilir. Çobanlık aynı zamanda kişinin hayvanlarla aylarca tek başına otlaklarda olmasını gerektirmesi nedeniyle tarımsal çalışma biçiminin en gözden irak olanıdır. Çobanlık geleneksel olarak geniş kırsal aile içinde yapılan bir faaliyet iken, son yıllarda ücretli bir emek olarak giderek talep edilir hâle geliyor.

Geçimini hayvancılıkla sağlayan kırsal ailelerinin bu ekonomik faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için sürüleri otlatmak için çoban bulma ihtiyacı son yıllarda hem bu ailelerin kentlere verdikleri göç hem de yerli halkın ve gençlerin bu işe karşı azalan ilgisi ile açıklanıyor. Gençlerin üniversitelere devam etmesi ve kentlere göç etmesi, köylerde yapılan hayvancılığın artık aile içinde bulunan emekle karşılanamadığının ve bu nedenle ailelerin farklı üretim aktiviteleri için neden ücretli emek kullandığının nedenlerindedir. Bu aktivitelerden biri ise sürülerin yayla ve meralarda otlatılması için çoban tutulmasıdır. Hayvancılığın yaygın olduğu illerde Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri *sürü yönetimi* adı altında çobanlık mesleğinin geliştirilmesi için çeşitli eğitim programları uygulamakta ve destekler vermektedir. Bu programlardan mezun sertifikalı çoban çalıştıran hayvan sahipleri devletten 5 bin TL teşvik almaktadırlar. Fakat bunun için çobanların sosyal güvenlik kapsamına alınması gerekmektedir. Bu nedenle, bu program çerçevesinde çoban istihdam eden çok sayıda sürü sahibi olmadığı belirtilmektedir.

■ *Çobanlık aynı zamanda kişinin hayvanlarla aylarca tek başına otlaklarda olmasını gerektirmesi nedeniyle tarımsal çalışma biçiminin en gözden irak olanıdır.*

Malatya Yama Dağı yaylasında yapılan görüşmeler, hayvancılığın kayısından sonra Malatya'nın en önemli ikinci tarımsal gelir kaynağı olduğunu göstermiştir. Malatya'nın Arguvan ilçesinde yaygın olarak büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Fakat son yıllarda otlatma sorunlarından dolayı küçükbaş hayvancılık giderek azal-

Koyunları otlatan bir çoban

Rıza'nın Suriyeli çobanı bir müzik öğretmeni

Rıza ve ailesi Malatya'nın Arguvan ilçesinin yaylarından birinde dört aile bir arada hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktadır. Daha önce Adıyaman'dan gelen bir çobanla 10 yıl kadar çalışmışlar. Fakat daha sonra bu çoban işi bıraktınca başka bir çobanın sürülerini otlamasını istiyorlar. Tanıdıkları aracılığı ile çobanlık işine talip bir Suriyeli çoban olduğunu öğreniyorlar. Abisi de başka bir ailede çoban olarak çalışan Suriyeliyle iki ay kadar çalışıyorlar. Bu kişi Rıza'nın ailesi için çalışmaya geldiğinde Türkiye'de Suriyeli göçmenlere verilen kimlik belgesi bulunmadığından kaçak göçmen konumundadır. Çoban işe başladığında Rıza, Arguvan karakoluna çağırılıyor ve çalıştırdığı çobanı nereden bulduğu ve bu kişinin kimlik belgesi olup olmadığı sorgulanıyor. Suriyeli göçmenin elinde bulunan Arapça yazılı bir kâğıt belge alınıyor ve Malatya Emniyet Genel Müdürlüğü'ne biometrik tarama ve kimlik kaydı için gönderiliyor. Uğraşlar sonunda Suriyeli göçmen çobana geçici kimlik belgesi veriliyor ve Suriyeli göçmen Rıza'nın ailesi için çalışmaya devam ediyor.

Suriyeli göçmen yaptığı işin karşılığı olarak aylık 1000 TL'ye çalışıyor ve çobanı tutan aileleri yatacak yer, yiyecek, sigara, telefon kontörü ve yol ücreti gibi ekstra masraflarını karşılıyorlar. Suriyeli çobanlar diğer illerden gelen Türkiye vatandaşı çobanların aldığı ücretin üçte biri ücrete çalışıyor. Yerli çobanlar eğer hayvanların sağım işlerini (günde sabah akşam olmak üzere iki sağım) de yaparlarsa 3500 TL, sağım yapılmadığı hâllerde ise aylık 3000 TL alıyorlar. Suriyeli göçmenlerin yerli çobanlardan daha az ücret alması ise göçmen çobanların 'iş bilmemesi' olarak gösteriliyor. Çobanların günlük rutini sabah saat 4 veya 5 gibi sürüyü yaylaya çıkarıp öğleye kadar otlatmak ve öğle saatlerinde sağım için yayla evinin yakına getirmekle devam ediyor. Öğlen sıcağından korunmak için sürü gölgede bir süre dinlendiriliyor ve daha sonra yeniden yaylaya çıkılıyor. Akşam ise saat 21 veya 22 gibi ahırlara geri dönüyor. Hayvanlar günde iki kere sağılıyor. Bir çoban tek başına 200-300 koyun güdebiliyor.

Rıza, Suriyeli çoban ilk geldiğinde onun öğretmen olduğunu öğreniyor ve bir öğretmenin nasıl hayvanlara bakacağını kestiremiyor. *'Gelen bir öğretmen, nasıl davara durabilir. Nasıl kıyar insan.. Ayrıca bir öğretmen ne bilir davara bakmayı. Arguvan'da iyi yapıyordu hayvanlara bakmayı, ama yaylaya gelince biraz zorlandı.'*

Suriyeli göçmenler için çobanlık mesleğinin fiziki zorluğu işlerini yaparken gün içinde neredeyse 15 saat hayvanlarla yalnız başlarına zaman geçirmeleridir. Buna dil probleminin dolaylı yaşadıkları izolasyon ve yalnızlığın boyutları da eklendiğinde, göçmenlerin yaşadıkları en büyük zorlukların başında gelmektedir. Rıza kendisi için çalışan çobanı anlatırken, *şuraya oturuyor, kimseyle konuşmuyor... Konuşamıyor. Biz Arapça bilmiyoruz. O da Kürtçeye gelince duraklıyor.*

maktadır. Öte yandan bazı aileler hâlen küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapmaktadır. Geleneksel olarak Şanlıurfa ve Diyarbakır'dan gelen çobanların istihdam edildiği yörede son birkaç yıldır Suriyeli çobanların ve çobanlık yapmak için gelen Suriyeli göçmenlerin sayısı artmaktadır. Böylelikle Malatya'da Suriyeli çoban istihdam etmek yaygın bir uygulama hâline gelmeye başlamıştır. Suriyeli çobanlara sürü yönetimini tam olarak bilmedikleri ve süt sağımı yapamadıkları için yerli çobanlardan daha düşük ücret verilmektedir. Sürü sahipleri Suriyelilerle yaşanan dil sorunlarını aşmak için bazen iki çoban çalıştırdıklarını, bunlardan birinin Suriyeli diğerinin ise Arapça bilen Türk çoban olduğunu söylemişlerdir. Sürü sahipleri, Suriyeli çobanlara bir ağ üzerinden ulaşıyorlar. Bu ağları çoban bulan araçlar yönetmekte, sürü sahibi ile çobanları buluşturmaktadırlar. Bir sürü sahibi, *'ben bu çobanı beğenmedim bana yenisini gönder diyor, o da yenisini gönderiyor'* diye, çobanlarla sürü sahiplerini buluşturan araçlara işaret ediyor.

Göçmenlerin Türkiye'de işgücü piyasasında yaptıkları diğer işlerden çobanlığı ayıran yegâne vurgu, bu işin yalnızlığı ve ciddi derecede gözlerden uzak ve yalnız izole bir yapısının olmasıdır. Ayrıca göçmenlerin yaşam ve çalışma koşulları tamamen birlikte yaşadıkları ailelerin elinde olup, toplumsallıktan uzak bir yaşam ve çalışma sunmaktadır. Türkçe konuşmaya ve iletişime ilişkin önemli sıkıntılar, çobanların yaşadıkları dışlanmayı yoğunlaştıran etkiler barındırmaktadır. Diğer işlerde göçmenler birlikte konaklayarak ve dayanışma ağları geliştirerek yaşadıkları zorlukların bir kısmını birlikte hareket ederek hafifletirken, çobanlıkta çoğunlukla hayvanlarla zaman geçirmekte ve uzun saatler ve günlerce tek kelime dahi konuşmadan yaşamaya devam etmektedirler. Çobanların çalışma koşulları göç literatüründe sık sık incelenen yatılı bakıcı kadınların durumlarıyla benzerlik gösterdiği söylenebilir.

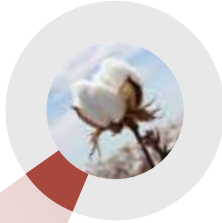

© Kalkınma Atölyesi Arşivi, Ankara, 2014
Koyunları otlatan bir çoban

ÇUKUROVA'DA TARIMSAL ÜRETİM VE TARIM İŞÇİLİĞİ: Narenciye, Sebze ve Pamuk

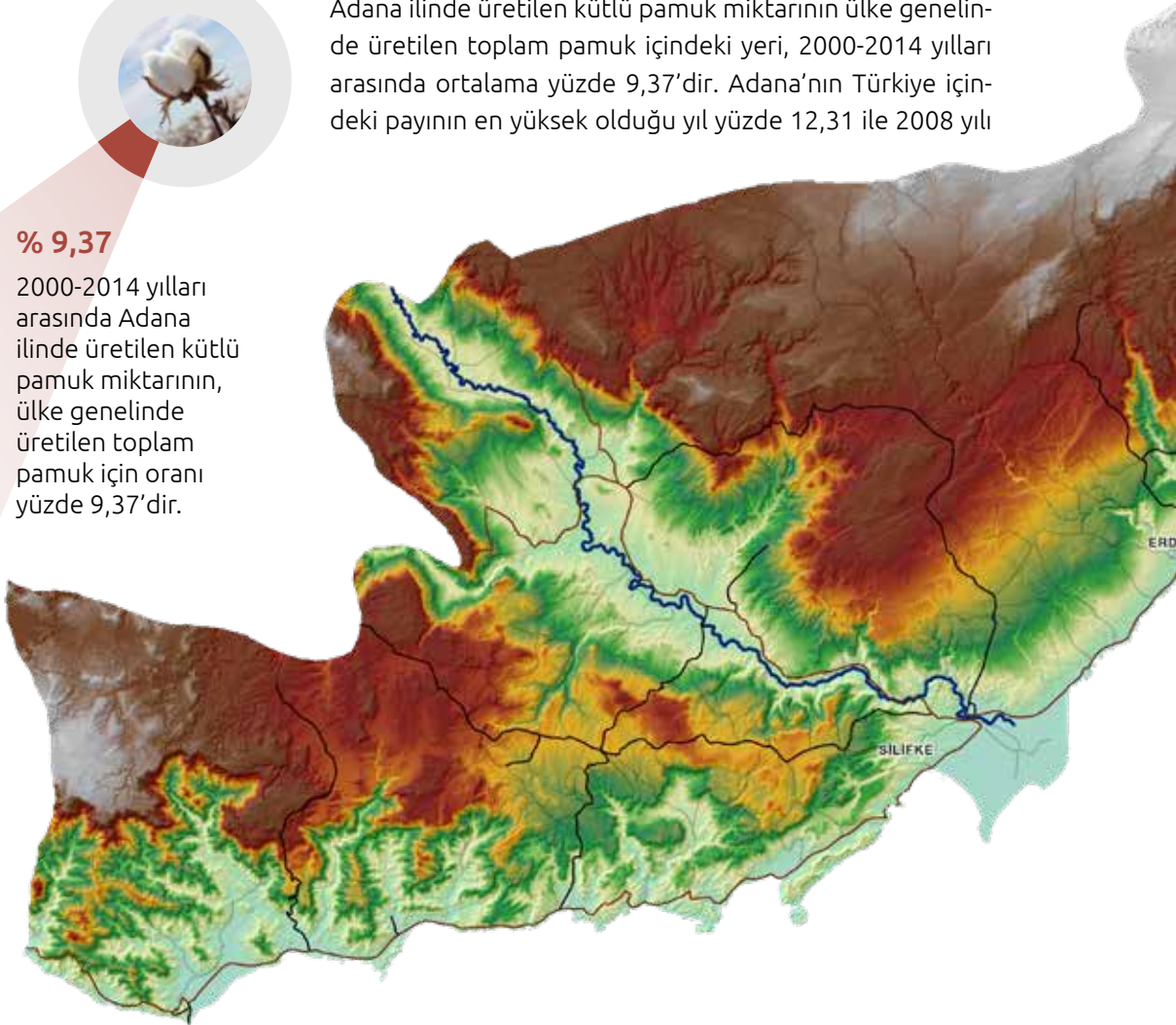
Çukurova, dünyanın en verimlik topraklarına sahip olduğundan tarımsal üretim bu raporda incelenen diğer bölgelere ve ürünlere göre biraz farklılık göstermekte, tarımsal üretim mevsimlik olmaktan çok bütün yıla yayılmaktadır. Bölge, geleneksel olarak pamuk üretimiyle bilinse bile son dönemlerde narenciye ve sebze üretiminin giderek arttığı gözlenmektedir. Pamuk üretim alanlarında ise son yıllarda önemli azalmalar yaşanmaktadır.

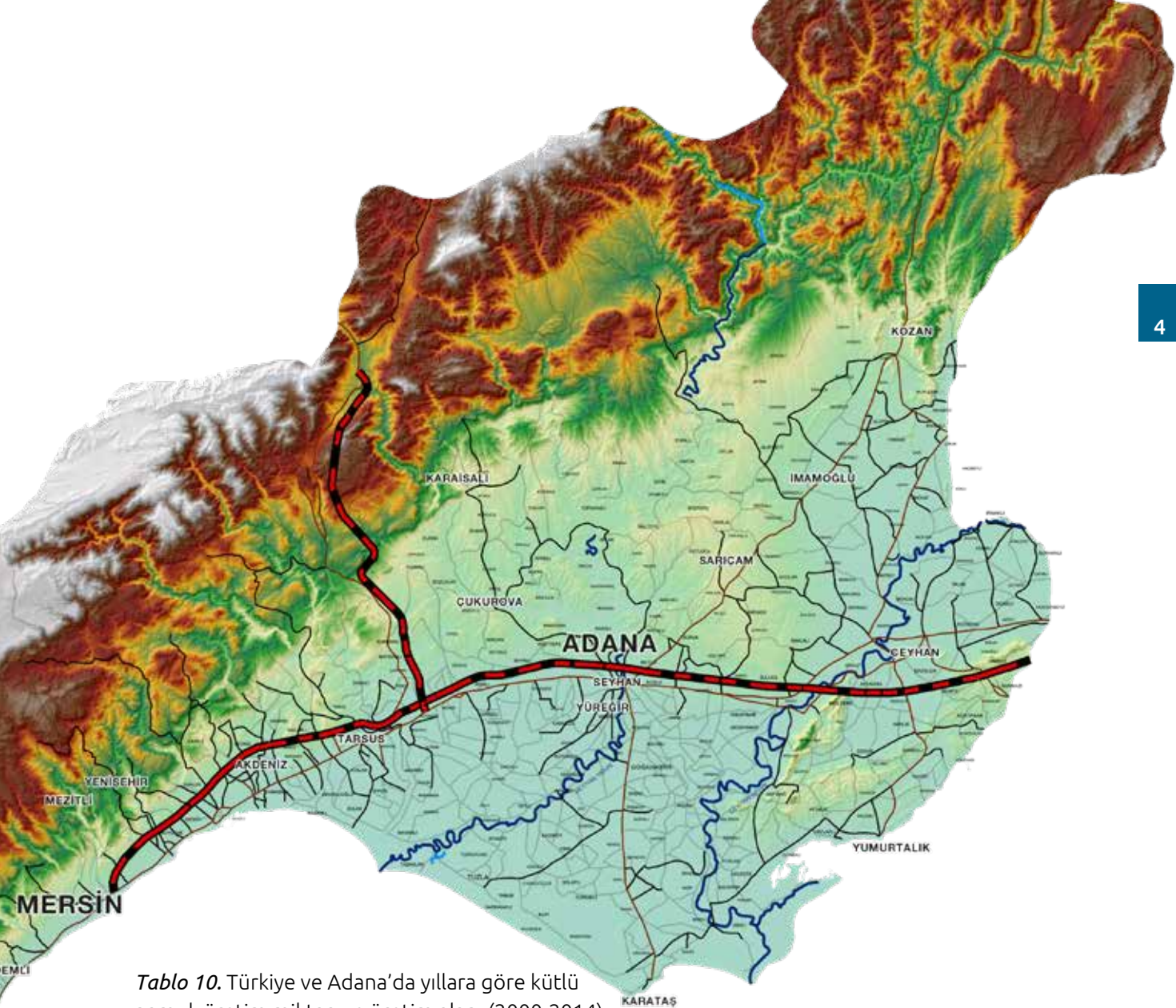
Adana ilinde üretilen kütlü pamuk miktarının ülke genelinde üretilen toplam pamuk içindeki yeri, 2000-2014 yılları arasında ortalama yüzde 9,37'dir. Adana'nın Türkiye içindeki payının en yüksek olduğu yıl yüzde 12,31 ile 2008 yılı

% 9,37

2000-2014 yılları arasında Adana ilinde üretilen kütlü pamuk miktarının, ülke genelinde üretilen toplam pamuk için oranı yüzde 9,37'dir.

Tablo 10. Türkiye ve Adana’da yıllara göre kütlü pamuk üretim miktarı ve üretim alanı (2000-2014)

Yıllar	Türkiye (ton)	Adana (ton)	Adana üretim/ Türkiye üretim (%)	Adana üretim alanı (dekar)
2000	2.260.921	142.718	6,31	449.260
2002	2.541.832	191.559	7,53	573.120
2004	2.455.071	159.750	6,50	450.000
2006	2.550.000	291.582	11,43	502.833
2008	1.820.000	224.099	12,31	495.027
2010	2.150.000	248.950	11,57	479.200
2012	2.320.000	239.091	10,30	455.836
2014	2.350.000	204.467	8,7	363.898

Kaynak: TÜİK, çevrimiçi veri sistemi

iken, bu oranın yüksek olmasında Türkiye'deki toplam pamuk üretiminin o yıl için bir önceki döneme göre yüzde 20'lik bir düşüş göstermiş olmasıdır. Hem üretim alanının hem de üretim miktarının bir önceki döneme göre büyük artış gösterdiği 2006 yılı Adana için pamuk üretimi adına en verimli yıl olmuştur. Buna karşılık 2012 yılından sonraki dönem, Adana bazında hem üretim alanı hem de üretim miktarında en yüksek düşüşün yaşandığı ve Adana ilinin Türkiye içindeki payının da yine en düşük olduğu dönem olmuştur.

Pamuk üretiminden başka ürünlere doğru yaşanan değişim şu şekilde ifade edilmektedir:

Çukurova ile özdeşleşen pamukta, ekim alanlarının son 10 yılda 100 bin dekar azalmasının altında yatan sebepleri sorduğumuz çiftçiler, tarla kiralama fiyatlarının artması, çoğalan haşere yüzünden ilaçlama sayısının fazlaşması, yüksek maliyetine karşın ürün satış fiyatının düşük olması ve yağmurlar yüzünden ürün kalitesinin düşmesi gibi sorunlar yüzünden pamuk ekmenin çiftçi için büyük risk oluşturduğunu belirttiler. Bu riske girmek istemeyen çiftçilerin ise masrafı ve riski daha az olan mısır, ayçiçeği, soya ve yerfıstığı ekmeye yöneldiğini söylediler (İlke Haber Ajansı 2015).

Pamuğa azalan ilginin yerini çeşitli bitkisel ürünlerin aldığı ifade edilmiştir. Bunlar mısır, soya, narenciye, yer fıstığı ve sebze üretimidir. Özellikle Rusya'ya yapılan ihracatın yarattığı olumlu etki ile eskiden pamuk tarlası olan topraklar narenciye bahçelerine dönüşmüş, bunların yanı sıra ise örtü altı sebze üretimine hız verilmiştir.

Tablo 11. Türkiye ve Adana-Mersin illerinde turunçgil üretimi (1996-2014)

Yıllar	Türkiye (ton)	Adana-Mersin (ton)	Adana-Mersin / Türkiye (%)
1996	1.819.790	1.017.517	55,91
2000	2.222.200	1.264.738	56,91
2004	2.707.500	1.495.194	55,22
2006	3.220.435	1.789.331	55,56
2010	3.572.376	1.9333.391	54,12
2012	3.475.024	1.668.200	48,00
2014	3.783.517	1.838.212	48,58

Kaynak: TÜİK, çevrimiçi veri sistemi

Tablo 11'e göre Adana ve Mersin illerinin Türkiye'deki toplam turunçgil üretimindeki payı hemen hemen yüzde 50'dir. Özellikle 1996 ile 2010 yılları arasında, Adana-Mersin de toplam turunçgil üretimi, Türkiye'deki toplam üretimin yarısından fazlasını karşılamaktadır. Fakat bu oran, 2012 ve 2014 yıllarında düşüş göstermiştir. Özellikle 2000'li yıllardan sonra bölgede turunçgil ekili alanların giderek genişlediği ve üretim hacminin 1 milyon tondan 2 milyon tona ulaştığı, yüzde 100'lük bir artış yaşandığı görülmektedir.

Tablo 12. Türkiye ve Adana-Mersin bölgesinde yıllara göre örtü altı sebze üretimi (1996-2014)

Yıllar	Türkiye (ton)	Adana-Mersin (ton)	Adana-Mersin / Türkiye (%)
1996	2.598.993	996.264	38,33
2000	3.677.058	1.228.635	33,41
2004	4.181.465	1.078.965	25,80
2008	4.811.689	1.438.934	29,90
2012	5.856.199	1.516.256	25,89
2014	6.224.383	1.600.554	25,71

Kaynak: TÜİK, çevrimiçi veri sistemi

Örtü altı sebze üretimini de Adana ve Mersin'de en yaygın bitkisel üretimin başında gelmektedir. Tablo 12'den de görüldüğü üzere, bölge üretiminin Türkiye içindeki payı hayli yüksektir ve ton olarak üretim her yıl artış göstermiştir. Bölgedeki ürün çeşitliliği ve tarımsal üretimin yılın bütün aylarına yayılması tarım işçiliği talebini de önemli oranda etkilemiştir. Son yıllarda Suriyelilerin yaygın olarak çalıştığı üretim bölgeye sığınan Suriyeliler için de bir gelir imkânı sağlamaktadır.

Çukurova'nın Bereketli Topraklarında Mevsimlik Tarım İşçiliği

Çukurova'nın toprağı uyumaz derler. Uyumayan toprağın verimliliği tarımsal üretimin 12 aylık bir sürece yayılmasını sağlamaktadır. Tarımsal üretimin temel dinamiği olan pamuk son yıllarda gözde yerini kaybetmiş, tahtını narenciye ve sebze üretimine bırakmıştır. Çukurova'nın toprağının bereketi aynı zamanda bu topraklarda yaman bir çelişkinin de yaratıcısıdır. Bu çelişkinin bir yanında verimli toprakta üretim yapan çiftçilerin zenginliği ve refahı, diğer yanında ise, bu topraklarda çalışan işçilerin sefaleti durmaktadır.

Adana'nın Tuzla ile Karagöçer arasında bulunan drenaj kanalı boyunca mevsimlik gezici tarım işçilerinin barındığı çadır kamplardaki yaşam Orhan Kemal'in Bereketli Topraklar Üzerinde romanında anlattığı işçilerin hâllerinden çok farklı değildir. Kemal'in de dediği gibi, *bir lokma ekmek için kötü iş şartları içinde zehir gibi bir hayatı yaşayanlar*'ın hikâyeleri yıllar geçse de pek değişmemektedir. Tuzla'daki çadırlar daha önce yoksul yerli halkı konuk etmiş, daha sonra bu çadırların sahipleri doğudan gelen Kürt işçiler olmuş, şimdi ise yeni konaklayanları Suriyeli işçilerdir. Çukurova'nın bereketli toprakları farklı ürünlere beşik olurken, işçilerin durumu aynı kalırken, değişen tek şey işçilerin nereden geldikleri ve hangi ürünler için çalıştıkları olmuştur. İşçilerin bilindik zehir gibi hayatlarının yüz yıllık hikâyesi değişmeden devam etmektedir.

Mevsimlik tarım işçiliği bölgenin geçmişinden günümüze uzanan sosyal değişimin de göstergesi olarak okunabilir. Daha önceleri yoksul yerli halk tarafından yapılan tarım işçiliği yerini zamanla Doğu'dan özellikle Şanlıurfa ve Adıyaman'dan gelen işçilere bırakmış, son birkaç yıldır ise Suriyeli işçilerin yaygın olarak çalışmaya başladığı bir tarımsal faaliyet olmuştur. Özellikle Mersin ve Adana'da sayıları hayli yüksek olan Suriyeli göçmenlerin hem sera hem de narenciye hasadında çalıştıkları görülmektedir. Hatta bölgeye yerleşmelerinin tarımsal üretimi olumlu yönde etkilediği, işçilik ücretlerini düşürerek üretimin artmasını sağladıklarına

ilişkin görüşler bulunmaktadır. Görüşme yapılan bir sera sahibi, Suriyelilerin ücretleri düşürdüklerine vurgu yaparken bu sayede ücretli ucuz emeğe ulaşmanın kolaylaştığını ve daha önce sadece iki plastik serada üretim yaparken Suriyeliler gelince daha ucuza daha çok işçi çalıştırabildikleri için beş serada üretim yapmaya başladığını belirtmiştir.

Özellikle Mersin ilinde Suriyelilerin varlığına ilişkin görüşlerin diğer bölgelere nazaran daha olumlu olduğu ve Suriyelilerin Türkiye'ye alıştığına ilişkin vurgular ağırlık kazanmıştır. Bir görüşmeci bunu şöyle ifade etmiştir;

Suriyeliler buraya alıştı. Türkler Suriyelilere alıştı. İşler iyiye gidiyor gibi.

Bu olumlu tutumun arkasında Suriyelilerin tarımsal üretim için ucuz işgücü olmasının yanında yerel ekonomiye tüketici olarak getirdikleri canlılık, esnafa yaptıkları olumlu katkı bulunmaktadır. Ayrıca Suriyeliler emlak piyasasında da kiralari hareketlendirmiş, ev kiralalarının yukarı doğru çıkmasına neden olmuştur. Bu da ev sahiplerini mutlu eden bir gelişme olarak gösterilmiştir. Fakat bu olumlu yaklaşıma rağmen, Suriyelilerin yaşadıkları zorluklar da sıralanmaktadır. Ahırdan bozma bir oda olan yerlerde 10-15 kişinin, aslında insanca yaşama uygun olmayan koşullarda yaşadıkları da sık sık dillendirilmiştir.

Tarımsal üretimde mevcut işler belli işçiler arasında bir iş bölümü şeklinde yapılmaktadır. Suriyeliler bu iş bölümünün şimdilik en alt basamaklarında yer alarak nitelik gerektirmeyen işler için talep edilmektedir. Teknik bilgi ve beceri gerektiren ilaçlama, budama ve serada yetiştirilen salatalıkların iplere sarılması gibi işler deneyimli ve daha çok yerel emek tarafından yapılmaktadır. Bu işlerin ücretleri diğer işlerle karşılandığında daha yüksektir. Fazla sayıda işçi gerektiren ve kısa bir sürede yapılması gereken ve belli bir geçmiş çalışma deneyimi isteyen işler için, örneğin biber ve salatalık toplamak gibi, Şanlıurfa, Adıyaman illerinden gelen deneyimli mevsimlik işçiler çalışırken, Suriyeliler daha çok nitelik

Mersin ve Adana'da sayıları hayli yüksek olan Suriyeli göçmenlerin hem sera hem de narenciye hasadında çalıştıkları görülmektedir.

talep etmeyen işlerde yoğunlaşmaktadır. Narenciye kesme, toprak hazırlığı, sebze toplama (kavun, karpuz, domates), pamuk toplama, taşıma ve ekim gibi işlerde çalışmaktadır. Şimdilik biber ve salatalık toplamak gibi işler için Suriyeli işçiler pek talep görmezken, yıllar içinde bu alanların çoğuna yayılacakları ve tarımsal üretim tecrübeleri geliştikçe daha nitelikli işlere doğru kayacakları beklenmektedir.

Görüşme yapılan bir tarım aracısı narenciye bahçeleri için tarım işçisi sağladığını ve görüşme anında kendisi için çalışan 200 işçi olduğunu, bu işçilerin yüzde 70'inin Suriyeli olduğunu belirtmektedir. Suriyelilerin gelmesinin yukarı doğru giden işçilik fiyatlarını frenlediği, hatta son birkaç yıldır aşağı doğru da bir eğilim kazandırdığı söylenmektedir. Suriyeliler için yöredeki ihracata konu olan ürünler için 'Bölge ekonomisini sırtlayan insanlar' olarak söz edilmektedir. Çukurova'da yıl boyunca tarımsal faaliyet olduğunu, her isteyene iş bulunduğunu, kendisinin 200 işçisi daha olsa onlara da iş verebileceğini, fakat bu kadar işçi ile uğraşmayacağını altını çizmektedir. Şanlıurfa ve civarında sulanabilir tarıma başlanmasıyla birlikte artan iş imkânları, bu bölgeden gelen mevsimlik tarım işçilerinin azalmasına ve fiyatların yükselmesine neden olduğundan, tam bu aşamada Suriyeli işçilerin sahneye girmesi bölgedeki üretimin canlılığının devam ettirilmesinde bir can damarı hâline geldiği ifade edilmektedir.

Suriyeli Tarım İşçi Profilleri

Adana'nın Karataş ilçesine bağlı Tuzla Mahallesi'nin yakınlarındaki drenaj kanalı kenarında kurulan çadırların bir kısmında Suriyeli göçmenler konaklamaktadır. Bu çadırların birinde Suriyeli bir tarım aracısını ve Kobani'den gelen orta yaşlı bir göçmenle sohbet ederken bulduk kendimizi. Orta yaşlı göçmen, savaş başlayınca ülkelerini terk etmek zorunda kaldıklarını, yedi çocuklu bir aile, 13-14 kişilik bir akraba grubuyla Türkiye'ye sığındıklarını anlatıyor. Diyarbakır'da iki ay kadar kalıp iş bulamamışlar, fakat akrabaları Adana'da onlara iş olduğunu haber verince hep birlikte Adana'ya gelmişler. Adana'da belirli zamanlarda iş bulmanın pek sorun olmadığını belirtiyor. Hatta Suriyeli tarım aracısı, bahçe sahiplerine ve Türk tarım araçlarına Suriyeli işçi temin edildiğini ifade etti. Kobanili göçmenin çocukları memlekette biri mühendislik diğeri ise hukuk okurken, savaş çıkınca gelecekte profesyonel meslekler yapması beklenen gençlerin eğitimlerinin yarım kaldığını ve Türkiye'de bu eğitime devam etmeleri birçok açıdan mümkün olmadığı için şimdi ikisinin de tar-

Suriyelilerin gelmesinin yukarı doğru giden işçilik fiyatlarını frenlediği, hatta son birkaç yıldır aşağı doğru da bir eğilim kazandırdığı söylenmektedir.

lalarda çalıştığını söyledi. Ailelerinin hayatta kalmasına katkı vermek ve hayat mücadelesine tutunmak için tarım işçisi olmak tek alternatifi bu genç insanların. Öte yandan görüşme yapılan kişi ve eşinin yaşlı olması, tarım işinin hızlı temposu ve genç emek talep etmesi nedeniyle bu kişiler atıl hâle getirmiş, ailenin geçimi gençlerin omuzlarına yüklenmiştir.

Çukurova'da çalışan işçilerin konaklama alanı

4

© Kurtuluş Karasın, Adana, 2015

Görüşmenin yapıldığı ve neredeyse bir halı büyüklüğünde olan çadır alanına 4-5 kişilik ailenin nasıl yaşamını idame ettirebildiğini anlamak çok zor. Sadece küçük bir çadır alanında bütün bir kışın, yağmurun nasıl atlatılacağı büyük bir soru işareti olarak durmakta ve aynı zamanda fiziki koşulların gelen kış mevsiminin zorluklarını işaret etmektedir. Görüştüğümüz aile Adana'ya gelirken çadırlarını yanlarında getirmişler. Ailenin kazandıkları sadece karınlarını doyurmaya ve elektrik faturası gibi temel giderleri karşılamaya ancak yetmektedir. Bu nedenle geleceklerini inşa edecekleri bir birikim yapmak gibi bir olanakları olmadığını belirtmektedirler. Çalışmak istediklerinde iş bulduklarını, ama bir gün yağmur yağarsa işe gidemediklerinde kazandıkları paraları harcadıklarını belirtmişlerdir.

Müzik Yaşananları Unutturur mu?

Narenciye bahçesinde ürün toplayan işçilerin çalışma hızı kendimizi hızlandırılmış bir film izlerken yaşanan baş dönmesine benzer bir duyguya kapılmamıza neden oluyor. Bir ağacın başına toplanmış 4-5 kişinin aynı anda ellerindeki makaslarla portakal ya da mandarinleri kesme sesleri ve o seslerin yanı sıra hadi hadi diye işçilerin tempo kazanmasını sağlamaya çalışan çavuşların sesleri... Böyle bir çalışma hızının sadece makinelerin

© Kurtuluş Kardeşin, Adana, 2014

temposunu yakalamaya çalışan işçiler için geçerli olduğu düşünebilir insan. Ancak tarım işçilerinin de zamana karşı yarıştıkları bu hızlı tempo makinelere yetişmeye çalışan işçilerinkini aratmıyor. Yeşil ağaçların arasında çalışan işçileri dışardan bakan bir gözün görmesi çok zor, bahçenin içine doğru yaklaştığınızda hummalı bir çalışmaya tanıklık ediyoruz.

Bahçede yirmiye yakın yaşları 20'lerine gelmiş ya da gelmemiş işçiler çalışıyor. Kızlı erkekli aynı bahçede çalışıyorlar. Bu işçilerin çoğu Suriyeli. İçlerinde Türkçe konuşmayı öğrenmiş Suriyeli gençler de var. Her bir işçi ter içinde farklı bir yere doğru koştururken, içlerinden biri kulağına dayadığı küçük bir radyodan Arapça müzikler dinliyor. Aynı zaman da mandarinle dolu kovaları nakliye edilecek kasalara boşaltmak için hızlı taşıyor. Yaşının 15 dahi olmadığı her hâlden belli bu gencin içinde yaşadığı ortama uyumunu sağlayan müzik hem özlem duyduğu ülkesine onu bağlıyor hem de şu anda içinde bulunduğu ortamı onun için daha yaşanır kılıyor. Müzik, sanki yaşananları bir nebze unutturuyor, bu genç için uzakları yakın ediyor.

Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu’nun bu bölümü mevsimlik tarımsal üretimde çalışan göçmen işçilerin çalışma şekillerini incelemektedir. Raporun buraya kadar olan kısmında, Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimde çalışanların farklı etnik ve göçmen grupların varlığına işaret edilmiş, yine bu farklı ülkelerden gelen göçmenlerin deneyimleri üzerinden tarımsal üretime ulaşmalarını ele alınmıştır. Farklı ülkelerden gelen göçmenlerin farklı tarımsal ürünlerin üretiminde çalıştıkları, yine bu farklı göçmen grupların ülkede farklı yasal statülerle buldukları ve farklı ilişki ağlarını kullanarak tarımsal üretime ulaştıklarına işaret edilmiştir.

Raporun bu bölümünde ise, göçmenlerin farklılıklarından ziyade bu farklı göçmen gruplarının ve diğer tarım işçilerinin hemen hemen hepsinin ortak olarak deneyimlediği ve maruz kaldığı tarımsal üretimde çalışma koşulları ve konu ile ilgili uygulamalar ele alınacaktır. Böylece göçmenlerin farklılıklarının yanında, bütün göçmenlerin ve diğer tarım işçilerinin ortaklaşa yaşadığı yapısal faktörlere işaret edilmiş olacaktır.

Bu bölümde, göçmenlerin tarımsal işlere ulaşmak için harekete geçirdikleri aracı kurum ve kişiler, tarımsal işlerde kazandıkları ücretler, çalışma ve dinlenme süreleri ve son olarak mevsimlik tarımsal üretime katılan kadın ve çocuk emeğinin durumu incelenecektir. Özetle mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları sosyal dışlanma bu işçilerin etnik, dinî ya da ulus kimlikleri üzerinden değil ama tarımsal üretimin yarattığı kötü ve olumsuz çalışma koşullarından ve insan onuruna yakışır iş imkânlarının yaratılmamasından kaynaklanmaktadır. Bir diğer deyişle, barınma ve çalışma koşullarının elverişsizliği farklı gruplara mensup olsalar bile mevsimlik tarım işçisi olan yoksulların sosyal dışlanmasında etkili olmaktadır.

Barınma ve çalışma koşullarının elverişsizliği farklı gruplara mensup olsalar bile mevsimlik tarım işçisi olan yoksulların sosyal dışlanmasında etkili olmaktadır.

Tarım Aracıları

Tarım aracı; tarım mevsiminin ya da hasat döneminin başladığı dönemlerde işgücüne ihtiyaç duyan tarım işverenine işgücü, iş arayan tarım işçisine de iş bulmada ücretli ya da ücretsiz olarak aracılık eden kişilerdir. Bir nevi iş ve işçi bulma kurumu gibi bir işlevi vardır. Farklı bölgelerde farklı isimlerle anılır, işçi simsarı, elçi, aracı, dayıbaş gibi isimlerle anılsalar bile hemen hemen hepsinin işlevi işçi ile işvereni buluşturan bir aracılıktır.

Çok fazla sayıda işçiye ihtiyaç duyulan hasat zamanlarında ve tarımsal üretimde toplumsal değişimin yarattığı ücretli işgücü talebi nedeniyle tarım aracıları olmadan işleri organize etmek imkânsız hâle gelmektedir. Bu kişiler sayesinde, Anadolu'da yüzbinlerce işçi hemen hemen her yerde her üründe istihdam edilmektedir. Aracılık bazen babadan devralınan, bazen işçilikten aracılığa geçilen bir süreç olabilmektedir. Tarım aracıları olmak için ilköğretim diploması olması ve sabıka kaydının bulunmaması yeterlidir. Tek kişilik insan kaynakları ofisidir. Bu işi yapmak için aldıkları çalışma izninin üç yılda bir yenilemeleri, yani vize ettirmeleri gerekmektedir. Ayrıca yılda iki kez Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü'ne rapor vermeleri zorunludur. Fakat bu koşullar uygulamada genellikle pek işlemez ve tarım aracılığı genellikle kayıtdışı olarak yapılır. Tarım aracıları ne zamanında vize yaptırırlar ne de çalıştırdıkları işçiler hakkında rapor verirler. Zaten birçok tarım aracıları da kayıt yaptırmadan uğraşlarına devam etmektedir.

Tarım aracıları kimi zaman mahalli işçileri yaşadıkları yerden ayrılmadan tarımsal işlere yönlendiren kimi zaman ise ülke içinde göç eden işçileri ya da yabancı göçmenlere iş bulur. Bu kadar geniş bir işgücü potansiyelini harekete geçirebilen tarım aracılarının hem bahçe/tarla sahipleri hem de işçilerle güçlü bağları ve bağlantıları vardır. Birçok tarımsal ürün üreticisi örneğin fındık, kayısı, şeker pancarın, kimyon, narenciye, ve kirazda işçiye gereksinim duyduklarında tarım aracılarına baş vururlar. Ne zaman, kaç işçiye ihtiyacı olduğunu belirleyen tarla veya bahçe sahipleri tarım aracılarıyla sözlü bir anlaşma yapar, tarım aracıları ise kendilerine enformel şekilde bağlı olan işçi

Göçmenlerin Mevsimlik Tarımsal İşlere Erişimi: Aracılar, Akrabalar, İşçi Ağları

Bu araştırma için incelenen göçmen grupları mevsimlik tarım işlerine ulaşmak için farklı stratejiler ve bu stratejilerin yanı sıra tarım aracılarını kullanmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri ve uygulama üzerine yapılan çalışmalar aracıların rolü ve önemine ilişkin vurgular içermektedir (Hayata Destek 2014, Kalkınma Atölyesi 2014, KEİG 2015). Bu araştırma ise, bu aracı kişi ve kurumların göçmen işçiler ve göçmen işçi istihdam eden kişiler için de büyük öneme sahip olduğunu gösterecektir. Ayrıca göçmenlerin kendi grupları içinde benzer ilişkiler geliştirdiklerine ve aynı zamanda daha önce yerli emeği organize eden aracıların göçmen emeğin hareketliliğine de yardımcı olan ve tarımsal işlere ulaşılmasına aracılık yapan yeni ilişki biçimleri oluşturduklarına işaret edilecektir.

havuzundan ihtiyaç duyulan zamanda ve yerde istenilen sayıda işçi temin ederler. . Tarım aracıları bazı durumlarda kendisine işçi getireceği sözü verdiği tarla/bahçe sahiplerinden genellikle iş avansı almaktadır ve bu avansın bir kısmını işçilere vermektedir. İşçiler de gelecekte yapacakları iş için tarım aracısına borçlanırlar.. Bütün bu sistem tamamen sözlü olarak işlemekte ve enformel ilişkiler üzerine yükselmektedir.

Tarım aracıları genellikle işçi sayısının fazla olduğu durumlarda, işçileri postalara ayırmakta ve postaların başına çavuşları görevlendirmektedir. Bu çavuşlar işçilerin alandaki iş organizasyonlarından sorumludur. Çavuşların ücreti ise işçilerin aldığı yevmiyenin iki katına kadar çıkmaktadır. Mevsimlik tarım işçiliği için günlük olarak uzak yerlere işçi götüren araçlar taşıma işini genellikle kendilerine ait eski tip ulaşım araçlarıyla yaparlar ve Türkiye'nin gündemine sık sık bu araçlarla yaşanan kazalar ve bu kazaların sonucu oluşan cinayeti andıran ölümler gelir.

Aracılar, hukuki düzenlemelere göre yalnızca işveren işçi başına yevmiyenin genellikle yüzde onu kadar veya toplanan ürün miktarının birim toplama ücretinin yüzde onu veya çalışma yapılan alan miktarına göre belirlenen ücretin yüzde onu kadar bir ücret alırlar. İşçiden ücret alması veya onların ücretinden kesinti yapılması yasak olmasına karşın genellikle işçilerden de bir miktar kesinti yaparlar. Ayrıca aracılar işçilere kentten, yerleşimlerden uzak çalıştıkları için işçilerin yaşadıkları yerlere erzak getirir ve bu erzağı aldığı fiyatin üzerinde satarak da gelir elde ederler. Aslında genel olarak işçilerle işveren arasında dengeyi kurması gereken, işçilerin çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirmek ve onların iş güvenliğine katkı sağlaması beklenen aracılar, bütün bu süreçleri göz ardı ederek daha çok işverenlerin tarafını tutar ve kısa dönemde gelir elde etme çabası ile hareket edebilirler. Aracıların mevsimlik tarım işinde işçi ile kurdukları ilişki sömürü düzeyi yüksek bir patronaj ilişkisi olarak değerlendirilmektedir. Fakat kendileri de çoğunlukla eski tarım işçileri sosyal güvenceden yoksundurlar. Tarım aracılarının meslekleriyle ilgili herhangi bir eğitim programı olmadığı gibi onların yaptığı işi kayıt altına alacak bir mekanizma da bulunmamaktadır. En uygun çözüm onların meslek olarak tanımlanması ve meslek odası olarak örgütlenmeleridir.

Göçmenlerin Türkiye'de var olan akrabalık ilişkileri bir aracı kurum olarak değerlendirilebilir. Hemen hemen bütün grupların Türkiye'ye göç etmeleri bu akrabalık ilişkileri sayesinde başlamıştır. Özellikle Azeri ve Gürcü göçmenler için bu önemli bir etken iken, Suriyeli göçmenlerin de Türkiye'de var olan akrabalık ilişkileri sayesinde mevsimlik tarım işine girdikleri ve bu ilişkiler sayesinde mevsimlik gezici tarım işçiliği göçüne katıldıkları görülmüştür. Akrabalık ilişkileri bireysel işçi arama faaliyetlerinin bir parçası olarak da kullanılmaktadır. Kars'ın bir köyünde hayvancılık ve peynir yapımı işiyle uğraşan bir aile Gürcistan'da yaşayan akrabalarından birini her yıl iki ya da üç ay için yaşadıkları köye getirerek ve ona aylık bir ücret, yatacak yer sağladıklarını söylemiştir. Yine Azerbaycan'da akrabası olan büyük toprak sahibi Karslı bir çiftçi, Azerbaycan'a kendisinin gidip oradan akrabası olduğunu söylediği işçileri birkaç ay için Türkiye'ye getirdiğini anlatmıştır. Suriyeli göçmenler ise Şanlıurfa ve civa-

Gürcü İşçi Sımsarı

Giresun'un bir ilçesinde ara sokakların birinde mahalleli erkeklerin zaman geçirdiği bir kahvehane- de Gürcü bir tarım aracıyla buluşmak üzere gittiğimizde, kahvehanede 10-15 erkek televizyon- dan haberleri takip ediyorlardı. Kahvehaneye beklediğimiz kişi geldiğinde, kahvede ufak çaplı bir hareket başladı. Herkes bu kişiye işçi sormaya başladı. Bu adamlardan biri Gürcü aracıya yaklaşıp, haftaya 3-5 kişiye ihtiyacı olduğunu söyledi.

Gürcü, tarım aracılığını beş yıldır yaptığını ve 150 ile 200 Gürcüye iş bulunduğunu söyledi. Daha önce Gürcistan gümrüğünde çalışıyormuş. Herhalde bu geçmişinden dolayı, işçilerin başka ülkelere na- sıl gittiğini ve nasıl iş bulunduğunu çok iyi biliyor. Bu işini yaparken kendisi de bir yıl kadar fındık işçisi olarak çalışmış, sonra işçi aracılığını yapmaya başladığını söyledi. Fındık mevsiminden bir ay önce bölgeye geldiğini ve işçi taleplerini topladığını belirtti. 'Bu sayede biliyorum, Mehmet abi 15 gün

rında yaşayan akrabaları ile Türkiye'ye geldikten sonra mevsimlik tarım işleri için gezici işçilik yapmaya başlamışlardır. Akrabalarına iş sağlayan araçların yanında işe başlama sık sık dile getirilen bir olgudur.

İşçi pazarları, parklar ve işçi kahvehaneleri günlük iş yapan göçmenler için işçi ve işvereni buluşturan bir diğer aracı kurum olarak değerlendirilebilir. Ardahan'da Azeri işçilerin toplandığı bir çay ocağı ve bir park işçi pazarı olarak kullanılmaktadır. Duvar örme gibi inşaat işleri ya da günlük ot yükleme, boşaltma ya da ot biçme işleri için göçmenlerin sabahları buralarda toplanarak bekler ve işçi arayan işverenlerle buluşurlar. Benzer uygulamalar Karadeniz'de de Gürcü işçilerin özellikle günlük iş bulmaları için de yaygındır. . Malatya'da ise yolları çok bozuk ve kötü olan köylerde hayvanlarını otlatmak için gidilen ücra yaylaya ulaşabilen tek aracın sahibi taksi şoförü, çobanları hayvan sahipleri ile buluşturan kişidir. Ayrıca bahçe sahiplerinin zaman içinde işçilerle geliştirdikleri kişisel ilişkiler sayesinde, her yıl aynı aile ile çalışılmak özellikle fındık, çay ve kayısı toplama işlerinde yaygın olarak kullanılan bir işçi bulma yöntemidir.

Bu tür mekânların, kişilerin ve ilişkilerin aracı kurumlar olarak manipülasyonu mekâna ve yapılan işin niteliğine göre farklılık gösterse de, hem işçiler hem de işverenler işe ve işçiye ulaşmak için farklı ilişki biçimlerini ve kurumsal ilişkilerin kombinasyonunu kullanmaktadırlar. Fakat özellikle fındık, çay, kayısı ve Çukurova'da mevcut tarımsal işlerde çiftçiler daha çok 'aracı' olarak adlandırılan ve mevsimlik gezici tarım işçisi sağlamayı bir meslek olarak yapan kişilerden yararlanılmaktadır (bkz. Kutu 9). Kurumsal ve düzenli bir aracıdan yararlanıldığı durumlar yüksek sayıda

sonra fındık toplamaya başlayacak ve 15 kişi istiyor. Bende minibüs var, gidip işçileri getiriyorum'. Aracı aynı zaman da eğer ihtiyaç duyarlarsa işçilere kalacak ev kiraladığını, 5-6 kişinin bir evi paylaştığını söyledi.. Gürcistan'dan kadınlı erkekli gruplar getirdiğini, kadınların daha çok fındık topladığını, erkeklerin de çay hasadı ve inşaat işi yaptığını anlattı. 'İşçileri kendi minibüsü ile gidecekleri bahçeye bırakıyorum. Çalışma günü sabah saat 7'de başlıyor ve akşam saat 6'da bitiyor. İşçilerin Türkiye'de zorlanmıyorlar, çünkü çoğu işçinin 5-6 yıldır geldiğini hem etrafı tanıdıklarını hem de dili öğrenmeye başladılar'.

Bu süreklilik üzerine dayanan ilişkiler aracının işini de kolaylaştırıyor. Gürcü aracı kendisi gibi çalışan iki-üç Gürcünün daha olduğunu söyledi.. Bu işi yapmalarının yasak olduğunu bildiğini, fakat kimsenin bir şey demediğini 'Herkesin işine geliyor, işçiler işe, bahçe sahipleri de işçiye kavuşuyor ve böylece herkes işini hallediyor', dedi. Görüşmenin kendisinde yarattığı gerilimi gizlemeden, görüşme bitince, geldiği hızla kahvehaneden çıkıp uzaklaştı.

işçi gerektiren narenciye ve sebze toplama gibi işler için olabiliyor. Ayrıca, bahçe sahipleri eğer bu mevsimlik işçileri kendi bahçe ya da tarlalarında barındıracaklarsa bir güven ilişkisi tesis etmek adına aracılara başvurmaktadırlar. Alan araştırması yapılan illerin çoğunda tarım aracılarının aktif olarak rol aldığı görülmektedir. Hatta zaman zaman yabancı göçmenlerin kendilerinin tarım aracısı rolünü üstlendikleri ve profesyonel olarak bu işi yaptıkları tespit edilmiştir. Giresun'un bir ilçesinde çalışan Gürcü tarım aracısı bu duruma örnek olduğu gibi, kendi dar ilişki ağları içinde birbirlerine iş bulan Azeriler de bir nevi tarım aracısı olarak değerlendirilebilir.

Tarım aracılarının göçmen işçilere ulaşmaları ve onları kendi ekiplerine katmaları da farklı biçimlerde oraya çıkabilmektedir. Adana'nın Doğan kent mahallesinde tarım aracılığı yapanların işçi havuzunun çoğunluğu artık Suriyeli işçilerden oluşmaktadır. Bu kişiler uzun yıllardır tarım aracısı olarak çalışmaktadır ve Güneydoğu'dan gelen işçilerin yerini yavaş yavaş Suriyeli göçmenlerin aldığını, çünkü hem yerli işçilerin fiyatlarının yüksek olduğunu hem de artık o bölgelerden Adana'ya daha az işçi geldiğini vurgulamaktadırlar. Aracıların göçmen emeğine zaman zaman göçmen grupların küçük bir grubunu işçi olarak örgütleyen ve Türkçe bilen Suriyeli kişiler tarafından ulaşmaktadır. Bu kişilerin kendileri tam bir tarım aracısı olmasa bile tarım aracıları için çalışan bir nevi *çavuş* olarak değerlendirilebilir. Tarım aracılarının göçmen emeğine ulaşmasının bir diğer yolu ise akrabalık ilişkileri üzerinden ülkeye gelen Suriyelilerin mevcut işçi havuzuna eklenmesidir. Bu tür ilişkiler daha çok Şanlıurfa'dan gelen Arap kökenli mevsimlik tarım işçileri arasında yaygındır.

Adanalı Tarım Aracısı

KUTU 10

Aslen Adıyamanlı olan Mehmet, 5 yaşındayken pamuk işçisi olan ailesi ile Adana'ya geliyor. Çocukluğundan beri tarım işçileriyle iç içe yaşıyor. Kendisi de önceleri bir tarım işçisi, sonra da çevresi geliştikçe tarım aracılığı yapmaya başlıyor. Çocukları okusun, meslekleri olsun, tarım işçisi olmasınlar diye uğraşiyor. Kızı üniversite bitirmiş, kendine bir iş arıyor. Oğlu ise ilçede fırın işletiyor, kahvehanesi var. Tarım işçilerine çay ve ekmek satıp para kazanıyor.

Mehmet dört yıldır tarım araçları derneği ile uğraşiyor. Yaptığı işin bir saygınlığı, kaydı, kuralı olsun istiyor. Bu iş için de epey mesai ve nakit harcamış, daha da harcamaya gönüllü. Fakat şimdiki kadar bir meslek ve meslek odası olmayı yasal olarak kazandıramamış. Mücadeleye ve uğraşmaya devam ediyor.

Adana'da 200 kadar tarım işçisine iş sağlıyor. Bu işçilerin çoğunun Suriyeli olduğunu söylüyor. 'Adana'da 12 ay tarım işi var, buradaki Suriyeliler şanslı. Tarımsal üretim içinde iş bulabilmek daha kolay, tarım yoksulluğu önüyor. Onlara bir yaşam şansı sunuyor.' diyor. Şehirdeki Suriyelilerin işi daha zor, çünkü onlar bu kadar kolay iş bulamıyorlar.

Suriyelilerin tarımsal üretime aile olarak katıldıklarını belirtiyor, Mehmet. Kadın, çocuk, genç, yaşlı kim varsa işe gidiyor. Yoksa yaşamaları mümkün değil. 12-13 yaşında çocuklar, kadınlar herkes işte. 'Okul olsa da gidemezler, herkes kazanç peşinde' diyerek Suriyeli göçmen çocukların Ada-

na'da yaşadıkları hayattan bir kesit sunuyor. Yaşamak için bulduğun her işi, ailenle birlikte yapacaksın.

Mehmet eğer Suriyeliler gelmeseydi tarımda durumun vahim olacağını söyleyerek, aslında tarımsal üretimindeki canlılığı ve işlerinin artmasını biraz da Suriyelilerin varlığına bağlıyor. Eğer Suriyeliler olmasaydı, işçilik ücretlerinin çok yükseleceğini vurguluyor. Suriyeli işçilerin ücretleri yerli işçilerden daha düşük. Şanlıurfa'da sulu tarıma geçişle birlikte, Şanlıurfa'dan Adana'ya gelen mevsimlik tarım işçi sayısında azalma yaşanıyor. Ayrıca Adana'da tarımsal üretim hem artıyor hem de çeşitleniyor. Daha çok işçiye ihtiyaç var, mevsimlik tarım işçi sayısı da düşmeye başlayınca işçilik ücretleri yükselmeye başlıyor. Suriyeliler biraz can simidi oluyor, Adana'nın tarımsal üretimi için.

Tarımsal işlerin bolluğu Çukurova'yı Suriyeliler için de cazip kılıyor. Mehmet'e göre Çukurova'daki bir mahallenin nüfusu 40 bin, ama bunların 10 bini Suriyeli. Mehmet'in işçi havuzu geniş. Suriyeli işçi bulmanın bir ticarete dönüştüğünü, bu işi yapan Suriyeli kişiler olduğunu söylüyor. 'Karşı taraf arıyor, 200 işçi lazım diyor. Araçlar da gönderiyor. Bu işçilerin çoğu illegal giriş çıkış yapanlar... Aslında kimse, kimsenin ne ve kim olduğunu bilmiyor!'

Adana'da Suriyelilerin kırsal alanda sorun çıkarmadan yaşadıklarını söylüyor Mehmet. 'Asıl sorun çıkarırlar. 30-40 erkek gelip, bir ev tutarlar, onlar bela getiriyor' diyor. Ama 4-5 kişilik aile olarak gelenler, ortama uyum sağlıyor, çalışıp hayatlarını kazanmaya çalışıyorlar.

Suriye'den kaçanlar hayatlarını idame ettirmek için Türkiye'de il il gezen tarım işçisi hâline gelmişlerdir. Muhtemel olarak çok dinamik bir yapısı olduğundan ve Suriyeli emeğinin çok yeni bir olgu olmasından, bu ilişkiler gelecekte çok farklı biçimler alacaktır.

Tarım araçları mevsimlik tarımsal üretimde işçinin emeğini sömüren ve patronaj ilişkileri içinde işçileri çaresiz bırakarak kendine muhtaç eden bir ilişkiyi yeniden üreten kişiler olarak resmedilir. Aldıkları komisyonların yüksekliği, işçilere sağladıkları erzak ve ulaşım için yaptıkları ücret kesintiler bu savın doğruluğuna kanıt olarak gösterilebilir. Fakat mevsimlik tarım işinde tarım araçlarının varlığı hem işveren hem de işçi için bir emniyet ve güven işlevini de yerine getirmektedir. İşveren için tarım aracı işinin yapılacağına garanti olurken, işçiler için ise ücretlerinin ödeneceğinin garantisidir. Türkiye'de göçmenlerin çalışmasına ilişkin araştırmaların birçoğunda, göçmenlerin ücretlerini ya zamanında alamadıkları ya da çok geç veya eksik aldıklarını sık sık ifade edilen konulardan biri olmuştur. Tarım araçlarının varlığının göçmenler için bu sorunu bir nebze azalttığı düşünülebilir.

Çalışma Saatleri ve Süreleri

Mevsimlik tarımsal üretimde çalışma süreleri ürünün hasat zamanları ile sınırlıdır ve hasadın ne kadar sürdüğü ise her ürün için değişmektedir. Hasat süresi ise işçilerin çalışma saatlerini yakından etkilemektedir. Örneğin bazı ürünlerin mevsimi geldiğinde 25-30 gün gibi bir zaman diliminde toplanması gerekirken, çay gibi bazı ürünler ise bir yılda üç ayrı zamanda hasat edilmektedir. Alan araştırması dâhilinde incelenen bütün ürünlerin hasadında işçiler çoğunlukla yevmiye usulü ücret almaktadırlar.

İncelenen ürünlerden biri olan çay Mayıs, Temmuz ve Eylül aylarında olmak üzere toplam üç kere hasat edilir. İlk hasattan sonra yeni filizlerin yetişmesi için iki aya yakın bir zaman beklenir ve ikinci hasat Temmuz ayında, üçüncü ise Eylül ayında gerçekleşir. Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, Gürcülere verilen üç aylık vize aslında çay hasadı ile uyuşmakta ve bu ülkeden girişler özellikle Mayıs ve Ağustos aylarında en yüksek seviyesine ulaşmaktadır. Çay bahçelerinin sarp arazilerde olması çay biçme işlemini fiziki olarak yorucu bir faaliyet hâline getiriyor. Öncelikle eğimi çok fazla olan arazilerde ayakta durmak başlı başına zorlu bir faaliyetken, bu çabadan sonra ise eldeki makasla yoğun bir çabayla çay yapraklarının biçilip, biçilen yaprakların torbalara doldurulması iş-

Mevsimlik tarımsal üretimde çalışma süreleri ürünün hasat zamanları ile sınırlıdır ve hasadın ne kadar sürdüğü ise her ürün için değişmektedir.

leminin gün boyunca tekrar edilmesi gerekiyor. Çay biçme işlemi sabah saat 07:00'de başlayıp, akşam saat 7'ye kadar sürüyor, bu ise günde 10 saate yakın bir çalışma zamanını içermektedir.

Çayla karşılaştırıldığında fındığın hasat süresi çaya göre daha kısadır. Fındık hasadı Ağustosun ilk haftasında başlayıp hava sıcaklığı ve yağmur yağmasına göre genellikle Eylülün ilk haftasında tamamlanır. Bu dönem ortalama 35-45 günlük bir hasat süresini içermektedir. Sarp yamaçları kaplayan sık fındık ağaçlarının olduğu bahçelerde ve ağaç dallarının uzun ve dağınık olduğu fındık ağacından fındık toplamak zorlu bir çalışma ortamı sunmaktadır. Çalışma sabah saat 07:00'de başlayıp akşam saat 7'ye kadar devam etmekte ve sonrasında işçilere ancak yaşadıkları kamplara ya da barınma yerlerine gidip, akşam yemeğini hazırlayıp, yiyecek kadar kısa bir zaman kalıyor. Bahçe sahiplerinin kendilerine sağladıkları yerde kalan göçmen işçiler için fındık bahçesinden kalacakları yere kadar uzun bir yol gitmeleri gerektirmeyebilir. Fakat bazı işçiler için bu yol hem uzun zaman almakta hem de uygunsuz taşıtlarla yapıldığında riskler içermektedir.

İşçiler fındık hasadında yaygın olarak günlük yevmiye ile çalışmaktadır. Kayısı hasadında da diğer ürünler gibi günlük yevmiye ile işçi çalıştırmakta ve hasat ürünün özelliğinden dolayı en fazla dört haftada hasat tamamlanmaktadır. Haziranın son haftası başlayan hasat en geç Temmuzun son haftası bitmektedir. İşçiler bu süre zarfında kayısı bahçelerine yakın yerlerde konakladıklarından aslında sabah uyandıktan akşam yatana kadar bir şekilde kayısı ile haşır neşir olmaktadır. Kayısı işçileri için de çalışma günü sabah saat 7 gibi başlayıp akşam saat 7 gibi gün batımına doğru bitmektedir. Çalışma süresi 10 saatlik bir çalışmayı içerse de zaman zaman bu süreler uzayabilmektedir.

Kars ve Ardahan illerinde yoğun olarak gerçekleşen ot biçme işi de genellikle günlük yevmiye ile yapılır. Bazı durumlarda ot biçilen alan miktarı üzerinden de ücretlendirme yapıldığı da olmaktadır. Ancak yevmiye usulü çalışmanın daha yaygın olduğu ifade edilebilir. Ot biçme işi Temmuz ve Ağustos aylarında Kars ve Ardahan'ın kırsal bölgelerinde yaygın olarak gerçekleştirilen bir çalışma biçimidir ve göçmenler bu iş için günde 10 saate yakın çalışmaktadırlar.

Tarımsal üretimde günlük işçilik saatleri 10 saat ve yukarısı olarak gerçekleşmektedir. Aslında işçiler çalışmaya gün aydınlanınca başlayıp, hava kararmaya yüz tutunca sonlandırmaktadırlar. Bu duruma istisna oluşturan durumlardan biri ise narenciye toplama işidir. Narenciye top-

Tarımsal üretimde günlük işçilik saatleri 10 saat ve yukarısı olarak gerçekleşmektedir. Aslında işçiler çalışmaya gün aydınlanınca başlayıp, hava kararmaya yüz tutunca sonlandırmaktadırlar.

Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sabahı: Erken Yatarım Erken Kalkarım

Günün en derin sessizliğinin yaşandığı saatler olan gece sabaha karşı 03.00 veya 04.00, Adana'nın Doğankent mahallesinde anormal derecede hareketli saatler olarak yaşanıyor. Bu yaşananın olağan bir olduğunu bilmek ise kentli yabancılar için pek mümkün değil. Adeta bir düğün yeri telaşı ile etrafta koşturan insanları görmek, arabaların telaşlı motor seslerini ve kornaları duymak mümkün. Bu saatler Doğankent'in sakinleri için olağan bir günün işe başlama saatleri.

Böylesine telaşlı bir sabaha her gün başlayan Diyarbakır Çermikli Ahmet henüz 16 yaşında. İşe beraber gittiği arkadaşı da kendisi gibi. Her ikisi de sigara içiyor ve henüz sekiz yıllık eğitimlerini bile tamamlayamamışlar. Fakat pek tamamlamaya da niyetleri yok. Mevsimlik gezici tarım işçiliği için aileleriyle birlikte Adana'ya Doğankent'e gelmişler. Sabahın beşinde iş için yola çıkmadan önce fırının önünde ekmek ve poğaçaya kuyruğunda bekliyorlar. Saat sabah dörtte uyanmışlar ve onları beşi on geçeye alacak olan oldukça eski işçi servisi için gecenin karanlığında bekliyorlar. Geçim derdi onları aileleriyle birlikte narenciye hasadına getirmiş.

Fırından alınan iki ya da üç poğaçaya ve yanında plastik bardakta çay Ahmet ve arkadaşının kahvaltısı. Günün sıcak ve zorlu geçecek çalışma şartlarında ihtiyaç duyacakları enerjilerini yalnızca bu poğaçalardan alacaklar. Ahmet ve arkadaşıyla ayaküstü yaptığımız kısa sohbette, bundan sonra okula gitmeyeceklerini, annesinin açık liseye kaydolmasını istemesine rağmen oraya da kaydolmayacağını söylüyor. Onlara Suriyelileri soruyoruz. Kendilerinden daha ucuza çalıştıklarını, sayılarının yakın zamanda çok arttığını ve eğer böyle giderse yakında kendilerinin işsiz kalacağından söz ediyorlar.

lamada gün genel olarak sabah saat 06:00'da çalışmayla başlar ve öğleden sonra saat 2 veya 3 gibi sonlanır. İşçiler yevmiye ücretlerini bu çalışma dilimi için alırken, çalışmanın hedefi bir posta işçi için bir kamyon narenciye ürününün hasadının yapılmasıdır. Bunun temel nedeni işe erken başlayıp, erken zamanda bitirmek ve öğleden sonra narenciyenin ulaşması gereken işleme tesisi veya depolara zamanında ulaşmasını sağlamaktır. Bu bir kamyon ürün ne zaman toplanırsa, iş günü o zaman bitmektedir. Sabah erken başlayan mesai günü için işçilerin çok daha erken saatlerde yollara düşmeleri gerekmektedir. Sebze toplama işi de benzer bir rutinle sabahın erken saatlerinde başlayıp, bir kamyon doluncaya kadar devam eden bir iştir. Narenciye ile karşılaştırıldığında sebze toplama dönemi daha uzun bir zamana yayılır ve Mayıs ayından Kasım ayının sonuna kadar devam eder.

Geleneksel olarak mevsimlik tarım işinin yapıldığı pamuk hasadı ise son yıllarda makineleşmeyle birlikte biçim değiştirmiştir. Pamukların çok büyük kısmı artık makineyle hasat edilmektedir. Ancak makinenin toplayamadığı ve tarla sahibinin toplamaktan vazgeçtiği bu pamukların yoksul

Doğankent, yakın zamanda Adana'nın Yüreğir ilçesine bağlı bir beldeyken büyükşehir yasasıyla mahalleye dönüşmüş. Burada yaşayanların ifadelerine göre mahallenin yakın çevresiyle birlikte yaklaşık 40 bin kişinin yaşadığı bir yerleşim yeri. Mahallede yaşayanların yaklaşık yüzde 25'inin ise Suriyeli sığınmacı olduğu söyleniyor ve her geçen gün burada yaşayan Suriyelilerin sayısının da arttığı. Çünkü yılın hemen hemen her ayı iş var bu ovada. Bu küçük mahallede her yer Suriyelilere kiraya verilmiş. Hatta ahırlar bile. Yıllık beş bin TL olduğu söyleniyor hayvan ahırlarının Suriyeliler için kiraları.

Sabahın erken saatinde hem yerli hem de Suriyeli işçiler narenciye ya da biber bahçelerine ulaşmak için kendilerini almaya gelecek servisleri bekliyorlar. Saat 05:00 gibi kapasitesi 15-20 olan minibüslere 30-40 kişi sıkış tepiş binerek henüz tam da kahvaltılarını yapmadan yola çıkıyorlar. O kadar çok Suriyeli işçi var ki ortalıkta; gecenin karanlığında onları seçmek kolay olmuyor. Yüzlerce minibüs Suriyeli ve Türkiyeli işçileri narenciye bahçelerine, biber tarlalarına taşıyor. Saat 05:00 ten 06:00 ya kadar her sokaktan onlarca içi işçi dolu minibüs çıkıyor anayola. Henüz hava aydınlanmadan işçileri taşıyan minibüsler, onları hasat edilen narenciyelerin taşınacağı kamyonlar takip ediyor tarlalara ulaşmak için. Ortaklıkta inanılmaz bir hareketlilik, inanılmaz bir gürültü var. Fakat saatler sabah 06:00'yı gösterdiğinde, bütün o çılgın koşturmacadan eser kalmıyor. Doğankent normal sakin bir mahalle hâline geliyor. Bütün işçiler ya çalışacakları bahçeye varmış ya da varmak üzereler. Kamyonları portakal, mandarin doldurana kadar çalışacaklar ve sonra evlerine geri gelecekler. Bir gün sonra bu hareketlilik, bu döngü yine devam edecek. Yılın hemen hemen diğer günleri gibi.

İşçilerin tarlaya vardıkları saatlerde diğer yerlerde fabrika işçileri, devlet memurları, şirket çalışanları hala en derin uykularındalar. Oysa yoksulların hayatta kalma mücadelesi çoktan başlamış ve epey yol almıştır bile. Erken yatarlar mı bilinmez ama yoksullar erken kalkıyor.

aileler ve onların çocukları tarafından kendi hesaplarına toplanmasına izin verilmektedir. Toplanan pamuklar ya tarla sahibine ya da başka kişilere birim fiyattan satılmaktadır. 2015 Ekim ayında bir kilogram pamuk 1 TL'ye satılmıştır. Bu durum mevsimlik gezici tarım işçiliğini ortadan kaldırmamakta, hatta çocuk işçiliğini artıran bir etken olmaktadır. Çünkü toplanacak pamuk miktarı az olduğundan aile bütün bireyleriyle en fazla miktarda pamuk toplama çabasına girişmektedir. Pamuk makinelerinin işlev görmediği taşlı veya küçük ölçekli pamuk tarlalarında pamuk elle toplanmaktadır. Bu iş için işçilere birim fiyat üzerinden ödeme yapılmaktadır. Örneğin günde 100 kg pamuk toplayan bir işçiye kilogramı 50 krş'tan ödeme yapıldığında günlük kazanç 50 TL olmaktadır. Bu pamuk hasadı Eylül ayının sonuna doğru başlar, Ekim ayının sonuna doğru tamamlanır. Bu işçiler için çalışma gün ışımayla başlar, akşam karanlık oluncaya kadar devam eder. Bu da 11 ile 12 saatlik bir çalışma süresine karşılık gelmektedir.

Göçmenlerin Barınma Koşulları

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışmak için gittikleri yerlerde barınmalarına ilişkin sorunları sık sık gündeme gelmiş ve devletin himayesi altında geliştirilen METİP geçici konaklama kampları çerçevesinde çözülmeye çalışılmıştır. METİP'ler çok genel olarak elektrik ve akan suyu olan çadır alanlarıdır ve içinde barınan neredeyse bin kişi için sadece iki ya da üç tuvaletin olduğu, banyo imkânlarının çok sınırlı bulunduğu yerlerdir. Bunların yanı sıra çadırların kurulması için gösterilen yerler sulama kanallarına veya anayollara yakın olduğundan hem çocuklar hem de yetişkinler için boğulma ve trafik kazaları gibi riskler de içermektedir. METİP geçici barınma kampları daha çok yerli işçilerin kullanımına açıktır ve yabancı göçmen işçilerin bu kamplara alındığı yönünde bir bulguya rastlanmamıştır. Şanlıurfa, Mardin ve Adıyaman'dan gelen mevsimlik gezici tarım işçisi ailelerle beraber bu kamplara yerleşen Suriyeliler bulunsa bile sayılarının çok fazla olmadığı tahmin edilmektedir.

Fındık ve kayısı toplama dönemlerinde artan işçi sayısı bu kişilerin kalacak yer konusunda sıkıntı yaşamalarını da beraberinde getirmektedir. Fındık bahçe sahipleri işçilerini genel olarak bahçelerinde, işçiler için inşa ettikleri yerlerde barındırmaktadır. Özellikle etnik çatışmanın ve farklı etnik kimliklere duyulan toplumsal hassasiyetin çok yüksek olduğu Karadeniz Bölgesi'nde Kürt kökenli işçiler bu bahçelerde kalarak hem kendilerini izole etmiş hem de bir nevi ortaya çıkacak çatışmalardan korunmuş olmaktadır. METİP geçici barınma kamplarının da, etnik kimlik üzerinden çı-

METİP geçici barınma kampları daha çok yerli işçilerin kullanımına açıktır ve yabancı göçmen işçilerin bu kamplara alındığı yönünde bir bulguya rastlanmamıştır.

kacak çatışmaları önlemek ve bir anlamda yoksul Kürtleri kent merkezlerinden ve gözden ırak tutmak gibi bir amacı olduğu tartışılmaktadır (KEİG 2015).

Kayısı toplamada da işçilerin bahçelerde kurulacak çadırlarda konaklamaları tercih edilmekte; yağmur yağması durumunda işçiler tarafından kurumakta olan kayısıları en hızlı şekilde üzerlerinin kapatılması, ancak işçilerin kayısı bahçelerinde konaklamaları ile sağlanmaktadır. Aslında bahçe kenarında konaklamak aynı zamanda işçilerin iş saatlerinin de uzatılması ve iş ve dinlenme arasındaki sınırın belirsizleşmesine de neden olmaktadır. Bu nedenle Malatya ilinde METİP kapsamında mevsimlik gezici tarım işçileri için inşa edilen geçici barınma alanı ve prefabrik konutlar kullanılmamış, boş kalmıştır.

Fındık ve çay toplamak için Türkiye'ye gelen Gürcü işçiler de benzer şekilde bahçe sahiplerinin kendilerine sağladıkları mekânlarda konaklamakta ve bazen bir köyde, bir bahçede bir mevsim kalıp bütün köyün çayını biçtikleri belirtilmiştir. Bazı Gürcü işçilerin ilçe merkezlerinde kendileri tarafından kiralanan konutlarda toplu olarak da kaldıkları ifade edilmiştir. Fındık bahçesi olan bir bahçe sahibi bahçesinde fındık zamanı gelen işçilerin kalacağı bir konut inşa ettiğini belirtmiştir. Bahçelerde konaklamak çalışma izni olmayan göçmenler için gözden ırak yerler olması açısından da belli avantajlar sağlarken, bu tür yerlerde kalan işçiler ayrıca bir konaklama maliyetini de ödemek zorunda kalmamakta, ücretlerini arttırmış olmaktadır. Fındık ve kayısı bahçelerinin köylerden ve ilçelerden uzak olması işçileri bahçelerde konak-

Bahçe kenarında konaklamak aynı zamanda işçilerin iş saatlerinin de uzatılması ve iş ve dinlenme arasındaki sınırın belirsizleşmesine de neden olmaktadır.

latmayı bahçe sahipleri için avantajlı hâle getirmektedir. Aksi durumda her iş günü için ayrıca bir ulaşım maliyetini de yüklenmek zorunda kalacaklardır.

Göçmenlerin barınma imkânları ve yaptıkları işin süresi arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Örneğin günlük yevmiye ile her gün farklı bir işveren için çalışan işçiler daha çok kendi konaklama imkânlarını yaratmaktadır. İnşaat işi yapanlar ve ot biçen Azerilerin, çoğunlukla göçmenlerin bir araya gelerek kiraladıkları evlerde konakladıkları gözlenmiştir. Kiralanan evlerde çok fazla sayıda insan yaşayarak sabit giderleri azaltmakta ve bu şekilde para biriktirebilmektedirler. Göçmenler için en büyük zorluk, bazı günlerin iş bulmadan ya da çalışmadan geçirilmesidir. Bu göçmenler için önemli bir ekonomik kayıp anlamına gelmektedir. Zira sabit maliyetleri hiç gelir elde etmeden ödemeye devam etmektedirler. Yağmurlu günler ise tarım işçilerinin en büyük kâbusu olmaktadır. Azeri bir göçmen bu durumu şöyle anlatıyor;

15 otel, 15 de yiyecek. Olur sana 30 TL. Gelirsin üç veya beş gün çalışırsın. Yağmur yağır, iş bulamazsın. Kazandıgın yevmiye de gider.

Bazı Azeri göçmenlerin Kars ve civarında otellerde gecelik 10 veya 15 TL'ye konakladıkları belirtilmiştir. Alan araştırması sırasında böyle bir otele yapılan ziyaret sırasında, göçmenlerin konaklama yaptıkları yeri ve yaşam koşullarını gözleme imkânı bulunmuştur. Temel ihtiyaçların karşılandığı bir oda da üç veya dört kişinin konakladığı, yemek pişirmek için ocağın bulunduğu, kolay yemeklerin pişirilebileceği yerdir. Otelde konaklamanın maliyeti birkaç işçinin bir araya gelerek bir daire kiralamalarından çok daha pahalıya gelmektedir.

Ardahan'da görüşülen bir Azeri genç tarım işçisi, evini Azerbaycan'dan gelen diğer işçilerle paylaştığını, zaman zaman 10 kişiye ulaştıklarını ifade etmiştir. Kira, elektrik ve su giderlerini konaklayan kişilere eşit olarak paylaştıklarını, bu şekilde ortaklaşmanın herkesin hesabına geldiğini belirtmiştir. Akşam yemeklerini de sırayla pişirdiklerini, malzemeleri de ortak satın aldıklarını, bu şekilde yaz aylarını geçirdiklerini söylemiştir. Yaz sonunda, Ardahan'da işler bitince evde kalanların bir kısmı kendi memleketlerine bir kısmı da Türkiye'de İstanbul gibi başka illerde iş aramaya başlamaktadırlar.

Suriyeli göçmenlerin barınma sorunlarına ilişkin en sık yapılan vurgu, yaşam koşullarına uygun olmayan yerlerde barınmaları ve çoğu zaman bu uygunsuz koşullar için ev sahiplerinin çok yüksek miktarda kira talep

ÇAY ÜRETİCİLERİNİN DİKKATİNE!

2015 yılı yaş çay sezonunda çay toplama işçiliği için Rize ili ve ilçelerinde üretici temsilcileri, kurumları, muhtarları, dernek başkanları, ziraat odaları ve bazı kurum yetkilileri ile yapılan bütün çalışmaların sonunda mutabık kalınan azami miktarı **tonu 250 tl, yola kadar taşıma dahil tonu 275 TL, gündelik yevmiye 70,00 TL ve saat ücreti 7,00 TL** olarak belirlenmiştir.

Ülkemiz gerçeğinde bütün tarım işçiliği miktarının belirlenme usulü ile çay tarım işçiliğinde de bu şekil belirlenmiş ve bundan böyle de işçilik bedeli böyle belirlenecektir.

- 1- Bu mutabık genelgeye uymayanlar veya bunu bozanlar. Veballeri üzerinde taşıyacaklardır.**
- 2- Kamuoyunda hertürlü şekilde deşifre edilecekler.**
- 3- Kanuni müeyyideye uğratılacaklar.**
- 4- Konu bilinmeyen kişilerce köy ve mahallelerde takip edilecek bir sonraki sürgünde iş çalıştırdıkları zaman kolluk kuvvetlerinde kanuni sorumluluk istenecektir.**

İzleme Komitesi

etmesidir. Adana ve Mersin'nin kısa sürede yüksek sayıda Suriyeli göçüne maruz kalması, bölgeye yerleşen Suriyelilere barınma imkânlarının sağlanmasını önemli bir mesele hâline getirmiştir. Görüşmeler sırasında, Adana'nın Doğankent Mahallesi'nde eskiden ahır olarak kullanılan yerlerin Suriyelilere kiraya verildiği ve bu mekânlar için aylık 400-500 TL kira talep edildiği belirtilmiştir.

Mersin'in Kocahasanlı kasabasında seracılık faaliyetlerinin yaygınlığı kasabayı Suriyeli işçiler için popüler bir mekân haline getirmiştir. Burada yaşayan Suriyelilerin bir odalı evlerde elektrik, su olmadan yaşadıkları ve çamaşır makinesi, buzdolabı gibi ev eşyalarının bulunmadığı belirtilmiştir. Yerli halk kendi aralarında para toplayarak Suriyeli göçmenlere bir buzdolabı satın almıştır. İklimin uygun olması nedeniyle bölgede kış aylarında çadırda yaşayan çok sayıda Suriyeliler de bulunmaktadır. Yine Adana'da tarımsal işlerde çalışmak için gelen aileler kanal boyunca çadırlarda yaşamlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Çadırda barınmak bahar ayları için belki katlanılabilir bir durumdur, ancak yağmurlu veya aşırı sıcak ve aşırı soğuk havalarda çadırda barınmak birçok hastalık riskini taşımaktadır. Göçmenlerin sağlıklı konutlarda barınmalarını sağlayacak çözümlere acil ihtiyaç olduğu açıktır.

Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Ücretler: Yoksulların Rekabeti Kime Kazandırır?

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin ücretlerinde etnik kökene, cinsiyete, gidilen bölgeye göre farklılıklar söz konusudur. Ancak, bu ücretler aracılar verilen komisyonlar, ulaşım, barınma alanlarında kullanılan elektrik, su giderleri çıkarıldıktan sonra çok az bir miktar kalmaktadır. 2014 TÜİK Tarımsal İşletmeler Ücret Yapısı Araştırması'na göre mevsimlik tarım işlerinde ortalama günlük ücret 48 TL'dir. Bu ücret erkekler için 54 TL, kadınlar içinse 41 TL'dir (TÜİK, 2015). Bu ücret üzerinden mevsimlik bir tarım işçisinin ayda 25 gün çalıştığı düşünülürse aylık kazancı ortalama 1.200 TL olacaktır. TÜİK'in verileri sektörde var olan ortalama yansıtması açısından faydalı olsa bile yerelde valilikler bünyesinde hasat zamanlarında yerel fiyatları belirleyen bir komisyon oluşturulmakta ve bu komisyonların belirlediği ücretler yaygın olarak uygulanmaktadır. Örneğin 2015 yılı için Giresun ilinde ücretlere ilişkin alınan bir karar şöyle olmuştur;

2015 yılı hasat döneminde fındık toplama işlerinde çalışabilme kriterlerine uygun olanlardan yaş ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın;

- Yemek işverene (bahçe sahibine) ait olursa günlük 42 TL,
- Yemek işçilere ait olursa günlük 46 TL net ücret ödenmesine,
- Toplanan fındıkların taşınması işinde çalışacak çuvalcılara; yemek işverene ait olursa 60 TL, yemek işçiye ait olursa 65 TL net ücret ödenmesine,
- Hasat döneminde çalışacak aşçılara 55 TL net ücret ödenmesine,
- Patoz çekim ücretinin; ton/saat başına 120 TL, kilogram başına 0,12 TL olarak ödenmesine,
- Kilo hesabıyla yerden fındık toplayan işçilere, kilo başına 0,35 TL ödenmesine,
- Katırcıya (katırı ile birlikte) 140 TL günlük net ücret ödenmesine karar verildi (Doğankent Gazetesi 2015).

Yine benzer şekilde Malatya'da vali başkanlığında toplanan komisyon kayısı toplama ücretlerini 2015 yılı için günlük 42 TL olarak belirlemiştir. Bazı ürünler için belirlenen ücret uygulansa bile, özellikle fındık ve kayısı için geçerli, bazı ürünlerde piyasada oluşan ücret komisyon kararlarını geçersiz kılmaktadır. Yerel olarak belirlenen ücretler ortalama ücreti belirlemek açısından önemli olsa bile, bazı ürünlerde yerel komisyonun belirlediği ücret günlük uygulamaları belirlemede etkisiz kalmaktadır. Örneğin Rize'de İzleme Komitesi olarak kurulan bir komisyon çay toplama ücretlerini günlük 70 TL olarak belirlemesine karşılık, 2015 yılında bölgede çay hasadında günlük yevmiyeler 100 TL'nin üzerine çıkmıştır.

Tablo 13. 2015 Yılı mevsimlik tarım işçilerin günlük ücretleri

İşçi Grubu	Ürün	Ücret	İlave ödemeler
Gürcü işçi	Çay toplama	90-100 TL	Öğle yemeği, sigara, telefon kontörü
Azeri işçi	Ot biçme	90-100 TL	Öğle yemeği, sigara
Gürcü işçi	Fındık	45-50 TL	Öğle yemeği, barınma, akşam yemeği
Yerli mevsimlik gezici tarım işçisi: Urfa, Mardin, Adıyaman, vs...	Fındık	42 TL	Öğle yemeği, çadır yeri tahsisi veya konut tahsisi
Suriyeli işçi	Kayısı	42	Öğle yemeği, çadır mekanı tahsisi
Yerli mevsimlik gezici tarım işçisi: Urfa, Mardin, Adıyaman, vs...	Kayısı	42	Öğle yemeği, çadır mekanı yeri tahsisi
Suriyeli işçi	Narenciye Sebze Antep fıstığı	24-40 TL	

Çayda yaşanan durumun tam tersi durum ise, Suriyelilerin yaygın olarak yaşadığı Adana ve Mersin’de narenciye toplama, Gaziantep’te Antep fıstığı hasadında yaşanmaktadır. Bölgede 2014-2015 narenciye sezonunda işçilik yevmiyesi olarak, elçi/aracı ücreti de dâhil 44 TL ödenmesi tavsiye kararı alınmıştır (Milliyet 2014). 2015 yılında ücretler 40 TL’nin üzerine çıkmazken, Suriyeli işçiler için bu ücretlerin 30-35 TL olduğu ifade edilmiştir. Suriyelerin fiyatları düşürmekte önemli bir faktör olduğu yine sık sık tekrarlanan bir gerçekliktir.

Alan araştırması sırasında incelenen ücretlerin hemen hemen her ürün için farklı olduğu tespit edilmiştir. Ücretleri belirleyen en önemli ölçütün mevsimlik gezici tarım işçilerin arasında bir rekabet olup olmadığıdır. Rekabetin temel eksenini ise etnik köken üzerinden ortaya çıkarmakta ve eğer piyasa farklı işçi gruplarına kapalıysa o ürünlerde ücretlerin yüksek olduğu görülmektedir. 2015 yılında çay toplama ve hayvancılık için ot biçme işlerinde fiyatlar günlük 100 TL’ye yaklaşırken, kayısı ve fındık toplama 40-45 TL arasında seyretmiştir. Çay toplamada Gürcüler işgücü arzını tek başlarına karşılarken, ot biçme işinde Azeri göçmenler emek arzının önemli bir kısmını sağlamaktadırlar. Fındık toplamada ise Doğu, Güneydoğu ve Akdeniz illerinden gelen yerli ve Gürcü işçiler aynı alanda çalışırken, kayısı da Suriyeli işçilerin yerli işçilerle üretime birlikte katıldıkları görülmektedir. En düşük mevsimlik gezici tarım işçilik ücretlerinin uygulandığı bölge olarak Çukurova Bölgesi’nde ise Suriyeli işçilerin yaygın olduğu görülmektedir. Ücret farklılıkları aslında Türkiye’de mevsimlik tarım işinde çalışan farklı etnik gruplara mensup göçmenlerin hem toplumsal kabullerine hem de nasıl bir hiyerarşi içinde algılandıklarına ilişkin güçlü bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Mevsimlik Tarımsal Üretimde Kadın Emeği

Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçileri bağlamında en yaygın tartışılan konuların başında çocuk ve kadın emeği gelmektedir. Kadınların mevsimlik gezici tarım işçiliği daha çok; iş günlerinin uzunluğu, ev işlerinin devamı olan yemek, temizlik, çocuk bakımı gibi pek çok işi de kadınların omuzlarında olması, zor koşullarda gerçekleştirilen yeniden üretim faaliyetlerinin zaman ve emek maliyetinin kadınlar tarafından taşınması ekseninde tartışılmaktadır (Çınar 2014, Kezban vd. 2015). Kadınlar günde ortalama 16-18 saat çalışırken, bu uzun çalışma gününde en büyük yardımcıları ise yine kız çocuklarıdır. Kız çocukları da bu iş yükünün büyük bir kısmını üstlenmektedir. Yemek yapma, su taşıma, odun toplama, ateş yakma, çadır temizliği gibi işleri yapmaktadırlar. Ayrıca, kendilerinden küçük kardeşlerinin bakım sorumluluğunu da almak zorunda kalmaktadırlar (KEİG 2015). Mevsimlik kadın tarım işçileri genel olarak sigorta, sosyal güvenlik ve özel olarak da analık sigortası hakkında mahrumdurlar. Yetersiz hijyen koşulları, düşük sosyo-ekonomik düzey, genç yaşta evlenme ve beraberinde adölesan gebelikler, çok sayıda ve sık aralıklarla gebelik ve doğum, tarım alanlarında doğum öncesi, sırası ve sonrası sağlık hizmetine erişememe annenin ve bebeğin sağlık risklerini artırmakta hatta ölümlerine bile neden olabilmektedir.

Mevsimlik tarımsal üretimde kadın emeği yoğun olarak kullanılmasına ek olarak, uluslararası göç hareketlerinin merkezinde de kadınların bulunması göç literatüründe göçün feminizasyonu olarak ele alınmaktadır. Hem göçün hem de tarımsal üretimin kadın ağırlıklı karakteri bu araştırmada mevsimlik tarımda çalışan göçmen işçiler arasında da gözlenmiştir. Ardahan ve Kars illerinde çalışan Azeri göçmenlerin dışında incelenen hemen hemen her alanda kadınlar görünür bir biçimde tarımsal üretime katılmaktadır; kayısı toplama ve patikleme işinde çalışan Suriyeli göçmen kadınlar, çay ve fındık toplama işinin asıl çalışanı olan Gürcü kadınlar bulunmaktadır. Bunlara ek olarak Adana ve Mersin yöresinde pamuk, narenciye, sebze toplama Gaziantep’te Antep fıstığı, Şanlıurfa’da kırmızıbiber,

Hem göçün hem de tarımsal üretimin kadın ağırlıklı karakteri bu araştırmada mevsimlik tarımda çalışan göçmen işçiler arasında da gözlenmiştir.

Gürcü Nüyra

Gürcü Nüyra da Türkiye’de sayıları binleri aşan ve orta ve üst sınıf ailelerin çocuklarına bakıcılık yapan kadınlardan biri. İstanbul’un zengin sitedenlerinden birinde yaşayan bir ailenin çocuklarına bakıyor. Giresun’da bir fındık bahçesinde karşılaşmamızın nedeni ise yıllık iznini fındık toplayarak geçirmesiydi. Batum’dan arkadaşları ve akrabaları fındık toplamaya Giresun’a geliyorlar. Bahçe sahibiyle neredeyse on güne yakın çalışacaklar. Eğer başka bahçede iş bulurlarsa orada da çalışacaklar. Nüyra’nın yıllık izni çalışarak geçecek.

Nüyra’nın çalışma şekli diğer işçilerinden farklı değil. Belki en önemli avantajı Gürcü kökenli bir bahçe sahibi için çalışması. Bu dil problemini hallediyor, ama zaten Nüyra gayet akıcı bir Türkçe konuşuyor. Batum’dan fındık toplamak için getirdiği ekibin tercümanı gibi. Nüyra, grubu bir arada tutan güçlü bir kadın. Altı çocuk, on torun annesiyim, diyor. Erken evlendiği için çok çocuğu ve torunu olmuş genç yaşında. Kocan nerede sorusuna, biraz kaçamak, ‘o hasta gelemedi’, yanıtını veriyor.

Nüyra ve arkadaşlarının günü sabahın erken saatinde başlıyor ve akşam karanlık çökene kadar devam ediyor. Uzun çalışma günü için 50 TL yevmiye alıyorlar. Bunun yanı sıra bahçe sahibi onlara konaklayacağı, koğuşa benzeyen bir yer veriyor. Yemekleri için de bazı malzemeler alıyor. Akşam yemeklerini bahçe sahibiyle ortak paylaştıkları bahçede bütün işçilerle bir arada yiyorlar. Kalacakları yerde tuvalet ve duş gibi imkânları olduğunu ve bu konuda sıkıntı yaşamadıklarını dillendiriyor. Bazen içlerinden biri yemek yapmak için fındık toplamaya gitmiyor, bu kişi zaman zaman Nüyra oluyor. Yemek yapan kişinin yevmiyesi de fındık toplayanlar kadar ve masraf bahçe sahibi tarafından karşılanıyor. Akşam yemeği sırasında ziyaret ettiğimiz Gürcü işçiler eğlenceli bir yemek zamanı geçiriyorlardı, aralarında şakalaşıp, eğleniyorlardı. Nüyra kazandığı parayı ailesi için harcadığını belirtiyor. Gürcistan’da yaşam koşullarının çok zor olduğunu, fındık hasadından kazandıkları paranın kış aylarında geçimlerini sağlamak için kullandıklarını ifade ediyor.

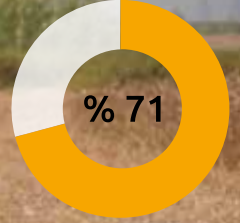
pamuk toplama işlerinde Suriyeli kadınlar, ailelerinin geçim ve yaşam mücadelesine katılmaktadırlar. Ailelerinin zor koşullarını biraz olsun yaşatma çabası içindedirler.

Giresun’da fındık bahçelerinin, Rize ve Artvin’de ise çay bahçelerinin çalışanları Gürcü kadınlardır. Ülkelerindeki ekonomik sıkıntı nedeniyle ailelerinin azalan gelirlerini arttırmak için yollara düşmüşler. Türkiye’ye sadece çalışmak için değil, zaman zaman yaşlı adamlara sırf bakıcılık yapmak için evlenerek de gelmektedirler. Karadeniz Bölgesi’nde Gürcü nüfusun yaygınlığı, Türkiye’ye gelmek isteyen Gürcü kadınların göçünü kolaylaştıran hem iş hem de diğer gelir alternatiflerini arttıran bir faktördür.

Göçmen kadın emeği tarımsal üretimin en önemli katılımcılarından biridir. Çayın geleneksel olarak kadın işi olduğu, çalışkan Karadeniz kadınının imajı zaten çok yaygın kabul görmüştür. Kayısı toplama ve çekirdeğini ayıklamak, paketleme, bunlar hep kadın işidir ve sadece göçmen kadınlar tarafından değil, zaten geleneksel olarak da aile içindeki kadınlar tarafından yapılmaktadır. Tarımsal üretimde geleneksel cinsiyete dayalı iş bölümü çok fazla dönüşüme uğramadan, işler göçmen kadınlar ve erkekler arasında paylaşılır ve yapılır hâle gelmiştir.

Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çocuk Emeği

Türkiye’de tarımsal üretim geleneksel olarak ücretsiz aile emeğine dayandığında çocuk emeği de ister istemez tarımsal üretimin bir parçası olmaktadır. Çocukların çoğu haftanın yedi günü ve günde neredeyse 12

12-15 yaş arasındaki her üç çocuktan biri eğitimi yarıda bırakırken, bu oran 16-18 yaş arasında yüzde 71’e yükselmektedir.

© Kurtuluş Karasın, Ş.Urfa, 2015

saat çalışarak geçirmektedir. Bunlar arasından 12-15 yaş arasındaki her üç çocuktan biri eğitimi yarıda bırakırken, bu oran 16-18 yaş arasında yüzde 71’e yükselmektedir. Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı’nın raporuna göre eğitimden kopan kız çocukları, yaşadıkları yerlere döndükten sonra okula devam etme konusunda ailelerinin direnci ile karşılaşmaktadır. Diğer taraftan, böyle bir direncin olmadığı durumlarda dahi yaşadıkları yerlere döndüklerinde okulların kayıt zamanı geçmiş olmaktadır. Ayrıca, çocuklar çalıştıkları yerlerde okula gitme şansı bulsalar bile okulda ayrımcılığa uğrayabildiklerinden okula devamı bırakabilmektedirler (MiGA 2012).

Son yıllarda belli ürünlerde, özellikle fındık toplama süreçlerinde çocuk işgücünün önlenmesi Karadeniz Bölgesi’nde birçok kampanya ve sertifikasyon süreçleriyle desteklenmektedir. Fındık hasadında çocuk işgücünün engellenmesi için gelişen duyarlılık, fındık alıcısı büyük şirketlerin tedarik zincirlerinde Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çalışma

© Vedat Arık, Giresun, 2015

Uzun vadede bu çocukların çoğunun örgün eğitim yaşı geçtiğinde kuvvetle muhtemeldir ki anne ve babaları gibi fındık bahçelerinde mevsimlik gezici tarım işçisi olarak yaşamlarını devam ettireceklerdir.

standartlarını uygulamak konusunda takındıkları ısrarlı tutumun bir parçasıdır. Bütün bu gelişmelere rağmen mevsimlik gezici tarım işçiliği çocukların hayatını çok boyutlu etkilemeye devam etmektedir. Alan araştırması sırasında ziyaret edilen Fatsa METİP geçici yerleşim kampında yetişkinden fazla çocuk, aileleriyle birlikte yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu çocukların sağlıksız ortamlarda birçok tehlikeye ve riske açık bir şekilde yaşamak anlamına gelmektedir. Kamplarda çocukların katılması için iyi niyetli eğitim faaliyetleri sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle devam etse bile, bu çabalar önemli yapısal dönüşümler yaratacak etkide değildir. Uzun vadede bu çocukların çoğunun örgün eğitim yaşı geçtiğinde kuvvetle muhtemeldir ki anne ve babaları gibi fındık bahçelerinde mevsimlik gezici tarım işçisi olarak yaşamlarını devam ettireceklerdir.

Bu araştırma sırasında incelenen göçmen gruplar içinde Azeri ve Gürcü gruplarda çocuk işçilere rastlanmamıştır. Fakat bu çocuk işçiliği olmadığı anlamına gelmemekle beraber, yaygın bir uygulama olmadığını göstermektedir. Zaten Nahçıvan'dan Kars Ardahan illerine yönelen yabancı göçün daha çok erkek egemen olması ve bir nevi aile göçü niteliği taşıması çocukların ülkelerinde anneleriyle kaldıklarını göstermektedir. Zira, İstanbul'da Azeri göçü üzerine yapılan bir çalışma Azerilerin aile biçiminde özellikle kadın ve çocuk ağırlıklı olarak göç ettikleri ve İstanbul'un hazır-giyim atölyelerinde dokuz yaşında Azeri çocukların çalıştırıldıklarını tespit etmiştir (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen 2011).

Gürcü göçünde ise kadın ağırlığı daha fazla olmasına rağmen, çocuklara ilişkin bir durumla karşılaşılma-mıştır. Büyük olasılıkla kadınlar çocuklarını arkada kalan başka bir kadına emanet edip, göçe katılmaktadırlar. Göçün mevsimlik, kısa süreli ve mekik göçü olması çocukların bu kısa süre için annelerine ya da ailelerine katılımının önünde bir engel teşkil etmektedir. Fakat görüşme yapılan Gürcü tarım aracı,

gelecek yıllar için kreş açmak istediğini belirtmiştir. Bu vurgu daha çok çocuklu kadınların işgücüne katılmaları önündeki engelin bir nebze olsa kaldırılması maksadını taşımaktadır. Ancak kadınların göç sürecine katılması çocuklarını bıraktıkları yerlerde ebeveyn korumasından uzak kaldığı anlamına gelmektedir.

Bu araştırma kapsamında çocuk işçiliğinin en yaygın yaşandığı grup olarak Suriyeli göçmenler gösterilebilir. Alan araştırması sırasında elde edilen izlenimler, ailelerin olağanüstü koşullarda yaşam mücadelesine devam edebilmelerinin en temel koşulunun aile üyelerinin çoğunun üretime entegre edilmesiyle geliri arttırmak olduğunu göstermektedir. Kayısı, narenciye, sebze, Antep fıstığı, pamuk gibi işlerde çocuk işçiler yaygın olarak çalışmaktadır. Özellikle pamuk toplama makinelerinin hasat ettiği pamuk tarlalarında makinenin toplayamadığı pamuklar başta Suriyeli aileler ve çocukları olmak üzere yörenin en yoksul ailelerinin çocuklarıyla birlikte kendi hesaplarına toplamaktadır.

Mevsimlik tarım işinde aile olarak çalışan Suriyeli göçmenlerin arasında 10 yaşın biraz üzerindeki çocukların da olduğu gözlenmiştir. Adana'da narenciye bahçelerinde gençlerden oluşan çalışma gruplarının içinde ağır narenciye kovalarını toplama alanında ve oradan da kamyonu taşıyan çocukların da bulunduğu gözlenmiştir. Suriyeli göçmenler arasında tarım işinin zaten gençlerin yapması gerektiği, o kadar ağır ve temposu hızlı bir işi yaşı geçkin bir kişinin yapamayacağı düşüncesi hakimdir.

Suriyeli grup arasında okullaşma oranlarının çok düşük olması, eğitim hizmetlerine ulaşamama gibi sorunlar çocuklara tek seçenek olarak tarlalarda, bahçelerde, kentler de ise sokaklarda çalışmayı bırakmaktadır.

Suriyeli grup arasında okullaşma oranlarının çok düşük olması, eğitim hizmetlerine ulaşamama gibi sorunlar çocuklara tek seçenek olarak tarlalarda, bahçelerde, kentler de ise sokaklarda çalışmayı bırakmaktadır.

© Kurtuluş Karasın, Adana, 2014

Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretime yabancı göçmen işçilerin katılmaları Türkiye toplumunda yaşanan bazı sosyal ve ekonomik dönüşümlerin sonucu olduğunu tartıştığımız bu Rapor, aynı zaman da yabancı göçmen işçilerin varlığının yarattığı toplumsal değişimlere de işaret etmektedir. Göçmen ağlarının varlığı ve bu ağların göçmenlerin ne tür işlere ulaşacaklarını belirlemesi, mevsimlik gezici tarım işçiliğinin çok kültürlü yapısı ve farklı etnik grupları bir arada yaşamaya sevk etmesi ve tarım işçilerinin birbirleri ile rekabeti gibi konular Türkiye toplumunda yaşanan toplumsal değişimin ipuçlarının arandığı konulardır.

Göçmen Ağları: Akrabalık ve Sanal Akrabalık

Türkiye’de yabancı göçmenlerin mevsimlik tarımsal üretimde yer almasını kolaylaştıran, göçmenleri bu işlere yönlendiren ilişki ve sosyal ağlar mevcuttur. Farklı göçmen grupları için bu ağlar farklı biçimlerde kurulmuştur ve bu ağların varlığı sayesinde göçmenler belli ürünlerin üretiminde çalışabilmektedirler. Bu ilişki ağlarının merkezinde göçmenlerin yerel toplulukla kurdukları akrabalık ilişkileri durmaktadır. Akrabalık ilişkileri bu araştırma kapsamında incelenen üç ana göçmen grup içinde önem taşımaktadır. Öncelikle bu ilişkiler sayesinde göçmenler ilk göç bölgesini ve bu bölgede yapılabilecekleri işlere ulaşmaktadır. Gürcülerin Doğu Karadeniz Bölgesi’ne yoğun olarak gelmesinin arkasında o bölgede Gürcü nüfusun olması ve coğrafya olarak kolay ulaşılabilmesi yatmaktadır. Yine Azeriler Kars’ta bulunan Azeri nüfus ile akrabalık, tanıdıklık ilişkisi içinde bu bölgelere yönelmişlerdir. Suriyeli göçmenler ise Urfa ve civarında bulunan akrabalıkları yoluyla mevsimlik tarım işine başlamaktadır.

Bu ağların kullanımı sadece göçmenlerin hangi bölgelerde ve ne tür işlerde çalışacaklarını belirlediği gibi bu akrabalık ağlarının dışında kalan göçmenler Türkiye’de mevsimlik tarım işine ulaşamamaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri bahçe sahiplerinin tanıdıklık ilişkisi olmadan işçi çalıştırmamalarıdır. İşte tam bu noktada tarım araçlarının konumu gündeme gelmektedir. Akrabalık ya da tanıdıklık ilişki dışında kalmanın, mevsimlik tarım işinden pay alamamak anlamına geldiğinin en çarpıcı örneği; kendi imkânları ile Karadeniz Bölgesine gelen Suriyeli göçmenlerin ya iş bulamamaları ya da bir kısmının sokakta yardım toplayarak geçinmesidir. Oysa aynı bölgede mevsimlik tarım işçilerinin konakladıkları

Akrabalık ya da tanıdıklık ilişki dışında kalmanın, mevsimlik tarım işinden pay alamamak anlamına geldiğinin en çarpıcı örneği; kendi imkânları ile Karadeniz Bölgesine gelen Suriyeli göçmenlerin ya iş bulamamaları ya da bir kısmının sokakta yardım toplayarak geçinmesidir.

kamplarda ve bahçelerde Urfa civarından akrabaları ile mevsimlik tarım işi için bölgeye gelmiş birçok Suriyeli işçi bulmak mümkündür.

Sosyal ilişkilerin oluşması için her zaman gerçek bir akrabalık ilişkisi yani kan bağı olması gerekmemektedir. Akrabalık ilişkilerine vurgu, Azerilerde olduğu gibi iki milletin etnik kökenine yapıldığı gibi kimi zamanda aynı dinden gelmeye ya da aynı dili konuşma üzerinden yapılabilmektedir. Birçok Azeri göçmenin kendilerini Türklerle aynı milletten ve aynı dinden gelen kardeş olarak görmesi ve Türkiye'nin Türklerin babası olduğuna ilişkin ısrarla tekrarladıkları retorik bu sosyal ağların kurgulanmasında ve devam ettirilmesinden büyük önem taşımaktadır.

Yine benzer bir bağlamda 1980 sonrası Gürcistan'la gelişen hem politik hem sosyal ilişkiler Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan yerli Gürcülerin akrabalarını keşfetmesi sürecini başlatmıştır. Bazı üst düzey devlet yetkilerinin Gürcülere karşı yaptıkları kayırmacı açıklamalar yine bu süreçte yerli Gürcü halkın Gürcü akrabalarını keşfetmesiyle sonuçlandığını göstermektedir. Bu nedenle Gürcü yerli halk işçi çalıştırmak gerektiğinde Gürcü akrabalarına iş vermeyi tercih etmektedir. Bu şekilde akrabalık üzerine kurulan ilk ilişkiler süreç içinde daha da genişleyerek özellikle çay hasadının büyük kısmının Gürcülere bırakılması ile sonuçlanmıştır.

Göçmenlerin yerel toplulukla geliştirdikleri ilişkiler hangi göçmenin hangi tür mevsimlik tarım işinde çalışılacağını belirleyen temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilişkilerin kurulması, geliştirilmesi ve korunması hem göçmenler hem de yerli halk için önemlidir ve mevsimlik tarımsal üretimin nasıl sosyal olarak organize edildiğini belirleyen faktörlerden biridir.

Yerli Göçmen İşçi Rekabeti: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine

Türkiye'de mevsimlik gezici tarım işçiliği toplumun hep en yoksul kesimi tarafından yapılagelmiştir. Geleneksel olarak topraksız köylüler tarafından yapılan ücretli tarımsal üretim, aynı zaman da kentleşme ve toplumsal değişimden etkilenen dinamik bir alandır. Toplumsal gelir ölçeğinin en altında bulunanlar zamanla üst basamaklara çıktıkça, onların boşalttıkları yoksulluk nöbetini başka gruplar devir almıştır. Mevsimlik gezici tarım işçiliği bir nevi yoksulluk durağı olarak adlandırılabilir. Farklı zamanlarda farklı grupların nöbet tuttuğu bir duraktır yoksulluk. Bu durağın en son sakinleri ise, Güneydoğu ve Doğu Anadolu illerinden gelen

Göçmenlerin yerel toplulukla geliştirdikleri ilişkiler hangi göçmenin hangi tür mevsimlik tarım işinde çalışılacağını belirleyen temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

ve yaşanan çatışmalar sonucu köylerini terk edip topraksız ve mülksüz hâlde kentlere yerleşmiş kent yoksullarıdır. Kaynak kent olarak daha çok Urfa, Adıyaman, Siirt, Van, Diyarbakır, Batman ve Mardin gösterilmektedir. Şimdi bu sahneye yavaş yavaş Suriyeli göçmenlerin çıktığı görülmektedir. Bu yeni aktörlerin Türkiye’de mevsimlik tarımsal işgücü piyasasına en büyük etkileri yerli işgücü ile girdikleri rekabettir.

Farklı işçi grupları arasında iş ve ücret üzerinde yaşanan rekabetin gelecek yıllarda Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimde yaşanacak değişimin temel dinamosu olacağı, bu araştırmanın temel vurgularından biridir. Bu rekabet aynı zamanda mevsimlik tarımsal üretimin sosyal organizasyonunda önemli bir yer tutmaktadır. Bu rekabetin en görünür olanı ise sık sık gazete haberlerinin de konusu olan Güneydoğulu mevsimlik tarım işçileri ile Suriyeli göçmenler arasında yaşanan rekabettir. Suriyelilerin varlığının ücretleri aşağı doğru çekmesinin yanı sıra yerli işçilerin ellerinden işlerini aldıklarına ilişkin genel bir algı vardır. Hayata Destek’in hazırladığı raporda bu rekabet bir işçi tarafından şöyle dile getiriliyor,

Suriyeliler geldi, iş bitti... Türkiye'nin fakiri yok mu? Patronun da işine geliyor ucuz olduğu için. Geçen yıl Malatya'da (bahçe sahibine) 20 TL gösteriyor, buna çalışırım diye. Normal yevmiye 40 TL (Hayata Destek 2014: 76).

Kayıp işi yabancı işçi için ciddi bir potansiyel. Gelecekte Suriyeli işçilerin daha da artacağını öngörüyoruz.

İşçilerin rekabeti birden fazla farklı etnik grup işçinin aynı işe talip olduğu durumlarda daha net ortaya çıkmaktadır ve bu rekabetin en bariz sonucu ise ücretlerin aşağı doğru seyridir. Eğer bir işçi grubu bir ürünün piyasasına tek başına egemense, o ürünlerin mevsimlik tarımda işçi ücretleri birkaç grubun aynı anda girdiği ürünlerin ücretlerine göre daha yüksek seyretmektedir. Örneğin Gürcülerin tek başlarına gerçekleştirdikleri çay hasadı, Kars-Ardahan bölgesinde Azeri göçmenlere verilen yevmiyeler alan araştırması sırasında elde edilen ücret bulgularının en yüksek olduğu alanlardır.

İşçilerin rekabetinin sonucu olan ücretlerin aşağı doğru seyri ya da belli grupların ücretleri düşürerek mevsimlik tarım işine girmeleri sonucunda *yoksulların rekabeti*, alan araştırmasının yapıldığı 2015 yazında Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimin temel dinamiklerinden biri olarak gösterilebilir. Suriyeli göçmenlerin yüksek sayılarda göçü sonucu yaşa-

İşçilerin rekabeti birden fazla farklı etnik grup işçinin aynı işe talip olduğu durumlarda daha net ortaya çıkmaktadır ve bu rekabetin en bariz sonucu ise ücretlerin aşağı doğru seyridir.

nan rekabet, gelecek yıllarda Türkiye’de mevsimlik tarımsal işçiliğin egemenliğinin Suriyeli göçmenlere doğru kayacağına önemli sinyallerini de vermektedir.. Bunun en iyi gözlemlendiği yer Çukurova Bölgesi’nde yaşanan ve Suriyeli işçilerin tarımsal üretim becerilerini geliştirdikçe yerli işçilerin yerini aldıkları ve yukarı doğru gitme eğilimi taşıyan ücretleri, aşağı doğru itmeyi başardığı da gözlenmektedir.

Suriyeli mültecilerin mevsimlik tarım işinde çalışmaya başlamaları hem yevmiyelerin sabit kalmasına hem de aile başına düşen iş miktarının geçmiş yıllara göre azalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla ailelerin işçilikten kazandığı para azalmaktadır. Bu hem emek sömürsünü derinleştirmekte, hem de farklı işçi grupları arasındaki gerilimi arttırmaktadır (Hayata Destek 2014:74)

İşçilerin arasında ortaya çıkan rekabetin şiddetini bir nebze yavaşlatan olgulardan biri farklı işçi gruplarına farklı işlerin yaptırılması ile aralarında bir ücret farklılıklarının oluşturulmasıdır. Tarlalarda bazı işlerin tecrübe istediği ve bu işte daha önce çalışmayanların yapamayacağına ilişkin vurgu kuvvet kazanırken, bu işleri yapan işçilere, daha çok yerel işçilere, daha yüksek ücretler verilmektedir. Sürekli çalışılan işçi grubunun bu işleri daha iyi yaptığı, daha etkin çalıştığı o nedenle Suriyeli göçmenlere tercih edildiğine ilişkin vurgu sık sık tekrarlanmıştır, işte o nedenle yerli işçilerin ücretleri Suriyelilere göre daha yüksek olduğu ileri sürülmüştür. İşçiler arasında yaratılan bu işbölümü her zaman ücretleri farklılaştırmasa da, bazen eskiden beri tarımsal üretime katılan işçi gruplarının beceri ve emeklerine duyulan saygının sessiz ifadesi olarak, itibarı yüksek işlerin yerli işçilere verilmesi şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. Örneğin kayısı toplamak işinde patikleme işinin genellikle Suriyeli göçmenlere yaptırılmaması, onların daha çok kayısı silkeleme ve toplama denen daha kol kuvveti ile yapılan işlere yönlendirilmesi yerli işçinin bilgi, beceri ve deneyimini takdir etmenin bir yolu olarak da kullanılmaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçiliği daha önce toplumun en yoksullarının yaşadığı ve zaman içinde yeni gelen yoksulların devir aldığı bir yoksullukla baş etme yolu iken son yıllarda gözlenen ve yoksulların rekabeti olarak adlandırılacak birden fazla yoksul grubun aynı işler için rekabetinin yaşandığı bir alan haline gelmektedir.

AdanaMedya - 22 Şubat 2016

Suriyeliler hem işimizi hem eşimizi aldı

Bereketli Yüreğir Ovası’nda çalışan tarım işçileri de Suriyeliler’den şikayetçi. Günlük 35 liraya çalışan tarım işçisi Perihan Yapıcı, 5 liraya çalışan Suriyelilerin olduğunu belirterek, “Geldiler hem işimizi elimizden aldılar hem de kocalarımızı” dedi.

5 LIRAYA ÇALIŞANLAR VAR

Perihan Yapıcı gündeliklerini düşmesini şöyle anlatıyor: “Her şey pahalılaşırken ücretlerimiz düşüyor. Nedeni ise Suriye’den gelenlerdir. Her taraftalar. Hangi taşı kaldırırsanız altında çıkıyorlar. Buraya geldiler, size yalan gelmesin 5 TL gündeliğe çalışan Suriyeliler de var. İnsan acımadan edemiyor ama, hem işimizi elimizden aldılar hem de kocamızı.”

Haberin tamamı için...

İşçi Hiyerarşileri, Kırsal Antagonizm ve Etnik Karşılaşmalar

Mevsimlik tarımsal üretimde göçmen işçilerin çalışması birkaç açıdan Türkiye hem yoksulluk hem de işgücü piyasası analizine ilişkin bazı temel sonuçlar içermektedir. Bunlardan biri daha önce de açıklandığı gibi Türkiye’de yoksulluğun değişen görünümüdür. Yani en yoksul grupların zamanla yoksulluğunu kendinden daha yoksula devredip bir nevi nöbetleşme ile açıklanan yoksulluk farklı grupların talip olması ile yoksulluk nöbeti hem geçici bir durum olmaktan çıkmış hem de bir çeşit yoksulların rekabetine dönüşmüştür. Yoksulların rekabetinde yabancı göçmen işçilerin rolünün büyük olduğunu görülmektedir. Yoksulların rekabeti aynı zamanda farklı etnik, dinî ve kültürel grupların karşılaşmalarını, çatışmalarını da içermektedir.

Antagonizm gruplar arasında çatışmayı ve bir grubun diğer grupları elimine etme, hegemonya altına almasını ifade eder. Fakat burada çatışma daha çok varlığını sürdürme hâlidir ve bu çatışmanın çözümü ise bir grubun diğer grubun varoluşunu kabul etmesi veya yeni ortak varoluş yolları bulmaları ile mümkün olur. Antagonizm Türkiye özelinde en fazla kentsel alanlarda homojen kırsal alanlardan gelen farklı dinî, etnik ve kültürel olarak bir arada bulunma deneyimi üzerinden değerlendirilmiştir. Daha önce birlikte yaşama deneyimi olmayan grupların bir arada bulunmaları ve ortak değerler geliştirmeleri zamanla farklı ortak yaşam kodlarını geliştirmeleriyle mümkündür. İstanbul’da Pendik örneğini incelediği Kentsel Gerilim çalışmasında Erder (1997), mahalle camilerinin ve İmam Hatip’lerin dine farklı açılardan bakmalarının kentsel alanlarda ortak yaşam anlayışı geliştirmesine yardımcı olduğunu göstermektedir.

Kentsel alana özgü olduğu düşünülen antagonistik ilişkilerin mevsimlik gezici tarım işçiliği ile daha homojen toplumsal yapıları barındıran kırsal alanlara da taşındığı görülmektedir. İşte yoksulların rekabetinin yaşandığı kırsal alanlar ve mevsimlik tarımsal üretim artık Türkiye’de kentsel alanlarda yaşandığı düşünülen farklı etnik, dinî ve kültürel grupların karşılaşma alanı olmaya başlamıştır. Yerli ve göçmen işçilerin ve yerli halkın bir karşılaşma alanı olarak mevsimlik gezici tarım işçiliği Türkiye’de dinamik bir sosyal alan olarak biçim değiştirme yaşarken aynı zaman farklı etnik grupların karşılaştıkları bir arena olmaya da başlamıştır. Daha önce genel olarak Güneydoğudan gelen işçilerin bahçe ya da tarla sahibi ile karşılaşmasında yaşanan etnik yüzleşme şimdi birden fazla farklı etnik ve kültürel grubun Türkiye kırsalında bir araya gelmesini yaşamaktadır.

Yoksulların rekabeti aynı zamanda farklı etnik, dinî ve kültürel grupların karşılaşmalarını, çatışmalarını da içermektedir.

Kırsal antagonizm olarak adlandırdığımız bu durum farklı grupların çatışma riskini de beraberinde getirmektedir. Önceden sadece iki farklı etnik ve kültürel kimliğin yüzleştiği kırsal alanlar şimdi çok farklı etnik grupların bir araya geldiği ve belki aynı iş için rekabet ettikleri bir alan hâline gelmiştir.

Bu karşılaşmanın en açık gözlemlendiği alanlar ise birden fazla işçi grubunun çalışmak için geldiği mekânlardır. Karadeniz Bölgesi, Çukurova gibi çok sayıda mevsimlik gezici tarım işçisine talep olan bölgelerde, aynı zamanda Güneydoğu'dan gelen yerli işçilerin, Gürcü, Azeri ve Suriyeli işçilerin karşı karşıya geldikleri mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı yerlerden gelen ve farklı etnik, dini ve kültürel grupların aynı mekânda bir araya gelmeleri kırsal alanları daha önce yaşanmamış derecede çok kültürlü ve birbirini tanımayan işçi gruplarının bir arada olduğu yerler hâline getirmiştir. Giresun'un fındık bahçelerinde Güneydoğulu yerli işçiler çalışırken, bir diğer bahçe de ise Gürcü işçiler çalışmaktadır. Bu durum normalde homojen toplumsal yapılar içinde hayatlarını sürdüren yerli halk için de kendileri dışında farklı gruplarla karşılaştıkları zamanlara dönüşmektedir. Bu karşılaşmalar bir nevi çatışma yani antagonistik bir karakter içerse bile gelecekte ortaya çıkacak yeni kırsal toplum yapılarının ilk öğelerini de barındırmaktadır.

Özellikle Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de kalıcı hâle gelmeye başlamasıyla beraber bu çatışma alanlarının sadece tarımsal üretim değil, diğer farklı alanlarda da yaşanmaya başlanacağı, var olanların derinleşeceğini tahmin etmek zor değildir.

4.5 GÖÇMEN İŞÇİ ALGISI: GÜRCÜLER, AZERİLER VE SURİYELİLER

Yerli halkın göçmen işçilerle girdikleri ilişki ve onların hem insan hem de çalışan olarak değerlendirmeleri toplumun göçmenleri 'öteki' olarak kurgulanması, 'bizler' 'onlar' ayrımının boyutlarına işaret etmesi açısından ilginç bir inceleme alanıdır. Göçmenlerin öteki olarak kurgulanması daha çok farklılıklara işaret edilmesi biçimini alırken, bu farklılıklar bazen yerli ile yabancı işçi arasında karşılaştırmalar olurken, bazen de diğer yerli mevsimlik gezici tarım işçileri ile karşılaştırmalar biçiminde olabilmektedir.

Suriyeli göçmenlerin farklılıkları daha çok göçmenlerin davranış kalıplarındaki farklı uygulamalara odaklanıyor. Özellikle Suriyelileri çoban olarak çalıştıran aileler göçmenleri daha yakından gözleme şansı

Önceden sadece iki farklı etnik ve kültürel kimliğin yüzleştiği kırsal alanlar şimdi çok farklı etnik grupların bir araya geldiği ve belki aynı iş için rekabet ettikleri bir alan hâline gelmiştir.

© Kurtuluş Karaşın, Adana, 2016

Hayvanları otlatan çoban

buldukları için kendilerine farklı gelen davranışlar olarak, Suriyeli göçmenlerin yemek yerken çatal kullanmadıkları, yemeklerini elleriyle yedikleri gibi davranışlara dikkat çekmektedirler. Sessiz sakin oldukları, oturdukları yerden kalkmadıkları, hep aynı yere oturdukları, hiç konuşmadıkları gibi vurgular Suriyeli çobanları anlatmak için kullanılan ifadelerin başında gelmektedir. Bir görüşmeci Suriyeli çobanını şu ifadelerle anlatıyor.

Her Allahın günü gelir, hep aynı yere oturur. Ellerini, yüzünü güzelce yıkar... temizliğine düşkündür. Namazını kılar, gelir hep aynı yere oturur... İnsan hiç başka bir yere oturmaz mı?... Hiç ağzını açmaz. Tek kelime etmez.

Sürü sahibinin çobanın davranışlarına karşı gösterdiği şaşkınlık aslında bir 'yabancı' bilinmeyen kişiye karşı duyulan merak ve anlamak duygusu ile örtüşmekte ve hayret dolu ifadeler barındırmaktadır. Çobanla çok minimum iletişime geçmiş olmak ve onu tanıyamamış olmak, yerli ev sahibi için bir çeşit bilinmeyen bir duruma işaret ediyor.

Bazı durumlarda ise göçmenler yerli işçilerle karşılaştırılıp farklılıklara işaret edilmiştir. Bu durum daha çok Gürcü işçiler için kullanılan karşılaştırma ifadelerinde bulunmaktadır. Gürcülerin çok temiz oldukları, her akşam mutlaka duş yaptıkları, işçi sınıfı disiplini içinde oldukları, kendilerine verilen işi tam olarak yerine getirdikleri gibi ifadeler Gürcü işçileri diğer yerli mevsimlik gezici tarım işçileri ile karşılaştırmak için kullanılmıştır. Gürcülerin dış görünüşlerinin diğer işçilerle karşılaştırıldığında farklı oluşu, yerli halkın Gürcü algısı üzerinde ciddi etkiler barındırmakta, onların yabancı ama yerli halka daha yakın olarak kurgulanmasını sağlamaktadır. Güneydoğu'dan gelen işçiler Gürcülerle karşılaştırıldığında daha uzak daha yabancı 'ötekî' olarak görülmektedir. Oysa bazı aileler bu işçiler için on yıllardır bahçelerinde çalışan işçiler olduğunu ve onlarla zaman içinde 'adeta akraba gibi olduk' ifadelerini kullanmaktadır.

Göçmen işçilerin dışlanması'nın asıl vurgusu onların katlanmak zorunda oldukları çalışma şartları ve diğer işçilerle kendilerini kıyasladıklarında maruz oldukları farklı muameleyi daha açıkça ortaya çıkarmaktadır. Suriyeli göçmenlerin aynı işi yaptıkları yerli işçilerden yarıya yakın düşük ücretle çalıştırılması, göçmenlerin kendilerini dışlanmış görmelerinin asıl nedenidir. Örneğin, bir görüşmecimiz Türkiye'de Suriyelilerin konumlarına ilişkin olarak aşağıdaki ifadeyi dile getirmektedir;

Buradaki vatandaşlarla aynı konumda olamazlar, bir anlamda ikinci sınıf vatandaş gibiler... Kendilerini korumasız hissediyorlar..

Göçmen işçilerin dışlanmasını algısını oluşturan bir diğer olgu ise özellikle Suriyeli işçiler çalışmaktan başka çarelerinin olmamasıdır. Bir görüşmecimiz bu durumu şöyle ifade ediyor;

Suriyeliler ucuz iş gücü olduğu için işverenlerin işine geliyor. Sigorta istemiyorlar, fazla ücret istemiyorlar ve uzun saatler daha özverili çalışıyorlar. Çünkü işlerini kaybetmek istemiyorlar. Kovulmamak için daha gayretkârlar.

Yerli halkın göçmen işçilere ilişkin algısını oluşturan faktörlerden biri ise eğitilmiş profesyonel meslekleri olan kişilerin Türkiye'ye tarım işçisi olarak çalışmaya gelmesidir. Özellikle Azeri göçmenler durumunda sık sık dile getirilen, memurların, subayların yazın birkaç ay çalışıp para biriktirmek, borçlarını ödemek için gelmeleri hem şaşkınlık hem de kendi ailelerinde yaşadıkları deneyimin ve eğitilmiş kuşağın tarımsal üretimden çekilmesinin tam tersine işaret bir durum olarak yaşanmaktadır. Postane memuru olan bir Azeri'nin Ardahan'da ot yükleme işinde çalıştığı, üç ay içinde borçlarını kapacak kadar para biriktirip ülkesine döndüğü ve Türkiye'de kazandığı paranın Azerbaycan'da çok değerli olduğu ve bir ailenin altı aylık geçimi için yeteceğini ifade etmiştir.

SONUÇ

T

Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu Türkiye’de tarımsal üretimde çalışan yabancı göçmenlerin mevcut durumlarını analiz etmektedir. Ayrıca tarımsal üretimde sayıları giderek artan yabancı göçmen işçilerin Türkiye’deki tarımsal üretim ve tarım işçiliğini nasıl etkilediği sorusuna yanıt aranmıştır. Bu sorulara cevap vermek için, Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimde çalışan göçmenlerin emek arzının analizi, mevsimlik tarımsal üretimde ücretli işçilik için talep yaratan koşullar, yabancı göçmen işgücünün yarattığı toplumsal değişimin analizi yapılmıştır.

Yapılan ürün tabanlı analiz için alan araştırması dâhilinde Kuzeydoğu Anadolu, Karadeniz, Çukurova ve Güneydoğu Anadolu’da üretilen fındık, çay, kayısı, pamuk, Antep fıstığı, sebze ve narenciye gibi ürünlerle hayvancılık incelenmiştir. Bu ürünlerin üretilmesinde çalışan yabancı göçmenlerin üç kaynaktan geldiği tespit edilmiştir. Bunlar Gürcü, Azeri ve Suriyeli işçilerdir. Gürcüler daha çok çay ve fındık üretiminde yoğunlaşırken, Azeriler hayvancılık için ot biçme işlerinin yapıldığı Kars ve Ardahan illerinin yabancı göçmen işçileridir. Üçüncü grup ise, Adana-Mersin-Şanlıurfa-Gaziantep bölgesinde yaygın olarak çalışan eden Suriyeli göçmenlerdir.

Gürcistan ve Türkiye arasında imzalanan vize muafiyetiyle 180 gün içinde 90 günü geçmemek üzere Gürcüler pasaportsuz olarak Türkiye’ye gelmeye başladılar. 2010’dan sonra giriş sayılarının hızla arttığı ve 2014 yılında 1,7 milyon kişinin Gürcistan’dan Türkiye’ye giriş yaptığı görülmüştür. Bu girişlerin çoğunluğu Sarp Sınır Kapısı’ndan karayoluyla yapılmaktadır. Çay hasadı dönemleri olan Mayıs ve Ağustos ayları en fazla girişin yapıldığı aylardır. Azeriler ise daha çok Kars-Ardahan yöresinde Dilucu Sınır Kapısı üzerinden ülkeye girmektedirler. Her yıl Türkiye’ye 600 binden fazla Azeri giriş yapmaktayken, 2014 yılında Dilucu Sınır Kapısı’ndan Türkiye’ye girişler 200 binin üzerinde olmuştur. Karayolu ile yapılan bu girişlerin bir kısmının tarımsal üretimde çalışmak için olduğu düşünülmektedir.

5

Suriyelilerin göçü Türkiye'nin tarihinde karşılaştığı en geniş nüfus hareketlerinden biridir. Son beş yılda sayıları üç milyona yaklaşan Suriyelilerin bir kısmı Türkiye'nin Güneydoğu bölgelerinde daha çok mevsimlik tarım işlerinde çalışırken, tarım dışı alanlarda çalışan Suriyeliler, imalat sanayi, inşaat ve hizmet sektörlerinde işçilik yapmaktadırlar. Sayıları ve işgücü piyasasındaki çalışmalarıyla Türkiye'de kalıcı olacakları düşünülen bu göçmen grubu mevsimlik tarımsal üretim için önemli bir işgücü havuzu oluşturmaktadır.

Göçmenlerin nasıl mevsimlik tarımsal üretimin parçası olmaya başladığı sorusunun yanıtının tarımda yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümün son yıllarda ücretli tarım işçiliğine olan ihtiyacın arttırması ile ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İncelenen ürünlerin hemen hemen hepsinde kırsal alanda yaşanan toplumsal değişim ücretli işgücüne olan ihtiyacı arttırmakta ve yılın belli dönemlerinde ürünlerin hasadı için yüksek sayıda işçiye ihtiyaç duyulmaktadır. Karadeniz Bölgesi'ndeki illerde, kentlere yaşanan yoğun göç, yaşlanan kırsal nüfus, mirasla küçülen araziler, kültürel kodların arazi birleşmelerini engelleyici bir etki taşıyor olması ve 'baba toprağı' satılmaz anlayışı hâkim olması ile tarımsal üretimin birçok aile için ilk ve tek gelir kaynağı olmaktan çıkması, aileleri topraklarında yetişen ürünlerin hasadında ücretli işçi kullanmak zorunda bırakmaktadır. Kars ve Ardahan yöresinde Azeri işgücü için de benzer nedenlerle, özellikle yoğun olarak yaşanan kente göç, yabancı işgücü talebi yaratmaktadır.

Çukurova Bölgesi'nde ise ücretli işgücüne olan talep, üretimde yaşanan artışlar ve tarımsal üretimin yılın her ayına yayılması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Suriyeli göçü bu bölgede giderek büyüyen işgücü talebini karşılamak için önemli bir etken olurken, aynı zamanda ücretlerin sabit kalmasına ya da düşmesine neden olarak üreticilerin daha çok üretmesini sağlamıştır. Çukurova örneği, göçmen emeğine duyulan talebin her

zaman sadece toplumun yapısında ortaya çıkan bir dönüşümün sonucu olarak ortaya çıkmadığını, göçmen emeğin kendisinin de toplumsal değişimin tetikleyicisi olduğunu göstermektedir. Çukurova Bölgesi'nde Suriyeli göçmen emeği tarımsal üretimin genişlemesi açısından olumlu bir etki yaratmıştır.

Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu yabancı göçmen işçilerin çalışma koşullarına ilişkin bulguları da içermektedir. Rapor farklı göçmen grupları ile yerli tarım işçilerinin hemen hemen hepsinin bu çalışma koşullarını ortak olarak deneyimlediğine ve mevsimlik tarımsal üretimde çalışan işçilerin maruz kaldıkları sosyal dışlanmanın bu yapısal koşullar tarafından yaratıldığına işaret etmektedir. Göçmenlerin işe ulaşma stratejileri ve bunun için kullandıkları araçlar hangi bölgelerde yoğunlaştıklarının temel göstergesidir. Akrabalık ilişkileri göçmenin nerede çalışacağını belirlemede önemli bir etkenken, göçmen işçiler de yerli işçiler gibi tarım araçları üzerinden çalışacakları işleri bulmaktadır. Tarım aracısının göçmenlere ulaşmadaki rolü ve etkisi çok önemli iken, bazı göçmenlerin işlerini kendilerinin buldukları ya da uzun zamandır çalıştıkları aileler için her yıl geldiklerinden tarım araçlarına ihtiyaç duymamaktadırlar. Çok sayıda işçiye talep duyulduğu durumlarda ise tarım araçlarının talep edilen sayıda işçiyi bulmada ve işe yöneltmede kritik önemi vardır. Bunun yanı sıra, göçmenler içinden de tarım araçlarının ortaya çıktığı, özellikle Gürcü ve Suriyeli tarım araçlarının yavaş yavaş tarımsal işgücünün hareketliliğini etkiler hâle gelmeye başladıkları söylenebilir.

Göçmenlerin çalışma süreleri hemen hemen her türlü faaliyet için günlük 12 saate kadar çıkabilmektedir. Çalışma saatleri ve döngüleri üründen ürüne farklılaşmakta, mevsimlik tarımsal üretimde hasat zamanları üç ay ile otuz gün arasında değişmekte ve işçiler için ağır ve tehlikeli çalışma biçimlerini içermektedir. Mevsimlik tarımsal üretimde çalışanların ücretleri genel olarak günlük yevmiye üzerinden ödenmektedir. Ürün hasatları öncesi illerde oluşturulan komisyonlar işçilik ücretlerini belirlemektedir. Ancak piyasa ücretleri bazen belirlenen ücretlerden farklı olmaktadır. Bu aşamada yabancı göçmenlerin yerli işçiler ve birbirleriyle girdikleri rekabet belirleyici olmaktadır. Eğer bir üründe birden fazla işçi grubu varsa, ücretler daha düşük olma eğilimi taşımaktadır. Fındık, kayısı ve Çukurova'da işçi ücretleri buna örnek olurken ve ücretler 45 TL üzerine geçmezken, ot biçme ve çay hasadında tek etnik çalışan grubunun varlığı ücretleri yükseltmekte, en yüksek günlük ücret bu iki ürünün hasadından alınmaktadır. Öte yandan, Suriyeli göçmenler hemen hemen

Akrabalık ilişkileri göçmenin nerede çalışacağını belirlemede önemli bir etkenken, göçmen işçiler de yerli işçiler gibi tarım araçları üzerinden çalışacakları işleri bulmaktadır.

her alanda ücretleri aşağı çekmektedir. Çukurova’da işçi ücretleri buna en iyi örnektir; en düşük günlük ücretleri Suriyeli göçmenler almaktadır.

Kadın ve çocuk işçiler Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimin en önemli işçi gruplarından. Bu durum göçmen işçiler söz konusu olduğunda da pek değişiklik göstermemektedir. Kadınlar bütün tarımsal üretim faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kayısı, çay, fındık ve Çukurova’da yetiştirilen birçok üründe kadın emeği kullanımı yaygın biçimde görülmektedir. Sadece ot biçme işinde kadın emeğine rastlanmamıştır. Mevsimlik gezici tarım işçiliği kadınlar için daha zor olması yanı sıra kadınların çalışma yüklerinde ciddi artışlar yaratmaktadır. Çünkü kadınlar tarlalarda üretim faaliyetlerine katılırken, aile bireylerinin sorumluluğunu da birçok zorluk karşısında yerine getirmeye de çalışmaktadır.

Çocuk işçiliği ise daha çok Suriyeli göçmenler arasında yaygın bir uygulamadır. Kayısı, narenciye, sebze, Antep fıstığı, pamuk toplama gibi işlerde çocuk işgücü yaygındır. 10 yaşın üzerinde çocukları tarlalarda ve bahçelerde görmek mümkündür. Suriyeli göçmenler çocukların ve gençlerin tarımsal üretime yaşlılardan daha yatkın olduğunu ve tarımsal üretim gibi zor bir işin ancak gençler tarafından yapılabileceğini düşünmektedirler. Bu grupta çocukların okullaşma oranının çok düşük olması çocuklar arasında çalışma oranını yükseltirken, okula gitme imkânı olsa bile çocukların muhtemelen okula değil tarlaya giderek ailelerinin yaşam mücadelesine destek verecekleri tespit edilmiştir. Mevsimlik tarımsal üretimde çalışan çocuklar yetersiz beslenme, temizlik, korunma ve yaralanma, istismar ve ihmal edilme gibi birçok tehlike ile karşı karşıyadır. Ayrıca ailelerin çok çocuklu olması, özellikle kız çocukları için eğitimden mahrum kalma yanı sıra kardeş, yaşlılara bakma, ev içi işleri üstlenme, ihmal edilme gibi birçok olumsuz koşul mevcuttur.

Yabancı göçmen işçilerin mevsimlik tarımsal üretimde çalışması Türkiye’de üç farklı alanda sosyal değişimin habercisi olarak okunabilir. Bunlardan ilki, göçmenlerin akrabalık ilişkileri sayesinde belli coğrafi alanlara ve işlere ulaşma ve yine bu ilişkilerin etkisiyle bu alanlardan yerli işçi gruplarının dışlanmasıdır. Farklı göçmen grupları için bu ağlar farklı biçimlerde kurulmuştur ve bu ağların varlığı sayesinde göçmenler üretime işçi olarak katılabilmektedirler. Bu ilişki ağlarının merkezinde göçmenlerin yerli halkla kurdukları akrabalık ilişkileri durmaktadır. Akrabalık ilişkileri bu araştırma kapsamında incelenen üç ana göçmen grup için de ayrı önem taşımaktadır. Öncelikle, bu ilişkiler sayesinde göçmenler ilk göç bölgesini ve bu bölgede yapılabilecekleri işlere ulaşmaktadır. Gürcülerin Doğu Karadeniz Bölgesi’ne yoğun olarak gelmesinin arkasın-

Mevsimlik gezici tarım işçiliği kadınlar için daha zor olması yanı sıra kadınların çalışma yüklerinde ciddi artışlar yaratmaktadır.

da o bölgede Gürcü nüfusun yoğunlukta olması ve coğrafi olarak kolay ulaşılabilirliği yatmaktadır. Yine, Azeriler Kars'ta bulunan Azeri nüfusla akrabalık, tanıdıklık ilişkisi içinde bu bölgelere yönelmişlerdir. Suriyeli göçmenler ise Şanlıurfa ve civarında bulunan akrabaları yoluyla mevsimlik tarım işine başlamaktadır.

İkinci sosyal değişim alanı ise, tarım işçilerinin yaşadıkları yoksulluğun biçimindeki değişimdir. Bu bir nevi Türkiye'de yoksulluk çalışmalarında yeni bir aşamaya işaret eden 'Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine' olarak adlandırılan olgudur. Şöyle ki, Türkiye'de mevsimlik gezici tarım işçiliği toplumun hep en yoksul kesimi tarafından yapıla gelmiştir. Topraksız köylüler ve kent yoksulları tarafından yapılan ücretli tarımsal üretim, aynı zamanda kentleşme ve toplumsal değişimden etkilenen dinamik bir alandır. Gelir seviyesinin en alt basamağında bulunanlar üst basamaklara çıktıkça, onların boşalttıkları yoksulluk nöbetini başka toplumsal gruplar devir almıştır. Mevsimlik gezici tarım işçiliği bir nevi yoksulluk basamağı olarak adlandırılabilir. Farklı zaman dilimlerinde farklı toplumsal grupların nöbet tuttuğu bir basamaktır burası. Bu basamağın en son yolcuları ise, Güneydoğu ve Doğu Anadolu illerinden gelen ve yaşanan çatışmalar sonucu köylerini terk edip topraksız ve mülksüz hâlde kentlere yerleşmiş kent yoksullarıdır. Şimdi bu sahneye yavaş yavaş Suriyeli göçmenlerin çıktığı görülmektedir. Bu yeni aktörlerin Türkiye'de mevsimlik tarımsal işgücü piyasasına en büyük etkisi yerli işgücü ile girdikleri rekabettir.

Topraksız köylüler ve kent yoksulları tarafından yapılan ücretli tarımsal üretim, aynı zamanda kentleşme ve toplumsal değişimden etkilenen dinamik bir alandır.

© Kurtuluş Kardeşin, Şanlıurfa, 2015

Mevsimlik tarımsal üretimde göçmen işçilerin çalışması birkaç açıdan Türkiye’de hem yoksulluk hem de işgücü piyasası analizine ilişkin bazı temel sonuçlar içermektedir. Bunlardan biri, Türkiye’de yoksulluğun değişen görünümüdür. Farklı yoksul grupların aynı anda yoksulluk nöbeti tutması bu grupların benzer işlere talip olması ile yoksulların arasında bir çeşit rekabet yaşanmaktadır. Yoksulların rekabetine farklı etnik kökene sahip yerli işçilerin yanı sıra farklı ülke vatandaşı yabancı göçmen işçilerin de katılması ile hızlandığı gözlenmektedir.

Yabancı göçmen işçilerin mevsimlik tarımsal üretime katılmasının Türkiye’de yarattığı toplumsal değişimlerden biri ise kırsal alanların farklı etnik, dinî ve kültürden gelenlerin karşılaştıkları mekânlara dönüşmesidir. Kentsel alana özgü olduğu düşünülen antagonistlik ilişkilerin mevsimlik gezici tarım işçiliği ile daha homojen toplumsal yapıları barındıran kırsal alanlara da taşındığı görülmektedir. Yoksulların rekabetinin yaşandığı kırsal alanlar ve mevsimlik tarımsal üretim artık Türkiye’de kentsel alanlarda yaşandığı düşünülen farklı etnik, dinî ve kültürel grupların karşılaşma alanı olmaya başlamıştır. Yerli işçilerin, göçmen işçilerin ve yerel halkın bir karşılaşma alanı olarak mevsimlik gezici tarım işçiliği, Türkiye’de dinamik bir sosyal alan olarak biçim değişimi yaşarken, aynı zamanda farklı etnik grupların karşılaştıkları bir arena olmuştur. Daha önce genel olarak Güneydoğu Anadolu’dan gelen işçilerin bahçe ya da tarla sahipleri ile karşılaşmasında yaşanan etnik yüzleşme şimdi birden fazla farklı etnik ve kültürel grubun Türkiye kırsalında bir araya gelmesi şeklinde yaşanmaktadır. Kırsal antagonizm olarak adlandırdığımız bu durum farklı grupların çatışma riskini de beraberinde taşımaktadır. Önceden sadece iki farklı etnik ve kültürel kimliğin yaşadığı kırsal alanlar şimdi çok farklı etnik grupların bir araya geldiği ve belki aynı iş için rekabet ettikleri bir alan hâline gelmiştir.

Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu’nda Türkiye’de yabancı göçmen işçilerin tarımsal üretimde çalışma deneyimleri, arz-talep ilişkileri ve göçmen işçilerin Türkiye toplumunda yarattığı ciddi dönüşümler ele alınmıştır. Uluslararası göçün toplumsal değişimi tetikleyici etkisi olduğu tartışılmaz, bu değişimin toplumun farkı kesim ve gruplar üzerinde yarattığı etkilerinin daha detaylı araştırılması için bu çalışma ilk adım olarak değerlendirilebilir.

Güneydoğu Anadolu’dan gelen işçilerin bahçe ya da tarla sahipleri ile karşılaşmasında yaşanan etnik yüzleşme şimdi birden fazla farklı etnik ve kültürel grubun Türkiye kırsalında bir araya gelmesi şeklinde yaşanmaktadır. Kırsal antagonizm olarak adlandırdığımız bu durum farklı grupların çatışma riskini de beraberinde taşımaktadır.

KAYNAKÇA

AGENDA (2015) ,Georgia reveals initial data from country's first Census in 12 years, (30 Nisan 2015) <http://agenda.ge/news/34336/eng> (Erişim tarihi, 4.12.2015).

AKBAŞLI, Özer (2009) Fındık Piyasası Nasıl İşler? , Basın Bülteni (25.11.2009).

AKDENİZ, E. (2014) Suriye Savaşının Gölgesinde Mülteci İşçiler, Evrensel Yayınları, İstanbul.

AKPINAR, T. (2010) Türkiye'ye Yönelik Kaçak İşgücü Göçü. SBF Dergisi. 65(3):1-22.

AMNESTY INTERNATIONAL (2014) Hayatta Kalma Mücadelesi: Türkiye'deki Suriye'den Gelen Mülteciler, Amnesty International, Londra.

BADURASHVİLİ, I. (2012) The Socio-Political Impact of Labour Migration on Georgia, CARIM-East Research Report 2012/21, European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies.

BİLSAM (2009) Malatya Kayısı Raporu, <http://www.fka.gov.tr/ContentDownload/BİLSAM%20Malatya%20Kayısı%20Raporu%202009.pdf> (Alıntı tarihi 8 Mart 2016)

BMMYK (2015) Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Hakkında Sık Sorulan Sorular, http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/s/C4%B1k_sorulan_sorular.pdf (Erişim tarihi 25 Ocak 2016).

BOYD, M. (1989) Family and Personal Networks in Migration, International Migration Review, Special Silver Anniversary Issue, 23-3: 638–70.

ÇAYSİAD (2015) 2014 Yılı ÇAYSİAD Çay Bölgesi İstihdam Raporu, http://www.cay-siad.org.tr/index.php?sayfa=2015_yilina_girerken_2014_yili_cay_bolgesi_istihdam_raporu.45&d=tr (erişim tarihi 25 Kasım 2015).

ÇİĞERCİ ULUKAN, N. VE U. ULUKAN (2011) 'Kriz ve Göç: Türkiye Gürcistan Arası Nüfus Hareketleri Üzerinden Bir Tartışma', Küresel Bunalım ve Karadeniz Bölgesi Ekonomileri, E. Akbostancı ve O. Erdoğan (Ed.), Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınları, Ankara.

DEDEOĞLU, S. (2015) Türkiye'de 'Yeni Kapitalizm' ve Kadın İstihdamı: Talep Yönlü Bir Analiz: Malatya, Şanlıurfa ve Adıyaman Örneği, Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişiminin Artırılması Projesi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, SIDA ve Dünya Bankası Ankara Ofisi, Yayınlanmamış Rapor.

DEDEOĞLU, S. VE Ç. EKİZ GÖKMEN (2011) Göç ve Sosyal Dışlanma, Efil Yayınları, Ankara.

DEDEOĞLU, S. VE A. ŞAHANKAYA (2014) "Kayıtdışı Çıkılmazında Suriyeli Prekarya: Türkiye'de İşgücü Piyasasında Suriyeli Göçmenler", TİSK İşveren Dergisi, 52:6.

DOĞANKENT GAZETESİ (2015) Fındık Toplama Ücretleri Belli Oldu, <http://www.dogankentgazetesi.com/haber/ekonomi/findik-toplama-ucretleri-belli-oldu/800.html> (erişim 31.12.2015).

DÜNYA GAZETESİ (2015) Suriyeli firma sayısı 10 bini aştı, <http://www.dunya.com/%20dis-iliskiler/suriyeli-firma-sayisi-10-bini-asti-273623h.htm> (erişim 1.1.2016).

ERGEM- Enhancing the Role of Georgian Migrants at Home Project (2014) Georgian Diaspora and Migrant Communities in Germany, Greece and Turkey: Transnational realities and ties with Georgia, International Centre for Migration Policy Development, Vienna – Austria.

ERDER, S. (1997) Kentsel Gerilim, Um:Ag Vakfı, Ankara.

ERDER, S. 2007 'Yabancısız' Kurgulanan Ülkenin 'Yabancıları'. Türkiye'de Yabancı İşçiler. A. **ARIN (ED) DERİN YAYINLARI, İSTANBUL.**

ERDER, S. VE S. KAŞKA, 2003 Irregular Migration and Trafficking in Women: the Case of Turkey. IOM, Cenevre.

ERDOĞAN, M. VE C. ÜNVER (2015) Türk İş Dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler Konusundaki Görüş, Beklenti ve Önerileri, TİSK, İstanbul.

FAWCETT, J. T. VE F. ARNOLD (1987) The Role of Surveys in the Study of International Migration: An Appraisal, International Migration Review, 21:4(1523-1540).

GÖÇ İDARESİ (2015) Geçici Koruma, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 (erişim 27.12.20115).

HARTMAN, T. (2008) States, markets, and other unexceptional communities: informal Romanian labour in a Spanish agricultural zone. Journal of the Royal Anthropological Institute, 14:3(496–514).

HAYATA DESTEK (2014) Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 Araştırma Raporu, Hayata Destek Derneği, İstanbul.

HESS, S. (2006) The Demand for Seasonal Farm Labor from Central and Eastern European Countries in German Agriculture. (<http://hdl.handle.net/1813/10581>.)

HÜRRİYET (2014) Gaziantep'teki 140 bin Suriyeli, fabrikalar için 'ilaç' gibi geldi <http://www.hurriyet.com.tr/gaziantep-teki-140-bin-suriyeli-fabrikalar-icin-ilac-gibi-geldi-25716877> (erişim tarihi 25 Ocak 2016).

IHLAMUR ÖNER, S. G. (2014) 'Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası', Ortadoğu Analiz Dergisi, 6 (61).

İLKE HABER AJANSI (2015) Çukurova'da pamuk çiftçiliği bitiyor mu?, 03.07.2015, <http://www.dogruhaber.com.tr/haber/177506-Cukurova-da-pamuk-ciftciligi-bitiyor-mu/> (Erişim Tarihi 27 Ocak 2016).

IOM (2001) Away from Azerbaijan, Destination Europe: Study of Migration Motives, Routes and Methods, IOM, Cenevre.

IOM (2008) Migration in Georgia: A Country Profile 2008, IOM, Cenevre.

IOM (2009) Göç Terimleri Sözlüğü, IOM, Cenevre.

IOM (2013) World Migration Report 2013: Migrant Well-Being and Development, IOM, Geneva.

IOM (2016) Labour Migration, IOM, <https://www.iom.int/labour-migration> (Erişim tarihi 2 Şubat 2016).

İÇDUYGU, A. (2010) 'Türkiye'de Uluslararası Göçün Siyasal Arka Planı: Küreselleşen Dünyada Ulus-Devleti İnşa Etmek ve Korumak', Türkiye'ye Uluslararası Göç, B. Pusç ve T. Wilkoszewski (Ed.), Kitap Yayınevi, İstanbul.

İÇDUYGU, A. (2009) 'Bir Siyaset ve Siyasa Alanı Olarak Uluslararası Göç: Son Yüzyılda

Dünya ve Türkiye', Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulusdevlet Oluşumundan Ulus-ötesi Dönüşümlere içinde, A. İçduygu, S. Erder ve F. Gençkaya, TÜBİTAK 106K291 Proje Raporu.

İÇDUYGU, A. (2007) 'EU-ization matters: Changes in Immigration and Asylum Practices in Turkey', Europeanization of National Policies and Politics of Immigration, T. Faistand ve A. Ette (Ed) Palgrave Macmillan, New York.

İÇDUYGU, A. VE K. BİEHL (2009) 'Turkey', Managing International Urban Migration Turkey, Italia, Espana, Country Reports Turkey, Italy, Spain, A. İçduygu ve K.Biehl (Ed.), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

İÇDUYGU, A. (2004) Türkiye'de Kaçak Göç. İTO Yayınları, İstanbul.

KALKINMA ATÖLYESİ (2014) Fındık Hasadının Oyuncuları: Batı Karadeniz İllerinde Fındık Hasadında Yer Alan Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Çocuklar, Tarım Aracıları ve Bahçe Sahipleri Temel Araştırması, Kalkınma Atölyesi, Ankara.

KALKINMA ATÖLYESİ (2014a) Malatya İlinde Kayısı hasadında Çalışan Çocuklar, Kalkınma Atölyesi Kooperatifi, Ankara ([http://www.kalkinmaatolyesi.org/v2/tr/programlar/sosyal-kalkinma/mevsimlik-isci-gocu/yerel-kapasite-gelistirme/#lightbox\[gallery\]/3/](http://www.kalkinmaatolyesi.org/v2/tr/programlar/sosyal-kalkinma/mevsimlik-isci-gocu/yerel-kapasite-gelistirme/#lightbox[gallery]/3/))

KAŞKA, S. (2005) 'Ev İçi Hizmetlerin Küreselleşmesi ve Türkiye'deki Göçmen Kadınlar' Tes-İş Sendikası Dergisi, Ekim, 49-54, (2005).

KAŞKA, S. (2006) 'Ev içi Hizmetlerin Küreselleşmesi ve Türkiye'deki Göçmen Kadınlar', Türkiye'de Yabancı İşçiler, A. Arı (Editör), Derin Yayınları, İstanbul.

KEİG (2015) Kadın Emeği ve İstihdamına İlişkin Bilgi Notları, KEİG Platformu, İstanbul <http://www.keig.org/content/kitapcik/bilgi%20notlari%20Agustos%202015.pdf>

KİRİŞÇİ, K. (2009) 'The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State', New Perspectives on Turkey, 40 (29-57).

KİRİŞÇİ, K. (2011) 'Turkey's "DemonstrativeEffect" and Transformation in the Middle East', Insight Turkey, 13:2(33-55).

KRİTZ, M. M., L. L. LİM VE H. ZLOTNİK (1992) (eds.) International Migration Systems: A Global Approach, Clarendon Pres, Oxford.

LORDOĞLU, K. VE M. ASLAN (2012) 'Türkiye İşgücü Piyasalarında Etnik Bir Ayırıcılık Var mıdır?' Çalışma ve Toplum 2012/2:33 (117-146)

LORDOĞLU, K. VE M. ASLAN (2015) 'Beş Sınır Kenti ve İşgücü Piyasalarında Değişim: 2011-2014' Göç Dergisi, 2:2(249-267)

MASSEY, D. (1990) 'The Social and Economic Origins of Immigration', Annals of the American Academy of Political and Social Sciences, 510(60-72).

MEVSİMLİK İŞÇİ GÖÇÜ İLETİŞİM AĞI (MİGA) (2012) Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti, Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul.

MİLLİYET (2014) Narenciye Sezonunda Yabancı İşçi Çalıştırılmaması Konusunda Tavsiye Kararı Alındı, <http://www.milliyet.com.tr/narenciye-sezonunda-yabanci-isci-ca-listirilmamasi-mersin-yerelhaber-318464/> (erişim 31.12.2015).

ÖZGÜR, N. (2012) 'Modern Türkiye'nin Zorunlu Göçmenleri: Muhacirler, İskanlılar, Mübadiller, İslamlar, Soydaşlar, "G" Grubu, Mülteciler, "Tekne Mültecileri"', Küreselleşme ÇAĞINDA GÖÇ, S.G. İHLAMUR-ÖNER VE N. A. ŞİRİN ÖNER (ED.), İLETİŞİM YAYINLARI, İSTANBUL.

RİZE TİCARET BORASI (2015) Türk Çay Sektörü Güncel Durum Raporu, Rize Ticaret Borsası Rize, <http://www.rtb.org.tr/data/genel/basinodasi/CayRaporuNisan2015.pdf> (Erişim tarihi 24 Ağustos 2015).

SERHAT KALKINMA AJANSI (2013) Ardahan'ın Sosyo Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları, Kars.

SVENSSON, M., R. URİNBOYEV, A. WİGERFELT SVENSSON, R. LUNDQVİST, M. LİTTORİN, MARGARETA VE M. ALBİN (2013) 'Migrant Agricultural Workers and Their Socio-Economic, Occupational and Health Conditions' A Literature Review, (<http://ssrn.com/abstract=2297559> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2297559>, erişim tarihi 20.2.2016)

TAYLOR, E. J. (1986) 'Differential Migration Networks, Information and Risk' Migration Theory, Human Capital and Development, O. Stark (ed), JAI Press, Greenwich,

TBMM (2015) Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, Sıra: 716

TİLLY, C. (1990) 'Transplanted Networks', Immigration Reconsidered History Sociology and Politics, V. Y. McLaughlin (ed), Oxford University Press, New York.

TOKSÖZ, G., S. KAŞKA VE S. ERDOĞDU (2012) Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları, IOM, Ankara.

TOMİC, P., R. TRUMPER VE L.L.M. AGUÍAR (2010) 'Housing regulations and the living conditions of Mexican migrant workers in the Okanagan Valley British Columbia', Canadian Issues/Thèmes Canadiens, (Spring), pp.78–82.

TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ, 2014 Yılı Fındık Sektör Raporu, Ankara, 2015 <http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/raporlar/2014findiksektorraporu.pdf> (Erişim tarihi 26 Ocak 2016).

TÜİK (2015) Tarımsal İşletmelerde Ücret Yapısı, 2014, Haber Bülteni, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18693> (erişim 31.12.2015)

ÜNAL, M. R. (2010), Kayısı Araştırma Raporu, Fırat Kalkınma Ajansı, Eylül 2010, Malatya.

URAS, G. (2008) 'Fındığı Göçmen İşçiler Toplar' Milliyet Gazetesi (07.08.2008) http://cadde.milliyet.com.tr/2012/01/20/YazarDetay/975604/Findigi_gocmen_isciler_toplar (Erişim tarihi 25 Ağustos 2015).

YILDIZ, G. B. (2007) 'Foreign Workers in Turkey, Their Rights and Obligations Regulated in Turkish Labour Law' European Journal of Migration and Law, 9(207–227).

EKLER

EK 1. Görüşme Yapılan Kurum ve Kişiler

Kamu kurumları	Görüşme Sayısı
Çalışma ve İş Kurumu Müdürlüğü	5
Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü	4
Göç İdaresi İl Müdürlüğü	5
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı	1
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	1
Meslek kuruluşları	
Ziraat Odası	5
Ticaret Odası	2
Sivil toplum kuruluşları	
İGAM Ankara	1
Mevsimlik Tarım İşçileri Derneği, Şanlıurfa	1
Kişiler	
Tarım aracıları	7
Yabancı göçmen işçiler	10
Tarla ve bahçe sahibi	31
İllerde konuyla ilgili uzman kişiler	27
Uluslararası kuruluşlar	
BM Uluslararası Göç Örgütü	1
BM Nüfus Fonu	1
BM Uluslararası Çalışma Örgütü	1
BM Mülteciler Yüksek Komiserliği	1
BM Çocuk Fonu	1
Akademik kuruluşlar	
Ordu Üniversitesi	1
Malatya İnönü Üniversitesi	1
Çukurova Üniversitesi	2
Mersin Üniversitesi	1
Suriyeli Örgütler	
RIZK Suriyeli İstihdam Ofisi, Şanlıurfa	1
Suriye Sosyal Topluluğu, Mersin	1
Toplam	110

EK 2. Alan Araştırması Soruları

Kurumlara sorulan sorular

1. Türkiye'ye yönelen yabancı göçünün genel dinamiklerine baktığımızda son yıllarda bir artış yaşandığı ve Türkiye'nin artık göç alan bir ülke olduğunu görüyoruz, kurumunuz bu gelişmeleri nasıl değerlendiriyor?
2. Türkiye'ye yönelen göçmenlerin önemli bir kısmı işgücü piyasasında belli sektörlerde çalıştığını araştırmalar ve medya aracılığı ile biliyoruz, kurumunuzun bu konudaki değerlendirmeleri nedir?
3. Kurumunuzun göç ve göçmenlerle ilgili ne tür çalışmaları var?
4. Mevsimlik tarım işçiliği yabancı göçmenlerin yoğun olarak çalıştıkları bir alan olarak karşımıza çıkıyor, bu gelişmeyi nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu alana özgü çalışmalarınız var mı? Yerelinizde bu olguyu nasıl yaşıyorsunuz? Neler oluyor?
5. Türkiye'nin mevsimlik tarım işçileri varken, neden yabancı göçmen işçiler bu işlerin asıl çalışanı hâline geliyor? Sizce bunun temel nedenleri nelerdir?
6. Bu konuda sizin yaptığınız çalışma ya da faaliyetler nelerdir? Gelecekte yapmayı düşündüğünüz faaliyetler var mıdır?
7. Eğer göçmen çalışanları bir sorun alanı olarak tanımlıyorsanız, bu sorunun çözümleri için neler yapılabilir? Yasal, kurumsal vs...

Ankara kurumlarına, özellikle kamu ve güvenlik kurumlarına Suriyeliler için uyum süreçlerine ilişkin değerlendirmeleri ve uyum sağlanması için toplumun olumsuz Suriyeli imajın gözden geçirilerek bu durumu düzeltme yaklaşımları neler olabilir?

Tarımsal Faaliyetlerde Çalışan Yabancı Göçmen İşçilere Sorulan Sorular

1. Göç yolları; Nereden geliyorlar? Nasıl geliyorlar?

Ülkeye Geliş Hikâyesi

1. Neden Türkiye'ye gelmeye karar verdiniz? Bu kararınızda en etkili şey nedir? Sizi harekete geçiren konu nedir?
2. Sizin ülkeye gelişinizi sağlayan araçlar var mı? Türkiye ile ilgili bilgileri nereden ve nasıl buldunuz? Akrabanız var mı? Tanıdık, komşu vb. var mı?
3. Geride kimleri bırakıyorlar? Kalanlar kimlerdir (kimlerle geliyor)? Neden?

Sınırdan Geçiş Hikayesi

1. Türkiye'ye gelmek için hangi yolları kullandınız? (Sınırdan otobüs, uçak, veya kaçak mı girdiniz?)
2. Vize alıyor musunuz? (Vize işlemlerine ilişkin bilgi: Ne tür vize aldınız, kaç günlük, vize almak zor mu, herkes alabiliyor mu?)
3. Kaçak giriş yaptınız ise, bu iş nasıl organize ediyor, sınırdan nasıl geçtiniz?
4. Vizeniz bittiğinde vizeyi aşılıyor musunuz? Yoksa giriş-çıkış mı yapıyorsunuz, yoksa uzun süre mi kalınıyorsunuz?
5. Ne kadar sürede bir giriş-çıkış yapıyorsunuz? Hangi kapıdan/nere-den giriş çıkış yapıyorsunuz?
6. Mevsimlik işin ötesinde uzun süreli kalışınız hep aynı yerde mi? Neden o yer? (tanıdık, akraba, iş imkânı, duyum/yönlendirme vs.)

TR'de Yerleşme ve Geri Döneme Hikâyesi

1. İlk geldiğinizde ne yapıyordunuz? (yerleşme hikâyesi ile akraba, arkadaş bağlantıları sorulacak)
2. Nasıl iş buluyorsunuz? Kuruma başvuru/aracı/tanıdıklara sorma? Beceri/deneyime göre mi?
3. Geride bıraktıklarınızla nasıl iletişim sağlıyorsunuz? Görüşme/ziyaret olanağınız var mı?

4. Geri dönme isteğiniz/planınız var mı? Bunun için ne yapıyorsunuz?
5. Neden özellikle tarım işçiliğini tercih ediyorsunuz?

Mevsimlik Tarım İşi Yapan İşçilere Sorulan Sorular

1. Mevsimlik tarım işini yapmaya nasıl karar verdiniz? Sizi etkileyen kişiler, olaylar var mı?
2. Daha önce şimdi yaptığınız işle ilgili herhangi bir işi yaptınız mı? Evetse; nerede, ne zaman? Hangi aşamalarında? (ekim, dikim, hasat vs.)
3. Bu işi nasıl buldunuz? Aracılara belli bir ücret ödediniz mi ? Pasaportlarınıza el konuyor mu?
4. Kimlerle beraber çalışıyorsunuz? (yalnız başına, arkadaş grupları, aile ya da aynı ülkeden gelenler, yerli işçiler)
5. Yaptığınız işi biraz anlatır mısınız?
6. Mevsimlik tarım işinde çalışırken kadın işi/erkek işi/çocuk arasında iş bölümünü nasıl yapıyorsunuz ?
7. Nasıl bir ücretlendirmeniz var? Günlük yevmiye, haftalık, toplanan ürün miktarı veya iş yapılan alan miktarı gibi...
8. Ücreti nasıl alıyorsunuz?
9. Bu işin temel zorlukları nelerdir? (Ücret ödenmesi, konaklama, yaşam ortamı, hijyen, sağlık/iş güvenliği, yabancı muamelesi, sosyalleşme,)
10. Yerli (yöreden ya da Türkiye’de yaşayan) işçilere ve size nasıl davranılıyor, fark var mı? (diğer göçmen gruplar örneğin, Suriyeliler ile farklar var mı?)
11. Mevsimlik tarım işi bittiğinde ne iş yapacaksınız, nereye gideceksiniz? Gelecek yıl yine aynı iş için geri gelecek misiniz?
12. Neden ülkesinden gelenler hep bu işi yapıyor?
13. Kazandığınız gelikle neler yapacaksınız? Geçim, tasarruf, gelecek yatırımı...vs..
14. Aile geçiminin ne kadarlık kısmı bu gelikle sağlanıyor? (Suriyelilere; aile üyelerinden kimler çalışıyor?)

15.(Aile olarak çalışıyorlar ise....) Ailecek çalışıyorsanız geliri bölüşüyor/ dağıtıyor musunuz, evetse, nasıl ? (Geliri kim kontrol ediyor, gelir kimde toplanıyor?)

16.Geleceğinizi nerede görüyorsunuz? Eklemek istediğiniz son bir şey var mı?

Tarla ve/veya Bahçe Sahibine Sorulan Sorular

1. Fındık, çay, kayısı, sebze, narenciye, pamuk, ot hasadı veya hayvan bakımı dışında yabancı (yöreden olmayan, Türkiye'ye göçmen gelen) mevsimlik tarım işçisi çalıştırılıyor musunuz? (yılın diğer aylarında üretim nasıl devam ediyor?)

a. Ortalama kaç kişi, ne kadar süre?

b. Ailecek gelen/çalışan var mı?

c. Ortalama kaç kişi, kaç kişilik aile?

2. Bu işçileri nasıl buluyorsunuz?

a. Bu işçiler için herhangi bir aracı ile anlaşmanız var mı?

b. Kimdir bunlar?

c. Ne iş yaparlar?

d. Bunlar işçileri nasıl buluyorlar?

3. Kendi aile emeğiniz veya mahalli işçiler fındık, çay, kayısı, ot vs. hasadı veya hayvan bakımı için neden yeterli değil?

a. Kendi yerel kaynakları ile bu işgücü neden sağlanamıyor?

b. Göçmenlerin aile olarak gelenleri mi tercih ediliyor, yaygın uygulama nedir?

c. Neden yabancı göçmen çalıştırmaya başladınız? (Göçmen işgücü kullanımını etkileyen gelişmenin ne olduğu sorulmalı.) Bu alandaki değişim nasıl yaşandı?

4. İşçilerle ilişki:

a. ücret,

b. çalışma saati,

- c. barınma,
 - d. sağlık ve güvenlik,
 - e. ocuk işçiliği,
 - f. diğer konular..
5. işçi maliyetleri hakkında ne düşünüyorsunuz?
- a. Toptan retim maliyetinin ne kadarı işçilere gidiyor?
 - b. Bu alandaki sıkıntılar nedir (Aracılardan varlığı ürün fiyatlarını düşürüyor ya da devletin destekleme alımları nasıl bir etki yaratıyor vb?)
 - c. Yabancı işçiler olmasaydı işçilik maliyeti nasıl olurdu?
6. Son yıllardaki tarım politikaları ve tarımsal destekler sizleri nasıl etkiliyor? (Bunlarla göçmen işçi kullanımını arasındaki ilişkiyi sorgulayınız.)
7. Tarımsal üretime, mevsimlik tarım işçiliğine yönelik söylemek istediğiniz bir Şey var mı?

Tarım Aracılardan Sorulan Sorular

1. Yaptığınız işi biraz anlatır mısınız? (Nereden nereye işçi getiriyorsunuz, bağlantıyı nasıl yapıyorsunuz, hangi ürünler için, yılın hangi ayları bu iş için uğraşıyorsunuz, yıllık kaç işçiye iş buluyorsunuz?)
2. Göçmen işçilerle nasıl bağlantı kuruyorsunuz? (Kimler aracılığı ile göçmenlere ulaşıyorsunuz, neden özellikle göçmenler geliyor, bu kişiler nasıl g ediyor, çalışma vizeleri var mı, kaçak mı geliyorlar, aynı kişiler her yıl mı geliyor, aile olarak mı bireysel g m yaşanıyor?)
3. Neden göçmenler bu ürünün üretiminden yoğun olarak çalıştırılıyor? (cret, beceri, istenen işi sorgusuz yapma, uzun saatler çalışma gibi...)
4. Göçmen işçilerin çalışması nasıl düzenleniyor? (alışma koşulları, yaşam ortamları, beslenmeleri, ücretler, nasıl bir çalışma rutini var)
5. Neden yerli işçiler yerine göçmen işçiler için aracılık yapıyorsunuz? (Bu durumun bir değişimin sonucu olup olmadığını sorgulayınız.).

Türkiye’de Uluslararası Mevsimlik Tarım Göçünün Mevcut Durumu

Politika Önerileri ve Avrupa Birliği Ülkeleriyle İşbirliği Projesi

MEVSİMLİK TARIM GÖÇÜ PROGRAMI

- 1 <http://m.haberturk.com/makro-ekonomi/haber/502582-turkiyede-350-bin-kacak-isci-calisiyor>
- 2 Türkiye’deki göçmen işçilerin çoğunluğu çalışma izinleri olmadan ve istihdam piyasasında düzensiz olarak çalışmaktadır. Türk iş piyasasında yer alan düzensiz göçmenler iki kaynaktan gelmektedirler. Biri Türkiye’ye başka ülkelerden çalışma izni olmayan turist vizesi gibi yasal yolla giriş yapmaktadır. İkincisi ise Suriyeli göçmenler gibi çalışma izni olmadan sığınmacı statüsüne sahip olmaktadır. Bu projenin konusu, amacı ve kapsamı T.C. vatandaşı olmayan herhangi bir göç biçimi ile ülkeye gelen ve ülkede bir süredir yaşayan kişilerin uğradıkları ayrımcılığı ve hak ihallerini ortaya koyarak çalışma ve yaşam koşullarını incelemektir. Bu nedenle işgücü piyasasındaki yabancı uyruklu kişileri tanımlamak için “düzensiz yabancı göçmen işçi/düzensiz göçmen işçi/göçmen işçi” tanımı kullanılacaktır. Bu nedenle, geçici sığınmacı statüsünde bulunan Suriyeli sığınmacılar, turist vizesi ile Türkiye’ye giren ve diğer herhangi bir göç biçimi ile ülkeye gelen yabancılar “düzensiz yabancı göçmen işçi/düzensiz göçmen işçi/göçmen işçi” olarak adlandırılacaktır.
- 3 Geçici Koruma Yönetmeliği – Ekim 2014 – süresiz kalma imkanı ile zorunlu göçte ve acil ihtiyaçlara cevap niteliğinde sınır dışı etmeme korumasını sağlayan hak temelli kabul prosedürlerini oluşturmuştur.
- 4 M. Murat Erdoğan, (2015) Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (syf:40).

ARKA PLAN

Anadolu yüzyıllardır mültecilere ve göçmenlere ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye’nin uluslararası göç sistemindeki yeri 1990’lı yılların başında keskin bir değişim yaşamaya başlamış, ülke emek ihracatçısı konumundan emek ithalatçısı konumuna geçmiştir. Ülkedeki geniş enformel sektör düzensiz göçmenlerin üçüncü ülkelere transit geçmeden ya da kendi ülkelerine dönmeden önce bir süre Türkiye’de kalmaları için farklı imkânlar sunduğundan, Türkiye emek göçü için gözde bir yer haline gelmiş, göçmen alan bir ülkeye dönüşmüştür. Suriye iç savaşından kaçan Suriyeli sığınmacıların gittikçe artan sayısı ile birlikte, işgücü piyasasında düzensiz göçmen işçilerin sayısı yüzbinleri aşmakta olup, bu kişiler genellikle imalat sanayinde, genel hizmetlerde ve tarım sektöründe çalışmaktadırlar.¹ Tarım sektörü, göçmen işçilerin istihdam edildiği sektörlerin başında gelmektedir. Türkiye’nin Kars, Ardahan ve Iğdır gibi doğu illerinde çalışan göçmenler genelde ot biçme ve hayvancılık işiyle uğraşırken, Karadeniz, Doğu Anadolu, Güney Anadolu, Ege ve Orta Anadolu’da çalışanlar hayvan bakımı, fındık, çay, pamuk, kayısı, şeker pancarı, narenciye, üzüm, antep fıstığı ve sebze gibi bitkisel ürünlerin hasadında mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaktadırlar.

Suriye iç savaşından kaçan Suriyeli mültecilerin gittikçe artan sayısı ile birlikte Türkiye’de mevsimlik tarım işlerinde çalışan düzensiz göçmen² sayısı yüzbinlere ulaşmıştır.

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı’nın 2015 Ocak ayında yayınladıkları rapora göre, resmi rakamlar Türkiye’nin 1,6 milyon Suriye vatandaşına (gayri resmi tahminlere göre 3 milyon) ev sahipliği yaptığını göstermektedir. Bu rakam ülke nüfusunun yüzde 4’üne denk düşmektedir. Suriye’deki krizin başlangıcından bu yana Türkiye’ye giriş yapan Suriye vatandaşlarının yüzde 85’ine geçici sığınmacı ve dolayısıyla geçici oturma izni verilmiş olup³, bu kişiler Türkiye Cumhuriyeti’nin kurup yönettiği kampların dışında kendi imkânlarıyla şimdiki belirlemelere göre 81 ilin 72’sinde yaşamaktadırlar⁴. Suriye vatandaşları yaşamlarını idame ettirebilmek için başta tekstil endüstrisinde, hizmetler sektöründe ve mevsimlik tarım işlerinde sosyal güvenlikleri olmaksızın, kötü yaşam koşulları ve düşük ücretler karşılığında çalışmakta, Türkiye toplumu-

nun en yoksul katmanlarıyla rekabet etmek durumundadırlar. Her ne kadar Türkiye hükümeti Suriye vatandaşlarını "misafir" olarak tanımlasa da, araştırmaların çoğu Suriyeli sığınmacıların yaklaşık yüzde 75'inin Türkiye'ye kalıcı biçimde yerleşeceğini öne sürmektedir. Bu durum, Türkiye'ye diğer komşu ülkelerden gelen ve ülkenin geniş enformel sektöründe çalışan düzensiz göçmen işçilerin varlığıyla birleşince, Suriye vatandaşlarının acil sorunu hem Türkiye, hem de Avrupa Birliği ülkeleri için bir insan hakları gündemi oluşturmaktadır.

Temel sorun alanları şunlardır:

- a. Yerinden edilmiş kişilerin/mültecilerin ve/veya düzensiz yabancı göçmen işçilerin zirai üretim ve ürün işleme alanlarında yer almalarının etkisi henüz yeterince görünür değildir. Örneğin, her ne kadar Suriye vatandaşlarının yaşam koşulları hakkında (kamu, akademi ve uluslararası ve ulusal sivil toplum örgütleri) gözlemler ve saha raporları olsa da, bu kişilerin istihdamı ve özellikle de tarım alanındaki etkinlikleri hakkında bilgi kısa gazete haberleriyle sınırlıdır. Özetlemek gerekirse, tarım sektöründe çalışan düzensiz yabancı göçmen işçilerin durumu hakkında bilimsel veri toplama, analiz, raporlama ve derinlemesine çalışmalar yetersizdir. Bu durumun araştırılması ve değerlendirilmesi gerekmektedir.
- b. Mevsimlik tarım işlerinde çalışan düzensiz göçmen işçilerin yaşam ve çalışma koşullarında hak ihlallerine dair kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır.
- c. Göçmen işçilerin çalıştıkları alanlara dair bir haritalama çalışması yapılmış değildir.
- d. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olan mevsimlik gezici tarım işçiliğine katılan yerinden edilmiş/mülteci veya göçmen çocukların eğitim, sağlık, istihdam ve yaşam koşulları gibi konularda araştırmalar mevcut olmadığı gibi, çocuk haklarının ihlalleri ve korunması konusunda da çerçeve bir politika bulunmamaktadır.
- e. Mevsimlik tarım işçiliği yapan göçmen işçilerin yaşama ve çalışma koşullarının aynı şekilde mevsimsel tarımsal üretimde çalışan yerel işçilere göre daha da kötü durumda olduğu ve onların da yoksulluk sınırının altında yaşadıkları gözlemlenmiştir. Bu durum "*en yoksulların rekabeti*" olgusuna örnek teşkil etmektedir. Ancak yerel ve göçmen işçiler arasındaki rekabetin üretim süreçlerini, toplumsal hayatı ve topluluklar arası ve içerisindeki uyumu nasıl etkilediği bilinmemektedir.

Kısacası göçmen işçiler ağır insan hakları, çocuk hakları ve kadın hakları ihlalleriyle karşı karşıyadırlar.

ANA AMAÇLAR VE ÇIKTILAR

Türkiye’de yaşayan herkesin insan haklarına saygılı ve haklarını koruyan, sürdürülebilir, katılımcı, demokratik ve şeffaf bir toplumsal gelişimi destekleyen bu proje, göçmen mevsimlik tarım işçilerinin her gün karşı karşıya kaldıkları yoklukları ve ayrımcılığı görünür kılmayı amaçlamaktadır. Proje aynı zamanda bu işçilerin temel insan haklarının ihlal edilmesinin engellenmesi ve yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi amacıyla kanıt temelli savunuculuk ve sonuç odaklı politika araçlarıyla eyleme geçilmesini destekleyecektir.

Bunu başarmak amacıyla:

- İlk olarak Türkiye’de tarımsal üretimde istihdam edilen göçmen işçilerin yaşam ve çalışma koşullarının mevcut durum analizi ve haritalaması yapılacak, bu çalışmada yoklukların bildirilmesi, ihtiyaç ve gerekliliklerin tanımlanması ve bu kişilerin Türkiye’deki durumunu iyileştirecek çarelerin öngörülebilmesi amaçlanacaktır.
- Bunun yanı sıra, mevcut uygulamalar incelenerek öğrenilen dersler ve kanıt destekli öneriler denenmiş müdahalelerle birleştirilecek ve öncelikle Türkiye’de ve/veya Avrupa Birliği üye ülkelerindeki sivil toplum ve meslek örgütleri arasında işbirliği yolları oluşturulacaktır.
- Türkiye hükümeti, Avrupa Birliği üye ülkeleri, uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları ve özel sektör firmalarına yönelik sonuç odaklı tavsiyelerin yer alacağı bir politika notu hazırlanacak ve savunuculuk için ulusal ve uluslararası konuşmacıların bulunacağı geniş katılımlı bir toplantı düzenlenerek konuya görünürlük kazandırılacak ve eyleme geçilmesi için baskı oluşturulacaktır.

Bu projeye:

- a. Tarımsal üretimde çalışan göçmen işçilerin işe alınma süreci ve istihdam koşulları tarif edilecektir.
- b. Türkiye’de bulunan Suriyelilerin büyük çoğunluğunun kalıcı olacağı düşüncesinden hareketle de düzensiz göç topluluklarının/kişilerin istihdamına yönelik yol haritasına somut girdi sağlanacaktır.
- c. Tarım sektöründe çalışan düzensiz göçmen işçilerin (özellikle Suriye vatandaşlarının) sorunlarına çözüm getirmek amacıyla, Türkiye ve/veya Avrupa Birliği üyesi ülkelerde sivil toplumun ve meslek örgütlerinin iyi uygulamaları değerlendirilecek ve işbirliği olasılıkları incelenecek, en az çözüm odaklı bir ortaklık gerçekleştirilecektir.
- d. Tarımsal üretimin bir parçası olan yerinden edilmiş düzensiz göç etmiş ve/veya geçici sığınmacı işçilerin yaşam ve çalışma çevrelerinde ortaya çıkan hak ihlallerine dair ilk sistemli çalışma gerçekleştirilmiş olacaktır.

PROJE SONUÇLARI VE ETKİNLİKLERİ

SONUÇ 1

Ulusal ve uluslararası kurumların (sivil toplum kuruluşları, akademik ve düşünce kuruluşları vb.) hali hazırda uyguladığı veya yeni uygulamaya başladığı müdahaleler ve uygulamalara dair raporun yayınlanması ve Türkiye’de tarımsal üretimde istihdam edilen göçmenlerin yaşam ve çalışma koşullarının mevcut durum analizi ve haritalamasının gerçekleştirilmesi (4 belge).

1. Ulusal ve uluslararası müdahale ve uygulamalara dair Öğrenilen Dersler Belgesi
2. Masa başı çalışması
3. Mevcut Durum Analizi Raporu
4. Mevcut Durum Analizi Haritası

Etkinlik 1.1

Ulusal ve uluslararası kurumların (sivil toplum kuruluşları, akademik ve düşünce kuruluşları vb.) hali hazırda uyguladığı veya yeni uygulamaya başladığı müdahaleler ve pratiklerin incelenmesi.

Etkinlik 1.2

Belirlenen kurumlarla doğrulama ve detaylı inceleme için iletişime geçilmesi ve iletişimin sürdürülmesi.

Etkinlik 1.3

Suriye vatandaşlarını ve/veya düzensiz göçmen işçileri içeren uluslararası mevsimlik tarım göçü alanında müdahale ve projelere dair Öğrenilen Dersler Belgesi’nin hazırlanması.

Etkinlik 1.4

Saha araştırması üzerinde masa başı çalışması (Ön literatür taraması, ikincil veriler için internet araştırması).

Etkinlik 1.5

Saha araştırması. Farklı coğrafyaları ve ürün gruplarını (fındık, çay, ot, sebze, pamuk, kayısı, narenciye hasadı) kapsayan en az beş ürün bölgesinde (1. Ordu-Giresun, 2. Trabzon-Rize, 3. Ardahan-Kars, 4. Adana-Mersin-Gaziantep-Şanlıurfa, 5. Malatya-Ankara) merkezi devlet kurumları, akademisyenler, sivil toplum örgütleri, meslek örgütlerin il temsilcilikleri, uluslararası kuruluşları ile bahçe veya tarla sahipleri, tarım araçları ve mevsimlik tarım işçileriyle derinlemesine mülakatların yapılması.

SONUÇ 2

Politika raporunun katılımcı yöntemlerle hazırlanması ve konuyu görünür kılmak için savunuculuk.

1. Politika geliştirilmesi ve savunuculuk için ulusal ve uluslararası uzmanlarla doğrulama toplantısının yapılması.
2. Politika Raporu
3. Basın duyurusu

Etkinlik 2.1

Taslak politika raporunun ve basın duyurusunun hazırlanması.

Etkinlik 2.2

İki ulusal ve uluslararası konuşmacının ve alanda rolleri ve sorumlulukları olan en az 50 kişinin katılımıyla temel bulgular ve taslak politika belgesinin sunulacağı bir günlük doğrulama toplantısının Ankara'da düzenlenmesi.

Etkinlik 2.3

Politika belgesinin son haline getirilmesi, tasarımı, basımı ve dağıtımı.

Etkinlik 2.4

Hazırlanan basın duyurusunun geleneksel ve yeni medya araçları kullanılarak geniş çaplı yaygınlaştırılması.

Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine: Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Raporu, Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimde çalışan Gürcü, Azeri ve Suriyeli göçmenlerin çalışma ve yaşam koşullarına odaklanarak, Türkiye’de tarımsal üretim, yoksulluk, işgücü piyasası ve etnik ilişkilerin değişen yüzlerine ayna tutmaya çalışmaktadır. Farklı etnik, dini ve kültürel grubun buluşma mekânı olan tarımsal alanlar Türkiye’de yoksulluğun güncel ifadelerine ve yoksulların rekabetine de sahne olmaktadır.

